

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

**Türkiye’de Medya ve
İletişim Çalışmaları II**

ISSN 1303-9369

e-ISSN 2687-6299

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
D E R G İ S İ

Cilt: 20 • Sayı: 39 • 2022/1 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı **Yazı İşleri Müdürü** Salih Pulcu **Editör** Yunus Uğur

ISSN 2687-6299 e-ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket Kamil Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardıç, Alim Arlı, Serhat Aslaner, Zahit Atçıl,
Hediyetullah Aydeniz, Ayşe Başaran, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, Nicole Kañçal-Ferrari,
Fatma Samime İnceoğlu, Özgür Kavak, Abdülhamit Kırmızı, Özgür Oral, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük, Uğur Topal

Danışma Kurulu

Gabor Agoston, Engin Deniz Akarlı, Cemil Aydın, Evangelia Balta, Ali Birinci, Gökhan Çetinsaya,
İhsan Fazlıoğlu, Tevfik Güran, Nelly Hanna, Mehmet İpşirli, Cemal Kafadar, Mustafa Kara, Sabri Orman,
Orlin Sabev, Zan Tao, Hüseyin Yılmaz

Sayı Editörü: Hediyetullah Aydeniz

Türkçe - İngilizce Redaksiyon Ahmet Özer, Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Fatih İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 **Faks** 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org.tr **internet** www.talid.org

Grafik Tasarım: Salih Pulcu **Tasarım Uygulama:** Sibel Yalçın

Baskı-Cilt Şenyıldız Matbaacılık Gümüşsuyu Cad. Işık San. Sit. No: 19/C 102 Topkapı/İstanbul

Sertifika No: 45097 **Tel:** 0212 483 47 91

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. MLA International Bibliography, Index Islamicus, EBSCO Publishing, Turkologischer Anzeiger ve ASOS Index gibi indekslerde taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Detaylı yayın bilgilendirmesi ve yazım kuralları için lütfen internet sitemize müracaat ediniz.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları II

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme 1-46

Yusuf Adıgüzel , Muzaffer Musab Yılmaz, Aynülhayat Ubaydın

Medya Ekoloji Geleneği ve Türkiye’ye Yansımaları 47-76

Ali Hasan Hamut

Türkiye’de Yeni Medya Çalışmalarının Dünü ve Bugünü: Akademik Dergiler Üzerine Bir Çalışma 77-102

Haldun Narmanlıoğlu

Türkiye’deki Medya Okuryazarlığı Tezlerinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi 103-124

Serkan Bayrakcı

Türkiye’de Yapılmış Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Tezlerinde Teknoloji ve İnsan İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme 125-156

Mehmet Emin Babacan

Sosyal Medya Alanında Yazılan Büyük Veri Konulu Tezlerin Metin Madenciliğiyle İncelenmesi 157-190

Sadullah Çelik, Fatma Zeren

1980-1992 Yılları Arası Halkla İlişkiler ve Reklam Lisansüstü Tez Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik Açıdan İncelenmesi 191-208

Nefise Selma Serdaroğlu, Betül Önay Doğan

On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Siyaset Düşüncesi Tarihi Literatürü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme 233-260

Arif Erbil

Türk Tiyatrosunda Unutulmuş Bir Mücevher: Dinçer Sümer’in Eski Fotoğraflar Adlı Oyununda Kimlik Krizi 261-278

Sinan Gül

SÖYLEŞİ

Nabi Avcı ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi 209-232

RESEARCH ARTICLES

A Historical Analysis on the Sociology of Communication Studies in Turkey 1-46

Yusuf Adıgüzel, Muzaffer Musab Yılmaz, Aynülhayat Ubaydın

The Tradition of Media Ecology and Its Reflection in Turkey 47-76

Ali Hasan Hamut

Past and Present of New Media Studies in Turkey: A Review of Academic Journals 77-102

Haldun Narmanlıoğlu

Methodological Analysis of Media Literacy Theses in Turkey 103-124

Serkan Bayrakcı

An Evaluation on Relations Between Technology and Humans in Media and Communication Studies Dissertations in Turkey 125-156

Mehmet Emin Babacan

The Analysis of Graduate Studies on Big Data on Social Media through Text Mining 157-190

Sadullah Çelik, Fatma Zeren

Theoretical and Methodological Analysis of Graduate Studies on Public Relations and Advertising Published Between 1980-1992 191-208

Nefise Selma Serdaroğlu, Betül Öney Doğan

Legalistic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Thought: A Literature Review 233-260

Arif Erbil

An Analysis of Identity Crisis and Turkish Dramatic Criticism through Dinçer Sümer's Old Photographs 261-278

Sinan Gül

INTERVIEW

Interview with Nabi Avcı on Media and Communication Studies in Turkey 209-232

Sunuş

“Birikimsiz (b)ilim olmaz” mottosu ile ilk sayısı 2003 yılında yayınlanmış olan *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)* uluslararası hakemli, alan indeksli bir dergi olup uluslararası kullanım yaygınlığına sahiptir. Türkçe ve diğer dillerde makaleler yayınlamaktadır. *TALİD*, her sayısında bir sahaya/disipline yoğunlaşmakta ve o alanda oluşan birikimin kapsamlı bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Dergide, ele alınan özel dosya konusuyla ilgili temel birkaç araştırma ve derleme makalesinden sonra, sahanın alt alanlarına dair araştırma, derleme ve değerlendirme makalelerine, klasik veya güncel alanın önemli birincil ve çağdaş kaynaklarının, kitap, tez, kurum, dergi ve kongre tanıtımlarına yer verilmektedir. Sahanın duayen birkaç ilim insanı ile yapılan biyografik söyleşi ile de alanın geçmişi, mevcut durumu ve geleceği konuşulmaktadır. İktisat, Siyaset, Sosyoloji, Şehir, Hukuk, Mimarlık, Edebiyat, İstanbul tarihi, İslami İlimler, Coğrafya, Sinema şimdiye kadar ele alınan saha-temalardan bazılarıdır. *TALİD*, Aralık 2021 sayısında olduğu gibi bu sayıda da Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz editörlüğünde Türkiye’de medya ve iletişim çalışmalarına odaklandı ve günümüzde 65 iletişim fakültesindeki lisans ve 10’nun üzerindeki lisansüstü programda yürütülen akademik çalışmalarla nicelik ve nitelik itibarıyla artış gösteren medya ve iletişim çalışmalarının yarım yüzyılı aşan Türkiye’deki tecrübesi ve birikimini ele almaya çalıştı.

TALİD’in iki sayıda gündemine aldığı Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları müktesebatını, alan tarih yazımı açısından da kapsayıcı bir çerçeve sunduğu için Maria Löblich ve Andreas Matthias Scheu’nun geliştirdiği model¹ üzerinden hazırladığımız çerçevede ele almaya çalıştık. Aynı zamanda alan tarihi ve literatür değerlendirmesi için bir öneri olarak da değerlendirdiğimiz bu model, iletişim çalışmalarının gelişimini sistematik ve şeffaf bir şekilde analiz etmeye yardım edecek bir araştırma kategorileri sistemini ortaya koymaktadır. Model, disiplinler tarih yazıcılığına sistemik bir şekilde *sosyal ve bilişsel faktörleri* birlikte dahil etme, bir disiplinin gelişiminin karşılıklı ilişki içinde olan ve zamanla değişen düşünceler,

1 Bkz. Maria Löblich & Andreas Matthias Scheu, “Writing the History of Communication Studies: A Sociology of Science Approach”, *Communication Theory*, sy. 21, ss. 1–22, 2011.

bireysel yaşam öyküleri (biyografiler) ve kurumlar tarafından biçimlendirildiğini varsayar. İletişim çalışmaları tarih yazımında şimdiye kadar hâkim olan müstakil yaklaşımlar olarak biyografik araştırmalar (biyografik tarihler-yaşam öyküleri), belli düşünce ve teorilerin gelişimi (entelektüel tarihler) ve bilimsel organizasyonlar ve kurumsal oluşumlar tarihi (kurumsal tarihler) çabalarını da kapsayan daha geniş bir çerçevede bir tarih okuması ve yazımı arayışı söz konusudur. Model, **entelektüel** (bilişsel gelişmeler, teoriler, paradigmalar, araştırma problemleri, yöntemler), **biyografik** (bilim insanlarının hayatı, kişilikleri, çalışmaları, siyasi, sosyal ve dini yönelimleri) ve **kurum** (bilimdeki kurallar seti ve organizasyon: üniversite-içi ve dışı, medya endüstrisi, bilimsel dernekler, araştırma kaynakları, okuma kitapları, dersler) tarihlerini birbirinin tamamlayıcısı olarak görmektedir. Yazı çağrımızın da üç ana başlığını oluşturan medya ve iletişim çalışmalarının *entelektüel, biyografik ve kurum* tarihlerini, alanın içinde yer aldığı sosyal ve beşerî disiplinler (**disiplinler takımı**), alana kaynaklık eden disiplin (*ana*), *komşu ve rakip* disiplinleri de içeren **bilimsel alanın** ve siyasi, ekonomik ve medya gibi toplumun **bilim-dışı alanları**yla karşılıklı ilişkisini de dikkate alarak bilimin tarihsel sürecinin karmaşıklığını ortaya koymaya yönelik geniş çerçevede mütevazı bir katkı sunmaya gayret ettik. Bu çerçevede her iki sayıda toplam 13 araştırma makalesi ile (5'i Aralık sayısında) daha çok entelektüel tarihe (bilişsel gelişmeler, teoriler, paradigmalar, araştırma problemleri, yöntemler) ışık tutmaya çalışırken, alanın üç duayeni ile yaptığımız söyleşiler ile de bilim insanlarının hayatı, kişilikleri, çalışmaları, siyasi, sosyal ve dini yönelimlerini kapsayan biyografi merkezli tarih yazımına katkı sunmaya gayret ettik. En az ilgi gören alan birikiminin ise kurum tarihi olduğunu not etmek gerekir.

TALİD'in bu sayısında, yukarıda çerçevesini hatırlattığımız çağrımıza istinaden dergiye gönderilen ve hakemlerden kabul alan 7 makale ve bir söyleşi bulunmaktadır.

Sayının ilk sırasındaki makale, Serkan Bayrakçı'nın, yazı çağrımızın çerçevesini oluşturan **entelektüel** (bilişsel gelişmeler, teoriler, paradigmalar, araştırma problemleri, yöntemler) alanın araştırma problemleri ve yöntem boyutuna ışık tutabilecek *Türkiye'deki Medya Okuryazarlığı Tezlerinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi* başlıklı makalesidir. Mehmet Emin Babacan tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Yapılmış Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Tezlerinde Teknoloji ve İnsan İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme* başlıklı ikinci makalede ise yine bu çerçevede tematik olarak insan-teknoloji ilişkisinin Türkiye'de medya ve iletişim çalışmalarındaki yeri tespit edilmekte ve eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Kurumsal tarih boyutu da olmakla birlikte daha çok entelektüel tarihin önemli bir boyutu olan ve bir alt disiplin olarak varolan iletişim sosyoloji literatürünü Yusuf Adıgüzel, Muzaffer Musab Yılmaz ve Aynülhayat Uybadın'ın ortak çalışması olan *Türkiye'de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme* başlıklı makalede ele alınmaktadır.

Medya ve iletişim çalışmalarında lisans düzeyinde de bir kurumsal yapılanmaya dönüşen yeni medya çalışmalarının ortaya çıkışı ve gelişimini Haldun Narmanlıoğlu, *Türkiye’de Yeni Medya Çalışmalarının Dünyü ve Bugünü: Akademik Dergiler Üzerine Bir İnceleme* başlıklı makalesinde ortaya koymaktadır.

Tüm bilimsel alanların gündemine giren “büyük veri” ile sosyal ve beşerî bilimlerin tüm alanlarının ortaklaştığı iki diğer kavram olan sosyal medya ve metin madenciliği üzerinden Türkiye’de metodolojik yaklaşımı ortaya koyan bir çalışmayı R programını kullanarak Sadullah Çelik ve Fatma Zeren *Sosyal Medya Alanında Yazılan Büyük Veri Konulu Tezlerin Metin Madenciliğiyle İncelenmesi* başlıklı makale ile ele aldılar.

Nefise Selma Serdaroğlu ve Betül Önay Doğan’ın *1980-1992 Yılları Arası Halkla İlişkiler ve Reklam Lisansüstü Tez Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik Açından İncelenmesi* başlıklı makalesi ise, medya ve iletişim çalışmalarının Türkiye’de müstakil bir akademik çalışma alanına dönüştüğü ilk evresine tezler ve metodolojik yaklaşımlar üzerinden ışık tutacak bir araştırmaya dayanmaktadır. Medya ve iletişim çalışmaları bünyesinde bir araştırma geleneğine ve bir epistemik cemaate dönüşmeye başlayan *Medya Ekoloji Gelenegi ve Türkiye’ye Yansımaları* başlıklı makalede Ali Hasan Hamut, mevcut literatürün kendi ismiyle görünmeyen bir geleneğinin gelişim seyrini ve bunun Türkiye’ye yansımalarını araştırmaktadır.

TALİD’in bu sayısında, Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin ilk akademik kadrosunda yer alan, ilk doktora tezlerinden birisine imza atan Nabi Avcı ile kendi akademik serüvenine, Türkiye’de İletişim çalışmalarının akademik anlamda kurumsallaşma sürecine ve Anadolu Üniversitesi’nin bu süreçteki yerine ilişkin önemli detaylar içeren bir de söyleşi yer almakta.

Bu sayıda iki de dosya dışı konularda makale bulunmakta. Bunların ilkinde Arif Erbil 16. yüzyıl Osmanlı siyaset düşünce tarihini ele alan çalışmaların eleştirel bir değerlendirmesini, ikincisinde ise Sinan Gül, Dinçer Sümer’in *Old Photographs* adlı tiyatro metni üzerine bir analiz yapmakta ve marjinal insanların öykülerini merkeze alan bu gibi metinlerin daha fazla inlemeye konu olması gerektiğini vurgulamakta.

Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmalarını iki sayı ile gündemine alan TALİD’in bu çabası, yayımlanan makaleler ve söyleşilerle alan tarih yazımına ve literatür değerlendirmesine sunduğu katkının ötesinde, yukarıda verilen teorik çerçeve ile bu alan tarihinin ele alınmasına yönelik bir öneri de sunması bakımından da önem arz ediyor. TALİD’in bu iki sayısının, medya ve iletişim akademiasının konuyu gündemlerinde tutmasına, yeni çalışmalarla alan birikiminin ortaya çıkarılmasına, değerlendirilmesine ve nitelikli yeni çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamasını diliyoruz.

Güz 2022 sayımızda görüşmek dileğiyle

TALİD

Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme

Yusuf ADIGÜZEL*

Muzaffer Musab YILMAZ**

Aynülhayat UYBADIN***

Öz

XX. yüzyılda kitlesel bir olgu haline gelen iletişim, sosyolojinin de ilgi alanına girerek özellikle kitle iletişiminde ve bu iletişimi olanaklı kılan süreçlere, neden olduğu etkilere ilişkin geniş çaplı bir toplumsal ve tarihsel bakış açısı oluşturmuştur. İletişim sosyolojisi temelde iletişimi şekillendiren tüm toplumsal, kültürel ve tarihsel süreçleri göz önünde bulunduran bütünlüklü bir bakış açısına işaret etmektedir. İletişim sosyolojisi çatısı altında toplanan çalışmalarda ise iletişim olgusu sıklıkla toplumsal sürekliliğin önemli bir koşulu olarak görülmektedir. İletişimi derinlemesine anlama ve yorumlama çabasıyla birlikte toplumun sosyal, ekonomik, politik, kültürel yapısının ve gerçekliğinin de iletişim aracılığıyla anlaşılmasında sosyoloji disiplini etkin bir role sahiptir. Bu çalışma iletişim kavramının XX. yüzyıldan itibaren farklı sosyolojik perspektiflerde nasıl incelendiğini, sosyolojinin bir alt disiplini olarak iletişim sosyolojisinin nasıl işlediğini ele alarak, sosyoloji geleneği içerisindeki iletişim tartışmalarının Türkiye’deki seyrinin genel bir panoramasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmada geçen örnek çalışmalar oldukça geniş bir literatür sahasının özet bir bölümü niteliğindedir. Bununla birlikte, iletişim sosyolojisi başlığı altına dahil edilebilecek çalışmaların Türkiye’de yıldan yıla artış gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İletişim Sosyolojisi, Kitle İletişimi, İletişim Kuramları, Kültürel Çalışmalar.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, yusufadiguzel@sakarya.edu.tr, orcid: 0000-0002-8400-1099

** Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi eposta: muzafferyilmaz@sakarya.edu.tr, orcid: 0000-0001-9491-1048

*** Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, auybadin@sakarya.edu.tr, orcid: 0000-0001-6564-7241

A Historical Analysis on the Sociology of Communication Studies in Turkey

Yusuf ADIGÜZEL

Muzaffer Musab YILMAZ

Aynülhayat UYBADIN

Abstract

Communication, a mass phenomenon of the twentieth century, has also entered the domain of sociology and created a broad social and historical perspective on mass communication, the processes that make this communication possible and its impact. Sociology of communication basically refers to a holistic perspective that considers all social, cultural and historical processes involved in communication. In studies placed under this field, the phenomenon of communication is often considered as an important condition of social continuity. The discipline of sociology has an active role in understanding and interpreting communication in depth as well as utilizing communication as a means to shed light on the social, economic, political and cultural structure and reality of society. This study aims to portray a general panorama of the discussions of communication within the field of sociology with a particular focus on its treatment under different sociological perspectives in Turkey since the twentieth century. The case studies presented in this paper represent a summary of a quite broad field of literature. It is also clear that the number of works to be included under the heading of the sociology of communication has increased over the years in Turkey.

Keywords: Sociology of Communication, Mass Communication, Theories of Communication, Cultural Studies.

Giriş

İletişim çalışmaları ve sosyoloji, ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açılardan da birbirine benzerlikler içeren paralel bir gelişim izlemektedir. Sosyal bilimlerin ilerleme sürecinde, iletişim ve sosyolojinin birbirini tamamlayan, inşa eden ve geliştiren kavramlar olduğu söylenebilir.¹ Sosyal hayatta iletişim ve medyanın nasıl bir rolü olduğunu kavrama merakıyla birlikte iletişim alanına dair sosyolojik yaklaşımlar yaygınlaşmıştır. Bu amaca matuf iletişim sosyolojisi çalışmaları genellikle, iletişim alanına ilişkin veri, kavram veya iletişim modelleri kullanılarak, kitle iletişimi, yeni iletişim teknolojileri ve iletişimin toplumla farklı düzlemlerdeki ilişki biçimlerine odaklanmıştır. İletişim sosyolojisi kapsamında hazırlanan çalışmaların genelinde ise kendini tekrar eden bir iletişim kuram ve modelleri literatürü sunulmakla birlikte, iletişime sosyolojik bakış açısını geliştirmede henüz yeterli ilerleme kaydedilemediği de bir gerçektir.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye’de henüz gelişme döneminde olan iletişim sosyolojisi alanını tanımlama ve bu alan için bir çerçeve sunma çabası yanında, alan yazınına ilişkin genel bir tespit ve değerlendirme sunabilmektir. Bu çalışmada verilen örnekleri çok daha fazla genişletip çeşitlendirebilme imkânı olmakla birlikte, burada amaç iletişim sosyolojisi kavram ve yaklaşımlarının en sık vurgulandığı araştırmaları ele almaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle Batı literatüründe iletişim ve sosyoloji arasındaki ilişkiye değinilecek, daha sonra ise Türkiye’de iletişim sosyolojisi literatürü gözden geçirilecektir. Bu kapsamda alandaki kitaplar ve akademik tezler hakkında bilgiler verilecektir. Kitaplar, çalışmaların başlıkları ve özetleri incelenerek; akademik tezler ise tez başlığı, anahtar kelimeler ve özetler dikkate alınarak belirlenmiştir. İletişim ve sosyoloji kavramlarına ek olarak, bu kavramları kapsamına dâhil eden diğer bilim alanlarındaki akademik tezler de dikkate alınarak, çalışmanın boyutlarını aşmaması gayesiyle, yalnızca doktora tezleri incelenmiştir. Her ne kadar iletişim sosyolojisi üzerine kaleme alındığı özel olarak belirtilmiş ve alanın sınırları çizilmiş olmasa da, “iletişim” temelli bir konunun toplumsal bir düzlemde ele alınması neredeyse insanlık tarihi kadar gerilere götürülebilme özelliğine sahiptir.

Bir olgu ve süreç olarak iletişim, sosyolojiyle oldukça yakın ve birbirini tamamlayan bir ilişkiye sahiptir. İletişim kavramının Batı dillerindeki epistemolojik kökeninde yer alan “toplum, topluluk, biraradalık” vurgusu da bunun en önemli göstergelerinden biridir. Latince *communis* sözcüğü “paylaşmak, ortaklık, toplulukla bir arada hareket etme, bir arada olma, yaşama, iletişim kurma” anlamlarını taşır. Bu doğrultuda Anglosakson dillerindeki communicate fiili her şeyden önce “katılmak,

1 Wenhong Chen, “Abandoned Not: Media Sociology as a Networked Transfield”, *Information, Communication & Society*, 2018, c. 21, sy. 5., s. 647

paylaşmak, haberleşmek, beraber olmak” gibi edimlere işaret eder.² Toplumsal yaşamın en önemli etkenlerinden biri olan “alışveriş, ticaret” anlamlarına gelen *commerce* de benzer bir kelime kökenine, *communio* yani “topluluğa, cemaate” dayanır.³ Batuş’un ifadesiyle⁴, “Latince *Comunicationem* komün yapmak, herkesin kullanımına sunmak anlamına gelen iletişim sözcüğünün ilk dönemlerdeki ticari bir nitelik kazanmasının nedeni budur.” Başlangıçta mal değiş-tokuşu için gerekli olan pazar arayışı, zamanla iletişimin kitleleşmesine ve burjuva sınıfını oluşturacak bir tüccar sınıfının belirginleşmesine neden olur. Gül Batuş’a göre bu bakış açısından hareket edecek olursak kitle iletişimi, matbaanın da etkisiyle güçlenmiş burjuva sınıfının egemenliğindeki kapitalist toplumlarda gelişen bir anlayıştır.⁵ Özetle, bir kavram, olgu, süreç veya etkinlik olarak iletişim, toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerin içinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Buradan hareketle genel olarak iletişim sosyolojisi, sosyoloji alanının kendine özgü kavram, tartışma ve yöntemleriyle iletişimi anlamaya ve açıklamaya yönelik tıpkı medya ve iletişim çalışmalarında da olduğu gibi sosyolojinin bir alt disiplini olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda iletişim bilimi ve iletişim sosyolojisi arasındaki ayrım ise iletişim bilimlerinin iletişim süreçlerine, modellerine, unsurlarına, rollerine ve iletişim ortamını kuran unsurlara odaklanması, iletişim sosyolojisinin ise daha geniş bir çerçevede iletişimin toplumsal yönünü anlamaya ve açıklamaya çalışmasıdır.⁶

İletişim bilimleri ve bir alt alan olarak iletişim sosyolojisi, iletişimi tanımlama ve yorumlama konusunda birbirini tamamlamaktadır. Bu noktada iletişim bilimleri, iletişimi genel olarak anlam ve bilgi alışverişini ortak simgeler aracılığıyla gerçekleştirme olarak tanımlarken, hem iletişim bilimleri hem de sosyolojinin bir alt disiplini olarak ele alabileceğimiz iletişim sosyolojisinde bu anlam ve bilginin kapsamlı bir biçimde kurulma sürecine odaklanılmaktadır. Bu nedenle iletişim sosyolojisi bağlamında iletişim, özellikle kültürel, ideolojik ve etkileşimsel niteliğiyle ele alınmaktadır. Her şeyden önce iletişim, sosyolojik bir olgu olarak görülmektedir. Bu noktada iletişimi derinlemesine anlamak için, gerçekleştiği toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve tarihsel koşulların göz önüne alınması gerekmektedir.⁷

İletişimi sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmek, ona daha geniş bir perspektiften bakmayı gerektirmektedir. Gündelik yaşamın rutin bir parçası olan iletişim, sosyolojinin ilgi alanına girdiğinde, kaçınılmaz olarak onun neden

² www.etymonline.com

³ Emel Karagöz, *Sosyal Bilimlerde Kuram Oluşum Süreci ve İletişim*, İstanbul: Derin Yayınevi, 2010, s. 69.

⁴ Gül Batuş, “İletişim Sosyolojisinin Doğuş Nedenleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 5, s. 25.

⁵ Batuş, “İletişim Sosyolojisinin Doğuş Nedenleri”, s. 25.

⁶ Hüseyin Bal, *İletişim Sosyolojisi: Sosyal İletişim, Kitle İletişimi, Elektronik İletişim*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017, s. 12.

⁷ İrfan Erdoğan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Yayınları, 1997, s. 20.

ve nasıl inşa edildiği de sorgulanmaya başlamaktadır. Bu noktada sosyolojinin genel olarak insanın toplumsal yaşamı, bireyin toplumsal gruplar ile ilişkisinin bilimsel bir incelemesi⁸ olduğu tanımıyla başlayabiliriz. Durkheimci bir ifadeyle sosyolojinin temel ilgi alanı toplumsal olguların irdelenmesiyle başlıyorsa, iletişimin de toplumsal bir olgu olarak sosyolojinin bir alt disiplini olduğu ortadadır.

XV. yüzyıldan bu yana iletişimin teknolojik gelişmelere bağlı olarak, teknolojinin bir sonucu ve ürünü şeklinde değerlendirilmesi (Teknolojik Belirlenimcilik) yanılığ⁹, iletişim sosyolojisinin ortaya çıkış nedenlerinden biridir. Bu doğrultuda örneğin, Batuş’a göre McLuhan’ın “araç mesajdır” ifadesi, teknolojiyi önceleyen ve toplumların değişen sosyal, kültürel yapılarını göz ardı eden bir tutumu yansıtır.¹⁰ Ancak iletişim yalnızca teknik bir yenilikle ele alınamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle iletişimin hangi toplumsal yapı ve koşullar içerisinde, hangi ihtiyaç ve kullanım biçimleriyle ortaya çıktığı, ancak iletişimin içinde şekillendiği toplumun sosyo-politik, ekonomik, kültürel özellikleri göz önünde bulundurarak anlaşılabilir.

Bugün iletişim bilimlerinin kendine özgü bir disiplin tanımından ziyade disiplinlerarası bir alan olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Son yıllardaki araştırmaların disiplinlerarası olma eğilimi de iletişime bakış açımızı derinleştiren unsurlardan biridir. İletişim çalışmalarının farklı disiplinlerin bilme biçimlerini, terminolojisini kullanmasıyla birlikte bu derinliğin arttığı görülmektedir. İletişim araştırmaları başta psikoloji, sosyal psikoloji, dilbilim, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi gibi pek çok disiplinle yakınlık içindedir. Bu noktada iletişime dair çalışmaların ortaya çıktığı XX.yüzyılın başı ve özellikle de 1920’li yıllardaki ilk çalışmaların genel eğiliminin iletişimi merkeze almaktan çok, diğer disiplinlerin iletişime değinen bölümlerine ilişkin araştırmalar olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda başat çalışmaların kitle iletişim araçlarının etki, propaganda, ikna, manipülasyon özelliklerine eğilen ve dolayısıyla psikoloji, sosyal psikoloji gibi alanlardan beslenen incelemeler olması şaşırtıcı değildir. Kitlelerin nasıl denetleneceği, yönetileceği ve yönlendirileceği meselesi dönemin psikoloji kökenli ana akım iletişim araştırmaları, Levent Yaylagül’ün¹¹ ifadesiyle “muhafazakâr yaklaşımlardan, liberal çoğulcu yaklaşıma kadar bir dizi farklı kuram ve modeller” geliştiren araştırmaların temelini oluşturur. 1950’ler ve 1960’larla birlikte ise iletişimin artık kendine ait bir çalışma alanı oluşturma gayreti göze çarpmaktadır. Bu noktada sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlerden farklı ve ayrı olarak iletişim, kendine ait bir uzmanlık alanı oluşturmaya başlamıştır. Bu doğrultuda

8 Anthony Gidens, *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012, s. 38.

9 Raymond Williams, *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, çev. A. U. Türkbağ, Ankara: Dost Kitabevi, 2003, s. 106-107.

10 Batuş, “İletişim Sosyolojisinin Doğuş Nedenleri”, s. 24.

11 Levent Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi: Sosyal İletişim, Kitle İletişimi, Elektronik İletişim*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2006, s. 32.

tasarlanan farklı iletişim modelleriyle iletişimin alt disiplinlerini ve kuramlarını oluşturmaya, kendi akademisyenlerini yetiştirmeye başladığı görülmektedir. 1970'lerle birlikte iletişimin daha çok davranışlar üzerinde açıklanma eğilimi söz konusudur. Bu doğrultuda iletişime yönelik temel yaklaşımlardan ve iletişim bilimlerinin bir alt disiplini olan iletişim sosyolojisinin beslendiği kaynaklardan söz etmek yerinde olacaktır.

İletişime Yönelik Yaklaşımlar ve İletişim Sosyolojisinin Kaynakları

Genel olarak ana akım iletişim yaklaşımlarının etki çalışmalarıyla açıklandığı uzun bir dönemden söz edilir. Bu dönem güçlü, sınırlı etkiler gibi kavramlarla tartışılırken, ortak noktada “izleyicinin varsayımlara dayalı bir hayaleti”¹² olduğu düşüncesi vardır. Basitleştiren ve indirgeyen yaklaşımlarla bireylerin, tarihsel ve toplumsal olan güç ilişkilerinin dışında konumlandırıldığı görülür. Bu yaklaşımlarla ortaya çıkan Hipodermik İğne veya Sihirli Mermi olarak da bilinen Uyarıcı-Tepki Modeli ise medya içeriğinin ve etkisinin doğrudan izleyiciye zerk edildiği var sayılan ve en önemlisi iletişimi bir süreç olmaktan çıkardığı düşünülen kuramlardır. Ana akım iletişim çalışmaları denildiğinde sıklıkla kullanılan modeller Shanon ve Weaver’ın Enformasyon Kuramı, Laswell’in İletişim Modeli, Katz ve Lazarsfeld’in İki Aşamalı Akış Modeli, Festinger’in Bilişsel Uyum Kuramı, Newcomb’un ABX Denge Modeli, Westley-MacLean’ın Aracılanmış İletişim Modelidir.¹³ Ana akım iletişim kuramları çatısı altında toplanan bu tür kuram ve yaklaşımlar birtakım eksiklikleri, ampirik çalışmalardan uzak varsayımları ve yeterli dayanaklara sahip olmadıkları gerekçesiyle eleştirilir.¹⁴

Eleştirel kuram ve yaklaşımlarda ise iletişimi belirleyen, tetikleyen, etkileyen toplumsal yapılar, tarihsel süreçler ve bağlamlar dikkate alınır. Kitle iletişimi eleştirel kuram ve yaklaşımlar çerçevesinde kendine iletişimden ayrı bir alan açmaya başlar. Kitle iletişim araçlarının nasıl işlediği, teknik, ekonomik, politik üretiminin nasıl gerçekleştiği meselesi önemli olur ve hatta doğrudan bu araçların üretimi, tüketimi üzerine eğitimler verilmeye başlanır. Benzer biçimde Chicago Okulu da öncü çalışmalarındaki ampirik incelemelerle dikkat çekmiştir. İletişimle toplumsal hayatı bir etkileşim sistemi olarak gören bu ekolde, kültür ve kitle kültürü kavramları özel bir ilginin odağı haline gelmiştir. Bununla beraber iletişim alanındaki egemen yaklaşımların bireye dayanması ve psikolojik faktörlerle açıklanmasının, iletişimin toplumsal, kamusal, kolektif yönüyle çeliştiği eleştirisi yükselir. Eleştiri getirenler, iletişimin ortaya çıktığı toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik koşullar, süreçlerin dikkate alınması gerektiğine dikkat çekerler. Bu noktada Raymond Williams’ın

12 McQuail, Denis ve Sven Windahl, *İletişim Modelleri: Kitle İletişim Çalışmalarında*, çev. Konca Yumlu, Ankara: İmge, 2010, s. 20.

13 Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 44-45.

14 Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim, 2018.

(1958) kültürü bütün bir yaşam biçimi olarak tanımlaması, E. P. Thompson’ın İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu (1963) adlı çalışması, Antonio Gramsci’nin (2007) hegemonya kavramı, Stuart Hall’un (2001) kodlama-kodaçımı yaklaşımı, Louis Althusser’in (2014) ideoloji yaklaşımı, Roland Barthes (1972), Ferdinand de Saussure (2011) ve Levi Strauss’un (1973) yapısalci dilbilim ve göstergebilim yaklaşımları ile İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın öncü araştırmaları ise iletişim çalışmalarındaki önemli bir kopuşu ve yeniliği de beraberinde getirir.¹⁵

İletişim çalışmalarına belirgin ve önemli sosyolojik bir gelenek sağlayan öncü araştırmaların merkezindeki Chicago Okulu, iletişimin toplumsal hayattaki rolünü belirginleştirerek toplumsal kurama yönelik genel bir yaklaşım sunmuş, toplumsal iletişime dair pek çok konuyu açma fırsatı vermiştir. Bu doğrultuda Chicago Okulu öncelikle iletişimin yalnızca bir haberleşme biçimi/süreci olduğu kavrayışına karşı çıkarak, belirgin bir biçimde ve yöntemle iletişimin kültürel ve tarihsel anlamdaki kurucu niteliğine işaret etmiştir. Bu doğrultuda iletişim farklı disiplinlerden beslenen ve o disiplinleri besleyen bir alana dönüşerek sosyolojik bakış açılarının gelişimine olanak sağlamıştır. Okulun bir başka katkısı ise iletişimi tanımlayan ileti, kaynak, alıcı gibi basite indirgeyici yaklaşımlara karşı çıkarak iletişimin en önemli faktörlerinden anlam inşa süreçlerine dair kültürel, sosyal, ekonomik, politik arka planları göz önünde bulundurması ve iletişimi bir süreç olarak ele almasıdır. Bu noktada iletişimin sosyal yaşamın pek çok noktasına etkisi tartışılmaya başlanmış, iletişime toplumsal olma özelliğini (“kazandırmıştır” demek yerine) “iade etmiştir” diyebiliriz.¹⁶

İletişim sosyolojisinin kuramsal alt yapısına baktığımızda, kitle iletişim araçlarına ilişkin hacimli bir literatürle alana sosyolojik bakış açısını sağlayan Chicago Okulu ile birlikte klasik sosyal teorinin öncü isimlerinden olan George Simmel, Talcott Parsons, George Herbert Mead, Charles Cooley gibi sosyologları görürüz.¹⁷ Bununla birlikte 1970’ler boyunca gelişmeye başlayan Kültürel Çalışmalar da hem epistemolojik hem de metodolojik açıdan iletişim sosyolojisinin temellerini kurmaktadır.¹⁸ Cengiz Anık, bu noktada iletişim sosyolojisini besleyen üç ana damardan söz ederek literatürün ilk odak noktalarını şöyle toplarlar:

1. Chicago Okulu ve Sembolik Etkileşimcilik,
2. Kültürel Çalışmalar; (a) eleştirel, (b) liberal (c) Palo Alto Okulu
3. Bilgi sosyolojisi.

Anık’ın özetlediği bu üç önemli koldan beslenen iletişim sosyolojisinin “iletişim, etkileşim, medya ve temayül kavramları” ile epistemolojik alt yapısını

15 Sevilay Çelenk, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, Ankara: Dipnot, 2021.

16 Cengiz Anık, *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*, İstanbul: Derin Yayınları, 2014, s. 10-19.

17 Hans-Joachim Schubert, “The Foundation of Pragmatic Sociology: Charles Horton Cooley and George Herbert Mead”, *Journal of Classical Sociology*, c. 6, sy. 1, 2006, s. 51-74.

18 Douglas Kellner, “Communications vs. cultural studies: Overcoming the divide”, *Illuminations: The Critical Theory Website*, 2006.

kurduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde Wenhong Chen¹⁹, epistemolojik açıdan iletişim ve sosyolojinin, klasik sosyolojinin Max Weber, Karl Marx, Émile Durkheim veya Gabriel Tarde gibi önemli teorisyenlerinden etkilenip beslendiğini belirtir. Böylece iletişimin yalnızca bir haberleşme ya da bireysel anlamda bilgi, duygu, anlam özelinde ileti alışverişi olmadığını, toplumsal pek çok unsurdan, etkileşimden, uzlaşmadan ve çatışmadan beslenen ve bunları işaret eden bir süreç olarak tanımlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Toplumsal faktörler arasındaki ilişkiler de iletişim yoluyla ortaya çıktığı ve kurulduğu için toplumsal olanın da iletişimle kendini gösterdiğini, bu yolla toplumsal gelişmelerin, değişimlerin ortaya çıktığını ifade edebiliriz. En genel anlamda iletişim, toplumsal bütün içerisindeki rolüyle birlikte ele alındığında, “iletişim sosyolojisinden söz etmeye başlanmıştır” denilebilir.

İletişim sosyolojisi, iletişimin toplumsal düzlemde oynadığı role odaklanır. Bunu da oldukça geniş bir çerçevede gerçekleştirir. Bütün bir insanlık tarihi boyunca, iletişim olgusunun toplumsal düzlemde üstlendiği işlevler, bu disiplinin kapsama alanı içerisinde kabul edilir. Anık’ın ifadesiyle “iletişim sosyolojisi, insan gruplarının var olduğu her ortamdaki etkileşim ve iletişim biçimlerine odaklanmakla mükelleftir”.²⁰ Anık, görüldüğü üzere iletişim sosyolojisi için oldukça geniş bir çerçeve çizerek onu, kitle iletişiminden bağımsız olarak, insanlar arasındaki etkileşime ve bunun toplumsal düzlemde oynadığı role entegre eder. Bu bağlamda ele alındığında iletişim sosyolojisi yalnızca sözel iletişimi değil, daha geniş bir düzlemde, toplumsal bir etkiyi beraberinde getirecek her türlü iletişim biçimini kapsamına dâhil eder.

1940’lı ve 1950’li yıllar, medyanın dolaylı ve sınırlı etkilere sahip olduğunun düşünüldüğü “ikinci” bir dönemdir.²¹ Bu dönem, toplumsal bağlamın öne çıktığı, iletişimin etkileşime dayalı psikolojik olduğu kadar; sosyolojik, politik, kültürel, ekonomik bir yapısı ve süreci olduğuna dayanır. Bu doğrultuda suskunluk sarmalı, bağımlılık ve gündem belirleme gibi kuramlar bugün hala tartışılan önemli yaklaşımlardır. Bu kuramlarla toplumsal rollerin nasıl öğrenildiği, medyanın ideolojinin bir taşıyıcısı olduğu, gündem ve kanaat belirleyebildiği, toplumsal yapıda ve kültürel ortamda ne tür değişikliklere yol açtığı gibi meselelerle iletişim çalışmaları farklı bir boyuta taşınır. 1940’lardan sonra gelen iletişim ve medya çalışmalarında güçlü bir şekilde sosyolojinin etkileri görülür; yapısal işlevselci yaklaşımların ve pozitivizmin belirleyici olduğu kuramlar ortaya çıkar. Bu doğrultudaki en bilinen çalışma Lasswell’in kitle iletişimin toplumdaki işlevine yönelik yaptığı çalışmalarıdır. Buradaki işlevselci yaklaşımda toplumdaki uyumu yükseltme, devamlılığı

19 Wenhong Chen, “Abandoned Not: Media Sociology As a Networked Transfield”, *Information, Communication & Society*, c. 21, sy. 5, 2012, s. 647-660.

20 Anık, *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*, s. 11.

21 Anık, *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*, s. 12-16.

sağlama ve toplumun normalleştirilmesi gibi süreçler belirleyicidir. Lasswell’in ünlü “kim, ne, kime, hangi kanal ve hangi etki ile” formülü iletişimin ikna odaklı çalışmalarının da temelidir.²² Yapılan ampirik çalışmalarla kitle iletişim araçlarının her izleyiciye aynı koşulda ve aynı şekilde ulaşmadığı ve yorumlanmadığı; izleyicilerin tutum ve düşüncelerinin güçlenmesinde etkili olduğu varsayılır.

Batı literatüründe kitle iletişim araştırmaları ile medya ve iletişim çalışmaları, temelini sosyolojinin beslediği çok disiplinli bir alandır. 1970’lerle kitle iletişimini, medyayı, üretim süreçlerini odağa alan (gazeteciliğin, eğlence dünyasının nasıl üretildiğine bakan) çalışmaların artması heyecan uyandırmıştır.²³ Bu durum Josephine R. Holz ve Charles R. Wright’ın örneklediği gibi sosyolojinin iletişim alanına sunduğu katkıları inceleyen erken dönem araştırmalarında da ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.²⁴

Riley ve Riley’nin Sosyolojik Modeli iletişimin bireyi aşan toplumsal boyutunu merkeze alarak sosyolojik bir perspektifle yaklaşan öncü çalışmalarından biridir. Bu model, kitle iletişimini daha geniş bir toplumsal yapı içerisinde konumlandırmanıza olanak tanıyacak bir sosyolojik yaklaşım çağrısında bulunur. Josephine Holz ve Charles Wright’ın (1979) da belirttiği üzere o tarihlerde kitle iletişimcileri, kitle iletişim araçları, medya kuruluşları ve bunların üretim süreçlerine ilişkin çok az sosyolojik çalışma bulunmaktaydı. Oysa bugün elimizde pek çok eser, araştırma, kavramsallaştırma, yöntem ve teknik var. İletişimin “toplumsal sistemler, kurallar ve yapılar içerisinde gelişen bir dizi kodun kaynaşması sonucu hayat bulduğu” vurgusu iletişim ve toplum kavramlarını ilişkili düşünmeye olanak tanımıştır. İletişimin yalnızca bireysel-psikolojik bir süreç olarak ele alınmayıp daha geniş bir toplumsal yapı içerisinde irdelendiği çalışmaların alana öncülük yapması sonucunda çeşitli modeller ve iletişim kuramları doğmuştur. Bunlardan başlıcaları olarak Riley ve Riley’nin Sosyolojik Modeli, Kullanımlar ve Doyumlar, Gündem Belirleme, Suskunluk Sarmalı ve Çerçeveleme gibi kuramları örnek gösterebiliriz.

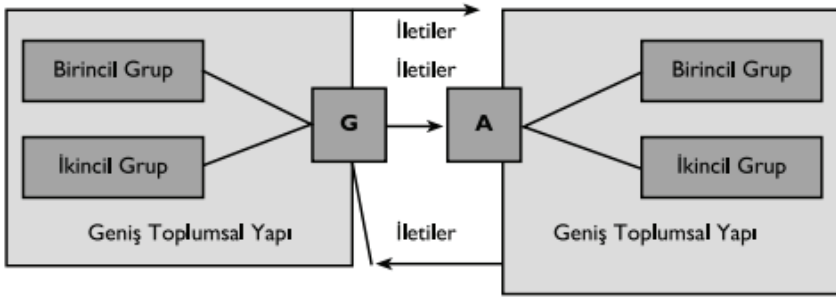
İletişim çalışmalarındaki hâkim yaklaşımlar psikoloji temelli olup bireyin iletişim faaliyetine odaklanır. Bundan dolayı bunların pek çoğu iletişim etkinliğinin

22 Harold D. Lasswell, “The Structure and Function of Communication in Society”, *Mass Communications*, Wilbur Schramm (der.), Urbana: University of Illinois Press, 1960, s. 117-130.

23 Holz, Josephine R.; Wright, Charles R., “Sociology of Mass Communications”, *Annual Review of Sociology*, 1979, c. 5, sy. 1, s. 193-217.

24 Riley, L W., Riley, M. W., 1959, In *Sociology Today*, R. K. Merton, L. Broom, L. S. Cottrell, Jr. (eds.), NY: Basic Books, s. 537-78; Larsen, O. N., 1964, In *Handbook of Modern Sociology*, R.L. Faris (ed.), Chicago: Rand McNally, s. 349-81; McQuail, D., 1969, *Towards a Sociology of Mass Communications*, London: Collier-MacMillan; McQuail, D., Blumler, J. G., Brown, J. R., 1972, In *Sociology of Mass Communications*, D. McQuail (ed.), Harmondsworth, England: Penguin, s. 135-65; Wright, C. R., 1975a, *Mass Communication: A Sociological Perspective*, NY: Random House.

gerçekleştiği toplumsal yapıları, sistemleri ve kodları göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Egemen yaklaşımlardaki bu durum John W. Riley ve Mathilda White Riley tarafından eleştirilmiş, “iletişimin daha derin bir kavrayışa ihtiyaç duyduğu” ifade edilmiştir. Riley ve Riley’nin oluşturduğu iletişim modelinde iletişim yalnızca bireysel ve psikolojik bir süreç olmaktan çıkmış, toplumsal sistemler içerisinde bir süreç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁵

Şekil-1: Riley ve Riley Modelinde İletişim Sistemi ve Toplumsal Yapı İlişkisi

İletişim sürecinde toplumsal grupların önemine dikkat çeken bu modelde Riley ve Riley, toplumsal grupları birincil ve ikincil olarak ayırır ve onların iletişim sürecinde aktif bir rol oynadıklarını belirtir.

Birincil grupları aile, akraba, arkadaşlıklar gibi genellikle daha yakın ilişkilerin kurulduğu gruplar olarak tanımlarlar. İkincil gruplar da bireylerin daha mesafeli, resmî, bürokratik veya yasal boyutta kurdukları ilişki gruplarını ifade eder. Alıcılar ve göndericilerin içinde bulundukları grup ve bu grubun toplumsal koşulları iletişim sürecinin belirleyici faktörleridir. Dolayısıyla kaynak ve hedef durumundakilerin davranışlarını da bu toplumsal koşullar ve olaylar şekillendirir. Aynı zamanda iletinin nasıl yorumlandığı, nasıl alımlandığı da bireyin hangi toplumsal gruba dâhil olduğuyula biçimlenmektedir. Bu doğrultuda medya da önemli bir faktör olarak toplumsal yapıdan etkilenir ve aynı şekilde onu etkiler. Bir diğer deyişle, toplumsal yapı sadece alıcı konumunda olanları değil, hem iletişim sürecinde bulunan gönderici ve alıcıyı hem de onların içinde yer aldığı grupları kapsar.²⁶

İletişimi sosyolojik bir perspektiften değerlendiren bir diğer kuram ise Psikolog Elihu Katz’ın geliştirdiği Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımıdır. Katz, medyanın bireyler üzerindeki etkisini inceleyen yaklaşımların “insanların medya ile ne yaptıkları” meselesini ele almadığını tespit eder. Aksine, insanların medyadan “bazı toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak” adına beklentilere girdiğini öne sürer. Beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere medya içeriklerini

²⁵ Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 55.

²⁶ Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 58.

kullananlar bu kullanımın sonunda ihtiyacı giderilmiş, doyurulmuş olurlar. Bu yaklaşım, medya içeriği ile izleyici arasında işlevsel bir ilişki olduğunu öne sürer.²⁷

Bir diğer sosyolojik yaklaşım ise Gündem Belirleme’dir. Bu kurama göre medyanın en belirgin özelliği gündem belirleyebilme yeteneğidir. Medya haber ve bilgi akışını sağlarken kimi zaman bazı içeriklere daha fazla yer verir ya da aksine bazı içerikleri daha nadir işler ya da hiç işlemez. Bu yaklaşıma göre kitle, medyada hangi konu daha fazla işleniyorsa onun daha önemli olduğuna inanır.²⁸

İletişime sosyolojik bir düzlemde yaklaşan bir diğer kuram Suskunluk Sarmalı’dır. Alman siyaset bilimcisi Elizabeth Noelle-Neumann tarafından 1974’te geliştirilen kuram, odağına kitle iletişim araçlarını alır. 1970’lerdeki güçlü etkiler döneminin en önemli kuramlarından biri olan Suskunluk Sarmalı’na göre kitle iletişim araçları belirli grupları susturabilen, belirli gruplara ise konuşma cesareti verebilen bir yapıda işler.²⁹ Bu noktada marjinal sayılan gruplar düşüncelerini, duygularını, beklentilerini dile getirmede sessiz kalma zorunluluğu hisseder ki bunda, kitle iletişim araçlarının önemli bir yeri vardır. Medya, toplumun ortalama ahlâk anlayışına yaslanır. Diğer grupların, düşüncelerin ne oranda ve söylemde yansıyor yansımayacağı büyük oranda buna göre belirlenir.

1980’li yıllara gelindiğinde eleştirel paradigmalarda, İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın da etkisiyle, izleyici araştırmaları ve alımlama çalışmaları ortaya çıkar. David Morley televizyonun izleyiciler üzerindeki etkisini izleyicinin hangi konumda olduğunu göz önünde bulundurarak anlamaya çalışır ve izleyicilerin medya karşısında pasif değil aktif bir rolü olduğunu savunur. Morley, *Nationwide* adlı bir televizyon programının içeriğini göstergebilimsel yöntemle inceler ve programın ulusal bir birlik ve dayanışma mesajı ilettiği sonucuna varır. Daha sonra programın izleyicileriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirerek onların bu mesajları nasıl algıladığını inceler. Morley her izleyicinin farklı bir izleme pratiğinin olduğunu görür. Toplumsal cinsiyetin de izleme pratiklerinde belirgin bir etkisi olduğunu tespit eder. Örneğin erkeklerin televizyonu daha dikkatle izlediklerini ancak kadınların başka işler yaparken televizyonu açık tuttuğunu, erkeklerin kumandanın hâkimi olduğunu, genellikle neyin ne kadar izlenileceğine ve kanal değiştirme hakkına erkeklerin sahip olduğunu bulgular. Morley’in yöntemi iletişimin hem sembolik hem de toplumsal bağlamı ile ilgilidir.³⁰

Bu tür çalışmalar anlam setlerinin toplumsal yapı ve güç ilişkileriyle bağlantılı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanırken, ekonomi-politiği göz ardı ettikleri gerekçesiyle

27 Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 62.

28 Donald L. Shaw ve Maxwell E. McCombs, *The Emergence of American Political Issues: The Agenda-Setting*, St. Paul: West Function of the Press, 1977.

29 Elisabeth Noelle-Neumann, *The spiral of silence: Public opinion--Our social skin*, University of Chicago Press, 1993.

30 David Morley, *The "Nationwide" Audience. Structure and Decoding*, Londra: BFI, 1980.

eleştirilmiştir. İzleyiciye aktif bir rol biçseler de üretim, dağıtım ve tüketim gibi meselelerde ekonomi-politiğin belirleyiciliğinin tartışılmadığı görülmüştür. Bu eleştiriler devamında, üretimin toplumsal bağlamının bilimi olarak tanımlanan ekonomi-politiğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomi-politik, kapitalist toplumlarda iktisadi süreci yöneten toplumsal kuralları inceler. “Bu bilimin temel hareket noktası insan topluluklarının ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan materyal araçların üretim ve dağılımlarının gelişim ve değişim biçimidir.”³¹

1980’li yılların sonu ve 1990’lı yılların başından itibaren medya çalışmalarında kullanılan paradigmalardan izleyiciye yöneldiğini örnekleyen bir başka kuram ise Robert M. Entman’ın Çerçeveleme Kuramı’dır. Medyanın haberleri izleyicilerin dikkatini belli olaylara odaklayarak, yani çerçeveleyerek vermesi, izleyicilerin haberi alımlama biçimlerini de doğrudan etkilemektedir.³² Çerçeveleme kavramını ilk kullanan sosyolog Erving Goffman’a referansla³³ (1991 tarihli makalesinde ele aldığı çerçeveler ve çerçeveleme meselesine) Entman, ancak karşılaştırma yaptığımız zaman anlatılardaki gözden kaçan, gayri iradi veya sıradan gibi görünen sözcük ve imge seçimlerinin ne anlama geldiğini keşfedebileceğimizden söz eder.³⁴ Kitle iletişim araçlarının rolü ve önemi üzerinden bakıldığında çerçeveleme, bir haberin toplumda nasıl bir sağduyu uyandıracığına ilişkin inşacı bir yaklaşıma işaret eder. Bir diğer deyişle haberin çerçevesi de bir inşa sürecidir ve haber hikâyelerini çerçevelemenin Entman’a göre en yaygın beş yolu “kişiselleştirme (insani ilgi alanları-çıkarları), sorumluluk yükleme, ekonomik sonuçlar, ahlaklılık ve çatışmalar”dır. Gündem Belirleme Kuramına benzer şekilde Çerçeveleme Kuramı da medyanın izlerkitlenin dikkatini nasıl belirli konulara ve belirli şekillerde çekebildiğini gösterir. Ancak bir adım öteye geçerek gündem olacak haberin hangi çerçevelerde gösterilebileceğini de tartışır. Burada seçilen her bir hikâye için çerçeveler belirlenir ve genellikle bu çerçeveleri belirleme işi medya çalışanlarının seçimiyle gerçekleşir.

Eric Maigret, XX. yüzyılda hayat bulan iletişim araştırmalarına dair şunları söyler: “(...) doğrudan ya da dolaylı olarak Marx, Tocqueville, Durkheim, Weber ve sosyolojinin başka Avrupalı öncülerinin yazılarında, medyalaşmaya boyun eğmiş toplumlar üzerinde zararlı etki konusundaki safdilce tezleri çürütebilecek, medyanın karmaşık bir incelemesi için gerekli öğelerin çoğu vardır. Bu yazarların yapıtlarında, adı ideolojik egemenlik, kültür, çatışma/demokrasi olan

31 Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 127.

32 Fusun Alver, “Çerçeveleme Yaklaşımı”, *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 2021, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/cerceveleme_yaklasimi

33 Erving Goffman, *Frame Analysis: An Essay On The Organization Of Experience*, Cambridge: Harvard University Press, MA, 1974.

34 Robert M. Entman, “Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents”, *Journal of Communication*, c. 41, sy. 4, 1991, s. 6.

kuramsal yapbozun parçalarının iki yüzü de ortaya çıkarılabilir.³⁵ Bu noktada geçmiş araştırmalardaki davranışsal eğilimi ve ağır pozitivist yaklaşımları alaycı bir dille eleştiren Maigret, “insanlığın gerçekte Pavlov’un köpeği ve Panurge’ün koyunlarıyla çok az ortak noktası” olduğunu söyler.³⁶ Bu noktada Adorno ve Horkheimer’in geliştirdiği Eleştirel Kuramı, öncüllerinin “safdilce” tezlerini çürütme gayretinin ilk örnekleri olarak görür. Bununla birlikte Adorno’nun kültür endüstrisi incelemesinde kültüre son derece karamsar bir şekilde yaklaşmasının onu bütüncül bir kültür incelemesinden uzaklaştırdığını da belirtir. Bununla birlikte, Maigret’e göre gerçek kopuş Lazarsfeld ile ortaya çıkar.³⁷ Tarde’in Kamusal Alan Modeline de ilham olduğu öne sürülen İki Aşamalı İletişim Akışı Modeli ve sonrasında Katz ile birlikte geliştirdikleri Kullanımlar ve Doyumlar Modeliyle birlikte Lazarsfeld, iletişim ve medya çalışmalarındaki sosyolojik yaklaşıma farklı bir boyut kazandırır. Kullanımlar ve Doyumlar Modelinde kitlelerin “onlara ilaçlar zerk edilecek pasif izleyiciler olmadığı”, “seçme ve karar verme özgürlüğüne sahip özneler” olduğu öne sürülür. Ancak Lazarsfeld’in modeli günümüze kadar ulaşsa da Maigret’e göre “görüşler düzleminde”dir.³⁸ Maigret bu yeni yaklaşım ve kuramların medyayı değerlendirme biçiminde “övgü ve yergi arasında gidip geldiğini; özgün yanlarının ise insan iletişimini artık salt biyolojik, fizyolojik ve psikolojik düzeyde ele almamak” olduğunu belirtir.³⁹ İletişimi, birçok aşamadan oluşan kesintisiz bir süreç olarak değerlendiren Palo Alto Okulu örneğini vererek iletişim tartışmalarına toplumsal olguları da dâhil etme eğiliminin belirgin bir şekilde ortaya çıktığını söyler.

XX. yüzyılın sonlarına doğru medyanın işlevlerini ve etkilerini anlama çabasına yönelen bir başka isim ise Gabriel Tarde’dir. Onun, kitle ve kamu arasında çizdiği sınır ile toplumsal etki, bireysel etki gibi süreçleri göz önünde bulundurması ve Kamusal Alan Modeli önemlidir. Tarde’a göre özellikle gazeteler bir iletişim aracının ve sürecinin çok katmanlı yapısına ilişkin önemli bir sosyal güç örneğidir.⁴⁰ İletişim araçları olmadan bir kamunun da var olamayacağı düşüncesindeki Tarde, kamuyu bir arada yaşayan ve ortak kanaatlere, düşüncelere veya duygulara sahip bireylerin oluşturduğu bir yapı olarak görür. Bu noktada Tarde’in sözünü ettiği kamu, hayali ve dağınık bir topluluktur. Bir arada yaşamasa da kitle iletişim araçlarıyla dolaylı bir yoldan etkileşime girme yeteneğine sahip, telkine açık, zihinsel

35 Eric Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, çev. Halime Yücel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 23.

36 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 21.

37 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 23.

38 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 23.

39 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 24.

40 John Theobald, “The Intellectual Tradition of Radical Mass Media Criticism: A Framework”, *Fifth Estate Online: An International Journal of Radical Mass Media Criticism*, October 2005, s. 7.

düzeyde bağ kurabilen, kaynaşan, birleşen bir insan topluluğudur⁴¹. Bu noktada toplumsal bir olgu olarak görülebilecek kamu kavramının ne zaman kitleye dönüşebileceği konusunda ise şüphecidir. Ancak yine de bir kamunun kitleye dönüşme ihtimalini düşük bulur zira Ferdinand Tönnies'in kavramsallaştırdığı topluluktan bugünkü toplum kavramlarına geçtiğimiz XXI. yüzyılda, "kitle çağı" yerine artık birbirine uzak mesafede bulunan, geniş bir mekânda toplumsal eylemler sergileyen, sosyal etkileşim ve alışverişlere giren "kamu ya da kamular çağı"ndan içeriye girdiğimizi haber vermiştir."⁴²

Özetlemek gerekirse; bireyin toplum içindeki yerini, kitle ve toplumu anlama çabasındaki sosyoloji XIX. yüzyılda bir bilim olarak ortaya çıkar. "Sosyolojideki egemen yaklaşım, toplumu bir organizmaya benzetmiş ve toplumsal olay ve olguları işlevselci bir yaklaşımla irdelemiştir. Bu yaklaşımın kendine özgü bir iletişim anlayışı vardır. İletişim özellikle kapitalist toplumsal iş bölümünde, üretimin örgütlenmesi ve ekonominin düzenlenmesinde işlevsel bir rol üstlenir"⁴³ XX. yüzyıl ise iletişim küreselleşmiş ve kitleselleşmiştir. Kitle kavramının belirleyici etkisiyle kitle iletişimi ve kitle iletişim araçlarının etkisi, işleyiş biçimleri daha fazla önem kazanır. İletişimin erken dönem çalışmalarına bakıldığında da bu etki çok net görülebilir. Alandaki öncül çalışmaları yapanların sosyoloji disiplininin çok psikoloji, sosyal psikoloji veya antropolojiden olması da bunun bir başka göstergesidir.

1960-1980 yıllarını, iletişim çalışmalarının bir sosyal bilim olarak geliştiği dönem olarak işaretleyen Eric Maigret'in ifadesiyle artık "iletişim, ne tam bir veri (doğanın verisi), ne de bir veri akışıdır (matematik anlamda bilginin veri akışı), sürekli bir anlam ve erk ilişkisidir, anlam ve erkin belirginleşmesi de medyanın biçim ve içeriğini oluşturur".⁴⁴ Bu doğrultuda medya da yalnızca iletişim araçlarını değil tüm bir toplumsal yapıyı, aileyi, cinsiyeti, kimliği, sınıfı, ulusu vb. insan ilişkilerinin ortaya çıktığı tüm sosyal sistemleri çevreleyen bir bilgi üretimini kapsamaya başlar.⁴⁵ XXI. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle bilgisayar ve yeni iletişim teknolojilerinin de hızlı gelişimiyle birlikte yeni sorular ve yaklaşımlar ortaya çıkar. Bu doğrultuda medya ve iletişimin kitleselleşmesi ve küreselleşmesi meselesi yeni inceleme ve sorgulamaların hareket noktası olur. 1990'lı yıllardan bu yana iletişim sosyolojisi çatısı altında değerlendirebileceğimiz Batı literatüründeki yaygın çalışmalar yerel ve tematik düzeyde seyretnmektedir. Bu yeni dönemde gündelik hayat çalışmalarının da belirleyici bir etkisiyle farklı toplulukların iletişim biçimleri, kitle iletişim araçlarının üretim, tüketim, dağıtım ve alımlama gibi meselelerinin kültür,

41 Murat Sadullah Çebi, "Gabriel Tarde'in İzinde Medyanın İşlev ve Etkilerini Yeniden Gözden Geçirmek", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2013, sy. 36, s. 7.

42 Çebi, "Gabriel Tarde'in İzinde", s. 8.

43 Yaylagül, *İletişim Sosyolojisi*, s. 15.

44 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 24.

45 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s. 27.

sınıf, toplumsal cinsiyet, kimlik, ideoloji gibi kavramlar çerçevesinde incelendiği etnografik araştırmalar önem kazanmıştır.

İletişim Sosyolojisinin Türkiye’deki Seyri

Türkiye’de iletişim olgusunu toplumsal bir düzlemde ele alan önemli sayıda çalışma bulunmaktadır. Burada öncelikle iletişim sosyolojisi üzerine yazılan kuramsal eserler üzerinde durulacak, ardından tespit edildiği kadarıyla “sosyolojik bir düzlemde iletişimi merkezine alan çalışmalar” değerlendirilecektir.

Türkiye’de iletişim sosyolojisi üzerine kaleme alınan ilk çalışma, Hayati Tüfekçioğlu’nun *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*⁴⁶ kitabıdır. İsminden de anlaşıldığı üzere, bir giriş kitabı olan eser boyunca yazar, iletişim kuramlarını tanıtmakta, iletişim sosyolojisine ayrı bir konu olarak kitapta yer vermemektedir. Eser isminden beklenen içeriği tam olarak verememekte, yalnızca medya kuramlarını açıklamakla yetinmektedir. İletişim kuramlarının konunun sosyolojik kısmını baskılamadığı, iletişim sosyolojisi olgusunu belirli bir kuramsal çerçeve uyarınca ele alan ilk çalışmalar ise 2000’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Hüseyin Köse⁴⁷, Hüseyin Bal⁴⁸ ve Cengiz Anık⁴⁹, konu üzerine geniş bir perspektifin çizildiği, iletişimin sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmasının yanında bunun kuramsal bir temele dayandırılarak gerçekleştirildiği eserler ortaya koymuşlardır. Üç ismin de akademisyen olması (Hüseyin Köse ve Cengiz Anık İletişim Fakültesi, Hüseyin Bal Sosyoloji Bölümü), konunun akademik düzlemde tartışılan bir mesele olduğunun ve bununla beraber literatürün son derece eksik olmasından kaynaklanan boşluğu doldurmayı amaçladığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

İletişim sosyolojisine dair kitapların önemli bir kısmını da çok yazarlı editöryal kitaplar oluştururlar. Bünyamin Ayhan editörlüğünde çıkan *İletişim Sosyolojisi: Tanımlar, Sınırlar ve İçerikler*⁵⁰ Durmuş Ali Arslan editörlüğünde hazırlanan *İletişim Sosyolojisi: Medya, İletişim, Toplum*⁵¹, editörlüğünü Ümmet Erkan’ın yaptığı *İletişim ve Medya: Sosyoloji Yazıları*⁵² ve Gül Dilek Türk ile Şebnem Özdemir’in editörlüğünde yayınlanan *Sosyal Medya Sosyolojisi*⁵³ bu çalışmalar arasında

46 Hayati Tüfekçioğlu, *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*, İstanbul: Der Yayınları, 1997.

47 Hüseyin Köse, *İletişim Sosyolojisi Temel Kavramlar Antolojisi Fragmanlar*, İstanbul: Yirmi Dört Yayınları, 2006; a.mlf., *Medya ve Toplum İmgesi: Medya ve İletişim Sosyolojisi Odağında Eleştirel Okumalar*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2021.

48 Bal, *İletişim Sosyolojisi*, 2017.

49 Anık, *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*, 2014.

50 Bünyamin Ayhan (ed.), *İletişim Sosyolojisi: Tanımlar, Sınırlar ve İçerikler*, Konya: Literatürk Academia, 2018.

51 Durmuş Ali Arslan (ed.), *İletişim Sosyolojisi: Medya-İletişim-Toplum*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2018.

52 Ümmet Erkan (ed.), *İletişim ve Medya Sosyolojisi*, Ankara: Gece Akademi, 2019.

53 Gül Dilek Türk ve Şebnem Özdemir (eds.), *Sosyal Medya Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

sayılabilir. Bu yayınların 2018-2021 yılları arasında her birinin de son birkaç yıl içerisinde neşredilmesi, iletişim sosyolojisinin gördüğü ilginin her geçen gün arttığını göstermektedir. Bununla birlikte, ülkemizde faaliyet gösteren açıköğretim fakülteleri bünyesinde ders kitabı olarak hazırlanan, merkezine iletişim sosyolojisini alan yayınlar da bulunmaktadır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi (AÖF) tarafından çıkarılan *İletişim Sosyolojisi* adlı ders kitabının editörlüğünü Hayati Tüfekçioğlu üstlenirken⁵⁴, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi (AUZEF) bünyesinde okutulan *İletişim Sosyolojisi* kitap ise Yusuf Adıgüzel tarafından hazırlanmıştır.⁵⁵

İletişim sosyolojisi bağlamında değerlendirilebilecek eserlere, farklı disiplinler uyarınca kaleme alınan çalışmalar da dâhil edilebilir. Bu doğrultuda, konu üzerine tanımlayıcı eserlerin yanında, iletişimi sosyolojik bir bakış açısıyla ele alan çalışmalar da iletişim sosyolojisi üst başlığında ele alınabilir. Türkiye’de iletişim çalışmalarının kurucu isimlerinden Ünsal Oskay tarafından kaleme alınan *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*⁵⁶ örneğinde görüleceği üzere, iletişim alanındaki çalışmaların azımsanmayacak bir kısmı, kitle iletişim araçları ve genel olarak iletişim olgusunun toplumsal etkilerine odaklandıkları için, iletişim sosyolojisi bağlamında değerlendirilebilir. Korkmaz Alemdar tarafından kaleme alınan Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri adlı çalışma da iletişim olgusunu sosyolojik bir bakışla ele alır. Yusuf Adıgüzel’in, Sakarya Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalında yaptığı lisansüstü tez çalışmasına dayanan *Kitle Toplumunun Açmazları, Kültür Endüstrisi*⁵⁷ kitabı da alandaki ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Filiz Aydoğan tarafından hazırlanan *Don Kişot’tan Günümüze Toplum ve Medya*⁵⁸ ile Mehmet Gökhan’ın genel editörlüğünde yayınlanan *İletişim Çağında Dijital Kültür*⁵⁹, bu türden çalışmalara örnek olarak gösterilebilecek eserler arasındadır.

İletişim ile birlikte, alanın ismiyle müsemma bir şekilde sosyoloji alanında da iletişim sosyolojisi üst başlığına dâhil edilebilecek eserler yayımlanmıştır. Burada ölçü, toplumsal etkileşime olanak sağlayan bir iletişim biçiminin, sosyolojik bir düzlemde tartışılması olduğundan, bu tür çalışmaların hayat bulduğu alanlar arasında sosyoloji, doğal olarak merkezî bir yerde durmaktadır. Bunlar, iletişim çalışmalarında görüldüğü gibi kitle iletişim merkezli olmaktan ziyade, çoğunlukla toplumsal düzlemde bir etkileşimin ele alınması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Levent Ünsaldı’nın *Burada Ne Oluyor? Türkiye’de Etkileşimlerin*

54 H. Tüfekçioğlu (ed.), *İletişim Sosyolojisi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

55 Yusuf Adıgüzel (ed.), *İletişim Sosyolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

56 Ünsal Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.

57 Yusuf Adıgüzel, *Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2001.

58 Filiz Aydoğan, *Don Kişot’tan Günümüze Toplum ve Medya*, İstanbul: Der Yayınları, 2019.

59 Mehmet Gökhan Genel (ed.), *İletişim Çağında Dijital Kültür*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2019.

*Ekolojisi Üzerine Bir Deneme*⁶⁰ ve Göksel Göker’in *Göç Kimlik Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*⁶¹ eserleri iletişim sosyolojisi alanına dâhil edebileceğimiz sosyolojik temelli çalışmalardır.

Türkiye’de iletişim sosyolojisi merkezli çalışmalarda akademik tezler de önemli bir yer tutmaktadır. Burada YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan doktora tezleri ele alınmaktadır. Son yıllarda tamamlanan iki doktora tezinin, iletişim sosyolojisini ana eksen olarak benimsemesi dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Halis Zavlak tarafından yazılan *İletişim Sosyolojisi Açısından Medya ve Sosyal Medyada İslamofobi*⁶² iken diğeri, Mustafa Cankurt Kurt’un *İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği*⁶³’dir. Bu çalışmalardan ilki kitle iletişim araçlarının toplumsal etkisine odaklanırken, diğeri iletişimi daha geniş bir perspektifte ele almakta ve toplumsal tarihin oluşmasında halk hikâyelerinin etkisini incelemektedir.

Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	1988	1989	1990	1991	1992
Adet	3	0	1	6	1
Yıl	1993	1994	1995	1996	1997
Adet	1	5	2	1	1
Yıl	1998	1999	2000	2001	2002
Adet	1	5	1	1	4
Yıl	2003	2004	2005	2006	2007
Adet	2	3	4	3	6
Yıl	2008	2009	2010	2011	2012
Adet	6	6	12	6	5
Yıl	2013	2014	2015	2016	2017
Adet	8	9	10	11	16
Yıl	2018	2019	2020	2021	2022
Adet	15	12	18	17	-

Kaynak: YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine dayanarak yazarlarca hazırlanmıştır.

60 Levent Ünsaldı, *Burada Ne Oluyor? Türkiye’de Etkileşimlerin Ekolojisi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Heretik Yayınları, 2020.

61 Göksel Göker, *Göç Kimlik Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Konya: Literatürk Academia, 2015.

62 Halis Zavlak, “İletişim Sosyolojisi Açısından Medya ve Sosyal Medyada İslamofobi”, Doktora tezi, Kafkas Üniversitesi, 2018.

63 Mustafa Cankurt Kurt, “İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.

Alan ile ilgili farklı ana bilim dallarında 1988 ile 2021 yılları arasında 200'ün üzerinde lisansüstü tez hazırlanmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre alana dair ilginin yıldan yıla arttığı anlaşılmaktadır. 2000 yılı öncesi toplam tez sayısı 30'u bulmazken, sadece 2015 yılında sonra hazırlanan tezlerin sayısı 100'e ulaşmıştır.

Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Sıra	Üniversite	Tez Sayısı
1	Marmara Üniversitesi	35
2	İstanbul Üniversitesi	35
3	Ankara Üniversitesi	18
4	Selçuk Üniversitesi	11
5	Anadolu Üniversitesi	11
6	Ege Üniversitesi	10
7	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	9
8	İnönü Üniversitesi	6
9	Hacettepe Üniversitesi	5
10	Atatürk Üniversitesi	5
11	Maltepe Üniversitesi	5
12	Fırat Üniversitesi	4
13	Dokuz Eylül Üniversitesi	4
14	Gazi Üniversitesi	4
15	Erciyes Üniversitesi	3
16	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3
17	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	3
18	Sakarya Üniversitesi	3
19	Kırıkkale Üniversitesi	2
20	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2
21	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
22	Süleyman Demirel Üniversitesi	2
23	Galatasaray Üniversitesi	2
24	Kocaeli Üniversitesi	2
25	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2
26	Uludağ Üniversitesi	2
27	Yeditepe Üniversitesi	2
28	Diğer 12 Üniversite	12
YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine dayanarak yazarlarca hazırlanmıştır.		

YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre iletişim sosyoloji alanında değerlendirilebilecek en fazla tez çalışması Marmara (35) ve İstanbul Üniversiteleri (35) bünyelerinde yürütülmüştür. Ankara (18), Selçuk (11) ve Anadolu (11) Üniversitelerinin de içinde bulunduğu ilk 5 üniversite bünyesindeki doktora tezlerinin sayısı 100’ü aşarken, bu sayının diğer bütün üniversitelerdeki toplam doktora tezleri sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

İletişim sosyolojisini bir yöntem olarak benimseyen sosyoloji ve iletişim bilimlerinin alt dallarındaki akademik tezler ile birlikte, konusu itibarıyla bu alana dâhil edebileceğimiz 203 adet farklı bilim alanlarında hazırlanmış tez bulunmaktadır. Alana katkı sağlayan doktora tezlerinin ağırlıklı olarak, Sosyoloji, Radyo Televizyon ve Sinema, Gazetecilik, İletişim Bilimleri, Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dallarında hazırlandığı görülmektedir.

Doktora Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Sıra	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
1	Sosyoloji	32
2	Radyo Televizyon ve Sinema	32
3	Gazetecilik	19
4	İletişim Bilimleri	16
5	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	13
6	Eğitim Bilimleri	8
7	Felsefe ve Din Bilimleri	7
8	İletişim	6
9	İşletme	5
10	Radyo Televizyon	4
11	Basın ve Yayın	3
12	Psikoloji	3
13	Yabancı Diller Eğitimi	3
14	Halkla İlişkiler	3
15	Gazetecilik ve Halkla İlişkiler	2
16	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	2
17	Antropoloji	2
18	Siyaset Bilimi	2
19	Sinema Televizyon	1
20	Diğer 33 Alan	33
YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine dayanarak yazarlarca hazırlanmıştır.		

Kitle iletişim araçları merkezli iletişim çalışmaları, bu türden tezlerin hayat bulduğu önemli bir alandır. Zeliha Hepkon'un "Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi 1920-1931"⁶⁴ başlıklı tezi, kitle iletişim araçlarının toplumsal inşa politikalarında nasıl bir rol üstlendiğini ele almasıyla iletişim sosyolojisi başlığı altında değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Zafer Başkaya'nın "Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma"⁶⁵ başlığını taşıyan doktora tezi de kitle iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşama etkilerini inceleyen bir diğer çalışmadır. Çağlar Enneli'nin "Televizyonun Toplumsal Tüketimi ve Toplumsalın Yeniden Üretimi: Maneviyat İçerikli Dizilerin Tüketimi Özelinde"⁶⁶ adlı tezi de toplumsal dönüşümün izlerini kitle iletişim araçlarında arayan çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Toplumsalın inşası ve dönüşümünde kitle iletişim araçlarının rolünü tartışan önemli sayıda eser olmakla birlikte, iletişimi kişilerarası ve toplumlararası bir düzeyde ele alan akademik çalışmalar da dikkat çekmektedir. Nurullah Tabakcı'nın "Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt-Kültürlerde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karacay Topluluğu Örneği)"⁶⁷ ve Hülya Anakız Ertürk'ün "Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürleşme Süreçlerinin Kişilerarası İletişim Çerçevesinde İncelenmesi"⁶⁸ başlıklı doktora tezleri iletişim sosyolojisi kapsamına dâhil edilebilecek çalışmalar arasında sayılabilir.

İletişimin toplumsal yönünü ele alan akademik çalışmalar iletişim kadar sosyoloji de çokça çalışmaya kaynaklık etmektedir. Bu çalışmalar, iletişim araçları ile birlikte bireylerin diğer insanlar veya toplumla iletişiminin toplumsal yapının şekillenmesindeki rolüne odaklanır. Esengül Ayyıldız'ın "Toplumsal İletişim Açısından Toplumsal Hareketler"⁶⁹, Mine Özaşçılar'ın "Cep Telefonu Kullanımının Sosyolojik Boyutu Bireysel Güvenlik ve Günlük Hayattaki Yeri"⁷⁰ ve

64 Zeliha Hepkon, "Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi 1920-1931", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

65 Zafer Başkaya, "Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

66 Çağlar Ennel, "Televizyonun Toplumsal Tüketimi ve Toplumsalın Yeniden Üretimi: Maneviyat İçerikli Dizilerin Tüketimi Özelinde", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

67 Nurullah Tabakcı, "Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt-Kültürlerde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karacay Topluluğu Örneği)", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

68 Hülya Anakız Ertürk, "Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürleşme Süreçlerinin Kişilerarası İletişim Çerçevesinde İncelenmesi", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2021.

69 Esengül Ayyıldız, "Toplumsal İletişim Açısından Toplumsal Hareketler", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

70 Mine Özaşçılar, "Cep Telefonu Kullanımının Sosyolojik Boyut: Bireysel Güvenlik ve Günlük Hayattaki Yeri", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Ozan Günel’in “Toplumsal Hareketler ve İletişim: Toplumsal Yapı ve İletişimin Kültürel Dönüşümü”⁷¹ başlıklı doktora tezleri, bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmalardır.

Bu çalışma kapsamında daha önce iletişim sosyolojisi bağlamında *iletişimin*, toplumsal düzlemde ilişkisine imkân tanıyan bir *etkileşim* olarak da kabul edilebileceği vurgulanmıştı. Her ne kadar merkezine iletişim ve sosyolojiyi almış olsa da multidisipliner bir alan olarak bu iki bilim alanı ile sınırlandırılmayacak ve çok sayıda bilim alanında hazırlanan doktora tezlerinin tarama yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın sınırlarını daha doğru bir şekilde belirlemek adına, konu bağlamında değerlendirilebilecek, diğer alanlardaki akademik çalışmalar da sınırlı da olsa araştırmaya dâhil edilmiştir. Toplumsal değişim ile birlikte ekonomik düzlemde yaşanan dönüşümleri araştıran Abdüllatif Çeviker, “Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yeni Ekonomi ve Türkiye”⁷² başlıklı doktora tezinde, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin toplumsal ve ekonomik etkilerini ele almıştır. Serkan Gürsoy “Codification of Social Capital: The Impact of Ict”⁷³ adlı çalışmasında, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki dönüşümün, toplumsal düzlemde kişilerin sahip olduğu konumları şekillendirmede önemli bir yeri olan sosyal sermayeye etkisine odaklanmıştır. Avni Lala ise “Arnavutluk’taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”⁷⁴ adlı çalışmasında, Arnavutluk’ta Bektâşîliğin geçirdiği dönüşümü sosyolojik bağlamda ele almıştır. Asuman Kutlu ise Gündelik Hayat Pratiğinin Biçimlenmesinde İletişim Araçlarının Rolü: Siyasal Bilgilenme aracı Olarak İnternet ve Gençler adlı çalışmasında, gençlerin çevrimiçi siyasal bilgilenme motivasyonlarını araştırır.⁷⁵

İletişim sosyolojisinin akademideki yeri kitap ve tezler ile sınırlı değildir. Alan üzerine, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tezli yüksek lisans programı bulunmaktadır. 2013 yılında açılan İletişim Sosyolojisi programında İletişimde Kuramsal Yaklaşımlar, Kitle İkna Stratejileri, Kültürlerarası İletişim, Sosyolojide Temel Yaklaşımlar ve Medya Sosyolojisi gibi dersler verilmektedir. Aynı zamanda Türkiye’deki çok sayıda üniversitenin iletişim fakülteleri veya sosyoloji bölümlerinde lisans düzeyinde de İletişim Sosyolojisi dersleri verilmektedir.

71 Ozan Günel, “Toplumsal Hareketler ve İletişim: Toplumsal Yapı ve İletişimin Kültürel Dönüşümü”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

72 Abdüllatif Çeviker, “Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yeni Ekonomi ve Türkiye”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

73 Serkan Gürsoy, “Codification of Social Capital: The Impact of ICT”, Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2013.

74 Avni Lala, “Arnavutluk’taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.

75 Asuman Kutlu, “Gündelik Hayat Pratiğinin Biçimlenmesinde İletişim Araçlarının Rolü: Siyasal Bilgilenme Aracı Olarak İnternet ve Gençler”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.

İletişim Sosyolojisi akademik alanda Türkiye’de kendisine çok sınırlı bir yer bulabilirken, fakülte ve bölüm düzeyinde akademik yapılanmaların olduğu çok daha geniş bir yer tuttuğu ülkeler de bulunmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde disiplinlerarasılaşma çalışmalarının bir sonucu olarak iletişim, sosyoloji ve diğer alanların bu iki bilim alanı ile kesiştiği önemli sayıda fakülte yapılanması bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse Roma Sapienza Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve İletişim Fakültesi, City University of London’da Media, Communication and Sociology, Leicester Üniversitesi’nde Media, Communication and Sociology lisans programları bulunmaktadır. Çekya Charles Üniversitesi’nde Society, Communication and Media adıyla yüksek lisans, Brunel University of London’da ise Sociology and Communication adı altında bir doktora programı mevcuttur.

Sonuç

İletişim kavramının XX. yüzyıldan itibaren farklı sosyolojik perspektiflerde nasıl incelendiğini, sosyolojinin bir alt disiplini olarak iletişim sosyolojisinin nasıl işlediğini ele alarak, sosyoloji geleneği içerisindeki iletişim tartışmalarının Türkiye’deki seyrinin genel bir panoramasını çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

XX. yüzyılda kitlesel bir olgu haline gelen iletişim, toplumsal düzlemde oynadığı rol ile birlikte sosyolojinin de en önemli araştırma alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İletişimin toplumsal yönünü ele alan araştırma sahası, iletişim sosyolojisi olarak tanımlanmıştır. İletişim sosyolojisi, iletişimi toplumsal hayatı kuran temel bileşenlerden biri olarak kabul eder ve onun tarihsel, ekonomik ve kültürel etkilerine odaklanır.

İletişim sosyolojisi temelde sosyolojinin bir alt dalıdır. İletişimi salt bir haberleşme yönteminden ziyade insan ve toplum hayatını inşa eden bir süreç olarak tanımlayan Chicago Okulu, kültürü farklı yönleriyle ele alırken iletişimi de önemli bir kültür taşıyıcısı olarak betimleyen İngiliz Kültürel Çalışmalar ve gerçekliğin inşası sürecinde iletişimin önemini teslim eden Bilgi Sosyolojisi, alanı besleyen önemli odaklar olmuştur.

İletişim sosyolojisi, iletişimin toplumsal düzlemde etkisine odaklanan çalışmaları merkezine almaktadır. İletişim ve sosyoloji bilim alanlarına yoğunlaşmış olmakla birlikte iletişim sosyolojisini bir yöntem ve araştırma konusu olarak benimseyen çalışmaların bu iki alanın birinden neşet etme zorunluluğu yoktur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ilk bakışta iletişim sosyolojisini bir yöntem olarak benimsediğini belirtmeyen çalışmaların da ilgilendiği konu iletişimin toplumsal düzeyine ilişkin ise bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu münasebetle, Türkiye’de iletişim ve sosyoloji alanlarındaki önemli sayıda çalışma, iletişim sosyolojisi bağlamında kabul edilebilir. Özellikle iletişim ve sosyoloji merkezli birçok akademik tez, iletişimin

toplumsal etkisine odaklandığı için iletişim sosyolojisi üst başlığı altında kabul edilmiştir. Birçok farklı anabilim dalında iletişimin toplumsal etkisine odaklanarak hazırlanan 203 doktora tezi bu çalışmanın kapsamında değerlendirilmiştir.

Türkiye’de son yıllarda iletişim sosyolojisi üzerine kuramsal çalışmalar yapılmış, iletişim sosyolojisini bir yaklaşım olarak benimsediğini özellikle vurgulayan eserler de ortaya konmaya başlamıştır. Bu çalışmalar, son yıllarda alanın Türkiye’de önemli bir gelişim seyri içerisinde olduğunu göstermektedir. Her ne kadar iletişim sosyolojisi başlığını taşıyan ilk çalışma 1997 yılında yayınlansa da alanın teorik çerçevesinin biraz daha netleşmesi, 2000’li yılların ortalarında mümkün olmuştur. İletişim sosyolojisi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısı her yıl artarken, lisans ve lisansüstü düzeyde alana ilişkin ders veren üniversitelerin sayıları da artarak devam etmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Yusuf, “Kültür Endüstrisi ve Kitle Toplumunun Paradoksları”, Yüksek Lisans tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 1988.
- Adıgüzel, Yusuf, *Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2001.
- Adıgüzel, Yusuf, *İletişim Sosyolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Althusser, Louis, *On The Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*, Verso Books, 2014.
- Fusun Alver, “Çerçeveleme Yaklaşımı”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Ankara: TÜBİTAK, 2021, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/cerceveleme_yaklasimi
- Anakız Ertürk, Hülya, “Almanya’da Yaşayan Türklerin Kültürleşme Süreçlerinin Kişilerarası İletişim Çerçevesinde İncelenmesi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2021.
- Anık, Cengiz, *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*, İstanbul: Derin Yayınları, 2014.
- Durmuş Ali Arslan (ed.), *İletişim Sosyolojisi: Medya-İletişim-Toplum*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Aydoğan, Filiz, *Don Kişot’tan Günümüze Toplum ve Medya*, İstanbul: Der Yayınları, 2019.
- Ayhan, Bünyamin, *İletişim Sosyolojisi: Tanımlar, Sınırlar ve İçerikler*, Konya: Literatürk Academia, 2018.
- Ayyıldız, Esengül, “Toplumsal İletişim Açısından Toplumsal Hareketler”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Bal, Hüseyin, *İletişim Sosyolojisi: Sosyal İletişim, Kitle İletişimi, Elektronik İletişim*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017.
- Barthes, Roland, *Semiotics*, London: Paladin, 1972.
- Başkaya, Zafer, “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

- Batuş, Gül, “İletişim Sosyolojisinin Doğuş Nedenleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 5, 2012.
- Chen, Wenhong, “Abandoned not: media sociology as a networked transfield”, *Information, Communication & Society*, c. 21, sy. 5, 2012, s. 647-660.
- Çebi, Murat Sadullah, “Gabriel Tarde’ın İzinde Medyanın İşlev ve Etkilerini Yeniden Gözden Geçirmek”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, sy. 36, 2013, s. 1-28.
- Çeviker, Abdüllatif, “Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yeni Ekonomi ve Türkiye”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Enneli, Çağlar, “Televizyonun Toplumsal Tüketimi ve Toplumsalın Yeniden Üretimi: Maneviyat İçerikli Dizilerin Tüketimi Özelinde”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Entman, M. Robert, “Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents”, *Journal of Communication*, c. 41, sy. 4, 1991.
- Erdoğan, İrfan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Yayınları, 1997.
- Erkan, Ümmet (ed.), *İletişim ve Medya Sosyolojisi*, Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Genel, Mehmet Gökhan (ed.), *İletişim Çağında Dijital Kültür*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2019.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Göker, Göksel, *Göç Kimlik Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Konya: Literatürk Academia, 2015.
- Gramsci, Antonio, “Selections From the Prison Notebooks”, *On Violence*, Duke University Press, 2007, s. 159-179.
- Günel, Ozan, “Toplumsal Hareketler ve İletişim: Toplumsal Yapı ve İletişimin Kültürel Dönüşümü”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.
- Gürsoy, Serkan, “Codification of Social Capital: The Impact of ICT”, Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2013.
- Hall, Stuart, “Encoding/decoding”, *Media and cultural studies: Keywords 2*, 2001, s. 163-173.
- Hepkon, Zeliha, “Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi 1920-1931”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Holz, Josephine R. ve Wright, Charles R., “Sociology of Mass Communications”, *Annual Review of Sociology*, 1979, c. 5, sy. 1, s. 193-217.
- Karagöz, Emel, *Sosyal Bilimlerde Kuram Oluşum Süreci ve İletişim*, İstanbul: Derin Yayınevi, 2010.
- Köse, Hüseyin, *İletişim Sosyolojisi Temel Kavramlar Antolojisi Fragmanlar*, İstanbul: Yirmi Dört Yayınları, 2006.
- Köse, Hüseyin, *Medya ve Toplum İmgesi: Medya ve İletişim Sosyolojisi Odağında Eleştirel Okumalar*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2021.
- Kurt, Mustafa Cankut, “İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.

- Kutlu, Asuman, “Gündelik Hayat Pratiğinin Biçimlenmesinde İletişim Araçlarının Rolü: Siyasal Bilgilenme Aracı Olarak İnternet ve Gençler”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Lala, Avni, “Arnavutluk’taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.
- Lasswell, D. Harold, “The Structure and Function of Communication in Society”, *Mass Communications*, Wilbur Schramm (der.), Urbana: University of Illinois Press, 1960, s. 117-130.
- Lévi-Strauss, Claude, “Structuralism and Ecology”, *Social Science Information*, c. 12, sy. 1, 1973, s. 7-23.
- Maigret, Eric, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, çev. Halime Yücel, İstanbul: İletişim, 2014.
- Noelle-Neumann, Elisabeth, *The spiral of silence: Public opinion--Our social skin*, University of Chicago Press, 1993.
- Oskay, Ünsal, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Özaşçılar, Mine, “Cep Telefonu Kullanımının Sosyolojik Boyut: Bireysel Güvenlik ve Günlük Hayattaki Yeri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- De Saussure, Ferdinand, *Course in General Linguistics*, Columbia University Press, 2011.
- Tabakcı, Nurullah, “Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt-Kültürlerde Kimliğin Oluşumu (Türkiye’deki Karaçay Topluluğu Örneği)”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Teobald, John, “The Intellectual Tradition of Radical Mass Media Criticism: A Framework”, *Fifth Estate Online: An International Journal of Radical Mass Media Criticism*, 2005, s. 1-21.
- Tüfekçioğlu, Hayati, *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*, İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Tüfekçioğlu, Hayati (ed.), *İletişim Sosyolojisi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türk, Gül Dilek ve Şebnem Özdemir, *Sosyal Medya Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Ünsaldı, Levent, *Burada Ne Oluyor? Türkiye’de Etkileşimlerin Ekolojisi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Heretik Yayınları, 2020.
- Yaylagül, Levent, *Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yay, 2006.
- Zavlak, Halis, “İletişim Sosyolojisi Açısından Medya ve Sosyal Medyada İslamofobi”, Doktora tezi, Kafkas Üniversitesi, 2018.

EK 1:

**İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ ALANIYLA İLGİLİ DOKTORA TEZLERİ
(KRONOLOJİK LİSTE)**

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Üniversitesi	Haluk Geray	Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları (Örnek Olay: Türkiye'ye Sayısal İletişimin Girişi)	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1988
Marmara Üniversitesi	Emin Doğan Aydın	Bilgi Bilimi ve Kitle İletişimi (Bilgi Bilimindeki Teknolojik Gelişmelerin Kitle İletişim Alanında Uygulamaları)	(Yöktez'te bilgisi bulunmamaktadır)	1988
İstanbul Üniversitesi	Nurçay Türkoglu	Toplumsal Değişimde Televizyon İzleyiciliği (Televizyon İzleyen ve İzlemeyen İki Köyde Karşılaştırmalı Olan Araştırma Modeli)	(Yöktez'de bilgisi bulunmamamıştır)	1988
İstanbul Üniversitesi	Mahmut Oktay	Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları	Gazetecilik ve Halkla İlişkiler	1990
Ankara Üniversitesi	Ümit Atabek	Bir Örgütsel İletişim Aracı Olarak Telsiz	(Yöktez'te bilgisi bulunmamaktadır)	1991
İstanbul Üniversitesi	Mehmet Meder	Bir Eğitim Vasıtası Olarak Televizyonun ve Sosyal Hayata Etkisi	(Yöktez'de bilgisi bulunmamaktadır)	1991
Ege Üniversitesi	Nimet Ömür	Kentleşme Sürecinde Bireylerin Kitle İletişim Araçlarına Yönelimine Aile Yapısının Etkisi: Televizyon - Radyo - Gazete	Sosyoloji	1991
Dokuz Eylül Üniversitesi	Faruk Kalkan	Sinema-Toplum İlişkileri Açısından Türk Sineması	(Yöktez'de bilgisi bulunmamaktadır)	1991

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
İnönü Üniversitesi	Osman Konuk	Kültür Değişmesi ve Televizyon: Televizyonun Etkileri (Malatya Uygulaması)	Sosyoloji	1991
İstanbul Üniversitesi	Ayşe Belgin İşınbark	Televizyon Yayınlarının Kadınların Genel Davranışları ve Siyasi Tercihleri Üzerine Etkileri (İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması)	Gazetecilik	1992
İstanbul Üniversitesi	Aydan F. Aydın	Kitle İletişim Sürecinde Radyo	Siyaset Bilimi	1993
İstanbul Üniversitesi	İlker Canan Bıçakçı	İletişimin Kuramsal Yanı ve Fransız Modeli Çerçevesinde Türkiye'de İletişim Olgusu	Gazetecilik ve Halkla İlişkiler	1994
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Shakil Akhtar	Gelişen Müslüman Toplumun Politikasında Kitle İletişimi Pakistan: 1970-1990 (İngilizce)	Sosyoloji	1994
Ege Üniversitesi	Nilgün H. Bilgi	Farklı Yerleşim Birimlerinde Yetişkinlerin Televizyona Yöneliminde Sosyo Demografik Değişkenlerin Rolü	Gazetecilik	1994
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Meral Sağır	Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Kız Çocuklarının Mirastan Pay Almalarının Sosyolojik Analizi -Sivas İli Örneği-	(Yöktez'de bilgisi bulunmamaktadır)	1994
İstanbul Üniversitesi	Mehmet Cüneyt Birkök	Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu	Sosyal Yapı - Sosyal Değişme	1994
Marmara Üniversitesi	Aytekin Can	Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Televizyon Programları İçinde Çizgi Filmlerin Çocukların Gelişimine ve İletişimine Etkileri	Radyo Televizyon	1995
Anadolu Üniversitesi	Ayhan Oğuz Ünlüer	Televizyon Yayıcılığının İletişim Ortamı, Düzen ve Politikaları İle Türkiye'deki Uygulamanın Gelişim Boyutları	(Yöktez'de bilgisi bulunmamaktadır)	1995
İnönü Üniversitesi	Mustafa Akın	Kitle İletişim Araçlarının Kamuoyunu Etkilemedeki Rolü (Malatya Örneği)	Gazetecilik	1996
Ege Üniversitesi	K. Leyla Budak	Türkiye'de Sosyal Sorumluluk ve Demokratik Katılım Açısından Radyo-Televizyon Yayıcılığı	Radyo Televizyon	1997

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Marmara Üniversitesi	Ayşe Nur Ispalarlı	Çevre Bilinci Oluşumunda Yerel Televizyonlardan Yararlanma Boyutları: Bir Uzaktan Eğitim Model Önerisi	Radyo, Televizyon ve Sinema	1998
Marmara Üniversitesi	Billur Ülger	İletişimsizliğe Simetrik İletişim Boyutuyla Bir Yaklaşım	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1999
Marmara Üniversitesi	Vakur Kayador	Türkiye'de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal, Toplumsal Yapı -Radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi-	Radyo Televizyon ve Sinema	1999
Hacettepe Üniversitesi	Alev Birgül Kahya	Kitle İletişim Araçlarından Televizyonun Aile İçi İlişkiler Üzerine Etkileri	Sosyoloji	1999
Marmara Üniversitesi	Cem Çetin	Sporun Yaygınlaşması ve Değişimi Sürecinde Televizyonun Rolü	Radyo, Televizyon ve Sinema	1999
Sakarya Üniversitesi	Hüseyin Emin Öztürk	Çocuğun Sosyalleşmesinde Televizyonun Etkisi	Sosyoloji	1999
İstanbul Üniversitesi	Ceyhan Kandemir	Türkiye'de Yerel Televizyonların Belediye Başkanlığı Seçiminde Etkileri: Nisan 1999 Seçimleri Örneği	Radyo, Televizyon ve Sinema	2000
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Belkız Tarhan	İlişkiler Üzerinde Temellenen Süreçler Olarak Yeni İletişim ve Bilişim Teknolojileri: Türk Akademik Pratiğinde İnternet Kullanımı Örneği	Sosyoloji	2001
Hacettepe Üniversitesi	Mustafa Yağbasan	İletişim Aracı Olarak Politik Sloganlar- Türkçe ve Almancada Karşılaştırmalı Dil Analizi Üzerine Bir Çalışma (Almanca)	Alman Dili ve Edebiyatı	2002
Selçuk Üniversitesi	Metin Işık	Normatif Medya Kuramları Çerçevesinde İletişim Alanının Düzenlenmesi: Türkiye'deki İletişim Düzeni Üzerine Teorik Bir Çalışma (1980-2001)	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2002

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Sakarya Üniversitesi	Orhan Aknoğlu	Eğitim ve Sosyalleşme Açısından İnternet Kullanımı (İstanbul Örneği)	Sosyoloji	2002
Ankara Üniversitesi	Melike Türkkan Bağlı	Okul Öncesi Çocukların ve Ailelerinin Televizyon İlinlili Etkileşimleri	Eğitimde Psikolojik Hizmetler	2002
Ankara Üniversitesi	Sevilay Çelenk	Televizyonda İçerik Yapılaşması ve Toplumsal Kültür: Yayın Akışı Ekseninde Eleştirel Bir İnceleme	Radyo, Televizyon ve Sinema	2003
Ankara Üniversitesi	Ömer Özer	Yeniştirme Kuramı: Televizyon Kültürel İşlevlerinin İncelenmesi	Gazetecilik	2003
İstanbul Üniversitesi	Aslan Delice	Hukukun Antropolojik Kaynakları: İlkel Toplumlarda Toplumsal Çatışma ve Çatışmanın Çözülmesinde İlkel Hukuk	Kamu Hukuku	2004
Selçuk Üniversitesi	Tülay Bektaş Şeker	Yeni Bir İletişim Teknolojisi Olarak İnternet ve Bilgi Açığı: Örnek Olay İnternet Üzerinden Hizmet Veren Sağlık Siteleri	Halkla İlişkiler	2004
İstanbul Üniversitesi	Murat İri	Türk Sinemasında Ulusal Kimliğin İnşası (1923-1946 Dönemi)	Radyo Televizyon ve Sinema	2004
Marmara Üniversitesi	Abdüllatif Çeviker	Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yeni Ekonomi ve Türkiye	İktisat	2005
Ege Üniversitesi	Elif Yıldız	Kişilerarası İletişim Sürecinde İletişimsizlik: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2005
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Sıdıka Gizir	Türk Devlet Üniversitelerinde İletişim Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (İngilizce)	Eğitim Bilimleri	2005
Dokuz Eylül Üniversitesi	Dilek Tunalı	Kültürel ve Zihinsel Yapılanmanın Türk Melodram Sineması Üzerindeki Etkileri	Sinema Televizyon	2005

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Marmara Üniversitesi	Gülüm Şener	Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı	İletişim Bilimleri	2006
Gazi Üniversitesi	Aybala Demirci	İnternet İle Tüketici Eğitimi	Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi	2006
Ankara Üniversitesi	Göknur Çavdar	Radyo ve Televizyonda Yayınlanan Tarım Programlarının Kırsal Alanda İzlenmesi ve Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma	Tarım Ekonomisi	2006
Marmara Üniversitesi	Selda Ene	İnternet Üzerinden Alışverişte Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler: Güdülenme Üzerine Bir Uygulama	İşletme	2007
Marmara Üniversitesi	Hamdi Serhat Güney	Radyo Programcısı - Dinleyici İlişkisi: Programcı Dinleyici Etkileşimi Açısından Radyoda Üretim	İletişim Bilimleri	2007
İstanbul Üniversitesi	Zafer Özdemir	Televizyon Reklam Filmlerinin Tüketici Davranışlarına Etkileri	Radyo, Televizyon ve Sinema	2007
Fırat Üniversitesi	Estra Gülmez	Televizyonun Kadınların Gündelik Yaşamlarına Etkisinin Sosyolojik Açısından İncelenmesi: Elazığ Örneği	Sosyoloji	2007
Ankara Üniversitesi	Çağlar Enneli	Televizyonun Toplumsal Tüketimi ve Toplumsal Yeniden Üretimi: Maneviyat İçerikli Dizilerin Tüketimi Üzerinde	Antropoloji	2007
Ankara Üniversitesi	Umut Tümay Arslan Yeğen	Gecikmiş Modernlik, Ulusal Kimlik ve Türk Sineması	Radyo Televizyon ve Sinema	2007
Ege Üniversitesi	Mehmet Yılmaz	Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Dolayımında Kurgulanması: Yeni Olanaklar, Stratejiler ve Beklentiler	Radyo Televizyon	2008

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Selçuk Üniversitesi	Nurullah Tabakcı	Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt-Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye’deki Karaçay Topluluğu Örneği)	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2008
Marmara Üniversitesi	Zeliha Hepkon	Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi 1920-1931	İletişim Bilimleri	2008
Selçuk Üniversitesi	Orhan Dikiner	İnternette Pazarlama ve Etkileşimlilik Kavramı: Yüksek Etkileşimli İnternet Sitelelerinin Satın Alma Davranışı Sürecindeki Yeri ve Önemi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2008
Marmara Üniversitesi	Mahmut Çağrı İncoğlu	Modernleşme ve Türk Sineması: Tarihsel ve Toplumbilimsel Bir İnceleme	İletişim Bilimleri	2008
Marmara Üniversitesi	Artun Avcı	Türkiye’de Kamusal Alan ve Televizyon: Vatandaş Televizyonundan Tüketici Televizyonuna Dönüşüm Süreci	İletişim Bilimleri	2008
Ankara Üniversitesi	Derya Erdem	İtiraf Kültürü: Kitle İletişim Araçlarında Mahremiyet ve Yeni Özne Konuları	Gazetecilik	2009
Marmara Üniversitesi	Esengül Ayyıldız	Toplumsal İletişim Açısından Toplumsal Hareketler	İletişim Bilimleri	2009
İstanbul Üniversitesi	Mine Öztaşlar	Cep Telefonu Kullanımının Sosyolojik Boyutu Bireysel Güvenlik ve Günlük Hayattaki Yeri	Sosyal Bilimler	2009
Ankara Üniversitesi	Adem Yılmaz	Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Özel Televizyon Yayıncılığı Bağlamında İzleyici-Televizyon İlişkisi	Radyo Televizyon ve Sinema	2009
Dokuz Eylül Üniversitesi	Yörükhan Ünal	Tüketim Toplumuna Geçişte Televizyonun Sosyo-Ekonomik Rolü	Sinema Televizyon	2009
Anadolu Üniversitesi	Filiz Bilgin Ülken	Televizyon İzlemede Anne-Baba Aracılığı İle Çocukların Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişki	Basın ve Yayın	2009

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
İstanbul Üniversitesi	Şeyda Şebnem Özcan	Arkeolojik Toplumlarda Akrabalık İlişkileri: Bir Moleküler Antropolojik Yaklaşım	Fen Bilimleri	2010
Fırat Üniversitesi	Musa Öztürk	Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Dini Hayatın Dönüşümü ve Dindarlığın Yeni Bazı Görünümleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma	Sosyoloji	2010
Anadolu Üniversitesi	Şermin Tağ Kalafatoğlu	Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Sanal İletişim Ortamlarını Kullanımı	İletişim	2010
Marmara Üniversitesi	Zafer Başkaya	Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma	İletişim Bilimleri	2010
Ege Üniversitesi	Belgin Arslan Cansever	Ergenlerin Toplumsallaşmasında İnternet Kullanımının Aile ve Okul Bağlamında Yaratdığı Sorunlar	Sosyoloji	2010
Anadolu Üniversitesi	İrem Erdem Aydın	İnternet Ortamında Bireylerarası İletişim: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bilgi Yönetimi Programı Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma	İletişim	2010
Marmara Üniversitesi	Seray Genç	Toplumsal Tarih Anlatımı ve Sinema	İletişim Bilimleri	2010
Selçuk Üniversitesi	Yasin Bulduklu	Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programları ve İzleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2010
Marmara Üniversitesi	Aybike Serttaş Ertike	Yabancılaşmanın Televizyona Yansımaları ve İnsanın Metalaşması	İletişim	2010
Ege Üniversitesi	Sema Misci Kıp	Kültürel Sermaye ve Televizyon İzleme Alışkanlıkları	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2010
Gazi Üniversitesi	Berrin Dinç	Ergenlik Döneminde Beden İmgelerinin Gelişimi Üzerine Aile, Akran ve Televizyonun Etkilerinin İncelenmesi	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi	2010

Üniversite Adı	Tezın Yazarı	Tezın Başlığı	Anabilim Dalı	Tezın Yılı
Erciyes Üniversitesi	Vahit İlhan	Medya ve Gençlik: 15-24 Yaş Arası Gençlerin Televizyon Dizilerini İzleme Pratiklerindeki Dönüşüm	Gazetecilik	2010
Marmara Üniversitesi	Feyza Ünlü Dalaylı	Dijital İletişim Çağında İletişimin Gerçekliği: Influencer, Yapay Zeka ve Kanaat Önderliği	Radyo Televizyon ve Sinema	2011
Marmara Üniversitesi	Yusuf Sinan Zavalı	Türkiye’de Hristiyan Olan Müslümanlar: Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (1990-2010)	Felsefe ve Din Bilimleri	2011
İstanbul Üniversitesi	Oya Morva	Chicago Sosyoloji Okulu ve Sosyal Teoride İletişimin Keşfi	Gazetecilik	2011
İnönü Üniversitesi	Feyza Sevinç	Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Problemler İnternet Kullanımı ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Belirlenmesi	Halk Sağlığı	2011
Gazi Üniversitesi	Fehmi Soner Mazlum	İnternet Ortamındaki Açık Ders Malzemelerinin Görsel İletişim Tasarımı Alanındaki Yükseköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarılarına Etkisinin Deneyimsel Olarak İncelenmesi	Uygulamalı Sanatlar Eğitimi	2011
Selçuk Üniversitesi	Hasan Hüseyin Taylan	Televizyon Programlarındaki Şiddet İletişime Etkisi: Konya Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma	Sosyoloji	2011
Ankara Üniversitesi	Mehmet Şükrü Nar	Kültürel Örgütlenmenin Antropolojik Temelleri: Akçakale ve Reyhanlı İlçeleri Sınır Köylerinin Sosyal Antropolojik Açardan Karşılaştırmalı Analizi	Sosyal Antropoloji	2012
Ege Üniversitesi	Mikail Bat	Dijital Platformda Sosyal Medyanın Stratejik Kurumsal İletişime Etkisi	Halkla İlişkiler	2012
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Polat Şendurur	Temel Eğitim Okulları 4-8 Sınıflarda Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Entegrasyonunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi (İngilizce)	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	2012

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Marmara Üniversitesi	Nevfel Boz	Yeni İletişim Ortamlarında Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu	Gazetecilik	2012
Marmara Üniversitesi	Figen Algül	Rizomatik Yaklaşım Bağlamında Karşıt Kamusalığın Sesi Olarak Topluluk Medyasına Türkiye'den Bir Uygulama Örneği: Nor Radyo	Radyo Televizyon ve Sinema	2012
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Serkan Gürsoy	Sosyal Sermayenin Kodifikasyonu: Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Etkisi (İngilizce)	Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları	2013
İstanbul Üniversitesi	Türker Çelik	Ağızdan Ağıza İletişimin Markaların Satış Performansı Üzerindeki Etkisi	Radyo Televizyon ve Sinema	2013
İstanbul Üniversitesi	Gülzade Uysal	Sağlıklı İnternet Kullanım Programının İnternet Bağımlısı Olan Adolesanlar Üzerine Etkisi	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	2013
Marmara Üniversitesi	Ali Murat Kırık	Yeni Medya Çağı Çerçevesinde Türkiye'de Televizyondan İnternete Dönüşüm ve Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Konumu	Radyo Televizyon ve Sinema	2013
Dumlupınar Üniversitesi	Taşkın İnan	Medya Okuryazarlığı Sürecinde Medya, Çocuk ve Ebeveyn İlişkisi: Ortaokul Öğrencilerinin ve Ebeveynlerinin Televizyon ve İnternet Kullanımlarına İlişkin Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi	İlköğretim	2013
Maltepe Üniversitesi	Hasan Aytekin	Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Belgesel Sinema	İletişim Bilimleri	2013
İstanbul Üniversitesi	Neslihan Şen Altın	Edebiyat Sosyolojisi Açısından Postmodern Romanın Toplumsal Temelleri	Sosyoloji	2013
İnönü Üniversitesi	Hatice Özer	Bir Popüler Kültür Yaratma Aracı Olarak Televizyon Programlarının Üniversite Gençliği Üzerindeki Etkisi: İnönü Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Uygulaması	Sosyoloji	2013

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Anadolu Üniversitesi	Tezcan Özkan Kutlu	Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği	Basın ve Yayın	2014
Anadolu Üniversitesi	Ayşen Balkaya Çetin	Ergenlerin İnternet ve Problemleri İnternet Kullanım Davranışlarının Bazı Psiko-Sosyal Özellikler Açısından İncelenmesi	Eğitim Bilimleri	2014
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Duygu Neziye Kaşıkçı	Çocukların, Ebeveynlerin ve Öğretmenlerin; Çocuklar İçin İnternet Kullanımı, İnternetin Riskleri ve Güvenliği Hakkında Görüşleri ve Deneyimleri (İngilizce)	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	2014
Ankara Üniversitesi	Gamze Göker Aktan	Yeni Toplumsal Hareketler ve İnternet İlişkisi: Türkiye'de Muhalif Toplumsal Hareketlerin E-Grupları	Radyo Televizyon ve Sinema	2014
Marmara Üniversitesi	Ramazan Çelik	Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşümü	Gazetecilik	2014
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Çiçek Coşkun	Türkiye'de Sosyal Değişim: Sinema Filmleri Yoluyla Bir Analiz (İngilizce)	Sosyoloji	2014
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Anıl Mithüddaroğlu	Bilgi Sosyolojisi Perspektifinden Türk Sosyolojisi: Hayatta Kalma/Kimlik Çifte Açmazı (İngilizce)	Sosyoloji	2014
Süleyman Demirel Üniversitesi	Yasemin Apalı	Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet	Felsefe ve Din Bilimleri	2014
Marmara Üniversitesi	İşıl Çobanlı Erdönmez	İletişim Bilimleri Bağlamında Kitap Yayıncılığı ve Yayıncılık Politikalarının Dönüşümü	İletişim Bilimleri	2014
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Doğan Saltaş	Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim ve Farkındalığa Etkisi: Facebook Örneği (İngilizce)	Batı Dilleri ve Edebiyatları	2015
Uludağ Üniversitesi	Avni Lala	Arnavutluk'taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi	Felsefe ve Din Bilimleri	2015

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
İstanbul Üniversitesi	Asuman Kutlu	Gündelik Hayat Pratiğinin Biçimlenmesinde İletişim Araçlarının Rolü: Siyasal Bilgilendirme Aracı Olarak İnternet ve Gençler	Radyo Televizyon ve Sinema	2015
Selçuk Üniversitesi	Emre Vadi Balcı	Kültürel Farklılıklar Bağlamında İnternette Haber Alma ve Kullanım Motivasyonları	Gazetecilik	2015
Maltepe Üniversitesi	Semra Geçkin	Yeni İletişim Teknolojilerinin Greenpeace, Tema Vakfı ve Karadeniz İsyandır Platformu Bağlamında Çevreci Katılma Etkisi	İletişim Bilimleri	2015
İstanbul Üniversitesi	Yıldız Derya Birincioglu	Türk Sinemasında Kadınsılığın Ulusallaşması(1946-1960 Dönemi)	Radyo Televizyon ve Sinema	2015
Sabancı Üniversitesi	Marketa Canayaz	Kitle İletişim Araçlarının 2009 Avrupa Parlamentosu Seçimlerine Katılma Etkisi (İngilizce)	Siyaset Bilimi	2015
İstanbul Üniversitesi	Evin Doğan	Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örneği	Radyo, Televizyon ve Sinema	2015
Gazi Üniversitesi	Adalet Görgülü Aydoğdu	Eleştirel Farkındalık Yaratmada Yeni Medya Okuryazarlığı ve Yeni Medya Bilinci Üzerine Bir İnceleme	Gazetecilik	2015
İstanbul Üniversitesi	Duygu Dumanlı Kürkçü	Yeni Medyanın Gençlerin Medya Alışkanlıkları Üzerine Etkisi	Gazetecilik	2015
Yeditepe Üniversitesi	Sevgi Peker	Arkeolojik Toplumlarda Akrabalık İlişkileri: Bir Moleküler Antropolojik Yaklaşım	Antropoloji	2016
Yeditepe Üniversitesi	Şebnem Gürsoy Ulusoy	Yeni Teknolojilerin Akademik İletişime Etkisi: Eğitim Teknolojileri ve Medya Örneği Çalışma (İngilizce)	Medya Çalışmaları	2016

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Atatürk Üniversitesi	Yiğit Emrah Turgut	Çocukların Mobil İnternet Deneyimleri: Kullanım, Risk Faktörleri ve Risklerle Başa Çıkma Stratejilerinin İncelenmesi	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	2016
Marmara Üniversitesi	Kenan Bölükbaş	Türkiye’de İnanç Gruplarının Kültürel Varoluşunda Topluluk Radyolarının Rolü	Radyo Televizyon ve Sinema	2016
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Sebahattin Şen	Türk Sinemasında Kürtlüğün Kuruluşu	Sosyoloji	2016
Süleyman Demirel Üniversitesi	Halil Uzdu	Türk Sinemasında Din ve Modernleşme (1960-1975) (Din Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme)	Felsefe ve Din Bilimleri	2016
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Özgür Kıran	Gençlerde Kütle İletişim Araçları Kullanımının Değerler Üzerindeki Etkisi (Samsun Örneği),	Felsefe ve Din Bilimleri	2016
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Hülya Bulut	1990 Sonrası Türkiye’de Çok Satan Romanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme	Sosyoloji	2016
İstanbul Üniversitesi	Amer Aljammazi	Türk Televizyon Dizilerinin Suudi Tüketicilerin Türk Ürünlerine Karşı Algı, Tutum ve Satın Alma Niyetleri Üzerindeki Etkisi (İngilizce)	İşletme	2016
Selçuk Üniversitesi	Hatice Budak	Yeni Çağ Yeni Medya ve Mahremiyetin Yeni Sınırları	Sosyoloji	2016
Ege Üniversitesi	Sefer Kalamam	Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği	Radyo, Televizyon ve Sinema	2016
Anadolu Üniversitesi	Gizem Köşker	Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarası İletişim: Fransa ve Türkiye Örneğinde Öğretmen Görüşleri İncelenmesi	Yabancı Diller Eğitimi	2017

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Marmara Üniversitesi	Türker Elitaş	Uzaktan Eğitim Lisans Sürecinde Yeni İletişim Teknolojileri: Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi	Radyo Televizyon ve Sinema	2017
Marmara Üniversitesi	Çiğdem Erdal	Yeni İletişim Teknolojileri ve Televizyon İzleyicisinin Etkileşimi: Türkiye'de Televizyon İzleyicisinin Dönüşümü	Radyo Televizyon ve Sinema	2017
Marmara Üniversitesi	Ahmet Güven	Bilgi Sosyolojisi Bağlamında Çizgi Filmlerde İdeolojik İçerik: Avatar ve Cille Örneği	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2017
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Ahmet Erdem	Kontrollü İnternet Kullanımı Psiko eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Problemli İnternet Kullanımlarına Etkisinin İncelenmesi	Eğitim Bilimleri	2017
İnönü Üniversitesi	Yasin Demir	Ergenlerde İnternet Bağlılığı, Akademik Güdülenme, Akademik Erteleme ve Okula Bağlanma Arasındaki İlişkiler	Eğitim Bilimleri	2017
Marmara Üniversitesi	Ceren Aycanoğlu	Bağlanma Tarzları ve İnternet Bağlılığının Evlilik Uyumuna Etkisi	Psikiyatri Hemşireliği	2017
Atatürk Üniversitesi	Zeynep Taşyürek	Sosyal Bilgiler Dersinde İnternet Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına, Bilgilerin Kalıcılığına ve Derse Karşı Tutumlarına Etkisi	Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi	2017
Dokuz Eylül Üniversitesi	Mustafa Savcı	Ergenlerin Sosyal Zekâ, Sosyal Kaygı, Akran İlişkileri, İnternet Bağlılığı ve Sosyal Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler	Eğitim Bilimleri	2017
Marmara Üniversitesi	Bahar Öztürk	Radyo Yayıncılığının Dijitalleşmesi ve Radyo Dinleyicisinin Dönüşümü	Radyo Televizyon	2017

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
İstanbul Üniversitesi	Ozan Günel	Toplumsal Hareketler ve İletişim: Toplumsal Yapı ve İletişimin Kültürel Dönüşümü	Gazetecilik	2017
Ankara Üniversitesi	Emre Canpolat	İletişim, Yabancılaşma ve Meta Fetişizmi: Akıllı Telefonlar Üzerine İnceleme	Gazetecilik	2017
Sakarya Üniversitesi	Selman Yarcı	Toplumsal Bir İletişim Şekli Olarak Yeni Toplumsal Hareketler -Gezi Parkı Örnekleminin Luhmann’ı Analizi-	Sosyoloji	2017
Selçuk Üniversitesi	Oya Eryiğit Günler	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sağlık ve Hastalık: Bir Sağlık Sosyolojisi Çalışması (Karaman Örneği)	Sosyoloji	2017
Marmara Üniversitesi	Çiğdem Erdal	Yeni İletişim Teknolojileri ve Televizyon İzleyicisinin Etkileşimi: Türkiye’de Televizyon İzleyicisinin Dönüşümü	Radyo Televizyon ve Sinema	2017
İstanbul Üniversitesi	Ayşegül Akaydın Aydın	Yeni Televizyon Teknolojileri İle Değişen Habercilik ve İzleyiciye Yansımaları: Nivgram Uygulaması Örneği	Radyo, Televizyon ve Sinema	2017
İstanbul Üniversitesi	Gökçen Cıvaş	Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri	Radyo Televizyon ve Sinema	2018
Hacettepe Üniversitesi	Tutku Başöz	İletişim Kurma İsteği: Türkiye’de Üniversite Düzeyinde İngilizce Öğrenen Öğrenciler İçin Bir Yol Analizi Modeli (İngilizce)	Yabancı Diller Eğitimi	2018
İstanbul Üniversitesi	Derya Gül Ünlü	Kişilerarası İletişim Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Kimliğine İlişkin Kalıpların Belirlenmesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2018
İstanbul Üniversitesi	Nagihan Çetin	1990 Sonrası Türkiye’de Oluşan Töre Algısında Kitle İletişim Araçlarının Rolü	Türk Dili ve Edebiyatı	2018

Üniversite Adı	Tez Yazarı	Tez Başlığı	Anabilim Dalı	Tez Yılı
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Doğan Emrah Zıraman	Kamusal Bir Alan Olarak İnternette Kimlik Tartışmaları: Ekşi Sözlük'te Hrant Dink ve Tahir Elçi Başlıklarının Söylem Analizi	Sosyoloji	2018
Galatasaray Üniversitesi	Sinan Aşçı	İnternet Çağında Zorbalık (İngilizce)	Radyo Televizyon ve Sinema	2018
İstanbul Üniversitesi	Cahit Üstün	Yeni Medya ve Aktifleşen Seyircinin Sinema ve Televizyon İçeriğine Etkisi	Radyo Televizyon ve Sinema	2018
Galatasaray Üniversitesi	Mehmet Fatih Çömlekçi	Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Siyasal İletişim Süreçleri: Kültürel Mücadele ve Hegemonya Arayışı	Radyo Televizyon ve Sinema	2018
Maltepe Üniversitesi	Cem Özkurt	1980 Sonrası Çalışma Hayatına Başlayan Bazı Meslek Mensuplarının Sosyolojik Açından Karşılaştırmalı Analizi	Sosyoloji	2018
Kırıkkale Üniversitesi	Akın Üçok	Yaşlılık Olgusuna Yaşlıların Bakış Açısı İle Sosyolojik Bir Yaklaşım -Gaziantep'te Kamu ve Özel Huzurevleri Örnekleri İle-	Sosyoloji	2018
Fırat Üniversitesi	Ayşe Özpolat	Toplumsal Korkular Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Fırat Üniversitesi Örneği)	Sosyoloji	2018
Maltepe Üniversitesi	Abdulbesir Ceylan	Ev Hanımlarının Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programlarını İzleme Motivasyonları; Üsküdar Örneği	İletişim Bilimleri	2018
İstanbul Üniversitesi	Cansu Özdenak Kandemir	Geleneksel Televizyondan Sayısal Yayıncılığa Dönüşüm Sürecinde Değişen Çocuk İzleyici	Radyo, Televizyon ve Sinema	2018
İstanbul Üniversitesi	Ali Öztürk	Ötekileştirmenin İnşası ve Etkinliği Bağlamında Televizyon Haberleri: Suriyeli Sığınmacılar	Radyo, Televizyon ve Sinema	2018

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Kasım Can Işık	Televizyonlarda Yayınlanan Bankacılık Reklamlarının Tüketici Açısından İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması	İşletme	2018
Marmara Üniversitesi	Mevlûde Deveci	Türkiye’de Yeni İletişim Teknolojilerinin Yükseköğrenim Kurumlarında Uzaktan Eğitim Alanında Kullanımı	Radyo Televizyon ve Sinema	2019
Ankara Üniversitesi	Sezin Andıç	Ergenlik Dönemi İnternet Oyun Oynama Bozukluğu: Ailesel ve Bireysel Değişkenler Temelinde Bir Modelleme	Psikoloji	2019
Anadolu Üniversitesi	Ozan Yıldırım	Kültür Endüstrisi Olarak İnternetin Bireysel Özgürleşme ve Toplumsal Dayanışma Kavramları Çerçevesinde Değerlendirilmesi	Basın ve Yayın	2019
Ankara Üniversitesi	Gökhan Akmaz	Mitoloji ve Cinsiyet: Hint ve Yunan Mitolojilerinde Ataerkil Dönüşüm	Doğu Dilleri ve Edebiyatları	2019
Giresun Üniversitesi	Anık Kaan Uçar	Yoksulluk ve Hayaller: Toplumsal Atmosferin Aktarıcısı Olarak Sinema	İletişim Bilimleri	2019
Selçuk Üniversitesi	Ahmet Faruk Yıldırım	Günlük Yaşamda Farklılıkların Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma	Sosyoloji	2019
Ankara Üniversitesi	Zübeyde Demircioğlu	Türkiye’de Siyaset ve Düşünce Çevreleri İlişkisi Bağlamında Sosyolojik Düşüncenin Oluşumu ve Ziya Gökalp	Sosyoloji	2019
Ankara Üniversitesi	Nazar Bal	Instagram’da Anneliğin Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz	Sosyoloji	2019
Fırat Üniversitesi	Mehmet Tan	Arkadaşlığın Sosyolojisi: Değişen Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Bir Araştırma (Mardin Örneği)	Sosyoloji	2019

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Uludağ Üniversitesi	Kadiye Durmuşoğlu	Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme	Felsefe ve Din Bilimleri	2019
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Arzu Yılmaz Aslantürk	Kent Sosyolojisi Perspektifinden Mahallenin Sosyo-Kültürel Dönüşümü: 'Boztepe-Çukurçayır Mahallesi Örneği'	Kamu Yönetimi	2019
İstanbul Gelişim Üniversitesi	Durmuş Koçak	Siber Kültürün Yeni Medya Kullanıcılarının Tercih ve Eğilimleri Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama	işletme	2019
Bahçeşehir Üniversitesi	Güler Canbulat Kamba	Kongo Göç Kültürünün Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Medyatikleşmesi: İstekler, Arzular ve Umut (İngilizce)	Sinema ve Medya Araştırmaları	2020
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Tülin Kaya	Routes And Communications İn Late Roman And Byzantine Anatolia (CA. 4th-9th Centuries A.D.) (İngilizce)	Yerleşim Arkeolojisi	2020
Hacettepe Üniversitesi	Arzu Kanat Mutluoğlu	Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenme Ortamında İletişim İstekliği Üzerine Çok Aşamalı Bir Çalışma	Yabancı Diller Eğitimi	2020
Atatürk Üniversitesi	Aysel Eyerici	Özerklik (Otonom) Destekli Yabancı Dil Öğrenme Ortamlarında İletişim İstekliliği (İngilizce)	İngiliz Dili ve Edebiyatı	2020
Anadolu Üniversitesi	Duygu Tosunay Gencelli	S-Ötesilik Bağlamında Avustralya'da Yaşayan Türklerin Anavatanla İletişim Süreçleri	İletişim Tasarımı ve Yönetimi	2020
Haliç Üniversitesi	Esra Serdar Tekeli	Yeni İletişim Araçlarında Gözetim: Twitter Yasası ve İnternet Yasası	Gazetecilik	2020
Erciyes Üniversitesi	Nida Sümeyya Çetin	Medyanın Gençlerin Dini Kimlik İnşasındaki Rolü: İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma	İletişim Bilimleri	2020

Üniversite Adı	Tezın Yazarı	Tezın Başlığı	Anabilim Dalı	Tezın Yılı
Kocaeli Üniversitesi	Denizcan Kabaş	Gelenekselden Dijitale Kitlelel İletişim ve Gazeteciliğin Dönüşümü: Bireysel Pencerelelerinden Yayın Yapan Gazeteciler	İletişim	2020
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Arda Umut Saygın	Mahkûmların Medya Kullanımı ve Hapishanelerdeki İletişim Pratikleri	Gazetecilik	2020
Maltepe Üniversitesi	Nesteren Gazioglu	Orta Yetişkinlikte İnternet Kullanımının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi	Psikoloji	2020
Anadolu Üniversitesi	Asiye Dursun	Ergenlerin Problemleri İnternet Kullanımını Azaltmaya Yönelik Gerçeklik Terapisi Temelli Psiko-Eğitim Programının Etkililiği	Eğitim Bilimleri	2020
Kırkkale Üniversitesi	Canan Kurt Topraklı	Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Sosyalleşme ve Yabancılaşma Bağlamında İncelenmesi - Kırkkale İli Örneği –	Sosyoloji	2020
Çukurova Üniversitesi	Caner Doğrusever	Ergenlerin İnternet Bağımlılığı Algılanan Sosyal Destek, Yalnızlık ve Psikolojik Belirti Düzeyleri: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi Üzerine Bir Araştırma	Eğitim Bilimleri	2020
Kocaeli Üniversitesi	Ufuk İnal	Radyo Sosyal Medya İlişisinin Programcı ve Dinleyici Açısından İncelenmesi	İletişim	2020
İstanbul Üniversitesi	Mehmet Sinan Tam	Sosyal Medya Kullanım Motivasyonlarının, Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Rolü Üzerine Etkisi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2020
Bogaziçi Üniversitesi	Ummahan Ceren Ünlü	Ütopya ve Tarih: 1960’lar ve 1970’ler Türkiye’sinde Politik Hareketler, İletişim ve Eğitim Patlaması ve Hayal Edilemez Karşılaşmalar (İngilizce)	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	2020

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ayşe Saki Demirel	Türkiye'deki Feminist Çeviri Pratiklerine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Feminist Websiteleri Örneği (İngilizce)	Mütercim Tercümanlık	2020
Ankara Üniversitesi	Bilimsel Yağmur Demirel	Yeni Medya Döneminde Hayran Kültürü-Topluluk Duygusu ve Pratikleri Üzerine İnceleme	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2020
Marmara Üniversitesi	Mustafa Cankut Kurt	İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmece: Dede Korkut Örneği	Halkla İlişkiler	2021
Selçuk Üniversitesi	Hülya Anakız Ertürk	Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürleşme Süreçlerinin Kişilerarası İletişim Çerçevesinde İncelenmesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2021
İnönü Üniversitesi	Nuri Erdemir	Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve Problemleri İnternet Kullanımının İncelenmesi	Eğitim Bilimleri	2021
İstanbul Arel Üniversitesi	Özlem Özden Tunca	Ergenlerde İnternet Bağımlılığının, Okul Öncesi Dönem İnternet Kullanımı, Anne Baba Tutumları ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi	Psikoloji	2021
Atatürk Üniversitesi	Hakan İrak	Dijital Aktivizm Bağlamında Değişen Siyasi Mizah Anlayışı: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneğinde İnternet Memes/Caps Üzerine Bir İnceleme	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2021
Atatürk Üniversitesi	Levent Önal	Serbest Zamanda Sıklıma Algısı, İnternet Bağımlılığı ve Heyecan Arama Davranışı İlişkisi	Spor Yönetimi	2021
Marmara Üniversitesi	Oylum Tanrıöver	Alternatif Medyanın Kamusal Alan Oluşturma Açısından Rolü: Açık Radyo Örneği	Gazetecilik	2021
Hacettepe Üniversitesi	Aynülhayat Uybadın	1960'lı 1960'lı ve 1970'li Yıllar Türkiye'sindeki Sinema Deneyimlerini Hatırlamak	İletişim Bilimleri	2021

Üniversite Adı	Tezin Yazarı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Mehtap Özsoy	Toplumsal Tarihe Sinema Penceresinden Bir Bakış: Bir Sözlü Tarih Çalışması	Radyo Televizyon ve Sinema	2021
İstanbul Üniversitesi	Vüsale Guliyeva Kılıç	Kültürel İletişim Aracı Olarak Masal ve Küresel Kültür Bağlamında Yeni Uyarlamaları	Gazetecilik	2021
Anadolu Üniversitesi	Mesut Özel	Kamu İstihdamında Kayırmacılık İlişkilerinin Sosyolojik Bir Değerlendirmesi	Sosyoloji	2021
Osmangazi Üniversitesi	Ufuk Ay	Bir Tüketim Pratiği Olarak Hanehalkının İsrar Davranışlarının Sosyolojik Analizi	İşletme	2021
İstanbul Üniversitesi	Muhammed Fatih Karakaya	Bir Toplumsal İlişki Biçimi Olarak Borçla Satın Alma: Tarihsel ve Mikro-Sosyolojik Bir İnceleme	Sosyoloji	2021
İstanbul Üniversitesi	Mücahit Yalçın Öztüfekçi	Gelenekten Dışlama Olgusunun Yaylı Tanbur Enstrümanı Üzerinden Sosyolojik ve Organolojik Analizi	Müzikoloji	2021
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Rinat Kazmukhanov	Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (Kazakistan Örneği)	Felsefe ve Din Bilimleri	2021
Akdeniz Üniversitesi	Gülsüm Erkan	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sivil Toplum ve Yeni Medya: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeni Medya Kullanımı	İletişim	2021
Marmara Üniversitesi	İbrahim Şamil Köroğlu	Yeni Medya Çağında Okuma Kültürünün Dönüşümü: Türkiye’deki Kitap Yayıncılığı Profesyonellerinin Güncel Yaklaşımları ve Yeni Eğilimleri	Radyo, Televizyon ve Sinema	2021
Erciyes Üniversitesi	Burak Ünlü	Dijital Okuryazarlık ve Mahremiyet Bağlamında Kırsal Bölgelerde İnternet Tabanlı Hizmetlerin Kullanımı: Kayseri Örneği	İletişim Bilimleri	2022

Medya Ekoloji Geleneği ve Türkiye'ye Yansımaları*

Ali Hasan HAMUT**

Öz

Bu çalışmada 2000'li yıllarla birlikte, medya ve iletişim çalışmaları içerisinde giderek etkisini arttıran medya ekoloji geleneğinin tarihsel serüveni ve bu süreçte Türkiye'de ne kadar karşılık bulduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamı 1968'te Neil Postman'ın 'İngilizce eğitimi' üzerine yapılan bir konferansta medya ekoloji terimini kullanmasıyla başlayıp, medya ekoloji çalışmalarına ve bu çalışmaların alanları ve Türkiye'de iletişim çalışmalarında ne kadar karşılık bulduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar "medya ekolojisi" kavramsallaştırmasından sonra bugünden geçmişe giderek medya ekoloji çalışması olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de 1960'larda başlayan medya ve iletişim çalışmaları daha çok ana akım ve eleştirel teori çalışmalarının etkisi altında olduğu için medya ekolojisi geleneği gerektiği kadar kendisine yer bulamamıştır. Medya ekolojisi çalışmaları son on yılda yavaş yavaş Türkiye'de etkisini özellikle yapılan tezlerde göstermeye başlamıştır. Keşfedici/tanımlayıcı temel bir çalışma olarak çerçevesi belirlenen bu çalışmada medya ekolojisi geleneğinin Türkiye'de nasıl bir karşılık bulduğunu gösterdikten sonra Türkiye'de bu gelenek içerisinde kabul edilen isimler ile ilgili yapılan tezler ve onların çevrilmiş kitaplarının bir bibliyografisi tespit edilip sunulmuştur. Yapılan çalışma sonrasında Türkiye'deki iletişim çalışmalarının son 10 yılda giderek çeşitlenmeye başladığını ve medya ekoloji gibi ana akımın dışında kalan çalışmalar üzerine de akademik çalışmaların arttığını görebiliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Medya Ekoloji, İletişim Çalışmaları, Marshall McLuhan, Neil Postman, Medya.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı-Kişilerarası İletişim Bilim Dalı'nda Hediyeullah Aydeniz danışmanlığında hazırlanmakta olan "Medya Ekoloji ve Teknoloji Felsefesi Geleneklerinden Sosyal Medyaya Bakmak: Fenomenolojik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktorant, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı-Kişilerarası İletişim Bilim Dalı Doktora Programı, alihanhamut@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8914-7081

The Tradition of Media Ecology and Its Reflection in Turkey

Ali Hasan Hamut

Abstract

This study seeks to evaluate the historical journey and impact of media ecology, which has acquired greater influence in Turkey since the 2000s. Its scope sets off in 1968 with the employment of the term “media ecology” in a conference by Neil Postman on English education. It continues with studies on media ecology and their reflection on the studies of communication in Turkey. The tradition of media ecology has not been well-received in Turkey due to the dominance of mainstream and critical theoretical works in the field of media and communications since its beginnings in the 1960s. The impact of media ecology, however, has increased over the past ten years through the contribution of graduate studies. After an evaluation of the media ecology studies in Turkey, this study provides a bibliography of theses conducted on the great names of this field in Turkey as well as a list of translated books associated with this tradition.

Keywords: Media Ecology, Communication Studies, Marshall McLuhan, Neil Postman, Media.

Giriş

Medya ekolojisi, medya ortamlarının incelenmesi, teknoloji ve tekniklerin, bilgi biçimlerinin ve iletişim kodlarının insan ilişkilerinde öncü bir rol oynadığı fikridir.¹ İletişim disiplini içindeki, mevcut medya araştırmalarının ana odağı içerik, temsil, ekonomi, mülkiyet ve benzerleriyle ilgili oldukları için kitle iletişim araçlarının rollerini ve etkilerini incelemeye odaklanma eğilimindeyken medya ekolojisi, medyayı fiziksel olarak anlamaya yönelik teorik bir perspektif sunmaktadır. Medya ekolojisi geleneğinin kökleri daha eskiye² uzansa da iletişim disiplininde nispeten yeni bir teorik perspektif oluşturmuştur. İletişim araçlarındaki değişikliklerin sosyal ve kültürel değişiklikleri nasıl etkilediği medya ekolojisi geleneğini oluşturan isimlerin esas ilgisi olmuştur. Medya ekolojisi geleneği içinde yer alan önemli isimler arasında Neil Postman, Marshall McLuhan, Harold Innis, Jacques Ellul, Lewis Mumford, Walter Ong, Elizabeth Eisenstein ve James W. Carey zikredilebilir.

Medya ekolojisi kavramı, Postman'ın 1968'de "Ulusal İngilizce Öğretmenleri Konseyi"nin yıllık toplantısında yaptığı konuşmada ilk kez akademik literatürün parçası haline gelmiştir.³ Postman, çevre olarak medya çalışmalarını şöyle tanımlamıştır:

"Medya ekolojisinin niyeti insanlar ve onların iletişim teknolojileri arasındaki etkileşimi incelemektir. Daha özel olarak, medya ekolojisi, iletişim medyasının insan algısını, anlayışını, duygularını ve değerini nasıl etkilediği konusuna ve medyayla etkileşimimizin hayatta kalma şansımızın nasıl kolaylaştırdığına ve engellediğine bakar. Ekoloji kelimesi çevrenin incelenmesi anlamına gelir: yapıları, içerikleri ve insanlar üzerindeki etkisi. Sonuçta bir çevre, insanlara belirli düşünme, hissetme ve davranış biçimlerini empoze eden karmaşık bir mesaj sistemidir. Görebildiğimiz ve söyleyebildiğimiz ve dolayısıyla yapabildiğimizi yapılandırır. Bize roller atar ve onları oynamamızda ısrar eder. Ne yapmamıza izin verildiğini ve ne olmadığımızı belirtir. Bazen, bir mahkeme salonu, sınıf veya iş ofisi durumunda olduğu gibi, şartnameler açık ve resmidir. Medya ortamları söz konusu olduğunda (örneğin kitaplar, radyo, film, televizyon) spesifikasyonlar daha çok örtük ve gayri resmidir, uğraştığımız şeyin bir çevre

1 Lance Strate, "Understanding MEA", *Media Res* içinde, c. 1, sy. 1, 1999.

2 Bkz. Lewis Mumford, *Makine Efsanesi*, çev. Fırat Oruç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996; Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi -Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

3 Neil Postman, "The Reformed English Curriculum", *High School 1980: The Shape of the Future in American Secondary Education* içinde, A.C. Eurich (ed.), Newyork: Pitman, 1970, s. 160-168.

değil, yalnızca bir makine olduğu varsayımımızla yarı gizlenmiştir. Medya ekolojisi bu özellikleri açıklığa kavuşturmayı çalışır. Medyanın bizi hani rolleri oynamaya zorladığını, medyanın gördüklerimizi nasıl yapılandığını, medyanın neden bizim yaptığımız gibi hissettirdiğini ve hareket ettiğimizi bulmaya çalışır. Medya ekolojisi ortam olarak medyanın incelenmesidir.⁴

Medya ekolojisi kavramsallaştırmasının işaret ettiği olgu dikkate alındığında medya ve iletişim çalışmaları bünyesinde giderek bir alt akademik alana dönüş-tüğü de söylenebilir. Medya ve iletişim çalışmalarının buluşmasının bir yansıması olarak bu araştırma alanı disiplinler arası olarak tanımlanabilir. Postman, medya ekolojisi tanımını yaptığı Ulusal İngilizce Öğretmenleri Konseyi konuşması aka-binde medya ekolojisi geleneği adı altında çalışmalara yol açacak bir akademik program oluşturmaya başlamıştır. Postman'ın New York Üniversitesi Eğitim Fakültesi için hazırlamış olduğu Medya Ekolojisi Doktora Programı resmi olarak 1971'de faaliyete geçmiştir. Postman medya ekolojisi doktora programı için hazırlamış olduğu kitapçıkta medya ekolojisini “insanlar arasındaki işlemlerin (transaction) çalışılması, onların mesajlarının incelenmesi ve mesaj sistemleri” olarak tanımlamıştır.⁵ İşlemler terimi insanlar arasındaki ilişkisel ve ekolojik bir iletişime işaret etse de bu tanımda doğrudan bir çevre göndermesi yoktur. Medya ekolojisi alanında doktora tezlerinin yazılmaya başlanması ile çevre vurgusu daha fazla yer almaya başlamıştır. Örneğin Christine Nystrom'un 1973'te savunduğu doğrudan ilk medya ekolojisi alanındaki doktora tezi olan “Towards a Science of Media Ecology: The Formulation of Communication Systems” başlıklı çalışmada medya ekolojisi “çevreler olarak karmaşık iletişim sistemlerinin incelenmesi” olarak tanımlanmaktadır.⁶

Terimin köklerini Postman öğrencileriyle konuşmalarında McLuhan'ın me-tinlerinden aldığını iddia etse de McLuhan'ın metinlerinde medya-çevre ilişkisi doğrudan yer almamaktadır.⁷ Postman, bir medya uzmanının çalışabileceği şeyin biyolojiyle alakalı bir ekoloğun çalışabileceğine benzer işler olduğunu konferans-larında belirtmiştir.⁸ Postman'ın bir biyoloğun petri⁹ kabıyla ilgili benzetmesi tüm medya ekolojisi tanımlamalarında kendine yer bulmuştur. Medya Ekoloji

4 Postman, “The Reformed English Curriculum”, s. 168.

5 Lance Strate, *Media Ecology -An Approach to Understanding the Human Condition*, Newyork: Peter Lang, 2011, s. 10.

6 Christine Nystrom, “Towards a Science of Media Ecology: The Formulation of Communication Systems”, Doktora tezi, Newyork Üniversitesi, 1973.

7 Strate, *Media Ecology*, s. 187.

8 Terrence Gordon, “McLuhan's Compass for the Voyage to A World of Electric Words”, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man içinde*, Toronto, Canada: University of Toronto Press, 2011, s. 5-9.

9 Petri kabı veya kültür kabı, biyologların kültür hücreleri ya da küçük yosun bitkiler için kullandığı basit bir cam veya plastik silindir şeklinde, kapağı olan bir kaptır.

Derneği’nin ilk toplantısında Postman yapmış olduğu konuşmada terimi anlatmak için yine petri kabı örneğine başvurmuştur:

Petri kabıyla ilk tanıştığımız andan itibaren, ortamın bir kültürün içinde büyüdüğü bir madde olarak tanımlandığını hatırlayacaksınız. Eğer madde kelimesini teknoloji kelimesiyle değiştirirseniz, tanım medya ekolojisinin temel bir ilkesi olarak kalacaktır: Bir ortam, bir kültürün birlikte büyüdüğü bir teknolojidir; yani bir kültürün siyasetine, sosyal organizasyonuna ve alışılmış düşünme biçimlerine biçim verir. Bu fikirle başlayarak, yine başka bir biyolojik metafora, ekolojiye başvurduk. Kökeninde, kelime bugün kullandığımızdan oldukça farklı bir anlama sahiptir. Aristoteles’te olduğu gibi, “ev” anlamına geliyordu. Aristoteles, evimizi düzende tutmanın entelektüel soğukkanlılığımızın öneminden söz etti. Modern anlamında ilk kullanımı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında bir Alman zoolog olan Ernst Haeckel’e atfedilir. Bu kelimeyi şu anda yaptığımız gibi, bu tür etkileşimlerin nasıl dengeli ve sağlıklı bir çevreye yol açtığına özel bir vurgu yaparak, doğal çevremizin unsurları arasındaki etkileşimlere atıfta bulunmak için kullandı. Yalnızca medyayla değil, medya ve insanlar arasındaki etkileşimin bir kültüre karakterini verme biçimleriyle de ilgilendiğimizi belirtmek için “ekoloji” kelimesinin önüne “medya” kelimesini koyduk. (...) Eski anlamla modern anlam arasında bağlantı kurmak istiyorsak, sözcüğün görevimizi düzenli tutmamız gerektiğini ima ettiğini söyleyebiliriz.¹⁰

Postman’ın benzetmesinde ortaya çıkan şey, medya ekolojisinin temel ilkesi olmaktadır. Bir çevreye herhangi yeni bir temsilcinin katılması, o çevreyi değiştirir. Medya ekolojistleri yeni bir teknolojinin özellikle de bir kültüre, topluma veya bir döneme hükmedecek olan yeni bir teknolojinin tanıtılmasının çevreyi dönüştürdüğünü, insanların bilgiyi işleme biçimlerini ve nasıl düşündüklerini etkilediğini ileri sürmektedirler.

Postman’ın öğrencilerinden Raymond Arlo 1971 yılında “Medya Sistemdir”¹¹ başlıklı makalesinde medya ekolojisi alanını açıklamaya çalışmıştır. Arlo, bu makalesinde medya ekolojisini, bir iletişim aracının medya ve toplum üzerindeki etkisinin incelenmesi ve aynı zamanda medya ve toplumun bir iletişim aracı üzerindeki etkisinin incelenmesi olarak iki farklı tanım yapmıştır.¹² Arlo’nun bu tanımı medya ekolojisinin temeli olarak gördüğü medya ve teknolojinin sosyal etkisini yansıtır. Bu tanım ekolojik tanımlamanın yanı sıra sosyoloji ve antropoloji içeriyor gibi olsa da bu alanların medyayı, “bir sürece eşlik eden, aynı sürecin

10 Neil Postman, “The Humanism of Media Ecology”, *Proceedings of the Media Ecology Association*, c. 1, New York, 2000, s. 10-11.

11 Raymond Arlo, “Media Ecology”, *Radical Software*, c. 1, sy. 3, Spring, 1971.

12 Arlo, “Media Ecology”, s. 87.

daha sonraki gelişiminde hiçbir rolü bulunmayan, sürece hiçbir özsel katkısı olmayan ikincil öge ya da yan ürün” olarak tanımlanabilen bir epifenomen¹³ olarak görmesi bakımından birbirlerinden ayrışır. Medya ekoloji geleneği medyayı insan bilincini etkilemede lider bir rol oynuyor olarak görmektedir ve medyanın toplum yapısının oluşumunda etkili olduğunu düşünmektedir.

Postman, medya ekolojisini tanıttığında alanı kimin icat ettiğini ve sınırlarını tam olarak belirtmemiştir. Medya ekoloji geleneği ismini aldıktan sonra arkeolojik bir çalışma yaparak medya ekolojisi olarak tanımladığı çalışmaları bu gelenek adı altında toplamıştır.¹⁴ Örneğin medyanın ekolojik kaygılarını ele alan ilk bilimsel incelemenin Platon’un *Phaedrus*’u¹⁵ olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Postman ayrıca *On Emir*’in özellikle de imgeye karşı olan tedbirin, ilk medya ekolojik ifadesi olarak görülebileceğini öne sürmektedir.¹⁶

Medya ekolojisi, “insanların, medyanın, kültürün ve bilincin karşılıklı ilişkilerinin ve bunlar arasında meydana gelen değişikliklerin ve bunların insan ortamlarındaki simbiyotik değişimlerin incelenmesidir.”¹⁷ Özellikle daha geniş ekolojideki değişikliklere dokunan bu öğelerin içindeki ve arasındaki değişikliklerle ilgilenir. Medya ekolojisi, bu değişiklikleri tetikleyen, eşlik eden veya takip eden yönleri tanımlamaya ve açıklamaya çalışan önceki çalışmaları da araştırır.

Bu kavramsal çerçeveyi dikkate alarak bu çalışmada, medya ve iletişim çalışmaları içerisinde hem bir alt akademik alan olarak hem de müstakil bir ekol olarak kabul edilmeye başlanan Medya Ekolojisi Okulunun doğuşu, temel kavramları, çalışma sahaları ve lisansüstü tezler ile çeviri eserler üzerinden Türkiye’deki yansımaları ele alınacaktır. Keşfedici/tanımlayıcı temel bir çalışma olarak çerçevesi belirlenen bu çalışmada Türkiye’deki akademik literatürün dijital veri tabanları (YÖK Ulusal Tez Merkezi, DergiPark) kullanılarak içerik analizi ile medya ekolojisi geleneğine ilişkin bir durum tespiti yapılmakla birlikte geleneğin ortaya çıktığı akademik dünya ile Türkiye’ye yansımalarının mukayesesi de yapılacaktır.

I. Medya Ekolojisi Çalışmalarının Kurumsallaşması ve Bir Akademik Geleneğe Dönüşümü

Medya ekolojisi, Frankfurt Okulu ve Chicago Okulu’nda olduğu gibi hem bir düşünce okulu hem de entelektüel bir geleneğin oluşturulduğu bir okul olarak

13 Bir epifenomen, birincil bir fenomenin yanında veya buna paralel olarak ortaya çıkan ikincil bir fenomendir. Kelimenin iki duyusu vardır: biri bilinen nedenselliği ifade eden ve diğeri ise nedensellik yokluğunu veya bu konuda yargının kaydedilmesini ifade eden. <https://en.wikipedia.org/wiki/Epiphenomenon>

14 Strate, *Media Ecology*, s. 12.

15 Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2020.

16 Strate, *Media Ecology*, s. 15.

17 Dennis Cali, *Mapping Media Ecology: Introduction to The Field*, Newyork: Peter Lang, 2021, s.

15.

adlandırılmaktadır. Alanın önemli isimlerinden Eric A. Havelock, Harold Innis, Edmund Carpenter ve Marshall McLuhan gibi isimlerin Toronto Üniversitesi'nde görev yapmış olmaları nedeniyle bu gelenek zaman zaman Toronto Okulu¹⁸ olarak da tanımlanmaktadır. Aynı şekilde Newyork'ta Postman'ın 1971 yılında açtığı doktora programında yapılan çalışmalar ve McLuhan'ın da kısa süre de olsa bu şehirdeki başka bir üniversite olan Fordham Üniversitesi'nde bulunmasından dolayı New York Okulu olarak da adlandırılmaktadır.¹⁹ Medya ekolojisi 1990'ların ortalarına kadar ana akım iletişim çalışmalarında göz ardı edilmiş olsa da 1990'ların sonlarından bu yana McLuhan'a olan ilginin yeniden ortaya çıkması ile çalışmaların arttığı gözlenmektedir.²⁰

Medya ekolojisinin 2000'li yıllardan itibaren gelişmesi, farklı disiplinlerde yer alan insanların medya ekolojisi çalışmalarına olan ilgisinin artması ve dünya genelinde ortak bir ağ oluşturmalarının sonucudur. Toronto Üniversitesi'nden Edmund Carpenter, Eric Havelock, Harold Innis ve Marshall McLuhan gibi isimlerin entelektüel mirasından dolayı Toronto Üniversitesi, medya ekolojisi geleneğinin kanonik figürlerinden birisi olan Walter Ong'un çalıştığı St. Louis Üniversitesi'ndeki akademisyenler ve New York Üniversitesi'nde Postman'ın kurmuş olduğu Medya Ekolojisi Doktora Programından mezun olan öğrenciler bu alanın günümüzdeki temsilcileri olmuşlardır. Bu doktora programı 1971 yılından 2004 yılına kadar varlığına devam etmiştir. Akademik saha için önemli olan bir diğer gelişme de 1998 yılında Medya Ekolojisi Derneği'nin New York Üniversitesi'ndeki medya ekolojisi programından mezun olan öğrenciler tarafından kurulması olmuştur.²¹ Medya Ekolojisi Derneği'nin yine aynı şehirde bulunan Fordham Üniversitesi'nde yıllık toplantılara başlaması ve derneğin *Explorations in Media Ecology* isimli akademik dergiyi yayın hayatına sokması da medya ekoloji kavramı başlığı altındaki akademik çalışmaların kurumsallaşması ve sürekliliği açısından önemlidir. Hampton Press ve Peter Lang gibi sosyal bilimler alanında yayın yapan iki önemli yayınevinin²² de medya ekolojisi seri kitapları yayınlamaya başlaması, dünya genelinde daha da fazla ilgiyi bu alana çekmeyi sağlamıştır.

Medya ekolojisi ekolünün doğuşu, Kuzey Amerika iletişim ve kültürel araştırmalarının yükselişi bağlamında buna yardımcı olan başlıca sosyal, ekonomik, politik ve kültürel akımlara farklı entelektüel tepkilerin verilmesi sonucu olmuştur.²³

18 Rita Watson, Menahem Blondheim, "The Toronto School of Communication Theory: Interpretations, Extensions Applications" University of Toronto Press, 2007.

19 Lance Strate, "Understanding MEA", s.15.

20 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 17.

21 <https://www.media-ecology.org>.

22 http://www.hamptonpress.com/Merchant2/merchant.mvc?Screen=PROD&Product_Code=978-1-57273-869-0; <https://www.peterlang.com/document/1055009>

23 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 11.

G. J. Robinson'un bakış açısından, Amerikan iletişim araştırmalarının kökeni, Amerikan devriminin başlangıcında sanayileşme ve sosyal değişim sorunlarıyla boğuşan sosyologlar ve sosyal psikologlar tarafından yapılan çalışmalarda bulunmaktadır.²⁴ Sanayileşme ve modernleşme, yalnızca eski tarım ekonomisindeki insanların bildiği gibi üretim ve geçim tarzını yeniden tanımlamakla kalmadı, aynı zamanda çevrelerindeki dünyayı olmasa da kendi aralarındaki ilişki biçimlerini büyük ölçüde değiştirdi.²⁵ XX. yüzyılın başlarında Avrupa kıtasından Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kentsel alanlara küresel insan göçü ile oluşan yeni toplulukların yaşamlarında basının rolüne ilişkin yoğun sosyo-iletişimsel çalışmaların yapılmaya başlanması ile ortaya çıkan medya ve iletişim çalışmaları, Amerika'nın endüstriyel üretimini ve ticari çıkarlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yardım etme ihtiyacına yanıt olarak medya tüketimine ilişkin davranışçı çalışmalara sürekli artan ilginin ana itici gücünü oluşturmuştur.²⁶ Birçok ana akım iletişim kuramı da bu üretim ilişkilerine yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

O yıllarda iletişim çalışmalarında baskın olan nicel ampirik yaklaşımlardır. Bu tür medya çalışmaları genellikle, medya içerik kullanıcıları veya tüketicilerinin ampirik olarak doğrulanabilir kısa vadeli davranışsal tepkisiyle ilgilenmekteydi. Kitle iletişim araçlarının içeriğinin medya üzerindeki gücünü ve toplum üzerindeki etkisini nasıl artırabileceği konusunda tartışmalar mevcuttu. Bu tartışmalar, kitle iletişim araçlarının pasif ve savunmasız bir izleyici üzerinde etkili olabileceğini öne süren "sihirli mermi teorisi", kanaat önderlerinin kitle iletişim araçları ile izleyiciler arasındaki aracılık gücüne ilişkin teoriler ve alıcı halkın, görmek veya duymak istedikleri yalnızca mevcut inançlarını güçlendirecek şeyleri seçerek kendilerini savunmak için gerekli olan her şeye nasıl sahip olabileceğine dair teoriler üzerinedir.²⁷ Öte yandan 1960'larda eleştirel teorinin yükselişiyle bağlantılı olacak şekilde ABD'deki siyasi huzursuzluğun ortasında Marksist yaklaşımın bilimsel çalışmalarda yeniden canlandığı görüldü.²⁸ Marksist bilimin en önemli ayağı olan Eleştirel Okul, aynı zamanda kitle iletişim içeriğinin toplum üzerindeki etkisiyle de ilgilenir. Bu sebeple ampirik çalışmaların baskın olan paradigmasına zıt, teorik olduğu kadar politik ve ideolojik bir perspektif sunar. Kaynağını Frankfurt Okulu ve marksist geleneklerde bulan eleştirel teori, kitle iletişim araçlarının ekonomi politığına odaklanır. Medya mülkiyetinin medya üzerindeki, siyasi ve kurumsal

24 Casey Man Kong Lum, *Perspectives on Culture, Technology and Communication: The Media Ecology Tradition*, Hampton Press, 2006, s. 13.

25 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 15.

26 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 17.

27 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 16.

28 Örnek çalışma için bkz. Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 2017.

kontrolün içeriği, üretimi, dağıtımı ve erişiminde nasıl önemli bir rol oynayabileceğiyle ilgili kaygılar taşır.²⁹

ABD’deki iletişim araştırmaları alanına, medyanın politik ekonomisindeki eleştirel okul çalışmalarının yanı sıra, kitle iletişim araçlarının içerik etkileri hâkim olsa da medyayı anlamaya yönelik ekolojik yaklaşımlar ve teknolojinin kültür ve toplum üzerindeki etkisi üzerine çalışmalar XX. yüzyıl başlarından itibaren dağınık bir şekilde de olsa yapılmaya başlanmıştı.³⁰ Tüm sosyal ve politik değişikliklerin yanı sıra medya ve teknolojideki değişiklikler toplumda birbirinden farklı duyguları aynı anda bulundurduğu bir zaman diliminde medya ekolojisinin bir teori grubu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Telekomünikasyondaki hızlı gelişmeler ve yayılma, medya endüstrilerindeki çok fazla değişimi kolaylaştırmıştır. Daniel Boorstin’in “grafik devrimi”³¹ dediği şey ve daha özel olarak, televizyon gibi görüntüye dayalı elektronik medyanın yükselişi basılı yayının egemenliğine meydan okumaya başlamıştır. Daha geniş sosyal ve medya ortamlarında grafik iletişiminin artan egemenliği nedeniyle, Postman ve çağdaşları -basılı eğitime dayalı eğitimciler- sınıflarında derin değişiklikler görmeye başlayıp bunun analizlerini yapmaya başladılar.³² Enformasyon teknolojisi ve bunun medya sektörüne yansısıyla yaşanan değişimle ilgili küçük endişeleri paylaşan, benzer düşünen akademisyenlerin karşılıklı etkileşim ağının oluşması medya ekolojisinin bir teori grubu ve ayakları yere basan bir teori olarak ortaya çıkışına ön ayak olduğu söylenebilir.³³ Medya ekolojisi paradigmasını üzerinden kabul edilen çalışmalardan ötürü bir teori grubu olarak da görülmektedir.

Postman, 1968’de medya ekolojisini bir medya çalışması olarak İngilizce öğretmenleri yıllık toplantısında tanımlayıp kamuoyuna tanıttığında medyadan karmaşık mesaj sistemleri ve medya ekolojisinden bunların örtük, içsel yapılarını ve insan algısını, anlayışı ve hissi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarma girişimi olarak bahsetti. Bu fikirler medya çevrelerinin insanları nasıl etkileyebileceği üzerine yazılmış olan XX. yüzyılın başındaki ekolojik düşüncülere kadar uzatılabilir. Örneğin İskoç bilim insanı ve aynı zamanda kent planlamacısı Patrick Geddes, doğal ve yapı çevre ile insan kültürü arasındaki karşılıklı ilişkilerin araştırılmasına öncülük etti.³⁴ Geddes’in en ünlü öğrencisi ve medya ekolojisinin ilk kurucu

29 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 14.

30 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 25.

31 Daniel Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*, Vintage Books, 1997.

32 Neil Postman, *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Sentez Yayınları, 2016, s. 140.

33 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 7.

34 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 25.

düşünürlerinden biri olan Lewis Mumford, şehir gibi insan yapımı ortamların insanlar ve insan uygarlığı üzerindeki etkisi üzerine kapsamlı metinler yazdı.³⁵

Bir alan olarak medya ekolojisinin ilk büyük araştırması William Kuhns tarafından *Post-Endüstriyel Peygamberler*³⁶ (1971) başlığı altında yapılmıştır. Kuhns, medya ekoloji terimini kullanmasa da Mumford, Giedion ve Ellul'ün teknoloji çalışmalarını, Innis ve McLuhan'ın medya çalışmalarını tartışırken çevre, ekoloji ve sistem terminolojisini sık sık kullanır. McLuhan benzer şekilde, bir toplumun baskın iletişim ortamında, örneğin sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş gibi, bir değişiklik olduğunda meydana gelen temel sembolik değişime işaret etmiştir.³⁷ Ayrıca bu tür değişikliklerin, insanların aracılı bir iletişime geçtiklerinde, duyularında temel bir değişime yol açtığını vurgulamıştır. Böylelikle medya ekolojisinin insanların hem fizyolojik çevresini hem de sembolik çevresini incelemeye aldığını görebilmekteyiz. Her iletişim ortamını duysal bir ortam olarak kavramsallaştıran McLuhan, çevremizi fizyolojik düzeyde nasıl algıladığımızı miras aldığımız duysal aygıtlara bağladı. Farklı duysal aygıtlara sahip insanlar kısmen çevrelerini farklı algılar çünkü duyuları onlara çevrelerindeki dünyadan buna uygun olarak farklı duyu verileri verir.³⁸ Bu perspektiften bakıldığında, iletişim medyası, McLuhan'ın işaret ettiği gibi duysal uzantılarımızdır.³⁹ Her ortam bir dizi duysal özelliği bünyesinde barındırır. Her bir iletişim ortamının kullanımı, radyo dinleme eyleminin işitsel duyularımızı genişletmesi gibi kullanıcının belli bir duyusunu genişletir. Bu bağlamda medyayı ortamlar olarak incelemek, medyamızı dünyayı anlamak için kullandığımızda içine girdiğimiz duysal ortamların veya daha spesifik olarak, medyamızın algıladığı duysal verilerle anlamamız için inşa edilecek bir dünyanın incelemesini ortaya koyar.

1970'li yıllardan itibaren kavramsallaştırılıp çalışmalar yapılmaya başlanan medya ekolojisi geleneği 50 yıllık süreçte medya ekoloji derneğinin açılması, bu derneğin vasıtasıyla kurulmuş olan akademik dergi ve tüm dünyadan ilgili çalışmalara katkıda bulunan akademisyenlerle bir akademik geleneğin oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu 50 yıllık literatürün içerisinde medya ekolojisi çalışmaları için önemli olan bazı temel kavramları ele almak geleneğin anlaşılması açısından önemli olacaktır.

35 Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent / Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

36 William Khuns, *Post Industrial Prophets Interpretations of Technology*, Colophon Books, 1971.

37 Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi -Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

38 Lum, *The Media Ecology Tradition*, s. 29.

39 McLuhan, *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

II. Medya Ekolojisi Literatürünün Bazı Temel Kavramları

Medya ekolojisi literatürüne aşinalık kazanıldığında, medya ekolojisi alanındaki akademisyenlerinin medya ve teknolojinin insan algılarını, etkileşimlerini nasıl etkilediğine dair fikirlerinin bir çalışması olduğu fark edilir. Medya ekoloji geleneğinde özellikle bilinç, teknoloji, değişim, denge, önyargı, çevre, kültür ve karşılıklı bağlılık gibi kavramlar sıklıkla başvurulan kavramlardır.

Medya ekolojistleri, kültürde veya genel olarak medeniyetlerde teknolojileri, egemenlik kurmak için yarıştırırken bilinç biçimlerindeki rekabete yakından katılırlar.⁴⁰ Bu durum özellikle yeni bir araç bir topluma girip kendisinden önceki aracın kullanımının yerine aldığı anda ortaya çıkmaktadır. Postman, elektronik kültürün, görüntüleri ve sesleri dolayısıyla, duygusal etkileşime, teknolojik çözümlere ayrıcalık tanıyan bir bakış açısını nasıl teşvik ettiğini, yazılı ve sözlü paradigmaların ise çizgilerinde ısrar ettiğini vurgulamıştır.⁴¹ Ong, hem okuryazarlıktan önce gelen sözlü kültür hem de ikinci sözlü kültür olarak tanımladığı yazılı toplumdan sonra gelen sözlülük döneminin oluşturduğu bilinç biçimlerine karşı duyarlı olup çalışmalarına konu etmiştir.⁴² Birinci ve ikinci sözlü kültür arasında yer alan okuryazarlığı, görsel alana teşvik etmek olarak görmüştür.⁴³ Medya ekolojisi anlayışını ve geleneğini takip eden isimler, teknolojinin bilinç üzerindeki etkilerini birkaç boyutta araştırdılar. Bazı medya ekolojik çalışmalar yapan bilim insanları etkinin bir insan yetisinden diğerine kayması anlamına geldiğini söylüyorlardı. Örneğin Havelock, Yunan uygarlığının yükselişinde gözün ana organ olarak kulağın yerini aldığını ve bu değişimle başka değişikliklerin geldiğini yazdı.⁴⁴ McLuhan da bilinci şekillendirme de teknolojinin rolünün altını çizmiştir.⁴⁵

Medya ekolojistleri için diğer bir temel kavram, yalnızca fiziksel aygıtlardan ziyade daha geniş ve dar olan her şeyi kapsayan bir terim olarak kullandıkları teknoloji idi.⁴⁶ Bu bağlamda teknoloji, üretilmiş bir para olabileceği gibi yaratılan bir dil sistemi de olabilir. Teknolojinin kullanımı bu anlamda kendine özgü bir anlam çerçevesine sahip olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Innis'in teknoloji

40 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 20.

41 Postman, *Teknopoli Yeni Dünya Düzeni*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006, s. 23.

42 W. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

43 Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, s. 45.

44 Eric Alfred Havelock, *Platon Filozof Şaire Karşı*, çev. Adem Beyaz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.

45 Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi - Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

46 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 25.

kavramını ekonomik ve kültürel sistemleri anlatırken kullanması⁴⁷ ile Ong'un yazılı sistemleri tanımlarken teknolojiyi kavramını kullanması örnek verilebilir.⁴⁸

Medya ekolojistlerinin bu kavramlar ötesinde daha özel ilgisi, teknolojideki değişikliklere eşlik eden veya bunlardan kaynaklanan insan bilincindeki değişikliklerdir. Medya ekolojisinin önemli bir mirası, sözlü kültürden okuryazarlığa evrim yoluyla beslenen bilinçteki değişimler üzerine yapılmış olan çalışmalarıdır.⁴⁹ İletişim biçimleri ve bilişsel yapıların gelişimi arasındaki etkileşim, medya ekolojistlerinin sürekli ilgisini çekmiştir. Bu nedenle medya ekolojisi geleneği içinde olan araştırmacılar, teknolojik ve kültürel değişikliklerin biçimini, doğasını ve gelecekteki içeriğini araştırmışlardır. Medya ekolojistleri arasındaki en temel tartışma alanı da iletişim teknolojilerinin bilinci ve kültürü ne ölçüde değiştirdiğiyle alakalıdır.⁵⁰ Bu gelenek içinde olan isimler, teknolojinin insan bilincini nasıl şekillendirdiğini araştırırken, insan duyularının dengesine de odaklanmışlardır. Öte yandan kişiler ile topluluklar arasında, özel ve kamusal arasında, akıl ve duygu arasında, el emeği ve zihinsel emek arasındaki denge de önemlidir.⁵¹ Örneğin sözlü okuryazarlık çalışmaları yapan araştırmacılar, fonetik alfabenin ortaya çıkışıyla birlikte duyuların dengesindeki bozulmaya dikkat çekerler.⁵²

Medya ekoloji çalışmalarında bulunanlar belirli bir çevrenin fiziksel özelliklerini dikkate alırlar ancak daha büyük önem verdikleri konu bu özelliklerin nasıl etkileşime girdiği, nasıl yayıldığı, nasıl etkileştiğidir. Örneğin teknolojinin oluşturduğu zihinsel alışkanlıklara dikkat eden bazı medya çalışmacıları, belirli teknolojiler tarafından oluşturulan ideolojik çevresel önyargıları tanımlarlar. Medya ekolojistleri kültürün, teknoloji, bilinç ve çevre karşısındaki rolünü göz önünde bulundurarak çalışmalarının kapsamı olarak kültürün çeşitli ifadelerini alırlar. Kültürel araştırma alanları arasında kişisel kültür, popüler kültür, sanal kültür, tekno-kültür ve eleştirel kültür yer alır.⁵³ Örneğin Gregory Bateson kişisel kültürü ele alırken⁵⁴ Ong daha çok toplumsal ve tarihsel kültür üzerine odaklanmıştır. McLuhan daha çok popüler kültüre ilgi gösterirken, Baudrillard sanal

47 Harold Innis, *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, çev. Nurcan Törel, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2007.

48 Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

49 Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

50 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 31.

51 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 32.

52 Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

53 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 37.

54 Bateson, Gregory. *A Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. RNew York: HarperCollins, 1991.

bir kültür üzerine odaklanmış ve bu sayede dijital kültür ile yeni medya üzerine çok fazla medya ekolojisi çalışması ortaya koymuştur.⁵⁵ Bazı medya ekolojistleri, kültürel ve psikolojik formlar arasındaki bağlantıları araştırdı. Jack Goody'nin kültürel gelişim ve yazı arasındaki bağlantıyı anlamaya çalışması⁵⁶ ve Ong'un aynı şekilde sözlülüğün psikodinamisini araştırması⁵⁷ bu çerçevede zikredilebilir. Bu noktada önemli olan bir husus Baudrillard ve Goody gibi isimlerin kimi medya ekoloji metinlerinde yaptıkları çalışmalar ile medya ekoloji geleneği içerisinde görünüyorsa olmasıdır. Bu isimlerin doğrudan medya ekoloji geleneği ile bağlantısı olmamasına karşın yaptıkları çalışmaların medya ekoloji anlayışına uygun olmasından kaynaklı bu çalışmalar içerisinde değerlendirildiğini söyleyebiliriz.

Medya ekolojisi yaklaşımı, insan-ortam iç içeliğine dair ekolojik yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların her biri aslında diğer kavramlarla iç içedir. Bu terimler kimi zaman da birbirlerinin yerlerine kullanılır. Lance Strate bu durumu şöyle açıklar:

Ve böylece dil, dilbilgisi, yapı, ilişki, sistem ve ortam gibi terimlerle aynı gerçekliğin farklı yönlerine atıfta bulunuyoruz. Ve iletişim, etkileşim, bilgi, soyutlama, algılar, anlamlandırma, simgeleştirme, teknolojileştirme ve dolayımılama gibi terimlerle aynı olgu kümesinin farklı yönlerine işaret ediyoruz. Sonunda, insan olarak kendimizi içinde bulduğumuz biricik çevre, parçası olduğumuz tek, bölünmez ekoloji, varlığın geri kalanıyla paylaştığımız ortak zemin ile ilgileniyoruz.⁵⁸

Temel olarak ele alınan bu kavramların diğer medya çalışmalarından medya ekoloji çalışmalarını ayırt ettiğini söyleyebiliriz. Medya ekoloji çalışmaları içerisinde bir çalışmanın görülebilmesi için bu kavramlardan en az birisini temel alması gerekmektedir. Bu kavramları merkeze alan çalışmalar sonrasında medya ekoloji çalışmaları kendi içinde çeşitli çalışma sahalarını da ortaya çıkartmıştır.

III. Medya Ekolojisinin Çalışma Sahaları

Sözlü kültür ve yazılı kültür medya ekolojisi çalışma alanı, tüm alanın temelini oluşturur. Alana en erken katkıda bulunanlar bile, sözlü kültürden basılı kültüre eşlik eden zihinsel değişimler üzerinde durmuşlardır.⁵⁹ Bu değişiklikleri açık

55 Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2003

56 Jack Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, Ankara: Dost Kitabevi, 2001.

57 Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*. s.34.

58 Strate, *Media Ecology*, s. 3.

59 Örnek çalışmalar için; Alfred Korzybski, *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, Institute of General Semantics, 1995. Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

veya örtülü olarak araştıran medya ekolojistleri halihazırda var olan bir “büyük bölünme⁶⁰” teorisini benimsiyorlar:

Bölünmenin bir tarafında alfabe öncesi veya el yazması toplumlar ve diğer tarafta tipografik toplumlar arasında düşünce ve ifadedeki karşıtlıkları işaretleyen dikotomiler sunuyorlar. Sözlü-okuma-yazma arayışlarını sıklıkla çerçeveleyen ikili terimler: ilkele karşı uygar, basite karşı ileri, mantık öncesine karşı mantıksal, geleneksel ile modern, kesinliğe karşı bilimsel, sözelliğe karşı görsel, okuma öncesine karşı okuryazar.⁶¹

Sözlü kültürlerin çeşitli psikolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve epistemolojik özelliklerini inceleyen sözlü kültür ve yazılı kültür çalışmaları, medya ekolojisine, tarihi gelişmelerdeki sözlü kültür ve okuryazarlığın tarihsel önemine ilişkin, çok katkıda bulunmuştur. Havelock, alfabetik yazının ortaya çıkışının düşünmede bir devrim başlattığını belirtir. Zamanla, mesajların içeriğinin akılda tutulması, belleğe yardımcı olmak için stilize edilmiş söylevlere veya dilsel seslendirmeye bağlı olmadığını ortaya koymuştur.⁶² Ong, sözlü kültür olarak adlandırdığı dönemler ile okuryazarlık olarak adlandırdığı dönemler arasındaki psikolojik farklılıkları değerlendirmesiyle adından söz ettirmiştir.⁶³ Elizabeth Eisenstein, iletişim biçimlerinde ve Avrupa kültüründe, baskı teknolojisindeki değişikliklere dikkat çekmiştir.⁶⁴ Medya ekolojistleri sözlü ve yazılı kültür toplumlardaki değişimlere eşlik eden düşünce ve iletişim tarzlarındaki farklılıkları aydınlatmaya çalışmışlardır.⁶⁵

Medya ekolojisi geleneğinin ayırt edici özelliklerinden birisinin teknoloji çalışmaları olduğu söylenebilir. Medya ekoloji geleneğinin önde gelen isimlerinin hemen hemen hepsi teknoloji hakkında yazmışlardır ve kimi zaman insan eyleminin teknolojik güçlerden kaynaklandığını savunan öğretilerden dolayı teknolojik determinizm ile eleştirilmiştir.⁶⁶ Teknolojideki değişikliklere ve bu değişikliklerin kültürde nasıl sonuçlar doğurduğuna özellikle dikkat eden medya ekolojistleri için teknolojinin oluşturduğu ortam özel bir önem taşır. McLuhan'ın

60 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 107.

61 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 107.

62 Havelock, *Platon Filozof Şaire Karşı*.

63 Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

64 Elizabeth Eisenstein, *The Printing Press an Agent of Change: Communications and Cultural Trans*, Cambridge University Press, 1980.

65 Casey Man Kong Lum, *Perspectives on Culture, Technology and Communication: The Media Ecology Tradition*, Hampton Press, 2006,

66 Örnek bir eleştiri için; Schiller, D. (1994) From Culture to Information and Back Again: Commodization as a Route to Knowledge. *Critical Studies in Mass Communications*, 8, 39-59.

küresel köy tanımı, “ortam mesajdır” aforizması⁶⁷, Postman’ın kültürün sonunu getiren şeyin televizyon ve onun üretim değerleri olduğu tezleri⁶⁸ medya ekolojisinin teknoloji çalışmaları hakkındaki temel iddialarıdır. Ong için konuşma ve yazma⁶⁹, kendi psikodinamiklerini veren teknolojilerdir. Ellul için teknik, uygar toplum için merkezi bir tehdittir.⁷⁰

Medya ekolojisinin ayırt edici özelliklerinden bir diğeri çevreye ve bağlama olan ilgisidir. Teknoloji ve onun getirdiği önyargılar, önemlerini oluşturdukları ve içinden çıktıkları çevre açısından anlam kazanırlar. İlk dönem medya ekolojistlerinden olan James Carey, telgrafın icadıyla kültürün yer değiştirmesini gözlemler.⁷¹ Edmund Carpenter, yeni bir ortamın tanıtılmasının, tanıtıldığı kültürü nasıl değiştirdiği konusunda antropolojik bir çalışma yürüterek kendisini kültürün saha çalışmanı olarak konumlandırır.⁷² Camille Paglia, özellikle Batı popüler kültürüne özgü ilkelere ışık tutmaya çalışır.⁷³

Bilinç, medya ekolojisinin merkezinde, teknolojilerin bilinç üzerindeki etkisi de medya ekoloji çalışmaları için önemli bir noktadır. Diğer alanlarda çalışma yapan medya ekolojistleri, teknolojilere ve özellikle bu teknolojilerle elde edilen belirli özelliklere, yani olanaklara daha fazla vurgu yapmaktadırlar. Önyargı terimi, siyasi meselelere veya medya yanlılığına dikkat çekmek gibi görünebilir. Burada önyargı, medyanın geniş anlamda yorumlandığında, gerçeği algılamada, organize etmede ve iletişim kurmada uyguladığı rollere atıfta bulunmaktır.⁷⁴ Innis’in, belirli teknolojilerin toplumları zaman ve mekan önyargılarına nasıl yönlendirdiğine ve imparatorlukların, bilgi tekellerinin yaratılmasına ve sürdürülmesine yol açabileceğine işaret etmesi bu çerçevede görülebilir.⁷⁵ Daniel Boorstin, haber endüstrisinin gerçek haber gibi görünen gerçekliğin yapay tasvirlerini nasıl oluşturduğuna dikkat çekiyor.⁷⁶ Bazı metinlerde⁷⁷ medya ekolojisi çalışmaları içerisinde olarak

67 Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi - Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

68 Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, Ankara: Ayrıntı Yayınları, 1999.

69 Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

70 Ellul, J. *Teknoloji Toplumu* çev. Musa Ceylan İstanbul: Bakış Yayınları, 2003.

71 James Carey, *Communication as Culture*, Routledge Press, 1992.

72 Edmund Carpenter, *Oh, What a Blow That Phantom Gave Me!*, Holt, Rinehart and Winston Press, 1974.

73 Camille Paglia, *Sexual Personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*, Vintage Press, 1991.

74 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 19.

75 Harold Innis, *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, çev. Nurcan Törel, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2007.

76 Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*.

77 İkinci kuşak medya ekolojisi geleneği akademisyenleri arasında bazı isimlerin medya ekolojisi geleneği içerisinde görülüp görülemeyeceği tartışması vardır. Medya ekolojisi tabirinin bir

gösterilen Baudrillard, postmodern toplumsal yaşamın bütünü, gerçeklikten kopuk olarak var olan, imgeler ve göstergeler aracılığıyla sürdürülen bir rüya durumu ya da mitsel dünya olarak tasvir eder.⁷⁸ Bu alan hakkında yazan medya ekolojistleri medya dünyasının kültür ve toplum üzerine empoze ettiği önyargıları ele almaktadır.⁷⁹

Dil alanında yazmış olan medya ekolojistleri, gerçekliğin araçları olarak dil-sel sistemlere ve diğer sembolik biçimlere odaklanırlar.⁸⁰ Temel kaygıları, dil ve kültürün iç içe geçmesi, bilinç ve bilişsellik üzerindeki etkileri hakkındadır. Alfred Korzybski zaman, insanın sinir sistemi, fiziksel ve psikolojik çevre arasındaki etkileşimler hakkında yazmıştır.⁸¹ Susanne Langer, sembolik temsilin doğasına ve onun çeşitli dönüşümlerinde, insan düşüncesinin tepkisinin yapıcı sürecinde nasıl işlediğine ışık tutan göstergeleri tanımlar.⁸² Benjamin Lee Whorf, dil, kültür ve bilişsellik arasındaki karşılıklı ilişkiyi araştırır.⁸³ Dil, kültür ve bilinç üzerine yapılan bu çalışmaların kesişimi, yukarıda ismi geçen isimleri medya ekolojisi alanında öncüler olarak görür.

IV. Medya Ekolojisi Çalışmalarının Türkiye'ye Yansımaları

Medya ekolojisi çalışmalarının, 1960'larda başlayan ve 2000'ler itibarıyla ivme kazanan önemli bir iletişim çalışma sahası olduğunu yukarıda ortaya konuldu. 1960'larda medya ekolojisinin, Amerika'da hem ana akım pozitivist iletişim yaklaşımları hem de eleştirel teorinin iletişime dair çalışmalarının eleştiriye tabi tutulması ve yeni arayışlarla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye'de ise iletişim çalışmaları, 1960'larda başladığı için medya ekolojisi geleneğindeki isimlerin yaklaşımları ve çalışmalarının bir karşılık bulduğunu söylemek güçtür. Bu güçlüğün en önemli sebeplerinden birisi Türkiye'deki medya ve iletişim çalışmalarının tarihinin henüz tam olarak yazılamamış olmasıdır.⁸⁴

şemsiye kavram olarak sonradan konulması erken dönem çalışmaları için bazı karışıklıklar doğurmuştur. Örnek olarak 20 Temmuz 2020'de Küresel Köy Günü (Global Village Day) toplantısında Robert K. Logan bu konuda karmaşıklık olduğunu belirtmiştir.

78 Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2003.

79 Daniel Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*, Vintage Books, 1997.

80 Cali, *Mapping Media Ecology*, s. 20.

81 Alfred Korzybski, *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, Institute of General Semantics, 1995.

82 Susanne Langer, *Philosophy in a New Key: Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art*, Harvard University Press, 1990.

83 Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought, and Reality*, Martino Fine Books, 2011.

84 Hediyeullah Aydeniz, "Türkiye'de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler", *Sosyal Bilimlerde Yeni Eğilimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), Nobel Yayınları, 2015, s. 283.

Türkiye’de medya ve iletişim çalışmalarının genel olarak tarihinin yazılmamış olması medya ekoloji geleneğinin Türkiye’ye yansımalarının tespiti açısından da bir zorluk oluşturmaktadır. Bu zorluğu da göz önünde bulundurarak alan literatüründeki telif eserler ve tercümelemler ile akademik bilgi üretiminin en önemli göstergesi olan tezlerden hareketle bu geleneğin Türkiye’ye yansımalarının izlerini sürdürmeye çalışacağız.

Türkiye’deki iletişim çalışmalarının önemli iki metninden biri olan⁸⁵ Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya’nın beraber yayınlamış oldukları “*Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*” kitabında ele alınan McLuhan örneğinden hareketle medya ekolojisi geleneğinin Türkiye’de iletişim akademiasının yaklaşımını ortaya koymaktadır:

Ve bu sayededir ki McLuhan, çağa damgasını vuran bir peygamber mertebesine varmış olarak kabul edilmektedir. McLuhan’ın gördüğü ilgiyi kuşkusuz ne son iki on yılda toplumsal bilimlerde sık sık sözü edilen bunalım ve tıkanma ortamında toplumsal gerçekliği açıklayan yeni ve en son bir kuram sunmuş olmasına, ne de toplumsal bilimler dünyasının iletişim olgusunun gücü ve karmaşıklığı konusunda mitostan gerçeği ayırt etmekte yetersizliğine bağlamalıyız. Nitekim McLuhan, on yıl içinde çekiciliğinden çok şey yitirirken, daha yaşamında Peygamber sıfatının başına sahte sözcüğünün eklenmesine de tanık olmuştur. McLuhan 1980 sonunda öldüğünde arkasından ‘bilim dünyasında ilginç bir şarlatan’ diye yazanlar kuşkusuz iletişim olgusuna ve kitle iletişim araçlarına yüklenen sınırsız güce karşı tepkilerini dile getirmemekteydiler. Tam aksine, bir olgunluk döneminin başlangıcı olarak, çağdaş iletişim olgusunun karmaşık yapısı ve yaşamın bir parçası olma gerçekliği içinde yeniden değerlendirilerek, ilk heyecanlardan arınmış olarak yeniden inceleme konusu yapılmasına duyulan gereksinimi ifade etmekteydiler.⁸⁶

Medya ekoloji geleneği hem kavram olarak hem de bir teorik yaklaşım olarak Türkiye’de karşılık bulduğunu söylemek güçtür. İletişim teorilerinden biri olarak ilk dönem kuşağının ortaya koyduğu eserlerde kendisine çok az yer bulmuştur. Fakat medya ekolojisi kavramı kullanılsa da medya ekoloji geleneğine yaslanılsa da Türkiye’de özellikle 2000’ler sonrasında, medya ekoloji geleneği içerisinde görülen isimlerle alakalı doğrudan ya da dolaylı olarak yapılmış tezler bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye’deki belli başlı iletişim kuramları kitaplarında ya da iletişim tarihi kitaplarında McLuhan ve Innis gibi isimlerin belli başlı çalışmalarına atıf yapılarak yer verilmektedir.

85 Bir diğeri için bkz. Ünsal Oskay, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985.

86 Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya, *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: Savaş Yayınları, 1983.

Türkiye’de yapılmış ilk iletişim tezleri olarak görülen ve ilk beşliler denilen Oya Tokgöz⁸⁷, Ünsal Oskay⁸⁸, Aysel Aziz⁸⁹, Uygur Kocabaşoğlu⁹⁰ ve Nilgün Abisel⁹¹’in 1972-1978 arasında yaptıkları doktora tezlerine baktığımızda bunlardan sadece Aysel Aziz’in tezinde medya ekolojisi geleneğinden McLuhan’a atıf verildiğini görüyoruz. İlk dönem doktora tezlerinin yanında medya ve iletişim çalışmalarının Türkiye’deki kurucularından birisi olan Oskay, 1978 yılında yazmış olduğu doçentlik tezi olan *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri* isimli kitabında McLuhan üzerine ayrı bir bölüm açarak McLuhan’ı ve onun temel kavramlarını işlemiştir. McLuhan’ın erken dönem yazıları ile geç dönem yazılarını karşılaştıran Oskay bunlar arasındaki farkı göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Hans Magnus Enzensberger’in “Bir Kitle İletişimi Araçları Teorisini Oluşturucu Öğeleri” adlı makalesini de çevirmiştir. Bu makalede McLuhan, bazı ideolojik varsayımlardan ötürü eleştirilmektedir.⁹² Frankfurt Okulu’nun etkisinde olan Oskay’ın tezine dipnot olarak düştüğü şu değerlendirme McLuhan’a yaklaşımını yansıtmaktadır:

Bu dönemdeki görüşleri, teknolojik belirlemeciliğe dayanan bir kötümserliğe örnek gösterilebilecek niteliktedir. Biraz da Frankfurt Okulu’nun görüşlerine benzemektedir. Ne var ki McLuhan’ın Frankfurt Okulu’nun görüşleri gibi zengin bir düşünsel birikimi ve geleneği olmadığı için, Amerikan sosyal bilimlerdeki diğer “kitle toplumu açıklamaları” yandaşlarının savlarını andıran bu ilk dönemdeki görüşlerini terk etmesi kolay olmuştur. Bunda 1960’larda, Kanada’da akademik yaşamdaki yeni ‘görevlerinin’ de etkisi olduğunu söyleyenler vardır.

Olumlu olarak değerlendirilmesi zor olan bu yaklaşımıyla birlikte Oskay’ın 2005 yılında McLuhan ve Quentin Fiore’nin yazmış oldukları *The Medium is the Massage* kitabını Türkçeye kazandırmıştır. Türkçe yazılmış metinlerde medya ekolojisi geleneğinin dikkate değer çalışmalar yaptığını düşünen ilk metin Nabi Avcı’nın 1990 yılında yayınlamış olduğu *Enformatik Cehalet*⁹³ adlı kitabıdır. *İle-*

87 Oya Tokgöz, *Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo ve televizyon sistemleri: mukayeseli bir araştırma*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1972.

88 Ünsal Oskay, *Gelişim açısından kültür değişimi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. 1972.

89 Aysel Aziz, *Televizyonun yetişkin eğitimdeki yeri ve önemi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1975.

90 Uygur Kocabaşoğlu, *Şirket telsizinden devlet radyosuna: TRT öncesi dönemde radyonun tarihi gelişimi ve Türk siyasal hayatı*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980.

91 Nilgün Abisel, *Türk sinemasının gelişimine genel bir bakış*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980.

92 Hans Magnus Enzensberger, “Bir Kitle İletişimi Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri”, çev. Ünsal Oskay, *Birikim Dergisi*, sy. 58-59, 1979-1980, s. 17-37.

93 Nabi Avcı, *Enformatik Cehalet*, İstanbul: Rehber Yayınları, 1990.

*tişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi*⁹⁴ adlı doktora tezinden de medya ekolojisi geleneğinden görülen Bateson'a da atıf veren Avcı, kitabında ise McLuhan için ayrı bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde Avcı, McLuhan hakkında eleştirel düşüncelere sahip olsa da onun iletişim tartışmalarını başka boyutlara taşıdığının da altını çizer:

McLuhan'ın mizah duygusundan yoksun olduğunu hiç kimse söyleyemez. Ancak kendi teorilerini müthiş ciddiye aldığı unutmamak gerekir. Nitekim 1960'ların en seçkin eleştirmenleri de kendisini aynı derecede ciddiye almışlardır. Bu eleştirmenlerin her biri, McLuhan'ın bir başka evresini söz konusu etmekle birlikte, hepsinin birleştiği nokta, bu düşüncelerin tartışılmaya değer olduğudur. McLuhan hiçbir şey yapmadıysa bile, Batı toplumunu İletişim Teknolojilerinin yaşadığımız hayat üzerine etkileri konusunda düşünmeye itmiştir. Hiç şüphesiz, iletişim ve teknoloji konularında McLuhan'dan önce de kafa yoran araştırmacılar, teorisyenler, bilim adamları vardı. Ancak, konunun böylesine dallanıp budaklanması McLuhan'dan sonradır.⁹⁵

1990'lardan itibaren Türkçede iletişim literatürüne medya ekolojisi geleneğine ait metinlerin girmeye başladığı görülmektedir. Bu metinlerden özellikle en çok okunan ve okutulan kitaplar arasında Walter Ong'un *Sözlü ve Yazılı Kültür*⁹⁶ kitabı, Neil Postman'ın *Televizyon Öldüren Eğlence*⁹⁷ kitabı ve Jacques Ellul'ün *Sözün Gözden Düşüşü*⁹⁸ kitabıdır. Medya ekolojisi geleneğiyle alakalı 2010'lara kadar çok az yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinde aşağıdaki verilen listede de aktarıldığı gibi gözle görülebilir bir artış olmuştur. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin (tez.yok.gov.tr) veri tabanında yapılan taramada "medya ekolojisi" teriminin geçtiği ve aynı zamanda teze ismini veren ilk çalışma Necla Odyakmaz'ın 2005 tarihli doktora tezidir.⁹⁹ Odyakmaz, medya ekolojisi kavramının içini kendi perspektifi üzerinden doldurduğu için tezin doğrudan bir medya ekolojisi tezi olarak kabul edilmesi güçtür. Fakat Odyakmaz tezinde medya ekolojisi tabirine Medya Ekolojisi Derneği'nin linkini de ekleyerek atıf yapmıştır:

Medya ekolojisi, teknolojik gelişimi de içine alan sert ve yumuşak teknolojik determinizm (belirlenimcilik)dir. Medya ekolojisi McLuhan çalışmalarıyla

94 Nabi Avcı, *İletişim Düşüncesinin Gelişimi: Eğitim Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 1988.

95 Avcı, *Enformatik Cehalet*, s. 177.

96 Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*.

97 Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, Ankara: Ayrıntı Yayınları, 1999.

98 Jacques Ellul, *Sözün Gözden Düşüşü*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017.

99 Necla Odyakmaz, "Medya Ekolojisi", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

birlikte, sözlü ve yazılı kültür ve Amerikan kültür çalışmalarını da içerir.
(Strate, <http://www.media-ecology.org/mecology/>)¹⁰⁰

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin verilerine göre oluşturulan aşağıdaki tablolarda medya ekolojisi geleneğine ait isimlerin ele alındığı yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşturulan bir bibliyografya sunulmuştur. Bu bibliyografya yapıldığı üniversiteye, anabilim dalı, yılı ve yöntemine göre ayrılmıştır. Medya ekolojisi geleneğine ait tezler 'Medya ekoloji', 'McLuhan', 'Postman', 'Walter Ong', 'J. Ellul', 'L. Mumford', 'E. Havelock', 'H. Innis', 'J. Carey', 'E. Eisenstein' kelimeleri taranarak oluşturulmuştur.

Tablo 1: Türkiye'de Yapılmış Medya Ekolojisi Geleneğine Ait Tezlerin Bibliyografyası

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Tezin Türü	Tezin Yılı	Yazar
İstanbul Üniversitesi	Medya Ekolojisi	Doktora	2005	Necle Odyakmaz
İstanbul Üniversitesi	M. McLuhan ve J. Baudrillard'ın Medya Kuramlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi	Doktora	2006	Fahrettin Altun
İstanbul Teknik Üniversitesi	Jacques Ellul'ün Teknoloji Görüşünün Bir Eleştirisi: İnceleme Olarak Facebook Fenomeni	Yüksek Lisans	2011	Melis Baş
Galatasaray Üniversitesi	Enformasyon Çağında Teknik Sorununa Determinist Yaklaşım Jacques Ellul Örneği	Yüksek Lisans	2014	Mikail Uğuş
İbn Haldun Üniversitesi	Sosyal Medya Kullanımının Çeşitli Etkilerinin İncelenmesi: Jacques Ellul'ün 'Teknik' Kavramının Felsefi ve Sosyolojik Perspektifleri	Yüksek Lisans	2018	Hossein Turner
Erciyes Üniversitesi	Marshall McLuhan'ın Küreselleşme Düşüncesinin Tarihsel Kökenleri	Yüksek Lisans	2019	Seyit Köse
Galatasaray Üniversitesi	Marshall McLuhan'ın Medya Belirlenimciliğine Vilem Flusser Perspektifinden Bir Eleştiri	Yüksek Lisans	2019	Sabri Ege
Marmara Üniversitesi	Sözlü, Yazılı ve Görsel Kültür Işığında Jacques Ellul'ün Teknoloji Toplumu ve Medya Anlayışı	Yüksek Lisans	2019	Ali Hasan Hamut

¹⁰⁰ Odyakmaz, "Medya Ekolojisi", s. 183.

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Tezin Türü	Tezin Yılı	Yazar
İstanbul Üniversitesi	Lewis Mumford'un Kuramsal Çalışmaları: Ütopya ve Şehir Sosyolojisine Katkıları	Yüksek Lisans	2019	Barış Tekcan
İnönü Üniversitesi	Neil Postman'ın 'Çocukluğun Yok Oluşu' Fikri Üzerinden Hazırlanan Ölçüt Listesine Göre Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi	Yüksek Lisans	2020	Selen Pekaslan Özdaş

Tablo 2: Yıllara Göre Dağılım

Yıl	2005	2006	2011	2014	2018	2019	2020	Toplam
Adet	1	1	1	1	1	4	1	10

Tablo 3: Üniversitelere Göre Dağılım

S.No	Üniversiteler	Tez Sayısı
1	İstanbul Üniversitesi	3
2	İstanbul Teknik Üniversitesi	1
3	Galatasaray Üniversitesi	2
4	İbn Haldun Üniversitesi	1
5	Erciyes Üniversitesi	1
6	Marmara Üniversitesi	1
7	İnönü Üniversitesi	1
Toplam		10

Tablo 4: Anabilim Dallarına Göre Dağılım

S.No	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
1	Radyo, Televizyon ve Sinema / Sinema ve TV ABD	2
2	Gazetecilik ABD	2
4	Medeniyet Araştırmaları ABD	1
5	Medya ve İletişim Çalışmaları ABD	1
6	Türkçe ve Eğitim Bilimleri ABD	1
2	Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD	1
3	Sosyoloji ABD	2

Tablo 5: Tercih Edilen Yönteme Göre Dağılım

Yöntem	Sayı
Nitel	8
Nicel	2
Toplam	10

Tezler ile ilgili ilk dikkati çeken nokta son yıllarda medya ekolojisi geleneğine ait isimlere yönelik ilginin net olarak arttığıdır. Yapılan tezlerin büyük bir çoğunluğu son beş yılda yapılmıştır. Fakat medya ekolojisi geleneğine yönelik bu ilgi sadece bu geleneğe ait isimler özelinde kalmaktadır. Tezler incelendiğinde üzerine çalışılan isimlere bir geleneğin parçası olarak değil sadece kendi metinleri üzerinden bakıldığını söylemek mümkündür.

Aşağıda verilen tablolarda medya ekolojisi geleneğine ait isimlerin Türkçeye tercüme edilmiş eserlerinin listeleri Milli Kütüphane¹⁰¹, Beyazıt Devlet Kütüphanesi¹⁰², İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)¹⁰³ ve Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV)¹⁰⁴ kütüphanelerinin katalogları taranarak kronolojik sıraya göre oluşturulmuştur. Kronolojik ve yazar isimlerine göre ayrı tabloları da eklenmiştir.

Tablo 6: Medya Ekolojisi Geleneğine Ait İsimlerin Tercüme Edilmiş Telif Eserleri

Yazar Adı	Kitap İsmi	Tercüman	Yayın Yılı
Neil Postman	Televizyon Öldüren Eğlence	Osman Akınhay	1994
Walter Ong	Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi	Sema Postacıoğlu Banon	1995
Neil Postman	Çocukluğun Yok Oluşu	Kemal İnal	1995
Lewis Mumford	Makine Efsanesi	Fırat Oruç	1996
Jacques Ellul	Sözlün Düşüşü	Hüsamettin Arslan	1998
Marshall McLuhan	Gutenberg Galaksisi, Tipografik İnsanın Oluşumu	Gül Çağalı Güven	2001
Jacques Ellul	Teknoloji Toplumu	Musa Ceylan	2003
Neil Postman	Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni	Mustafa Emre Yılmaz	2004
Marshall McLuhan	Yaradığımız Medya	Ünsal Oskay	2005

101 Milli Kütüphane, <http://www.millikutuphane.gov.tr>

102 Beyazıt Devlet Kütüphanesi, <https://istanbulbeyazitdevlet.kutuphane.gov.tr>

103 İslam Araştırmaları Merkezi, www.isam.org.tr.

104 Bilim ve Sanat Vakfı, www.bisav.org.tr.

Yazar Adı	Kitap İsmi	Tercüman	Yayın Yılı
Lewis Mumford	Tarih Boyunca Kent / Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği	Gürol Koca	2007
Jacques Ellul	İsa ve Marx: İncil'den İdeolojiye	Ali Toprak	2010
Jacques Ellul	Anarşi ve Hristiyanlık	Ali Toprak	2010
Eric A. Havelock	Platon Filozof Şaire Karşı	Adem Beyaz	2015
Lewis Mumford	İnsanın Durumu	Yusuf Kaplan	2015
Marshall McLuhan	Global Köy	Bahar Öcal Düzgören	2020

Tablo 7: Tercüme Edilen Eserlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	1994	1995	1996	1998	2001	2003	2004	2005	2007	2010	2015	2020	Toplam
Adet	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	15

Tablo 8: Yazar İsimlerine Göre Dağılım

S.No	Yazar	Kitap Sayısı
1	Marshall McLuhan	3
2	Jacques Ellul	4
3	Walter Ong	1
4	Eric A. Havelock	1
5	Neil Postman	3
6	Lewis Mumford	3
Toplam		15

Tez ve makale çalışmaları ile ilgili yaptığımız son yıllardaki artış kitap çevirileri için söz konusu olmamıştır. Alanın öncül isimlerinin temel kitaplarından bazıları hala çevrilmemiştir. İkinci kuşak olarak adlandırdığımız medya ekoloji çalışmalarının ise henüz hiçbir metninin Türkçeye aktarılmadığını görüyoruz. Çeviri faaliyetlerinin bu alanda az olması da Türkiye’de medya ekoloji geleneğinin neden az bilindiğinin kanıtlarından biri olarak görülebilir.

Medya ekoloji geleneğine ait makaleler DergiPark üzerinden ‘medya ekoloji’, ‘Teknolojik Belirleyicilik’, ‘Teknolojik Determinizm ‘McLuhan’, ‘Postman’, ‘Walter Ong’, ‘J. Ellul’, ‘L. Mumford’, ‘E. Havelock’, ‘H. Innis’, ‘J. Carey’, ‘E. Eisenstein’ kelimeleri makale isimlerinde taranarak oluşturulmuştur. Makalelerin özellikle son beş yıla yayılmış olması dikkat çekicidir.

Tablo 9: Medya Ekolojisi Çalışmalarıyla Alakalı Yayımlanmış Makaleler

Yazar Adı	Makale İsmi	Yayın Yılı
Murat Koçyiğit, Melek Aktaş Koç	Covid-19 Sürecinde Medya Ekolojisindeki Değimin Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi	2021
Fatih Erken	Dijital Medya Çağında McLuhan: Sıcak/Soğuk Araçlara İlişkin Güncel Bir Revizyon	2017
Serkan Bayrakçı, Mert Küçükvardar	Yeni Medya Ekolojisi ve İletişim Sarmalı Modeli	2019
Esra Bozkanat, Büşra Sönmez	McLuhan'ın Medya Ekolojisi Bağlamında Bloglar: Dizüstü Edebiyat ile Geri Dönüş Etkisi	2018
İbrahim Ethem Zinderen	Yeni Medya Ekolojisi Ekseninde Youtube: Türkiye Örneği	2020
Filiz Göktuna Yaylacı, Ali Faruk Yaylacı	Understanding and Tendencies of Edutainment in Turkey: An Evaluation Based on Neil Postman's Criticism on Education, Entertainment and Technology	2016
Recep Ünal	Medya Ekolojisinde Yeni Hikaye Anlatım Biçimi Olarak Instagram: Bbc News ve Cnn Türk Örneği	2018
Duygu Yalman Polatlar, Çiğdem Karakaya Akçadağ, Halime Nur Sezer, Kerime Meryem Özmen	Modern Çocukluğa Bakış: Neil Postman Değerlendirmesi	2022
Fatih Erken	Dijital Medya Çağında McLuhan: Sıcak/Soğuk Araçlara İlişkin Bir Revizyon	2017
Erdem Varol, Merve Çelik Varol	Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme	2019
Fahrettin Altun	Kutsal Medya, Kutsal Çağ: McLuhan Düşüncesini Anlamaya Katkı	2006
Gül Esra Altay	Dijital Çağda Marshall McLuhan'ı Yeniden Düşünmek: Bir Uzantı ve Ampütasyon olarak Yeni Medya Teknolojileri	2018
Esra Bozkanat, Büşra Sönmez	McLuhan'ın Medya Ekolojisi Bağlamında Bloglar: Dizüstü Edebiyat İle "Geri Dönüş" Etkisi	2018
Engin Çağlak, Merve Çalık Bağlama, Büşra Mısırlıoğlu	Marshall McLuhan'ın Global Köy'ünde Starbucks	2021

Yazar Adı	Makale İsmi	Yayın Yılı
Nil Çokluk	Elektronik Çağda Yaradığımız Medya mı?	2021
Şenay Yavuz Görkem	Teknolojik Belirleyicilik, Minimal Etki ve Bilişsel Çelişki Kuramları Bağlamında Gerçek Ötesi Kavramı	2019
İsmail Taşpınar	Hristiyan Anarşistler ya da Kilise Otoritesinin Eleştirisi ve Jacques Ellul'un (1912-1994) Yaklaşımı	2014
Eyüp Al	Teknolojik Determinizm Bağlamında Bir Şiddet Formu Olarak Medya	2017
Ali Murat Kırık, Nilüfer Baştaş Bakış	Teknolojik Determinizm Çerçevesinde Türkiye'de Web Dizilerinin Toplumsal Dönüşüme Etkileri: Fi Dizisi Örneği	2020
Gökçe Özsu	Teknolojik Determinizm ve Eleştirisi Sırasında Platformlarla Yönetilmek	2018
M. Enes Şahin	Teknolojik Belirlenimcilik Bağlamında Teknoloji Odaklı Yaşam Kurgusu: Black Mirror Dizisi Örneği	2021
Fırat Berksun	Web Sözleşmesi'nde Teknolojik Determinizmin İzleri	2020

Makalelerin listesi ile ortaya koyulan en önemli şey büyük bir çoğunluğunun son 5 yılda yayımlanmış olmasıdır. Bu medya ekoloji çalışmalarına gittikçe bir ilgili olduğunu net olarak gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin insan hayatındaki yerinin gittikçe artması makale konularında da ortaya çıkmaktadır. Özellikle teknolojinin insan iradesini ortadan çıkarmaya başladığını ifade eden 'teknolojik determinizm' konusu ile alakalı makalelerin artması da bunu göstermektedir.

Sonuç

Medya Ekolojinin nasıl ortaya çıktığı, nasıl bir geleneğe dönüştüğü ve bu süreç içerisinde Türkiye'de nasıl bir etki uyandırdığını temel alan bu makalede ortaya koyulan temel şeylerden ilki medya ekolojinin çalışma sahası olmuştur. Medya ekolojisi geleneği kendi içerisinde yazılı-sözlü çalışmalar, teknoloji çalışmaları, kültürel çalışmalar, önyargı çalışmaları ve dil çalışmaları gibi alanlara ayrılıyor olsa da medya ekolojisi yaklaşımını merkezine alan tüm çalışmaların McLuhan'ın en bilinen aforizması "ortam mesajdır" bakış açısıyla yapılan çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Innis'in tüm devlet biçimlerini ve siyasi tarihteki değişimleri ile iletişim araçlarındaki değişikliklerle açıklaması, Ellul'un kullandığımız aygıtların sözün düşüşüne etki yaptığını söylemesi, Ong'un yazının rasyonelliği ve mantığı getirdiğini belirtmesi benzer söylemleri ortaya koymaktadır.

Medya ekolojisi geleneği, medyanın kişisel, politik, ekonomik, estetik, psikolojik, ahlaki, etik ve sosyal sonuçlar doğurduğunu ve insan üzerinde dokunulmaz bir alan olduğunu söylerken aynı zamanda bu meselelere dair en kapsamlı yaklaşımlardan birisini sergilemektedir. Medyayı kültürel ve sosyal değişim olarak izlemek nihayetinde insanın kendisini incelemektir. Medya ekolojisi geleneğinin en önemli figürlerinden olan Postman için de bu, insanın kendi iç görüşlerini iletirmeye yarayan bir deneyim olduğu için bizler de tam olarak teknolojileri inceliyoruz. Medya ekolojisi geleneği, bir kültürün, o kültürde egemen medya teknolojisinin dengesine ve oranına bağlı olduğunu ileri sürer ve her ortamın, bilginin organizasyonu ve kontrolü açısından önyargı içerdiklerini iddia ederler. Bir kültürün iletişim teknolojilerinin biçimsel özelliklerini inceleyerek onların ayırt edici duysal, bilişsel, sosyo-politik ve ideolojik önyargılarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

McLuhan'ın bir ortamın teknolojik yanlılığının, iletildiği belirli mesajdan daha büyük önem taşıdığı şeklindeki iddiası medya ekolojisi araştırmalarındaki kapsayıcı bir tanım olarak öne çıkmıştır. McLuhan, baskın iletişim ortamındaki değişiklikleri toplum, kültür ve bireydeki büyük değişikliklerin ana belirleyicisi olarak görmüştür. Bu nedenle medya ekolojisi geleneğinin ana gövdesinde olan McLuhan'ın bu medya mantığı, teknolojik determinizm anlayışıyla uyduğu için sıklıkla eleştirilmiştir. Çünkü medya ve teknoloji önyargılarını sosyal ve kültürel değişim için birincil güç olarak görmek, teknolojik determinizme benzetilmektedir. Bu yüzden medya ekolojisi çalışmalarının birçoğu teknolojik determinizm anlayışı bir ürün olarak etiketlenmektedir. Oysa medya ekolojisi, medya teknolojilerinde katı bir şekillendirilmiş önyargı vizyonuna bağlı değildir. Özellikle 1971 yılında açılan medya ekoloji doktora programından mezun olanlar ile başlayan ikinci kuşak medya ekolojisi çalışmalarında bunu çok net bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin Eisenstein'in matbaaya yaklaşımında teknolojik önyargılarını milliyetçiliğin, kapitalizmin, bireyciliğin ve Protestanlığın yükselişinin yanında konumlandırırken bu kültürel olaylar arasında çok güçlü bir nedensel ilişki kurmamaktadır.

1960'larda Amerika'da ortaya çıkıp 2000'li yıllar itibarıyla akademide daha fazla konu olmaya başlayan medya ekolojisi araştırmalarının önümüzdeki yıllarda etkisini arttıracakını söyleyebiliriz. İlgili kurucu isimlerin öğrencilerinin medya ekolojisi çalışmalarını bir bütün olarak toplamak için oluşturmuş oldukları dernek ve akademik dergi çalışmaları tüm dünyadaki medya ekoloji çalışmalarını etkilemiş ve sayılarını arttırmıştır. Özellikle McLuhan'ın 1960'larda ortaya attığı tezlerin 2000'li yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla yeniden gündeme gelmesi medya ekolojisi başlığının sıkça konu edilmesine sebebiyet vermiştir.

Türkiye iletişim çalışmalarının ilk metinlerinde görüleceği üzere medya ekolojisi geleneği McLuhan'a referans vermekle sınırlı kalmıştır. McLuhan'ın iletişime dair

daha önce hiç görülmemiş olan bir tarz ile sunduğu açıklamaları Türkiye'deki ilk iletişim bilimcileri tarafından ciddiye alınmamıştır. Bunda o iletişimcilerin ya ana akım iletişim çalışmalarının içinde yer alıyor oluşu ya da dönemin önemli egemen düşünme biçimi olan Frankfurt Okulu etkisinde oluşunun payı olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Türkiye'de görece geç başlayan medya ve iletişim araştırmaları içerisinde medya ekolojisi çalışmaları, şimdilik sadece medya ekolojisi çalışmaları yapan isimler üzerine yoğunlaşmakla sınırlı kalmaktadır. 2010'lu yıllar itibariyle medya ekolojisi geleneğine ait isimlere yönelik Türkiye'de yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu çalışma sonunda medya ekoloji geleneği içerisinde yer alan isimlere yönelik araştırmaların arttığını net olarak ifade edebiliriz. Bu veriden yola çıkarak Türkiye'deki medya ve iletişim çalışmalarının çeşitlenmeye başladığını belirtebiliriz. Sayıca artan bu çalışmaları daha verimli kılabilmek için medya ekolojinin isimlerden bağımsız olarak aktarılması ve anlatılması Türkiye'deki iletişim çalışmalarına da katkıda bulunacaktır. Özellikle kurumsal kimliği oturmuş olan bazı iletişim fakültelerinde medya ekolojisi çalışmalarını arttırmak ve böylece iletişim çalışmalarını çeşitlendirmek için medya ekolojisi bilim dalının açılması ve programda hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin yazılması medya ekolojisi çalışmalarının Türkiye'de artmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Abisel, N., *Türk sinemasının gelişimine genel bir bakış*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980.
- Alemdar, K. ve R. Kaya, *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: Savaş Yayınları, 1983.
- Arlo, R., *Media Ecology*, Radical Software, 1971.
- Avcı, N., *Enformatik Cehalet*, İstanbul: Rehber Yayınları, 1990.
- Avcı N., *İletişim Düşüncesinin Gelişimi: Eğitim Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi, Dr. Tezi, 1988.
- Aydeniz, H., "Türkiye'de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler", *Sosyal Bilimlerde Yeni Eğilimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), Nobel Yayınları, 2015.
- Aziz, A., *Televizyonun yetişkin eğitimdeki yeri ve önemi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1975.
- Baudrillard, J., *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- Boorstin, D., *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*, Vintage Books, 1997.
- Cali, D., *Mapping Media Ecology: Introduction to the Field*, Peter Lang, 2021.
- Carey, J., *Communication as Culture*, Routledge Press, 1992.
- Carpenter, E., *Oh, What a Blow That Phantom Gave Me!*, Holt, Rinehart and Winston Press, 1974.
- Eisenstein, E., *The Printing Press an Agent of Change: Communications and Cultural Trans*, Cambridge University Press, 1980.

- Ellul, J. *Teknoloji Toplumu* çev. Musa Ceylan İstanbul: Bakış Yayınları, 2003.
- Enzensberger, H. M., “Bir Kitle İletişimi Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri”, çev. Ünsal Oskay, *Birikim Dergisi*, sy. 58-59, 1979-1980, s. 17-37.
- Goody, J., *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, Ankara: Dost Kitabevi, 2001.
- Gordon, T., “McLuhan’s Compass for the Voyage to A World of Electric Words”, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* içinde, Toronto, Canada: University of Toronto Press, 2011, s. 5-9.
- Gregory, B. *A Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. New York: HarperCollins, 1991.
- Havelock, E. A., *Platon Filozof Şaire Karşı*, çev. Adem Beyaz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Innis, H., *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, çev. Nurcan Törel, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2007.
- Khuns, W., *Post Industrial Prophets Interpretations of Technology*, Colophon Books, 1971.
- Kocabaşoğlu, U., *Şirket telsizinden devlet radyosuna: TRT öncesi dönemde radyonun tarihi gelişimi ve Türk siyasal hayatı*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980.
- Korzybski, A., *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, Institute of General Semantics, 1995.
- Langer, S., *Philosophy in a New Key: Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art*, Harvard University Press, 1990.
- Lum, C. M. K., *Perspectives on Culture, Technology and Communication: The Media Ecology Tradition*, Hampton Press, 2006.
- Marcuse, H., *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumu Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 2017.
- McLuhan, M., *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Mumford, L., *Tarih Boyunca Kent / Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Mumford, L., *Makine Efsanesi*, çev. Fırat Oruç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Nystrom, C., “Towards a Science of Media Ecology: The Formulation of Communication Systems”, Doktora tezi, Newyork Üniversitesi, 1973.
- Odyakmaz, N., “Medya Ekolojisi”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Ong, W., *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Oskay, Ü., *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985.
- Oskay, Ü., *Gelişim açısından kültür değişimi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. 1972.

- Paglia, C., *Sexual Personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*, Vintage Press, 1991.
- Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Postman, N., "The Reformed English Curriculum", *High School 1980: The Shape of the Future in American Secondary Education* içinde, A.C. Eurich (ed.), Newyork: Pitman, 1970, s. 160-168.
- Postman, N., *Televizyon Öldüren Eğlence*, Ankara: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Postman, N., "The Humanism of Media Ecology", *Proceedings of the Media Ecology Association*, c. 1, New York, 2000, s. 10-11.
- Postman, N., *Teknopoli Yeni Dünya Düzeni*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006.
- Postman, N., *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Sentez Yayınları, 2016.
- Rita W. ve Menahem B., *"The Toronto School of Communication Theory: Interpretations, Extensionsi Applications"* University of Toronto Press, 2007.
- Strate, L., "Understanding MEA", *Media Res* içinde, c. 1, sy. 1, 1999.
- Schiller, D. (1994) *From Culture to Information and Back Again: Commodization as a Route to Knowledge*. "Critical Studies in Mass Communications", 8.
- Strate, L., *Media Ecology -An Approach to Understanding the Human Condition*, Newyork: Peter Lang, 2011.
- Tokgöz, O., *Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo ve televizyon sistemleri: mukayeseli bir araştırma*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1972.
- Whorf, B. L., *Language, Thought, and Reality*, Martino Fine Books, 2011.

Türkiye’de Yeni Medya Çalışmalarının Dünü ve Bugünü: Akademik Dergiler Üzerine Bir Çalışma

Haldun NARMANLIOĞLU*

Öz

Bu çalışmada tarihi 30 yıla dayanan Türkiye’deki yeni medya çalışmaları literatürünün bir haritasının çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye’deki en eski iletişim fakülteleri arasında bulunan İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nin kurumsal hakemli akademik dergileri incelenmiştir. Dergilerde yayınlanan yeni medya alanındaki çalışmalar bir araştırma tasarımının olmazsa olmaz üç kriteri: anahtar kavramlar, teorik arka plan ve yöntem bakımından analiz etmiştir. Bulgulara göre Türkiye’de medya çalışmaları kendi içerisinde anlamlı benzerlikler gösteren erken dönem, gelişme dönemi ve geç dönem olarak üç evreye ayrılabilir. Türkiye’de internetin yeni hayata girdiği erken dönem boyunca yalnız birkaç anahtar kavram öne çıkarken, teorik tartışmalara veya yönteme rastlanmamıştır. Gelişme dönemi olarak adlandırılan ikinci on yıllık süreçte anahtar kavramlarda kısmi bir artış görülse de özgün araştırma makalelerinin sayısı oldukça azdır. Araştırmaların neredeyse tamamı içerik analizi yöntemine dayanmaktadır. Bu dönemde Batı literatüründen ödünç alınan çeşitli teorik tartışmaların sayısında bir artış gözlenmiştir. Geç dönemde ise yeni medya çalışmaları hem sayısal olarak hem konu bakımından en zengin dönemdir. Çalışmalarda göze çarpan kavram ve teorik arka plan tartışmaları önceki dönemlere kıyasla daha çeşitlidir. Bunun yanında yöntem bilimsel çeşitliliğin aynı seviyede gelişmediği görülmüştür. Tüm dönemler boyunca dergilerin genel eğiliminin eleştirel olduğu tespit edilmiştir. Ancak yeni medya teknolojileri paralelinde Türkiye tecrübesine dayalı özgün kavramların, teorilerin ve yöntemlerin geliştirilmediği görülmüştür. İncelenen bütün kategorilerde Kıta Avrupası başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri kökenli sosyoloji, siyaset

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Orcid: 0000-0001-5137-8407

bilimi ve psikoloji gibi farklı disiplinlerden ödünç alınmış bir araştırma karakteri hakimdir.

Anahtar Kelimeler: Literatür, Türkiye akademisi, internet, yeni medya, akademik dergi

Past and Present of New Media Studies in Turkey: A Review of Academic Journals

Haldun NARMANLIOĞLU

Abstract

This study aims to map the literature of new media studies in Turkey, which dates back to thirty years. In this context, it examines the refereed academic journals of the Communication Faculties of Istanbul University, Marmara University and Ankara University, which are among the oldest in Turkey. The articles published in these journals have been analyzed in the light of three indispensable criteria for any academic research, namely the key concepts, theoretical background and method. According to the findings, media studies in Turkey can be divided into three phases as the early period, the developmental period and the late period, all of which exhibit significant similarities among themselves. During the early period when the internet had just appeared in Turkey, only a few key concepts were formulated without any recourse to theory or method. Although there was a partial increase in the number of key concepts in the second ten-year period, termed as the developmental period, the number of original research articles was still quite low. Almost all studies were based on the content analysis method. At the same time, an increase was observed in the number of various theoretical discussions borrowed from western literature. The late period was marked as the most fertile period due to the flourishing of new media studies in terms of both quantity and diversity of subjects. The discussion of concepts and the theoretical background in this stage stood out as more varied compared to previous periods. At the same time, the methodological diversity did not develop to the same extent. In general, the journals from all periods exhibited a critical approach. However, there was a lack of original concepts, theories and methods deriving from Turkey's particular experience. In all examined categories, one can observe the dominance of a research character borrowed from different disciplines such as sociology, political science and psychology originating from the United States and especially Continental Europe.

Keywords: Literature, Turkish academia, internet, new media, academic journal

Giriş

İnternet eğitimden sağlığa, ekonomiden siyasete, sosyal ilişkilerden kültüre kadar hayatın her alanını değiştirip dönüştürmeye devam ederken akademik ilgi de ilk günden bugüne artan bir oranda yeni iletişim ortamını kendisine araştırma nesnesi olarak seçti. Akademik ilginin tıpkı internetin etkilediği hayatın bütün alanları gibi, çok çeşitli ve çok boyutlu olduğu görülmektedir. Literatürdeki araştırma çeşitliliğini akademisyenler üzerinden ele alan çalışmalar¹, yeni araştırma trendlerini akademik yayınlar bağlamında inceleyen çalışmalar² alanın zenginliğini ortaya koymaktadır.

İnsanların ve enformasyonun dünya çapında birbirine bağlanması 1990’lı yıllarda bir devrim olarak değerlendiriliyordu. Farklı ağları birbirine bağlayan internet farklı disiplinlerden birçok araştırmacının ilgi odağı haline geldi. Gündelik hayatta, toplumda, ekonomide, siyasette devrimsel değişikliklerin kaynağı olarak görülen internet, akademik yazında özellikle ilk dönemde Gutenberg devrimiyle karşılaştırıldı.³ İnternetin devrimsel kabul edilen etkilerini küresel çapta ele alan çalışmalar yapıldı.⁴ Yeni teknolojiye iyimser bakan, hatta kimi zaman coşkuyla (enthusiasm) karşılayan yaklaşımların yanında liberal perspektiften bakmayan Morozov gibi bir çok araştırmacı yeni iletişim ortamına şüpheyle yaklaştı.⁵ İnternetin daha eşitlikçi bir iletişim imkânı sunduğunu söyleyen Castells gibi sosyologlar, daha ileri tahlille yeni ortamı egemen güçler karşısında bir isyan ve umut ağı olarak değerlendirdi.⁶ Barlow gibi internete coşkuyla yaklaşan aktivistler ise siyasi ve ekonomik egemenler karşısında tam bağımsız bir dünyanın hayalini kuruyordu.⁷ Birçok yazara göre yeni iletişim araçları yeni türde egemenlik ve iktidar üretimine kapı aralıyordu.⁸

1 Pavlik, John V. “Trends in new media research: A critical review of recent scholarship.” *Sociology Compass*, c.7, sy.1, 2013, 1-12.

2 Alexander, Fedorov; Galina, Mikhaleva. “Current trends in media and information literacy in research and scientific publications of the early 21st century”. *International Journal of Media and Information Literacy*, c. 5, sy.2, 2020, 153-163.

3 Noam Cook, *‘Technological revolutions and the Gutenberg Myth’ in Internet Dreams*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997.

4 Giovannetti, Emanuele; Kagami, Mitsuhiro, *The internet revolution: A global perspective*. Cambridge University Press, 2003.

5 Evgeny Morozov, *The net delusion: How not to liberate the world*. Penguin UK, 2011.

6 Manuel Castells, *İşyan ve Umut Ağları - İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

7 John Perry Barlow “A Declaration of Independence of Cyberspace”, <https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].

8 Nilüfer Timisi, “Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi”, *İnternet, Toplum, Kültür*, Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (eds.), Ankara: Epos Yayınları, 2005, s. 89-105.

İlk dönem çalışmalarında yoğun bir biçimde yeni ortamın nasıl araştırılacağına dair yöntem bilimsel tartışmalar⁹ literatürün öncelikli gelişen alanları arasında yer almıştır. Özellikle sosyolojideki yöntemlerin yeni alana nasıl uygulanacağıyla ilgili tartışmalar¹⁰, ortaya çıkışından bugüne yeni medya literatürünün önemli bir alanını oluşturmuştur. İnternet araştırmalarının etik boyutu¹¹, yeni iletişim ortamına etnografik yöntem uyarlamaları¹² başlangıcından günümüze yeni medya araştırmacıları için önemli tartışma konuları arasında yer almıştır.

Enformasyon ve iletişim teknolojileri ve demokrasi ilişkisi ilk dönemden itibaren literatürün ayrıcalıklı konuları arasında yer aldı. İnternetin kamusal alan mı yoksa mekân mı veya yeni bir özel mekân mı olduğu yönündeki tartışmalar¹³ erken dönem çalışmalarından beri akademinin önemli sorularını oluşturdu. Habermasyan tarzda bir kamusal alanın kurulup kurulamayacağı yönündeki tartışmalara¹⁴, teledemokrasi¹⁵ ve elektronik federalizm¹⁶ gibi kavramlaştırmalar eklendi. Özellikle Arap baharı sonrasında yeni toplumsal hareketler ile yeni iletişim ortamı arasındaki ilişkiler önemli inceleme konusu haline geldi.¹⁷

Sosyal medyanın yaygınlaşması ve internetin, iletişim alanını denetim altında tutmaya çalışan ulus devletler açısından ele avuca gelmez doğası literatürde farklı bir araştırma alanının doğmasına neden oldu. Resmi söylemde “illegal” olarak tanımlanan, yapı, grup ve kişilerin interneti nasıl kullandıkları, hangi iletişim stratejilerini izledikleri yine literatürde önemli araştırma konuları haline geldi. Dünyada ilk kez interneti etkili biçimde kullanan gruplar arasındaki Zapatistalar ve dini köktenci olarak küresel kötülüğün kaynağı olarak nitelenen El-Kaide gibi yapılar hem sosyoloji hem iletişim bilimi gözlükleriyle incelendi.¹⁸ Sanal halife¹⁹,

9 Steve Jones (der.), *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net*, London: Sage, 1999.

10 Nick Fox and Chris Roberts, “The Sociology of a Virtual Community”, *Sociological Review*, c. 47, sy. 4, 1999, s. 663-671.

11 Elizabeth H. Bassett and Kate O’Riordan, “Ethics of Internet Research: Contesting the Human Subjects Research Model”, *Ethics and Information Technology*, c. 4, sy. 3, 2002, s. 233-247.

12 Christine Hine, *Virtual Ethnography*, London: Sage, 2000.

13 Zizi Papacharissi, “The Virtual Sphere: The Internet as A Public Sphere”, *New Media & Society*, c. 4, sy. 1, 2002, s. 9-27.

14 Mark Poster, “Cyberdemocracy: Internet and Public Sphere”, David Trend (ed.), *Reading Digital Culture*, Blackwell Publishing, 2001.

15 Lincoln Dahlberg, “Democracy Via Cyberspace: Mapping The Rhetorics and Practices of Three Prominent Camps”, *New Media and Society*, c. 3, sy. 2, 2001, s. 157-177.

16 David Post, “Governing Cyberspace”, *The Wayne Law Review*, c. 43, sy. 1, 1996, s. 155-171.

17 Paolo Gerbaudo, *Twitler ve Sokaklar*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2014.

18 Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Kimliğin Gücü*, c. 2, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

19 James Brandon, *Virtual Caliphate: Islamic Extremists & Their Websites*, Civitas, 2008.

siber-terörizm (cyber-terrorism), siber sabotaj (cybotage) gibi kavramlar bu çalışmalarla literatürde yerini aldı.

Literatürde özellikle eleştirel yaklaşımların önemli bir durağını gözetim çalışmaları oluşturmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı gözetim, literatürde öncelikle Michel Foucault’nun Panoptikon eleştirisiyle ele alındı, ardından süperpanoptikon²⁰ kavramıyla değerlendirildi. Zygmunt Bauman’ın literatüre kazandırdığı akışkan gözetim²¹ kavramı sonraki yıllarda yapılan gözetim araştırmaları için oldukça kullanışlı bir kavram haline geldi. Sosyal medyanın yaygınlaşması ve küresel olarak herkesin herkesi gözetlediği bir kültürün ortaya çıkmasıyla ilişkili eleştiriler omniptikon kavramı²² etrafında gelişti.

Yeni iletişim ortamında bedensiz varoluş (teleembodiment / telepresence) akademinin ilgisini çeken konular arasında yer aldı. Fiziki dünyada gündelik hayatta bedenle var olan ve benliğini büyük oranda bedenle sunan insanın yeni ortamdaki kimliğinin doğası önemli bir araştırma alanı olarak belirdi. Çevrimiçi ortamda bedenin ve aklın birbirinden ayrılması²³, ‘posthuman’ ve ‘cyborg’ gibi tartışmalar²⁴, özellikle internetin metin tabanlı olduğu ilk dönemde sınırsız rol yapma imkanları²⁵ ve çoklu kimlikler gibi tartışmalar²⁶ literatürde önemli yer kapladı.

Ferdinand Tönnies’ten beri kapitalist toplum biçiminde insani bağların durumu sosyolojinin önemli bir tartışma alanı olmuştur²⁷. Yeni iletişim ortamı bu tartışmaların, yeniden akademik gündeme gelmesinin vesilesi oldu. Modernizm ve kapitalizm tarafından damgalanmış cemiyet içerisinde yitip giden pastoral, sıcak, samimi cemaatlerin yeniden kurulabileceği yönündeki ilk dönem umutlu araştırmaların yerini²⁸, daha sonraki yıllarda dijital insan birlikteliklerinin doğasının anlaşılması çabaları aldı.

20 Mark Poster, “Databases as Discourse, or Electronic Interpellations”, *The Second Media Age*, Cambridge: Polity Press, 1995, s. 78-94.

21 Zygmunt Bauman, David Lyon, *Akışkan Gözetim*, çev. Elçin Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

22 Jeffrey Rosen, *The Naked Crowd Reclaiming Security and Freedom in an Anxious Age*, Random House Inc., 2004; Robert Sprague, “From Taylorism to the Omnipicon: Expanding Employee Surveillance Beyond the Workplace”, *Journal of Computer & Information Law*, c. 25, sy. 1, 2007, s. 1-35.

23 Jodi O’Brien, “Writing in the Body: Gender (Re)Production in Online Interaction”, *Communities in Cyberspace*, Marc A. Smith ve Peter Kollock (eds.), Routledge, 2005, s. 75-103.

24 David Bell, *An Introduction to Cybercultures*, Routledge, 2005.

25 Eran Fisher, *Media and New Capitalism in the Digital Age: The Spirit of Networks*, Palgrave Macmillan, 2010.

26 Sherry Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, Phoenix, 1997.

27 Ramazan, Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.

28 Howard Rheingold, *The Virtual Community. Homesteading on Electronic Frontier*, The MIT Press, 2000.

Post endüstriyel çağın belkemiğini oluşturan enformasyon ve iletişim teknolojileri ekonomik alandaki etkileri bağlamında da önemli bir çalışma alanını oluşturdu.²⁹ Küresel olarak yaygınlaşan ağların küresel kapitalizm ile bağı³⁰ özellikle eleştirel yaklaşımların önemli konuları arasında yer aldı.

Devlet ve birey arasındaki ilişkiler, bireyin devlet karşısında, eğitim, ekonomik faaliyet gibi alanlarda bağımsızlığına gönderme yapan çalışmalar genellikle nettaşlık, siberyurttaşlık³¹ gibi kavramlar etrafında tartışıldı. Yukarıda çok özet bir biçimde aktarılmaya çalışılan yeni iletişim teknolojileri etrafında gelişen literatür oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Dijital yayıncılık, gazetecilik, halkla ilişkiler, siyasal iletişim, tüketim, dini yaşam, kişilerarası iletişim, felsefe, bilişim gibi multidisipliner doğaya sahip iletişim ve medya çalışmaları alanıyla doğrudan veya dolaylı olarak kesişen birçok farklı çalışma ilgili literatürü besledi.

Sosyolog Barry Wellman 2001 yılında bilgisayarların birbirine bağlanmasıyla birlikte birçok heyecan verici gelişmenin ortaya çıktığını söylüyordu.³² İlk ortaya çıktığı günden bugüne yeni iletişim ortamıyla ilgili çalışmalara bakıldığında Wellman'ı destekler nitelikte akademide heyecan dolu çalışmaların olduğu görülmektedir. Özellikle sosyolojik söylemin merkezi konularına dokunan yeni iletişim teknolojileriyle³³ ilgili ilk dönem çok aceleci terminolojik yaklaşımlar³⁴ görülse de aradan geçen birkaç on yılda literatürün, bir makalenin giriş bölümünde özetlenemeyecek kadar, çeşitlenip zenginleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yeni iletişim teknolojilerinin en önemli belki de ilk özelliği olarak sürekli vurgulanan “hız” akademik araştırmaların önünde önemli bir handikap olarak belirmektedir. Hızla değişen, dönüşen ve gelişen yeni ortamın anlaşılması için gereken akademik çaba çoğunlukla aracın gerisinde kalmaktadır. Her ne kadar teknolojik gelişme hızının gerisinde kalsa da akademik üretim çabasının da araştırılması ve tartışılması bir gerekliliktir. Arada durup literatürün bir muhasebesinin yapılması, zaruret halini almaktadır.

Bu araştırmanın konusunu yeni iletişim teknolojileri çerçevesinde oluşmuş Türkçe literatür oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı başlangıcından bugüne yeni iletişim ortamı çerçevesinde gelişen Türkçe literatürün anahtar kavramlar, teorik

29 Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, c. 1, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

30 Fisher, *Media and New Capitalism*.

31 Jason Ohler, “Digital Citizenship Means Character Education For The Digital Age”, *Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review*, c. 77, sy. 8, 2012, s. 14-17.

32 Barry Wellman, “Computer Networks As Social Networks”, *Science Magazine*, c. 293, 2001, s. 2031-2034.

33 Karen Cerulo, “Reframing Sociological Concepts for Brave New a (Virtual?) World”, *Sociological Inquiry*, c. 67, sy. 1, February, 1997, s. 48-58.

34 Shawn Wilbur, “An Archaeology of Cyberspaces: Virtuality, Community, Identity”, *Internet Culture*, David Porter (ed.), New York: Routledge, 1997, s. 5-22.

yaklaşımlar ve metodoloji çerçevesinde bir fotoğrafının çekilmesidir. Geçmişten bugüne Türkçe literatürde hangi kavramların ve anahtar kelimelerin araştırma merkezine alındığı, hangi teorik yaklaşımlar çerçevesinde yeni medyanın anlaşılmasına çalışıldığı ve araştırmalarda hangi yöntem bilimsel yolların izlendiği araştırılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın esas problemi ve zorluğu bugüne kadar yeni iletişim araştırmalarıyla ilgili bir literatür değerlendirmesinin yapılmamış olmasıdır. Belli bir alana ait literatür incelemesi için pek çok farklı yöntem izlenebilir. Yine inceleme için pek çok farklı kategorizasyondan yararlanılabilir. Literatürdeki hâkim metodoloji, kanonik metinler, başlıca kaynaklar, egemen paradigmlar, teori farklılıkları, kullanılan ve değişen anahtar kavramlar, ekoller gibi pek çok inceleme birimi oluşturulabilir. Literatürün hangi yöntem ve/veya birimlere dayanarak inceleneceği araştırmanın amacıyla yakından ilgilidir. Bu çalışmanın amacı yukarıda belirtildiği gibi yeni iletişim ortamı etrafında gelişmiş Türkçe çalışmalarda bugüne kadar hangi anahtar kavramların, teorik yaklaşımların ve yöntemlerin ağırlık gösterdiğinin belirlenmesidir. Çünkü bilimsel bir araştırma tasarımında anahtar kavramlar, teorik arka plan ve yöntem olmazsa olmaz bileşenlerdir. Bu nedenle çalışmanın yönteminde amacı oluşturan araştırma bileşenleri yoluyla bir “literatür haritası” çıkarılmaya çalışılmıştır. Literatür haritalandırılması genel olarak belirli bir alana ait literatürün önceden belirlenmiş konseptler doğrultusunda sınıflandırılmasını içermektedir. Örneğin literatürde kullanılan yöntemlerin, analiz tiplerinin, çalışma alanlarının sınıflandırılması haritalama yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Literatür haritalaması okuyucuya görsel araçlar yardımıyla sunulabileceği gibi tablolar veya başlıklar³⁵ yoluyla da sunulabilir. Bu çalışmada anahtar kavramlar, teorik yaklaşımlar ve yöntemler üzerinden yapılan sınıflandırma dönemlere ayrılarak başlıklar halinde aktarılmıştır.

Bir alandaki literatürü bütünüyle incelemek oldukça zor bir uğraştır. Çünkü literatür akademik tezler, sözlü tarih çalışmaları, konferans, sempozyum sunumları, akademik dergilerdeki yayınlar, kitaplar, raporlar ve ders notları gibi çok geniş bir yelpazedeki akademik üretime dayanmaktadır. Bu zorluk nedeniyle bu çalışma literatürün yalnız belirli bir bölümünü oluşturan akademik dergilerdeki yayınlarla sınırlandırılmıştır. Akademik dergilerin araştırma için seçilmesinin nedeni “*önemli bilgi üretim zemini ve bilgiyi dolaşıma sokan araçlar*”³⁶ olmasıyla ilgilidir. Bununla beraber söz konusu akademik dergilerin bir kısmı gerek günümüzde ulaştığı

35 Nikolaos Misirlis ve Maro Vlachopoulou, “Social Media Metrics and Analytics in Marketing - S3M: A Mapping Literature Review”, *International Journal of Information Management*, c. 38, sy. 1, February 2018, s. 270-276.

36 Hediyeullah Aydeniz, “Editörden”, *Marmara İletişim Dergisi*, 2015, c. 24, sy. 1, s. V-VII.

sayısal çokluktan kaynaklanan inceleme zorluğu, gerek birçok derginin görece yeni olması ve yeni iletişim araçlarıyla ilişkili literatürün başlangıcını içermemesi nedeniyle elenmiştir. Bu eleme sonunda, bu çalışma, Türkiye'nin en eski iletişim fakülteleri arasında yer alan İstanbul Üniversitesi³⁷, Marmara Üniversitesi³⁸ ve Ankara Üniversitesine³⁹ bağlı iletişim fakültelerinin kurumsal akademik dergileriyle sınırlandırılmıştır. Her üç derginin de ortak özelliği TR Dizin ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) tarafından taranan dergiler arasında yer almasıdır.

Araştırmada yalnız Türkçe literatüre odaklanıldığı için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ise tipik örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Tipik örnekleme yöntemiyle sıradan olana uymayan, alışılmamış, aşırı örneklem araştırma kapsamı dışında bırakılmaktadır.⁴⁰ Araştırma kapsamında incelenen dergilerde ilk dönemlerde çeviri makalelerin bulunduğu son yıllarda ise yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmış İngilizce çalışmaların yer aldığı görülmüştür. Araştırmanın amacına uygun olarak Türkçe dergilerde bulunan Türk araştırmacılara ait çalışmalar seçilmiş, yabancı yazarların İngilizce makaleleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bunun yanında çeviri makaleler de sayısal verilere eklenmemiştir. Böylelikle tipik olarak yalnız Türkçe literatürü temsil eden makaleler incelenmiştir. Araştırma için önce alanda en fazla kullanıldığı düşünülen “yeni medya”, “internet”, “dijital”, “yeni iletişim” gibi anahtar kelimelere dayalı tarama yapılmıştır. Ancak bazı makalelerde yazar veya yazarlar tarafından tanımlanan anahtar kelimelerin bu araştırma için seçilen anahtar kelimelerden farklı olduğu ancak makale konularının alanla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle tarama tüm sayıları içerecek biçimde manuel olarak tekrarlanmıştır. Bu taramada ise makale başlıkları ve özetleri dikkate alınmıştır. Tarama için her üç derginin de yer aldığı DergiPark (<https://dergipark.org.tr>) yayın platformundan yararlanılmıştır. İçerikler daha sonra anahtar kavramlar, teorik arka plan ve kullanılan yöntemler olarak üç farklı kategoriye ayrılarak incelenmiştir.

Bulgular ve Analiz

1992 yılında yayın hayatına başlayan *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2018 yılından itibaren *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*⁴¹ ismiyle yayın hayatını devam ettirmektedir. DergiPark platformundaki en eski sayısı 1992 yılına uzanmaktadır. 1993-1995 yılları arasında yayınlanmayan dergi, 1996 yılından itibaren kesintisiz olarak yayın hayatına devam

37 Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, 22.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/connectist>

38 Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 13.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom>

39 Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 07.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilef>

40 Sharan, B., Merriam, *Nitel Araştırma*, çev. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayın, 2015, 77.

41 Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, 22.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/connectist>

etmiştir. Farklı yıllarda farklı yayın periyodlarına sahip dergi 2010 yılından beri yılda 2 sayı şeklinde yayımlanmaktadır. Derginin sonuncusu Aralık 2021 tarihinde yayımlanan toplam 61 sayısı araştırmaya dahil edilmiştir.

Marmara İletişim Dergisi ise yine 1992 yılında hayatına başlamış, benzer şekilde 2018 yılında isim değişikliğine giderek *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*⁴² adıyla yayın hayatını sürdürmüştür. Derginin en eski sayısı DergiPark platformunda 1992 yılına uzanmaktadır. 1996-1998 yılları arasında, 2000 yılında, 2002-2006 yılları arasında derginin yayınları bulunmamaktadır. Derginin yayın periyodu yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte 2020 yılından itibaren yılda 2 sayı olarak yayımlanmaktadır. Araştırmaya derginin 38 sayısı dahil edilmiştir.

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’ne bağlı kurumsal hakemli derginin ismi ise *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*⁴³’dir. Derginin DergiPark platformundaki en eski sayısı 1994 yılına aittir. Dergi bu tarihten itibaren kesintisiz olarak yılda 2 kez yayımlanmaktadır. İlef’in toplam 16 sayısı incelenmiştir.

Dergi içeriklerinde öne çıkan anahtar kavramlar öncelikle makalelerde yazar/ yazarlar tarafından belirtilen anahtar kavramlardan seçilmiştir. Bunun yanında metin içerisinde baskın olarak tanıtılan, açıklanan ifadeler, kimi zaman bir alt başlık altında tartışılan tanımlar da anahtar kavramlar arasında dahil edilmiştir. Bir akademik çalışmanın merkezini oluşturan teorik arka planların belirlenmesi için yine öncelikle yazarların metin içerisinde özellikle literatür tartışması kısmında merkeze aldıkları konular seçilmiştir. Bunun yanında ilgili literatür taraması sırasında atıf verdikleri teorik tartışmalar da analize dahil edilmiştir. Dolayısıyla teorik arka plan kategorisinde yer alan konular, doğrudan yazar ve yazarların makalelerini üzerine kurdukları çerçeveyi oluşturmamaktadır. Bu kategori makalelerin bütününde atıf verilen – yararlanılan teorik yaklaşımların tamamını ifade etmektedir. Çünkü özellikle erken dönem makalelerinin genel bir özelliği olarak tek bir kuramsal yaklaşımı merkeze almak yerine, henüz yeni gelişen bir alandaki tartışmaları ele alan derleme çalışmaların ağırlıkla olduğu gözlemlenmiştir. Yöntem kategorisi için yine esas olarak yazar ve yazarların metin içerisindeki tanımlamaları esas alınmıştır.

Elde edilen veriler, kategorilerin yapısı itibarıyla değişiklik gösteren onar yıllık dönemler dikkate alınarak bulguya dönüştürüp analiz edilmiştir. Bu dönemler sırasıyla 1990’lı yıllar-2000 arası “Erken Dönem”, 2001-2010 arasını kapsayan “Gelişme Dönemi” ve 2011-2021 arası “Geç Dönem” olarak belirlenmiştir. 2014 yılından itibaren sayılarına ulaşılabilen *İlef* dergisi araştırmanın bir kısıtlılığı olarak yalnızca Geç Dönem içerisinde değerlendirilmiştir. Birinci ve son dönemler kronolojik olarak isimlendirilmiştir. “Gelişme dönemi” ismi ise bu dönemde literatürde ilk kez araştırma makalelerinin görülmeye başlaması nedeniyle tercih edilmiştir.

42 Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 13.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom>

43 Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 07.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilef>

1990'lı yıllar - 2000 arası “Erken Dönem”

1990'lı yıllar gerek iletişim eğitimi ve araştırmaları gerek yeni medya teknolojileri açısından oldukça yeni bir dönemdir. Başlangıcında farklı üniversiteler bünyesinde sırasıyla gazetecilik enstitüsü, basın yayın yüksek okulu, gazetecilik yüksek okulu isimleriyle faaliyet gösteren eğitim kurumları 1992 yılında çıkarılan bir yasa ile iletişim fakültelerine dönüştürülmüştür.⁴⁴ Türkiye’de bir proje olarak 1991 yılında başlatılan internetin akademik, kurumsal, toplumsal alandaki yaygınlaşması 1990'lı yıllar boyunca büyük bir heyecanla devam etti.⁴⁵ Ancak söz konusu heyecanın yayın hayatlarının henüz başında bulunan akademik hakemli dergilerin gündemini çok fazla veya derinden etkilediğini söylemek mümkün değildir.

İncelemeye alınan üç dergide internet, yeni medya, yeni iletişim teknolojileri, dijitalleşme, enformasyon teknolojileri gibi kavramlar doğrultusunda yapılmış çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*’nde söz konusu dönem boyunca yayınlanan 267 çalışmanın yalnızca 4 tanesi (%1.4) hayatımıza yeni giren bilgisayar tabanlı iletişim ve internet üzerinedir. Benzer şekilde 2000 yılına kadar *Marmara İletişim Dergisi*’nde yayınlanan toplam 241 çalışmanın yalnızca 7’sinin (%2.9) yeni iletişim teknolojileri alanıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 1990'lı yıllar - 2000 arası “Erken Dönem” Dergilerdeki Akademik Üretim Sayısı

Dergi Adı	Toplam Makale Sayısı	Yeni Medya Alanıyla İlgili Makale Sayısı	Oran
<i>Connectist</i>	267	4	%1.4
<i>Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi</i>	241	7	%2.9
<i>İlef Dergisi</i>	-	-	-
Toplam	508	7	%2.1

Bu dönem boyunca *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*’nde doğrudan yeni medya veya internet anahtar kelimelerini içeren çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak bilgisayarların hayatımıza girdiği dönem olması itibarıyla alanla ilgili ilk çalışmaların merkezinde bilgisayar teknolojilerinin olduğu görülmüştür.

44 Oya Tokgöz, “Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, c. 6, sy. 1, 2003, s. 9-32.

45 Can, Kozanoğlu, *İnternet Dolunay Cemaat*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Televizyonda dijitalleşme⁴⁶, organizasyonlar içerisindeki ağ güvenliği⁴⁷, multimedya sistemleri⁴⁸, bilgisayar destekli eğitim⁴⁹ gibi çalışmalar bu dönemin ilk çalışmaları arasında yer almaktadır. Doğrudan interneti merkeze alan ilk çalışma Murat Özgen’in “İnternet ve Türkiye’de İnternet Gazeteciliği”⁵⁰ adlı derleme çalışmasıdır.

Bilgisayar tabanlı teknolojilerin ve bu teknolojileri birbirine bağlayan bir ağ olarak internetin henüz yeni olduğu ve yaygınlaşmadığı söz konusu dönemde yayınlanan çalışmaların genel niteliği derleme çalışmalar olmasıdır. Bu dönemde henüz bir araştırma makalesi yayımlanmamıştır. Güvenlik, internet ve multimedya gibi kısıtlı anahtar kavramların göze çarptığı dönem yayınlarının en belirgin özelliğinin, belirli bir teorik arka plana dayanmayan, yeni teknolojileri ve özellikleri tanıtmaya yönelik çalışmalar olmasıdır. Belirli bir kuramsal yaklaşımın bulunduğu çalışmalar yine çok kısıtlı olan Paul Virilio’nun “Siberuzamda Alarm”⁵¹ gibi makalelerinin çevirilerine dayanmaktadır.

Dönemin yukarıda anılan baskın özelliklerinin *Marmara İletişim Dergisi* için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Dergide kısıtlı sayıdaki erken dönem çalışmalardan Yasemin İnceoğlu imzalı “Bilgisayar ve İnsan Yaşamı Üzerine Bazı Etkileri”⁵² isimli makalede özellikle henüz iş dünyasında kendisine yer bulmaya başlayan bilgisayar teknolojisinin yarar ve olası zararlarından bahsedilmiştir. Şengül Özerkan tarafından yazılan “Bilgisayar ve İletişim”⁵³ makalesi yine çalışma hayatında yeni kullanılmaya başlanan bilgisayarların özellikle gazetecilik alanında nasıl avantajlar sağladığına odaklanmıştır. Yine aynı yıl Emin Aydın tarafından İngilizce olarak yayınlanan “Myths About Teaching Computer”⁵⁴ başlıklı makalede bilgisayar ve eğitim alanındaki yanlış anlayışlar ile bunlar hakkındaki gerçekler ele alınmıştır. Toplumda henüz yaygınlaşmamış bilgisayar hakkında yanlış bilgilerin bir değerlendirilmesinin yapıldığı makale bilgisayar teknolojisi hakkında bir bilgilendirme yazısı şeklindedir.

46 Bülent Küçükerdoğan, “Multimedya Yayıncılığı Çağında Deneyisel Hdtv Programı: Geleceğin Tv’si 201x”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1996, sy. 3, s. 119-122.

47 Emin Aydın, “Ağ Güvenliği”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 6, s. 43-59.

48 Suat Gezgin, “Multimedya”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 5, s. 5-22.

49 Jale Balaban, “Bilgisayar Destekli Öğretimde Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 8, 1998, s. 255-264; Erdal Peker, “Siberbuzamda Alarm”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1998, s. 113-118.

50 Murat Özgen, “İnternet ve Türkiye’de İnternet Gazeteciliği”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 10, s. 57-64.

51 Peker, “Siberbuzamda Alarm”, s. 113-118.

52 Yasemin İnceoğlu, “Bilgisayar ve İnsan Yaşamı Üzerine Bazı Etkileri”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s. 141-150.

53 Şengül Özerkan, “Bilgisayar ve İletişim”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s. 151-160.

54 Emin Aydın, “Myths About Teaching Computer”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s. 123-140.

Erken dönem makaleleri, araştırma özelliği göstermeyen ve yeni teknolojileri büyük oranda Batı literatürü üzerinden anlamaya yönelik çalışmalardır. Bu çalışmaların genel hatlarıyla; bilgisayar teknolojilerini tanıtmaya yönelik olduğu, toplumda bilinen genel yargıların teknolojik gerçeklikle karşılaştırıldığı, bilgisayarın hayatın hangi alanlarında ne gibi avantajlar sağladığına yönelik olduğu söylenebilir. Doğrudan anahtar kavram olarak internetin kullanılmadığı ancak ilk kez çevrimiçi enformasyon ağlarından bahseden çalışma 1993 yılında Emin Aydın tarafından kaleme alınmıştır. Çevrimiçi ağların hangi tür medyaları (video, ses vb) taşıyabildiği ve genel özellikleri teorik olarak tartışılmıştır. Makalenin isminde yer alan “mitler ve gerçekler”⁵⁵ ifadesinden de anlaşılacağı gibi çalışma çevrimiçi enformasyon ağlarıyla ortaya çıkan “anahtar kavramları” tanıtmayı amaçlamaktadır. Sonraki yıllarda iletişim alanında sıkça kullanılan “bilişim toplumu” kavramı ilk kez 1993 yılında yine Emin Aydın tarafından bir makale konusu yapılmıştır.⁵⁶ Makalede “bilgi çağı”, “bilgi (enformasyon) toplumu”, “sibernetik” ve “iletişim” baskın anahtar kavramlar olarak belirmektedir. Çalışma yine ilk dönem makalelerin yapısıyla uyumlu olarak alanı tanıtmaya yönelik hazırlanmıştır.

Erken dönem çalışmalarında günümüzde iletişim ve medya çalışmalarında artık kullanılmayan ancak dönem itibarıyla yeni sayılan bazı anahtar kavramlara rastlanmaktadır. “Bilgisayar destekli gazetecilik”⁵⁷ “bilgisayar vizyon”⁵⁸, “sayısal video etkileşimi”⁵⁹ bu dönemde yapılmış kısıtlı çalışmalarda göze çarpan anahtar kavramlar arasındadır. Yine benzer şekilde dergide yayınlanan makalelerin belirli kuramsal yaklaşımları merkeze almadığı, kuramsal yaklaşımların kısıtlı çevirilerde göze çarptığı söylenebilir.

2001-2010 Arası “Gelişme Dönemi”

Söz konusu dönemin Türkiye’deki belirgin özelliği olarak internetin toplumsal olarak yaygınlaşması, erişimin yalnız bilgisayarlarla değil, toplumsal hayata yeni giren akıllı cep telefonu ve tablet gibi bilgisayar tabanlı iletişim araçlarıyla da mümkün hale gelmesi gösterilebilir. İnternetin metin tabanlı (özellikle sohbet odaları, mail gruplarında) yaygın kullanımının yanında resim, video gibi farklı medya içeriklerinin eklenmesi yine bu döneme rastlamaktadır. İnternetin bir önceki döneme göre görece yaygın kullanımının özellikle toplumsal etkiler

55 Emin Aydın, “Myths and Realities of On-Line Information Utulities and Its Networking”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 2, sy. 2, 1993, s. 121-134.

56 Emin Aydın, “Bilişim Toplumu”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 4, sy. 4, 1993, s. 57-86.

57 Mahmut Oktay, “Bilgisayar Destekli Gazeteciliğin Klasik Haber Anlayışında Yaratacağı Değişiklikler”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 5, sy. 5, 1994, s. 59-78.

58 Emin Aydın, “Bilgisayar Vizyon ve Görüntü İşleme”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 6, sy. 6, 2014, s. 191-208.

59 Emin Aydın, “Sayısal Video Etkileşimi Teknolojisi ve Kişisel Bilgisayarlar”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 8, sy. 8, 1994, s. 177-184.

bağlamında akademik ilgiyi artırdığı söylenebilir. Özellikle Facebook başta olmak üzere internet tabanlı sosyal medya mecralarının büyük bir ilgiyle toplumsal kabul görmesi yine dönemin özellikleri arasında gösterilebilir. Bu dönem akademik dergilerde bir önceki dönemden farklı olarak az da olsa araştırma makalelerine rastlanmaktadır. Alana dair toplam makale sayısına bakıldığında bu dönemde *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*’nde bir üretim patlamasından söz etmek mümkündür. Dönem boyunca yıllara göre farklı periyotlarla yayınlanan dergide 677 makaleye rastlanmıştır. Söz konusu makalelerin 45’inin (%6.6) yeni iletişim teknolojileri üzerine olduğu görülmüştür. Alana dair üretimin genel iletişim çalışmaları içerisindeki oranı düşük olsa da bir önceki döneme göre %5.1’lik bir artış söz konusu olmuştur. *Marmara İletişim Dergisi*’nde ise aynı dönemde yayınlanan toplam 116 çalışmanın yalnız 10 tanesi (%8.6) alanı kapsamaktadır. Dergi 2002-2006 yılları arasında yayınlanmamasına rağmen akademik üretimde bir önceki döneme göre makale sayısında önemli ölçüde artış görülmüştür.

Tablo 2. 2001-2010 Arası “Gelişme Dönemi” Dergilerdeki Akademik Üretim Sayısı

Dergi Adı	Toplam Makale Sayısı	Yeni Medya Alanıyla İlgili Makale Sayısı	Oran
<i>Connectist</i>	677	45	%6.6
<i>Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi</i>	116	10	%8.6
<i>İlef Dergisi</i>	-	-	-
Toplam	783	55	%7

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi’nde söz konusu dönemde yayınlanan makalelerin anahtar kavramları bir önceki dönemle kıyaslanamayacak kadar çeşitlilik göstermektedir. İnternetin başını çektiği anahtar kavramlar arasında dijital ekonomi, elektronik ticaret, siberkültür, görsel tasarım, bilgi toplumu, animasyon, halkla ilişkiler, reklamcılık, sayısal televizyonculuk, haber yazımı, yöndeşme, e-devlet, bilgi toplumu, kriz iletişimi, örgütsel iletişim ve pazarlama iletişimi gibi kavramlar dikkat çekmektedir.

Bu dönemde makalelerin genel karakterinde karma bir eğilim olduğu görülmektedir. Bir önceki dönemin yeni teknolojilerini kavramsal düzeyde ele alan, literatürdeki tartışmaları gündeme taşıyan ve genellikle yeni teknolojilerin özelliklerini tanıtmaya yönelik derleme çalışmalar ile az sayıdaki araştırma makaleleri birlikte yayımlanmıştır. Daha çok sayısal televizyon, animasyon gibi yeni teknolojilerin tanıtımı, avantajları ve dezavantajlarından bahsedilmektedir. Türkiye’de ve dünyada internetin gelişiminin anlatıldığı çalışmalar, elektronik yayıncılığın, elektronik alışverişin özelliklerinin tartışıldığı çalışmalar, Türkiye’de 2008 yılında

erişime açılan e-devlet uygulamasıyla ilgili teknik özellikleri ele alan çalışmalar yine bu dönemin derleme makaleleri arasındadır.

Derginin bu döneminde yayınlanan makalelerde anahtar kavramlardaki çeşitlilik gibi teorik arka plan konusunda da bir zenginleşme göze çarpmaktadır. Bu dönemde yayınlanan çalışmalarda sıklıkla post-modernizm, küreselleşme ve ulus devlet teorileri, iletişim ve demokrasi ilişkisi, yeni ekonomik yapılanma, kapitalizm, kamusal alan tartışmaları, sivil toplum, internet ekonomisi, bilgi ekonomisi, etik tartışmaları, teknolojik bağımlılık ve teknolojik belirlenimcilik gibi çeşitli teorik tartışmalardan yararlanıldığı görülmüştür.

Anahtar kavramlar ve teorik arka planlardaki zenginleşmeye rağmen makalelerin yöntemlerinde çok fazla zenginlik olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun bir nedeni olarak dönemin ortasına kadar dergide araştırma makalesinin yayınlanmamış olması gösterilebilir. İlk araştırma makalesi bir doktora tezinin makaleye dönüştürülmüş halidir.⁶⁰ Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze görüşme kullanılmıştır. Daha sonra yayınlanan kısıtlı sayıdaki araştırma makalelerinde ise içerik analizi ve anket tekniğinin kullanıldığı görülmüştür.

Marmara İletişim Dergisi'nde bu dönemin başlangıcında (2001 ve 2005) yeni alanı anlamaya yönelik çeviri makalelere rastlanmaktadır. "İnternet ve Halkla İlişkiler"⁶¹, "Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Dünyayı Saran Web: Web Sitesi Geliştirirken Araştırma, Planlama ve Değerlendirmenin Ele Alınışı"⁶² gibi çevriler bunlardan bazılarıdır.

Bu dönemde dergide öne çıkan anahtar kavramlar arasında internet başta olmak üzere, bilişim toplumu, çocuk, etkileşim, online alışveriş, enformasyon toplumu, halkla ilişkiler, teknolojik yakınsama, IPTV sayılabilir. Teorik arka plan olarak demokrasi, bilişsel çelişki, sanal kimlik yaklaşımları, yeniliklerin dağılımı, milliyetçilik, dijital bölünme, alımlama teorileri öne çıkanlar arasındadır.

İlk araştırma makalesi dönemin sonunda "Türkiye Spor Federasyonlarına Ait Web Sayfalarının Milliyetçi Göstergeler Açısından İncelenmesi ve Diğer Ülke Federasyonlarıyla Karşılaştırılması"⁶³ başlığıyla yayınlanmıştır. Az sayıdaki araştırma makalelerinde yöntem olarak genellikle içerik analizi kullanılmıştır.

60 Necmi Emel Dilmen, "Yönetenler Açısından Türkiye'de İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 22, 2005, s. 91-101.

61 Ebru Ural, "İnternet ve Halkla İlişkiler - Gregory R Sherwin, Emily N. AVILA Çevirisi", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 11, sy. 11, 2001, s. 347.

62 Filiz Otaç, "Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Dünyayı Saran Web: Web Sitesi Geliştirirken Araştırma, Planlama ve Değerlendirmenin Ele Alınışı - Candace WHITE, Nirajna RAMAN Çevirisi", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 11, sy. 11, 2001, s. 373.

63 Aynur Köse ve Eylem Arslan, "Türkiye Spor Federasyonlarına Ait Web Sayfalarının Milliyetçi Göstergeler Açısından İncelenmesi ve Diğer Ülke Federasyonlarıyla Karşılaştırılması", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 13, sy. 13, 2014, s. 95-116.

2011-2021 Arası “Geç Dönem”

Bu dönemin öne çıkan vasfı özellikle Twitter’ın hayatımıza girmesiyle birlikte ifade özgürlüğü, katılım, kamusal tartışma gibi kavramların küresel olarak gerek akademide gerek popüler yazında tartışılır hale gelmesidir. Bunun yanında özellikle görselliğin ağır bastığı Instagram, Tiktok gibi uygulamalar bu dönemde küresel olarak yaygınlık göstermiştir⁶⁴. Blockchain teknolojileri, metaverse tartışmaları bu dönemin sonunda gündeme gelerek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönem yine sosyal medyanın kendini dönüştürmesiyle belirginlik kazanmaktadır. Kullanıcıların Youtube gibi kanallar üzerinden üretim yaparak gelir etmeye başlaması⁶⁵, yeni ekonomik modellerin ortaya çıkması⁶⁶, uzaktan eğitimin yaygınlaşması yine bu dönemin belirgin özellikleri arasında sayılabilir.

2011-2021 arasında (dergiler incelendiğinde henüz 2022 sayıları yayınlanmamıştır) *Connectist* adıyla yayın hayatına devam eden İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi kurumsal akademik dergisinde toplam 190 makale yayımlanmıştır. Bu makalelerden 52 tanesinin (%27.3) alana dair olduğu görülmüştür. Yine bu dönemin sonunda (2018) adını *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* olarak değiştirerek yayın hayatına devam eden Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin kurumsal akademik dergisinde yayınlanan toplam 189 makalenin 34’ünün (%17.9) alana dair olduğu görülmüştür. Gerek erken dönemle gerek gelişme dönemiyle kıyaslandığında her iki dergide de yeni medya çalışmaları alanında nicelik olarak önemli bir artış olduğu görülmektedir. 2014 yılında yayımlanmaya başlanan Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi kurumsal akademik dergisi *İlef* te ise bu dönemde yayınlanan toplam 95 makalenin 26’sı (%27.3) alanla ilgilidir.

Tablo 3. 2011-2021 Arası “Geç Dönem” Dergilerdeki Akademik Üretim Sayısı

Dergi Adı	Toplam Makale Sayısı	Yeni Medya Alanıyla İlgili Makale Sayısı	Oran
<i>Connectist</i>	190	52	%27.3
<i>Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi</i>	189	34	%17.9
<i>İlef Dergisi</i>	95	26	%27.3
Toplam	474	112	%23.6

64 Leaver, Tama; Highfield, Tim; Abidin, Crystal. Instagram: Visual social media cultures. John Wiley & Sons, 2020.

65 Enterprise, Jubilee. Youtuber. Elex Media Komputindo, 2018.

66 Martínez-López, Francisco J.; D’alessandro, Steven, Advances in Digital Marketing and eCommerce. Springer, 2020.

Connectist Dergisi'nde bu dönemde en fazla başvurulanahtar kavramlar arasında internet reklamları, dijital oyun, Facebook, Instagram, Twitter, dijital pazarlama, liderlik, enformasyon obezitesi, mülteciler, çevrimiçi ders, eğitim, dijital öyküleme, dijital aktivizm, dijital göçmen, dijital benlik, duygusal zekâ, Google gazeteciliği, katılım, veri aktivizmi, büyük veri ve veri gazeteciliği bulunmaktadır. Anahtar kavramların önceki döneme göre çeşitlendiği özellikle enformasyon obezitesi, dijital öyküleme, Google gazeteciliği, veri aktivizmi, dijital aktivizm gibi kavramların ilk kez kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin özellikle Suriye iç savaşından sonra yaşadığı göç dalgası da alandaki çalışmalara konu olarak kaynaklık etmiştir.

Makalelerde başvurulana, makalelerin literatür bölümünde tartışılan teorik arka planlarda da önceki dönemlere göre farklılaşma göze çarpmaktadır. Bu dönemde yaş ayrımcılığı, kuşaklararası çatışma, uyum teorileri, interaktif sanat yaklaşımları, dijital oyun ve sanat ilişkisi, müşteri sadakati, tüketimde hedonizm, mahremiyet, benlik sunumu, liderlik teorileri, problemli internet kullanımı, sivil haklar, toplumsal hareketler gibi teorik tartışmalara rastlamak mümkündür.

Araştırma makalelerinin en çok görüldüğü bu dönemde görece yöntem çeşitliliğinden de bahsetmek mümkündür. Bir önceki dönemde en çok kullanılan içerik çözümlemesi ve anket yöntemlerine ek olarak bu dönem makalelerinde derinlemesine mülakat, metin madenciliği⁶⁷, ağ analizi⁶⁸ yöntemlerinin de kullanıldığı gözlemlenmektedir. İlk kez nicel bir çalışmada karşılaşılan ölçek uyarlaması⁶⁹ yine bu döneme denk gelmektedir. Bir çalışmada ise yöntem "tasarım tabanlı araştırma" olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada 5 ve 6 yaş grubu çocuklar için geliştirilen öyküler incelenmiştir.⁷⁰ Bu dönemin ayırt edici özelliklerinden biri yeni medya alanında ilk kez özel bir sayının çıkarılmış olmasıdır. *Connectist*'in 2019 yılında yayınlanan 56. sayının teması "Dijital Aktivizm" olarak belirlenmiştir.

Geç dönemde *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*'ndeki üretimin nicelik yanında içerik olarak da zenginleştiğini söylemek gerekmektedir. Bu dönemde dergide yayınlanan makalelerde oldukça çeşitli anahtar kavramların temel alındığı görülmektedir. Video oyunu, öykü anlatımı, bulanık mantık, Aristo mantığı,

67 Oğuz Kuş, "Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında Bbc World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği ile Analizi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2016, sy. 51, s. 97-121.

68 Özlem Erkmen, Canan Arslan, Burcu Gümüş ve İlknur Doğu Öztürk, "Türkiye'de Ekoloji Hareketlerinin Sınırlı Sosyal Medya Kullanımı: Ekoloji Birliği Twitter Ağı Analizi Örneği", *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, sy. 56, 2019, s. 31-66.

69 Zekiye Tamer Gencer, "Norman ve Skinner'ın E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeğinin Kültürel Uyarlaması İçin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 52, 2017, s. 131-145.

70 Bedir Erişti, "Çocuklarda Teknoloji Odaklı Görsel İletişim ve Dinamik Bir Görsel İletişim Yolu Olarak Dijital Öyküleme", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2017, s. 25-38.

dramaturji, çevrimiçi oyunlar, oyun bağımlılığı, medya okuryazarlığı, uzaktan eğitim, siber zorbalık, video aktivizm, kamusal alan, şebekeleşmiş otoriteryanizm, veri yerelleştirme, karakter, etnik temsil, cinsiyet stereotipi, dijital feminizm, boş zaman etkinliği, sanal gerçeklik gibi çok sayıda anahtar kavram makalelerde öne çıkmaktadır. Çalışmaların teorik arka planında ise kamusal alan, zaman ve uzam tartışmaları, serbest zaman, benlik, siyasal iletişim teorileri, toplumsal hareketler, toplumsal cinsiyet, feminizm, metalaşma, neo-liberalizm, kapalı yönetim biçimleri öne çıkmaktadır. Yine Türkiye’deki güncel tartışmalar arasında yer alan göç, göçmen tartışmalarının sosyal medya özelinde incelendiği görülmüştür.⁷¹ Dergide ilk kez 2015 yılında tematik yayıncılık örnekleri başlamış 2019 yılına kadar “Mülteciler ve Medya”, “Medya ve Şiddet”, “Medya ve Demokrasi” temalarıyla sayılar yayımlanmıştır. Bu dönemde belirlenen temalar, Türkiye’nin güncel sorunlarına odaklanan akademik üretimi teşvik etmiştir.

Dergide yayınlanan makalelerde en sık kullanılan yöntemler nitel içerik analizi, söylem analizi ve anket teknikleri olmuştur. Bunun yanında fenomenolojik araştırma⁷² ve yabancı literatürde kullanılmış farklı ölçeklerin uyarlanmasına da başvurulmuştur. Az da olsa bazı araştırmalarda birden fazla yöntem kullanıldığı⁷³ görülmüştür.

Yayın hayatına 2014 yılında başladığı için analizde “Geç Dönem” içerisinde yer alan Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi kurumsal akademik dergisi *İlef*’in anahtar kavramlar ve teorik arka plan bakımından oldukça zengin olduğu görülmüştür. Taranan dergilerde en fazla anahtar kavram çeşitliliğine *İlef Dergisi*’nde rastlanmıştır. Öne çıkan kavramlardan bazıları şöyledir: İmparatorluk, çokluk, İslami radikalizm, Charlie Hebdo, hashtag, internet siyaseti, kontrol toplumları, yeni mecra sanatı, IPTV, sayısal yayıncılık, aşk, gündelik hayat, mit, konumsal medya, mekan algısı, hibrit mekan, zayıf, mobil oyun, diyalogik özgürleşme, karnaval, açık erişim, uzaktan eğitim, bellek, çingene, fansub toplulukları, tıkıncasına izleme, kent, sanal ortam gazeteciliği, son kullanıcı gazeteciliği, ünlü, yerel yönetim, dijital detoks, platform kapitalizmi, süregelen medya, enformasyon toplumu, fetişizm, teknoloji, enformasyon, akıl, trol, ekşi sözlük, gülme. Yine bu anahtar kavramlarla bağlantılı olarak oldukça çeşitli teorik arka plana rastlanmaktadır. En çok kullanılan teorik arka planlar arasında kapitalizm eleştirileri ve neo-liberalizm tartışmaları yer almaktadır. Taranan makalelerde görülen diğer teorik arka planlar şöyle sıralanabilir: Radikalizm, özel hayatın gizliliği, yeniliklerin

71 S. Koç Akgül, B. Pazarbaşı ve M. Birinci, “Türkiye’de Mülteci Krizinde İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı: Suriyeli Mültecilerle İlgili Web Sitelerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 31, 2018, s. 153-167.

72 Hatice Turan, “Sosyal Medya’da Şiddet: Sağduyunun Yitiminde Başkalık ve Kendilik Deneyimleri”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 27, 2017, s. 121-133.

73 Hossein Kermani, “Telegramming News: How have Telegram Channels Transformed Journalism in Iran?”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 31, 2018, s. 168-187.

yayılması, gündem belirleme yaklaşımları, mit çalışmaları, hegemonya, karnavalesk kuram, toplumsal muhalefet, gülmenin sosyopsikolojisi, toplumsal hareketler, ekonomi-politik yaklaşım, maddi olmayan emek, haberde temsil, özgürleşme, bellek ve kent ilişkisi, teknoloji bağımlılığı, izleyici çalışmaları, enformasyon toplumu tartışmaları, teknoloji tüketimi, hayran kültürü, iletişimsel hafıza ve heterotopya.

İlef'te yayımlanan makalelerin incelenen diğer iki dergiye oranla daha fazla yöntem zenginliğine sahip olduğu görülmüştür. Dergideki araştırma makalelerinde en çok kullanılan içerik analizi yönteminin yanında bilgisayar dolayımı söylem analizi, mit analizi, etnografik araştırma, anket, vaka incelemesi, derinlemesine görüşme, söylem analizi ve diğer dergilerde rastlanmayan bir yöntem olarak merkezi bir kavramın çağrıştırdığı niteliklerin basit grafik temsiline dayanan “çağrışım burcu tekniği”⁷⁴ de kullanılmıştır.

Dergilerin tüm dönemleri kapsayan içeriği incelendiğinde *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences* kapsamında başlangıcından günümüze toplam 1134 makalenin yayınlandığı, bunlardan 101'inin (%8.9) yeni medya, internet ve yeni iletişim teknolojileri başlıklarıyla tanımlanabilecek alana dair olduğu görülmüştür. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*'nde, yayın hayatına başladığı günden bu analizin yapıldığı tarihe kadar, toplam 546 makaleye rastlanırken bunlardan 51 (%9.3) tanesinin alana dair olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi *İlef Dergisi*'nde ise yayınlanan toplam 95 makalenin 26'sı (%27.3) alanla ilgilidir. Buradaki oransal fazlalığın *İlef Dergisi*'nin diğer iki dergiden daha sonra bu analiz kapsamında geç dönem adı verilen bir zamanda (1994) yayın hayatına başlamış olmasıdır.

Tablo 3. Tüm Dönemlerde (1992-2021) Dergilerdeki Akademik Üretim Sayısı

Dergi Adı	Toplam Makale Sayısı	Yeni Medya Alanıyla İlgili Makale Sayısı	Oran
<i>Connectist</i>	1134	101	%8.9
<i>Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi</i>	546	51	%9.3
<i>İlef Dergisi</i>	95	26	%27.3
Toplam	1775	178	%10

Üç derginin bütün içeriklerinde dikkat çeken bir özellik “sosyal medya” çalışmalarının 4 büyükler olarak adlandırılacak Youtube, Facebook, Twitter ve Instagram ile sınırlı olmasıdır. Yabancı literatürde araştırma konusu olarak rastlanan Google+, Myspace ve Flickr gibi mecralarla ilgili bir makaleye rastlanmamıştır.

74 Hakan Alp, “Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi”, *İlef*, 2016, c. 3, sy. 2, s. 143-172.

Bunun nedenleri olarak söz konusu mecraların Türkiye’de örneğin Facebook gibi rağbet görmemesi, Google+ gibi bazılarının ise küresel olarak “piyasada” tutunamaması gösterilebilir.

Sonuç

Bir disipline ait literatür tez, konferans, panel, kitap gibi geniş bir üretim alanına yayılsa da bilimsel hakemli dergiler akademide müstesna bir yer tutmaktadır. Günümüzde dergi içeriklerinin dijitalleşmesi bilgi paylaşımının küresel boyuta ulaşmasını, akademik çabanın görünürlüğünün artmasını sağlamıştır. “Türkiye’de de üniversiteler, akademik üretimde dergi yayıncılığına büyük önem vermekte ve özellikle uluslararası saygın indeksler tarafından taranan dergiler ortaya çıkarmayı bir amaç olarak benimsemektedirler. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de iletişim eğitimi veren en eski kurumlar arasında yer alan üç fakültenin akademik dergileri araştırma evreni olarak seçilmiştir.

Türkiye’de iletişim alanındaki ilk akademik dergilerin ortaya çıkışı, başlangıcı 1980’lere dayanan ve 1990’lar boyunca hız kazanan önemli politik, ekonomik ve teknolojik değişim dönemine denk gelmektedir. Yüksek öğretimde iletişim fakültelerinin kurulmasına tarihlenebilecek dergiler, uzun yıllar düzensiz bir yayın seyri gösterse de özellikle son on yılda yayın periyodu korunarak mecrasına oturmuştur. Son birkaç yıldır ise, özellikle bu çalışmanın merkezindeki dergiler, bilimsel yayıncılık kriterlerine uygunluğuyla uluslararası ikincil endekslere girmeyi başarmıştır.

Bu çalışmada günümüzde medya ve iletişim çalışmaları genel literatürü içerisinde önemli bir yer tutan ve yeni medya çalışmaları üst başlığıyla tanımlanabilecek araştırma alanının Türkiye literatüründeki durumunun haritalandırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda anahtar kavramlar, teorik arka planlar ve kullanılan yöntemler analizin merkezine oturtulmuştur. İnceleme sonunda yeni medya çalışmaları, kendi içinde benzerlikler gösterdiği düşünülen 3 döneme ayrılmıştır. Birinci ve son dönemlerin isimlendirilmesinde (“erken dönem” ve “geç dönem”) kronolojik bir tanımlamaya başvurulmuştur. 2001-2010 arası dönemin “gelişme dönemi” olarak adlandırılmasının nedeni ise ilk dönemde görülen teknolojik özelliklerin anlatıldığı derleme çalışmaların yerini yavaş yavaş araştırma makalelerine bırakmasıdır. Söz konusu dönemde araştırmacıların ilgisi az da olsa, yeni iletişim teknolojilerinin farklı alanlardaki görünümünün çözülmesine doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemin en belirgin ve baskın metodolojik yönelimi içerik analizidir. Çeşitli web site içeriklerinin incelenmesi, bankacılık veya gazetecilik alanındaki internet site içeriklerinin karşılaştırılması ilk araştırma makalelerinin bilimsel tasarımlarını şekillendirmiştir.

Çalışmanın ilk merakını besleyen anahtar kavramlar akademik çabanın üç döneminde birbirinden farklı şekillerde kendini göstermiştir. Erken dönemde

yayınlanan kısıtlı sayıdaki çalışmada başvuru anahtar kavramlar bir elin parmaklarını geçmeyecek şekilde “bilgisayar”, “internet” ve “multimedya” gibi kelimelerle sınırlıdır. Ancak bu kelimelerin aynı zamanda alana dair en temel ve ilk beliren kavramlar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gelişme döneminde ilk döneme kıyasla yeni ortaya çıkan teknolojilerin özelliklerine vurgu yapan kavramlardan ziyade teknolojinin hayat içerisindeki deneyimlerine dayalı kavramların ağırlık kazandığı görülmektedir. Fakat buna rağmen gelişme dönemindeki çalışmalarda ele alınan anahtar kavramlar genellikle ilk dönemde olduğu gibi büyük oranda yabancı literatüre dayanmaktadır. Dijital ekonomi, elektronik ticaret, siber kültür, halkla ilişkiler, e-devlet gibi anahtar kavramlar akademik ilginin pratik hayattaki yeni medya görünümü üzerine kaydığını göstermektedir.

İlk dönem, önce bilgisayarı ve ardından interneti temel alan, çalışmalarının temel tipolojisi derleme makalelerdir. Söz konusu derlemelerin karakterinin yeni teknolojilere ait özelliklerin çabucak keşfedilmesine yönelik olduğu söylenebilir. Ancak bu keşif çabası, Türkiye özelindeki yeni iletişim teknolojilerinin deneyim bilgisine değil büyük oranda Batı literatürüne dayanmaktadır. Çalışmalarda sistematik bir literatür taraması ve analizinden ziyade ulaşılan ilk bilgilerin paylaşılmasına yönelik bir anlayışın hâkim olduğu görülmüştür. Birçok makalede yeni iletişim teknolojileri hakkında doğru bilinen yanlışlar ile avantaj dezavantaj karşılaştırmalarının yapıldığı göze çarpmaktadır. Bir yönüyle bu nedenle, diğer yönüyle ise yeni iletişim teknolojilerinin henüz toplumsal olarak yaygın bir biçimde deneyimlenmemiş olması nedeniyle bu dönem çalışmalarında baskın bir teorik arka plana rastlanmamıştır. Belirli teorik yaklaşımlara dayalı çalışmalar yine Batılı literatürden yapılan kısıtlı sayıda doğrudan tercümeler ile akademik gündeme taşınmıştır. Bu çalışma kapsamında “gelişme dönemi” adı verilen ikinci on yıl boyunca yeni medya alanındaki çalışmalarda teorik arka planda kısmi bir zenginleşme olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde yavaş yavaş kendini gösteren özgün araştırma makalelerinin yanında bir önceki dönemin mirası sayılabilecek yabancı literatüre dayalı derleme çalışmalar çoğunluktadır. Bu nedenle dönemin çalışmalarında görülen teorik arka planların çoğu yabancı literatürden ödünç alınmıştır. Bu dönemde ilk kez etik tartışmalar teorik yaklaşım olarak makalelerde görülmeye başlamıştır. Post-modernizm, küreselleşme, yeni ekonomik yapılanma ve kapitalizm gibi teorik tartışmalar da makalelerde genellikle eleştirel tarzda işlenmiştir.

Geç dönem (2011-2021) çalışmalarının ilk iki dönemden farkı Charlie Hebdo, İslami radikalizm, göç, Covid 19, uzaktan eğitim gibi Türkiye ve dünya gündemini meşgul eden konuların araştırma konusu olarak seçilmesidir. Bu dönemde, ilk iki dönemin aksine ve oluşan bilgi birikimiyle, akademik çabanın gündemi meşgul eden konu ve olayları farklı teorik arka planlarla anlamaya çalıştığı görülmektedir. Alandaki çalışmalarda özellikle geç dönem teorik arka planların oldukça zenginleştiği görülmüştür. Bir genelleme yapmak gerekirse *İlef* başta olmak

üzere incelenen çalışmaların genel karakterinin liberalden yaklaşımdan ziyade eleştirel olduğu söylenebilir. Bu dönemdeki eleştirel yaklaşımlar neo-liberalizm, özel hayatın gizliliği, hegemonya, toplumsal muhalefet, toplumsal hareketler, maddi olmayan emek gibi teorik tartışmalarla daha fazla belirginlik kazanmıştır.

Yöntem konusunda ise anahtar kavramlar ve teorik arka plan kategorilerine göre daha yavaş bir gelişme olduğu görülmüştür. Erken dönem (1992-2000) çalışmalarında herhangi bir araştırma makalesi bulunmadığı için bu dönemde göze çarpan bir araştırma yöntemi yoktur. Gelişme döneminde (2000-2010) ise birkaç derinlemesine mülakat ve anket çalışmasının dışında bütün araştırma makalelerinin nitel içerik analizine dayandığı görülmüştür. Geç dönemde (2011-2021) araştırma makalelerindeki artışla birlikte metodolojik bir zenginleşmeden söz edilebilir. Ancak metodolojik çeşitlilik çok az sayıdaki makalede göze çarpmaktadır. Bu dönemde aynı araştırma içerisinde çoklu yöntem kullanımına ancak birkaç çalışmada rastlanmaktadır. Bunun yanında ölçek geliştirme çalışmasına rastlanmazken, ancak birkaç çalışmada daha önce yabancı literatürde güvenilirlik ve geçerliliği test edilmiş ölçeklerin araştırma desenine uyarlandığı görülmüştür. Metodolojik zenginleşmeye rağmen hem geç dönemde hem genel yeni medya çalışmalarında baskın eğilimin nitel araştırma olduğu, en çok kullanılan yöntemin ise içerik analizi olduğu görülmüştür.

Türkiye’deki tarihi 30 yıla dayanan yeni medya çalışmalarında teorik yaklaşımların Batılı literatürden doğrudan alındığı veya uyarlandığı görülmüştür. Yine benzer şekilde önemli bir eksiklik olarak literatürde Türkiye akademisinde üretilmiş kavramların bulunmaması gösterilebilir. İlk 20 yıllık süreçte özgün araştırma metinlerinin çok az üretildiği, akademik çabanın çoğunlukla ortaya çıkan yeni iletişim araçlarının teknolojik açıdan anlaşılmasına harcadığı görülmüştür. Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal, siyasal, ekonomik, psikolojik etkileri, neden olduğu dönüşümler, ortaya çıkan yeni ilişki biçimleri çoğunlukla Batı literatürüne bakılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak son 10 yıllık dönemde göç ve darbe gibi konulara odaklanmış Türkiye tecrübesine dayalı özgün araştırma metinlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunun yanında ilk 20 yıllık dönemde iletişim ve medya çalışmaları içerisinde yeni medya alanının oldukça az çalışıldığı söylenebilir. Ancak geç dönemde üretilen 474 yayının 112 tanesi yani yaklaşık dörtte birlik bir kısmı yeni medya çalışmaları alanıyla ilgilidir.

İlef Dergisi’nde baskınlığı hissedilen eleştirel yaklaşım dışında akademinin genelinde yeni medya teknolojileri paralelinde Türkiye tecrübesine dayalı özgün kavramların, teorilerin ve yöntemlerin geliştirilmediği görülmüştür. 30 yıllık tarihine bakıldığında Türk akademisindeki yeni iletişim çalışmalarının incelenen bütün kategorilerde Kıta Avrupası başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri kökenli sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi farklı disiplinlerden ödünç alınmış bir çalışma karakterine sahiptir. Bu anlamda özellikle dergiler bazında özgün

ekol veya ekollerden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bunun yanında dünyadaki akademik bilgi üretiminin mecrası olan dergiler daha fazla tematik olmaya başlamıştır. İletişim alanının bütününe ele alan dergiler yerine özellikle yeni medya ile ilgili farklı çalışma alanlarına adanmış çok sayıda akademik dergi bulunmaktadır.

Yeni medya çalışmaları alanında Türkçe literatürün kendi içinde küçük bir muhasebesini yapmayı hedefleyen bu çalışma, Türkiye tecrübesine dayanan özgün araştırma metinlerinin nitelik ve nicelik açısından arzulanan yere gelebilmesi için akademik dergi yayıncılığında daha fazla tematik dergiye ihtiyaç olduğunu, Türkçe literatürün yabancı literatürle derinlemesine ve sistematik bir şekilde karşılaştırmasına yönelik araştırmalara ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Alev Aslan ve Betül Öney Doğan, “Çevrimiçi Şiddet: Bir Siber Zorbalık Alanı Olarak “Potinss” Örneği”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 27, 2017, s. 95-119.
- Ali Özcan, “Yeni İletişim Teknolojileri, Yerel Gazetecilik ve Yerellik Algısı”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 26, 2016, s. 17-36.
- Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 07.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilef>
- Aynur Köse ve Eylem Arslan, “Türkiye Spor Federasyonlarına Ait Web Sayfalarının Milliyetçi Göstergeler Açısından İncelenmesi ve Diğer Ülke Federasyonlarıyla Karşılaştırılması”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 13, sy. 13, 2014, s. 95-116.
- Ayşenur Akyazı, “Yeni İletişim Ortamı Olarak Dijital Katılımcı Sözlüklerde Nefret Söylemi”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 22, 2016, s. 183-193.
- Barry Wellman, “Computer Networks As Social Networks”, *Science Magazine*, c. 293, 2001, s. 2031-2034.
- Bedir Erişti, “Çocuklarda Teknoloji Odaklı Görsel İletişim ve Dinamik Bir Görsel İletişim Yolu Olarak Dijital Öyküleme”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 52, 2017, s. 25-38.
- Bülent Küçükdoğan, “Multimedya Yayıncılığı Çağında Deneysel Hdtv Programı: Geleceğin Tv’si 201x”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1996, sy. 3, s. 119-122.
- Can, Kozanoğlu, *İnternet Dolunay Cemaat*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997
- Celalettin Aktaş, “Çevrimiçi Ortamda Yayımlanan Türk Gazetelerinin Etkileşimin Farklı Boyutlarında Bulunan Özelliklerini Kullanma Düzeyleri Üzerinde Ampirik Bir Çalışma”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 14, sy. 14, s. 7-20.
- Christine Hine, *Virtual Ethnography*, London: Sage, 2000.
- Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, 22.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/connectist>
- David Bell, *An Introduction to Cybercultures*, Routledge, 2005.
- David Post, “Governing Cyberspace”, *The Wayne Law Review*, c. 43, sy. 1, 1996, s. 155- 171.

- Ebru Ural, “İnternet ve Halkla İlişkiler - Gregory R Sherwin, Emily N. AVILA Çevirisi”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 11, sy. 11, 2001, s. 347.
- Elizabeth H. Bassett and Kate O’Riordan, “Ethics of Internet Research: Contesting the Human Subjects Research Model”, *Ethics and Information Technology*, c. 4, sy. 3, 2002, s. 233-247.
- Emin Aydın, “Ağ Güvenliği”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 6, s. 43-59.
- Emin Aydın, “Bilgisayar Vizyon ve Görüntü İşleme”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 6, sy. 6, 2014, s. 191-208.
- Emin Aydın, “Bilişim Sistemlerinde Güvenlik, Güvenirlik Mahremiyet ve Bilişim Suçları”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1992, s. 109-138.
- Emin Aydın, “Bilişim Toplumu”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 4, sy. 4, 1993, s. 57-86.
- Emin Aydın, “Myths About Teaching Computer”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s. 123-140.
- Emin Aydın, “Myths and Realities of On-Line Information Utulities and Its Networking”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 2, sy. 2, 1993, s. 121-134.
- Emin Aydın, “Sayısal Video Etkileşimi Teknolojisi ve Kişisel Bilgisayarlar”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 8, sy. 8, 1994, s. 177-184.
- Enterprise, Jubilee. *Youtuber*. Elex Media Komputindo, 2018.
- Eran Fisher, *Media and New Capitalism in the Digital Age: The Spirit of Networks*, Palgrave Macmillan, 2010.
- Erdal Peker, “Siberbuzamda Alarm”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1998, s. 113-118.
- Erdem Yedekci, “Yeni Toplumsal Hareketler ve “Bir Araya Gelmenin Koreografisi” Bağlamında Video Aktivizm”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 30, 2018, s. 55-74.
- Filiz Aydoğan, “Eleştirel Perspektiften Yeni Medya”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 15, 2009, s. 186-194.
- Filiz Otay, “Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Dünyayı Saran Web: Web Sitesi Geliştirirken Araştırma, Planlama ve Değerlendirmenin Ele Alınışı - Candace WHITE, Nirajna RAMAN Çevirisi”, *Marmara İletişim Dergisi*, c. 11, sy. 11, 2001, s. 373.
- Giovannetti, Emanuele; Kagami, Mitsuhiro, *The internet revolution: A global perspective*. Cambridge University Press, 2003.
- Hakan Alp, “Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük’te Yeniden Üretilmesi”, *İlef*, 2016, c. 3, sy. 2, s. 143-172.
- Hatice Turan, “Sosyal Medya’da Şiddet: Sağduyunun Yitiminde Başkalık ve Kendilik Deneyimleri”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 27, 2017, s. 121-133.
- Hediyetullah Aydeniz, “Editörden”, *Marmara İletişim Dergisi*, 2015, c. 24, sy. 1, s. V-VII.
- Hossein Kermani, “Telegramming News: How have Telegram Channels Transformed Journalism in Iran?”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 31, 2018, s. 168-187.
- Howard Rheingold, *The Virtual Community. Homesteading on Electronic Frontier*, The MIT Press, 2000.

- Hüseyin Köse, "İnternette "Açık" ve Demokratik Yayıncılık: "Sanal Ortam Günlükleri" ve Wiki'ler", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 13, sy. 13, 2008, s. 83-93.
- Jale Balaban, "Bilgisayar Destekli Öğretimde Uygulama", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 8, 1998, s. 255-264.
- James Brandon, *Virtual Caliphate: Islamic Extremists & Their Websites*, Civitas, 2008.
- Jeffrey Fisher, "The Postmodern Paradiso: Dante, Cyberpunk, and the Technosophy of Cyberspace", *Internet Culture*, David Porter (ed.), New York: Routledge, 1997, s. 111-128.
- Jeffrey Rosen, *The Naked Crowd Reclaiming Security and Freedom in an Anxious Age*, Random House Inc., 2004.
- Jodi O'Brien, "Writing in the Body: Gender (Re)Production in Online Interaction", *Communities in Cyberspace*, Marc A. Smith ve Peter Kollock (ed.), Routledge, 2005, s. 75-103.
- John Perry Barlow, "A Declaration of Independence of Cyberspace", <https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].
- Jason Ohler, "Digital Citizenship Means Character Education for The Digital Age", *Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review*, c. 77, sy. 8, 2012, s. 14-17.
- Karen Cerulo, "Reframing Sociological Concepts for Brave New a (Virtual?) World", *Sociological Inquiry*, c. 67, sy. 1, February, 1997, s. 48-58.
- Karen Mossberger, Caroline J. Tolbert ve Ramona S. McNeal, *Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation*, The MIT Press, 2007.
- Leaver, Tama; Highfield, Tim; Abidin, Crystal. *Instagram: Visual social media cultures*. John Wiley & Sons, 2020.
- Lincoln Dahlberg, "Democracy via Cyberspace: Mapping the Rhetorics and Practices of Three Prominent Camps", *New Media and Society*, c. 3, sy. 2, 2001, s. 157-177.
- Mahmut Oktay, "Bilgisayar Destekli Gazeteciliğin Klasik Haber Anlayışında Yaratacağı Değişiklikler", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 5, sy. 5, 1994, s. 59-78.
- Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, c. 1, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür -Kimliğin Gücü*, c. 2, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Manuel Castells, *İşyan ve Umut Ağları - İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012
- Mark Poster, "Cyberdemocracy: Internet and Public Sphere", David Trend (ed.), *Reading Digital Culture*, Blackwell Publishing, 2001.
- Mark Poster, "Databases as Discourse, or Electronic Interpellations", *The second media age*, Cambridge: Polity Press, 1995, s. 78-94.
- Morozov, Evgeny. *The net delusion: How not to liberate the world*. Penguin UK, 2011.
- Murat Özgen, "İnternet ve Türkiye'de İnternet Gazeteciliği", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 10, s. 57-64.

- Mustafa Cem Oğuz, “Şebekeleşmiş Otoriteryanizm ya da Otoriter Rejimlerin Siber Alanla İlişkisi: Rusya ve Çin Üzerine Bir Literatür İncelemesi”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 31, 2018, s. 103-120.
- Necmi Emel Dilmen, “Yönetenler Açısından Türkiye’de İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 22, 2005, s. 91-101.
- Nick Fox ve Chris Roberts, “The Sociology of a Virtual Community”, *Sociological Review*, c. 47, sy. 4, 1999, s. 663-671.
- Nikolaos Misirlis ve Maro Vlachopoulou, “Social Media Metrics and Analytics in Marketing – S3M: A Mapping Literature Review”, *International Journal of Information Management*, c. 38, sy. 1, February 2018, s. 270-276.
- Nilüfer Timisi, “Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi”, *İnternet, Toplum, Kültür*, Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (eds.), Ankara: Epos Yayınları, 2005, s. 89-105.
- Noam Cook, *Technological Revolutions and the Gutenberg Myth’ in Internet Dreams*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Martínez-López, Francisco J.; D’alessandro, Steven, *Advances in Digital Marketing and eCommerce*. Springer, 2020.
- Oğuz Kuş, “Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örneği Olayı Bağlamında Bbc World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği ile Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2016, sy. 51, s. 97-121.
- Oya Tokgöz, “Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi Kültür ve İletişim Dergisi, c. 6, sy. 1, 2003, s. 9-32.
- Özlem Erkmen, Canan Arslan, Burcu Gümüş ve İlknur Doğu Öztürk, “Türkiye’de Ekoloji Hareketlerinin Sınırlı Sosyal Medya Kullanımı: Ekoloji Birliği Twitter Ağı Analizi Örneği”, *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, sy. 56, 2019, s. 31-66.
- Paolo Gerbaudo, *Twitler ve Sokaklar*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2014.
- Pavlik, John V. “Trends in new media research: A critical review of recent scholarship.” *Sociology Compass*, c.7, sy.1, 2013, s.1-12.
- Ramazan, Yelken, *Cemaatin Dönüşümü, Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Robert Sprague, “From Taylorism to the Omnipicon: Expanding Employee Surveillance Beyond the Workplace”, *Journal of Computer & Information Law*, c. 25, sy. 1, 2007, s. 1-35.
- Sharan, B., Merriam, *Nitel Araştırma*, çev. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayın, 2015.
- Shawn Wilbur, “An Archaeology of Cyberspaces: Virtuality, Community, Identity”, *Internet Culture*, David Porter (ed.), New York: Routledge, 1997, s. 5-22.
- Sherry Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, Phoenix, 1997.
- Sinem Yeygel ve Ayşen Temel Eğinli, “Çocukların Yeni Oyunağı: İnternet (Çocukların İnternet Kullanımına İlişkin Bir Araştırma)”, *Marmara İletişim Dergisi*, sy. 15, 2009, s. 159-183.

- Steve Jones (der.), *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net*, London: Sage, 1999.
- Suat Gezin, "Multimedya", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 5, s. 5-22.
- Şengül Özerkan, "Bilgisayar ve İletişim", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s.151-160.
- Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 13.02.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom>
- Yasemin İnceoğlu, "Bilgisayar ve İnsan Yaşamı Üzerine Bazı Etkileri", *Marmara İletişim Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1993, s. 141-150.
- Zekiye Tamer Gencer, "Norman ve Skinner'ın E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeğinin Kültürel Uyarlaması İçin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 52, 2017, s. 131-145.
- Zerrin Ayvaz, "Unix ve Windows Nt İşletim Sistemlerine Genel Bakış", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 9, 1999, s. 391-402.
- Zeynep Zelal Kızılkaya, "Sosyal Medya Kullanıcılarının Metalaşması: YouTuberlar Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, sy. 35, 2020, s. 63-91.
- Zizi Papacharissi, "The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere", *New Media & Society*, c. 4, sy. 1, 2002, s. 9-27.
- Zygmunt Bauman ve David Lyon, *Akışkan Gözetim*, çev. Elçin Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Türkiye'deki Medya Okuryazarlığı Tezlerinin Metodolojik Açıdan İncelenmesi

Serkan BAYRAKCI*

Öz

Medya okuryazarlığı, iletişim ve eğitim bilimleri arasında yer alan ve sıklıkla bu alanlardaki bilimsel çalışmalara konu olan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'nın örgün eğitimde ders vermeye başladığı 2007 yılından günümüze kadar medya okuryazarlığıyla ilgili yazılmış olan 31'i doktora olmak üzere toplam 140 lisansüstü tez, metodolojik olarak incelenmiştir. Meta analiz yöntemiyle yürütülen bu çalışmanın amacı medya okuryazarlığı konusunda yazılmış tezlerin genel durumunu betimlemek ve doktora tezlerini metodolojik açıdan inceleyerek eğilimleri ve eksiklikleri ortaya koymaya çalışmaktır. Tezlerin metodolojik açıdan değerlendirilmesi, alandaki eksiklerin ve eğilimlerin ortaya konması nedeniyle önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında medya okuryazarlığı başlıklı tezler toplanmış ve enstitü bazlı analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, medya okuryazarlığı tezlerinin neredeyse tamamının eğitim ve medya/iletişim konularında yazıldığı görülmüştür. Tezlerin eğitim bilimleri ve sosyal bilimler enstitüsü çatısı altında yer aldığı ve tezlerde çoğunlukla karma yöntem kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Veri toplama aracı olarak görüşme ve anket tercih edilirken, nitel analizlerde yazılımlardan sınırlı düzeyde faydalandığına ve araştırmalarda amaç, yöntem, kapsam gibi metodolojik açıklamaların genel olarak ifade edildiğine ulaşılmıştır. Ayrıca veri analizlerinde ön koşul testlerin eksikliği, uygulanan test ile yorumlar arasında farklılıklar olduğu ve veri toplama araçlarının yöntem olarak ifade edilmesi gibi metodolojik sorunlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya Okuryazarlığı, Metodoloji, Medya ve İletişim, Meta Analiz, Dijital İletişim

* Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bilişim Anabilim Dalı, serkan.bayrakci@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0002-3817-1927

Methodological Analysis of Media Literacy Theses in Turkey

Serkan BAYRAKCI

Abstract

Media literacy is a field in between communication and educational sciences. The aim of this study, which is carried out using the meta-analysis method, is to describe the general state of theses written on media literacy and to attempt to reveal the trends and deficiencies of the area by examining the doctoral theses from a methodological perspective. Within the scope of this research, theses containing media literacy-related titles were collected and analyzed in accordance with their institutes. Accordingly, a total of 140 theses written on media literacy since 2007, 31 of which are doctoral dissertations, have been examined. The following conclusions have been reached as a result: almost all of the media literacy theses written on education and media/communication subjects had been gathered under the umbrella of educational sciences and social sciences institutes. They had utilized mostly mixed methods; preferred interviews and questionnaires as data collection tools and applied software only at a limited level in qualitative analysis. Moreover, methodological explanations such as purpose, method and scope were generally stated. In addition, methodological problems were identified such as the lack of prerequisite tests in data analysis, the incongruity between the applied tests and their interpretations, and the expression of data collection tools as a method.

Keywords: Media Literacy, Methodology, Media and Communication, Meta Analysis, Digital Communication

Giriş

Sektörel olarak medyanın ve diğer enformasyon teknolojilerinin hayatımızın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte, medyaya yönelik farkındalık çalışmaları da artmıştır.¹ Başta Avrupa ve Amerika olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde medya okuryazarlığına yönelik çeşitli etkinlikler ve müfredat çalışmaları yapı- lıp hayata geçirilmektedir. Bu çalışmaların genel amacı da toplumların medya okuryazarlıklarını yükseltmek, başta öğrenciler olmak üzere toplumu teknolojik gelişmelere ayak uydurmak, nitelikli medya kullanıcılarının ortaya çıkmasını sağlamak ve medya içeriği üretme konusunda bireyleri yetkinleştirmektir. Medya okuryazarlığı, sürekli değişen ve gelişen teknolojilere, yeni iletişim biçimlerine ayak uydurma açısından bir çözümleme yeteneği kazanmak ve zihni farklı me- saj türlerine açmak olarak tanımlanabilir.² Medya okuryazarlığı ayrıca medyaya maruz kalan bireyin karşılaştığı çok çeşitli mesajlar üzerinde kontrol ve içerik üretmede uygulama yeteneğini artıran bir yetkinliktir. Tüm bunlara ek olarak medya okuryazarlığı insanların günlük yaşamlarında önüne çıkan birçok medya mesajı biçimine karşı farkındalıklarının da bir tezahürüdür.

Medya okuryazarlığının birçok farklı tanımı vardır ve bu tanımları iletişim öğelerini temel alarak yapan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Nilüfer Sezer medya okuryazarlığını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Medya okuryazarlığı, medya aracılığıyla aktarılan simgeleri/sembolleri kodlayabilme ve kod çözebilme/açıklama, analiz ve sentez yapabilme ve dolaylı ileti üretebilmektir. Medya eğitimi, medyanın çalıştığı ‘uygulamalı’ deneyimleri ve medya ürünlerini kapsayan bir çalışmadır; medya okur- yazarlığı eğitimi ise, medya okuryazarlığıyla ilintili yetenekleri/becerileri öğretmeye adanmış eğitsel bir alandır.”³

Medya okuryazarlığına yönelik çok sayıda bakış açısı olmasına karşın William J. Potter, bu bakış açılarını dört temel ana uzmanlık grubu çerçevesinde özetle- miştir. Bunlardan ilki medyanın çocuklara yönelik potansiyel olumsuz etkileri ve kamu politikası üzerine yoğunlaşan gruptur. İkincisi halkın medya iletilerini

1 UNESCO, “Media and Information Literacy”, 21 Nisan 2021, <https://www.unesco.org/en/communication-information/media-information-literacy>; Avrupa Birliği, “Media literacy”, 2019, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/media-literacy>; Avrupa Konseyi, <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/media-literacy>; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Medya Okuryazarlığı, <https://www.medyakuryazarligi.gov.tr>.

2 Zakir Avşar, “Medya Okuryazarlığı”, *İletişim ve Diplomasi*, c. 2, sy. 5, 2014, s. 7.

3 Nilüfer Sezer, “Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Eğitimine İlişkin İlk Girişimler ve Sonrası”, *Medya Okuryazarlığı Üzerine...*, der. Nilüfer Sezer ve Nuray Yılmaz Sert, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2019, s. 53.

çözümllemek için gerekli olan becerileri kazanması ve buna yönelik eğitimlerle ilgilenen gruptur. Üçüncüsü çocukların medya mesajlarını algılaması konusunda onları yönlendiren ebeveyn ve yetişkinlere yardımcı olmakla ilgilenen gruptur. Ve sonuncusu başta kitle iletişim araçları olmak üzere medyanın toplum üzerindeki etkilerini eleştirel bakış açısıyla inceleyen gruptur. Medya okuryazarlığı, karşılaşılan mesajların anlamını işlemek ve yorumlamak için kendimizi kitle iletişim araçlarına maruz bıraktığımızda aktif olarak kullandığımız bir dizi bakış açısıdır. Medya okuryazarlığı hakkında yazan çoğu kişi bunu öncelikle bir beceri olarak görür ve bu beceriye atıfta bulunmak için eleştirel düşünciyi kullanır.

Ayrıca medya okuryazarlığı yedi beceriyi gerektirir.⁴

1. Analiz (Analysis): Bir mesajı anlamlı ögelere bölmek.
2. Değerlendirme (Evaluation): Bir mesaj ögesini bazı standartlarla karşılaştırmak ve yorumlamak.
3. Gruplama (Grouping): Mesajın hangi şekilde birbirine benzediğini belirlemek ve gruplara toplamak.
4. Tümevarım (Induction): Küçük bir öge kümesinden bir örüntü çıkarma, ardından örüntüyü kümedeki tüm ögelere genelleme yapmak.
5. Tümdengelim (Deduction): Ayrıntıları açıklamak için genel ilkeleri kullanmak.
6. Sentez (Synthesis): Öğeleri yeni bir yapıya monte etmek.
7. Soyutlama (Abstraction): Bir mesajın özünü vermek. Mesajın kendisinden daha az sayıda kelimeyle kısa, net ve doğru bir açıklama oluşturmak.

Dijital süreçlerle birlikte ise medya okuryazarlığı farklılaşmıştır. Avrupa Komisyonu, “Dijital ortamda medya okuryazarlığına Avrupalı bir yaklaşım” isimli raporunda dijital medya okuryazarlığı kavramını genişleterek geleneksel medyayı ve internet ortamını, medya ekonomisini, telif hakkı gibi daha geniş yelpazedeki unsurları da medya okuryazarlığı bünyesinde değerlendirmiştir.⁵

Medya okuryazarlığı seviyesini artırmak, medyanın etkilerine daha az maruz kalma ve bunların nihai etkilerini kontrol etme konusunda bireylere daha fazla güç sağlamaktadır. Medyanın hayatımızda artan önemiyle birlikte medya okuryazarlığının da önemi artmış ve medya ve iletişim çalışmaları ile eğitim bilimleri alanlarının ortak noktalarından biri olmuştur. Medya teknolojilerinin multidisipliner yapısı beraberinde medya okuryazarlığı konusunu da multidisipliner kılmıştır. Hem Türkiye’de hem de dünyada birçok kurum, kuruluş ve akademik çevre konu üzerine çalışmalar yapmakta ve medya okuryazarlığı eğitimlerinin verimliliğini artırmaya çalışmaktadırlar. Hediyeullah Aydeniz’e göre “medya okuryazarlığı

4 W. James Potter, *Media Literacy*, California: Sage Publications, 2021, s. 40.

5 “A European Approach to Media Literacy in The Digital Environment”, Commission of The European Communities, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2007%3A0833%3AFIN%3AEN%3APDF> [Erişim Tarihi: 20.02.2022].

eğitimi, bireye eleştirel düşünebilme, etkili iletişim kurabilme ve aktif vatandaş olma konusunda yardım eder.”⁶ Türkiye’de 2005 yılında medya okuryazarlığını odağa alan ilk konferans Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiş ve bu konferansın bildirileri *Eleştirel Medya Okuryazarlığı* adı ile 2008 yılında kitaplaştırılmıştır.⁷ 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı, medya okuryazarlığı dersini ortaokullarda⁸ seçmeli ders olarak müfredata dahil etmiştir. Yaygın eğitim kapsamındaki çalışmalar açısından ise Türkiye’deki ikinci önemli gelişme Aile Eğitim Programı’nın (aep.gov.tr) geliştirip 2010 yılında eğitimlere başlamasıdır. 2005 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin düzenlediği I. Ulusal Medya Okuryazarlığı Konferansı’ndan bu yana Türkiye’de akademik gündemdeki yerini koruyan medya okuryazarlığı, medya ve iletişim çalışmalarının bir alt alanı olarak hakemli bir akademik dergiye isim olacak şekilde (*Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*)⁹ hem teorik hem de uygulama boyutuyla giderek müstakil bir çalışma alanına dönüşmektedir.

Hem uygulama boyutuyla medya okuryazarlığı eğitimi hem de akademik çalışmalar boyutuyla medya okuryazarlığı alanlarında Türkiye’de akademik bir birikimin olduğu söylenebilir ve bu literatür genişlemeye devam etmektedir. Öte yandan medya okuryazarlığı alanında yapılan bu akademik çalışmaları konu edinen araştırmaların sayısı ise sınırlıdır. Şimdiye kadar tespit edilebilen çalışmalar arasında Emel Arık ve Bilal Arık’ın “A Meta Analysis Study for Graduate Thesis on Media Literacy in Turkey”¹⁰ başlıkla çalışmaları bu alandaki ilk çalışma olması açısından önemlidir. Çalışmada medya okuryazarlığı başlıklı tezlerin genel bilgilerinin yanı sıra tezlerde kullanılan araştırma yöntemi, çalışma grupları ve veri toplama tekniklerine yer verilmiştir. Elinizdeki bu çalışmada ise Arık ve Arık’ın çalışmasındaki araştırma başlıklarına ek olarak tezlerde yapılan istatistiksel analizler, yazılımlar, ölçeklerin türü, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, amaç, kapsam, sınırlılık gibi metodolojik öğeler ve metodolojik sorunlar incelenmiştir. Bu yönüyle çalışma, medya okuryazarlığı konusunda yapılan lisansüstü tezleri metodolojik olarak derinlemesine inceleyen bir meta analiz çalışması olması açısından alana ve gelecek çalışmalara katkı yapmayı hedeflemektedir. Medya ve iletişim çalışmalarının Türkiye’deki birikiminin metodolojik yönelimleri hakkında

6 Hediyeullah Aydeniz, *Medyayı Tanımak-1*, İstanbul: AEP Uygulama ve Yaygınlaştırma Projesi, 2012, s. 8.

7 Mutlu Binark ve Mine Gencel Bek, *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*, İstanbul: Kalkedon, 2010, s. 7-8.

8 2018 yılında güncellenen ders kitabı için bkz. [http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813172123543-7ÖP%202018-83%20Medya%20okur%20yazarlığı%20\(7%20veya%208.%20sınıf\).pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813172123543-7ÖP%202018-83%20Medya%20okur%20yazarlığı%20(7%20veya%208.%20sınıf).pdf) [Erişim Tarihi: 10.02.2022].

9 *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*, www.medyakuryazari.org.

10 Emel Arık ve Bilal Arık, “A Meta Analysis Study for Graduate Thesis on Media Literacy in Turkey”, *Online Journal of Communication and Media Technologies*, c. 11, sy. 4, 2021, s. 1-16.

da bir değerlendirme yapma imkânı da verebilecek bu tür bir çalışma, akademik bilgi üretiminin önemli bir göstergesi olan lisansüstü tezlere odaklanmıştır.

Meta analiz “Belirli bir konuda yapılmış, birbirinden bağımsız, birden çok çalışmanın sonuçlarını birleştirme ve elde edilen araştırma bulgularının istatistiksel analizini yapma yöntemidir.”¹¹ Meta analiz çalışmaları, belirli bir konudaki araştırmaları toplayarak çalışmaların sonuçlarını analiz etmeyi ve yorumlamayı amaçlamaktadır.¹² Bu çerçeveden hareketle çalışmamızda doktora tezleri özelinde lisansüstü çalışmalar metodolojik olarak irdelenmiş ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Medya okuryazarlığı konusu lisansüstü tez çalışmalarında ne sıklıkta işlenmiştir?
- Medya okuryazarlığı konusundaki lisansüstü tezlerin tür, yıl, dil, enstitü ve bölümlere göre dağılımı nasıldır?
- Türkiye’deki medya okuryazarlığı alanında yazılan doktora tezlerinin araştırma yöntemleri, örnekleme yöntemleri ve örneklemeleri nelerdir?
- Medya okuryazarlığı konulu doktora tezlerindeki veri toplama yöntemleri nelerdir?
- Tezlerdeki araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının durumu nedir?
- Tezlerin veri analizinde hangi yazılımlar ve teknikler kullanılmıştır?
- Araştırmada kullanılan ölçeklerin durumu nasıldır?
- Araştırmanın metodolojisine yönelik yapılan açıklamaların dağılımı nasıldır?
- Doktora tezlerindeki analizlerde eksikler ve sorunlar nelerdir?

Araştırmanın problemlerini cevaplayan bu meta analiz çalışmasında YÖK Tez Merkezi’ndeki (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) medya okuryazarlığıyla ilgili 31’i doktora olmak üzere toplam 140 lisansüstü tez incelenmiştir. Doktora tezleri özelinde her bir teze ait betimsel ve metodolojik özelliklere dair veriler 2022 Şubat ayı içinde Microsoft Excel’e kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Araştırma için YÖK Tez Merkezi’nin sağladığı veriler, araştırmacının amacına uygun olarak ürettiği değişkenler ve kodlar oluşturulmuştur. Ayrıca Arık ve Arık ile Bozkurt¹³ tez inceleme çalışmalarından faydalanılmıştır.

11 Semra Akgöz, İlker Ercan ve İsmet Kan, “Meta-analizi”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, c. 30, sy. 2, 2004, s. 108.

12 Louis Cohen, Lawrence Manion ve Keith Morrison, *Research Methods in Education*, London: Routledge, 2007.

13 Metin Bozkurt, “Çocuk Dergileriyle İlgili Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”, *The Journal of Social Science*, c. 4, sy. 7, 2020, s. 275-283.

Araştırma ve Bulgular

YÖK Tez Merkezi'nde, başlığında “media literacy” yer alan toplam 140 tez bulunmaktadır. Arama Türkçe yapıldığında “medya okuryazarlığı, medya okuryazarlıkları, medya okuryazarlığının vb.” tüm eklerle farklı sonuçlar elde edildiği için arama İngilizce kavramlarla yapılmıştır. Elde edilen 140 tezin %78'i (n=109) yüksek lisans, %22'si (n=31) ise doktora tezidir. Tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Tez Türü			
Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
2007	1	0	1
2008	4	1	5
2009	4	0	4
2010	4	2	6
2011	5	2	7
2012	5	2	7
2013	10	4	14
2014	6	2	8
2015	7	2	9
2016	4	4	8
2017	7	2	9
2018	9	5	14
2019	21	1	22
2020	7	2	9
2021	15	2	17
Toplam	109	31	140

YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezler yıllara göre incelendiğinde ilk çalışma; 2007 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde “Ortaöğretim 10. Sınıf Öğrencilerinin Televizyon Dizilerindeki Mesajları Algılamalarında Medya Okuryazarlığının Etkisi” başlıklı yüksek lisans tezidir. Konu hakkındaki ilk doktora tezi ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2008'de tamamlanan “Egemen İdeolojinin Bir Aracı Olarak Medya ve Eleştirel Farkındalığın Gerekliliği: Medya Okuryazarlığı” başlıklı tezdur. 2019 yılındaki 22 adet tez, toplam tez sayısının %16'sına karşılık gelmektedir. 2010 ve

2011 yıllarında 7 tez yazılmışken 2012 yılında sayının iki katına çıkarak 14 tez yazıldığı görülmüştür.

Tablo 2. Tezlerin Yazım Diline ve Türüne Göre Dağılımı

Dil	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Türkçe	101	29	130
İngilizce	8	2	10
Toplam	109	31	140

Medya okuryazarlığı ile ilgili tezlerin %93'ü Türkçe (n=130), %7'si ise İngilizce (n=10) yazılmıştır. İngilizce yazılan 10 tezin 2'si doktora, 8'i yüksek lisans düzeyindedir.

Tablo 3. Tezlerin Enstitülere ve Türüne Göre Dağılımı

Enstitü Türü	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	63	23	86
Sosyal Bilimler Enstitüsü	46	8	54
Toplam	109	31	140

Medya okuryazarlığı üzerine yazılan bütün tezlerin üniversitelerde sosyal bilimler ya da eğitim bilimleri enstitüsü çatısı altında yazıldığı görülmüştür. Bu tezlerin %39'u (n=54) sosyal bilimler enstitüsünde, %61'u (n=86) ise eğitim bilimleri enstitüsünde yazılmıştır. Sosyal bilimler enstitüsünde yazılan tezlerin %15'i doktora (n=8) düzeyinde iken, eğitim bilimlerindekilerde bu oran %27'dir (n=23).

YÖK Tez Merkezi veri tabanında tezlerin, ilk sırada yer alan bölümleri incelendiğinde eğitim bilimleri enstitüsü bünyesindekilerin beyan edilen ilk alanları “eğitim ve öğretim”dir. Sosyal bilimler enstitüsünün eğitim bilimlerine göre daha geniş yelpazeye sahip olmasından dolayı tezlerin alanları da farklılık göstermektedir. Tezlerin alanlarına göre dağılımları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı

Bilim Dalı	Tez Türü		Toplam	Yüzde
	Yüksek Lisans	Doktora		
Eğitim ve Öğretim	69	17	86	61.2
Gazetecilik	15	4	19	13.7
İletişim Bilimleri	10	5	15	10.0
Radyo-Televizyon	5	4	9	6.5

Halk Bilimi (Folklor)	1	0	1	0.7
Halkla İlişkiler	6	1	7	5.0
Coğrafya	1	0	1	0.7
Kamu Yönetimi	1	0	1	0.7
Bilgi ve Belge Yönetimi	1	0	1	0.7
Toplam	109	31	140	100

Coğrafya, kamu yönetimi ve bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde birer yüksek lisans tezi yazılmıştır. Sosyal bilimler enstitüsünde yazılan tezlerden 19'u gazetecilik, 15'i iletişim bilimleri, 9'u radyo-televizyon ve 7'si halkla ilişkiler alanlarında üretilmiştir. Bu alanların geneli, medya ve iletişim çalışmaları olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda medya okuryazarlığıyla ilgili yazılan tezlerin büyük oranda eğitim, medya ve iletişim alanlarında yazıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın ayırt edici bir özelliği olarak medya okuryazarlığına başlıgında yer veren doktora tezleri, metodolojik olarak derinlemesine incelenmiştir. 31 doktora tezinin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırma Yöntemine Göre Tezlerin Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Enstitü		Toplam
	Eğitim Bilimleri Enstitüsü (EBE)	Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE)	
Karma	13	3	16
Nicel	3	2	5
Nitel	6	4	10
Toplam	22	9	31

Tablo 5'te görüldüğü üzere tezlerin %53'ünde (n=16) nicel ve nitel araştırma yöntemlerini birleştiren karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem kullanan doktora tezlerinin 13'ü eğitim bilimleri enstitüsünde, 3'ü sosyal bilimler enstitüsündedir. Sadece nitel araştırma yöntemlerini kullanan 10 tezin 6'sı eğitim, 4'ü ise sosyal bilimler; sadece nicel araştırma yöntemlerini kullanan 5 tezin ise 3'ü eğitim, 2'si sosyal bilimler enstitüsü çatısı altında yapılmıştır.

Doktora tezlerinin veri toplama teknikleri de incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Veri Toplama Tekniklerinin Enstitüye Göre Dağılımı

Veri Toplama Tekniği	Enstitü		Toplam
	EBE	SBE	
Gözlem	4	0	4
Doküman	9	2	11
Anket	12	5	17
Deney	6	0	6
Görüşme	17	1	18
Toplam	48	8	56

Tezlerin 18'inde veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmış ve bu 18 tezin neredeyse tamamı eğitim bilimleri enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Anket yöntemiyle veri toplayan tezlerin 12'si eğitim, 5'i sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Veri toplama tekniği olarak gözlem kullanan 4 ve deney yapan 6 tezin tamamı eğitim bilimleri enstitüsü çatısı altındadır. Karma yöntemle yapılan tezlerin sayısının fazla olması beraberinde veri toplama araçlarının da birlikte kullanılmasını ortaya çıkarmıştır. Her bir tezde birlikte kullanılan veri toplama teknikleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Veri Toplama Teknikleri

Kullanılan Veri Toplama Tekniği	Sayı	Yüzde
Anket+Deney+Görüşme	2	6.7
Anket+Görüşme	2	6.7
Anket	8	26.7
Kuramsal Çalışma	2	6.7
Gözlem+Doküman+Görüşme	2	6.7
Doküman+Görüşme	2	6.7
Görüşme	2	6.7
Doküman	2	6.7
Gözlem+Görüşme	2	6.7
Anket+Doküman	2	6.7
Anket+Doküman+Deney	1	3.3
Anket+Doküman+Görüşme	1	3.3
Deney+Görüşme	1	3.3
Gözlem+Doküman+Deney+Görüşme	1	3.3
Anket+Doküman+Deney+Görüşme	1	3.3
Toplam	31	100

Tezler kullanılan veri toplama tekniğine göre incelendiğinde tek başına anket tekniğini kullanan tezlerin sayısı 8, görüşme ve doküman analizi tekniğini kullanan tezlerin sayısı ise 2'dir. Bütün tezlerde veri toplama tekniği olarak gözlem ve deney tek başına değil, farklı tekniklerle birlikte kullanılmıştır. Tezlerin ikisinde 5 farklı veri toplama tekniğinin 4'ü birlikte kullanılmıştır. 31 tezin 9'unda iki farklı veri toplama tekniği bir arada kullanılmıştır. Bu anlamda Tablo 6'da yer alan veriler de hesaba katılırsa en fazla, görüşme tekniğiyle; anket, gözlem, deney gibi farklı bir veri toplama tekniğinin birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Medya okuryazarlığı doktora tezlerinde, veri toplama tekniği olarak anketi kullanan çalışmalarda yer alan ölçek türlerinin dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Kullanılan Ölçeklerin Enstitüye Göre Dağılımı

Kullanılan Ölçekler	Enstitü		Toplam	Yüzde
	EBE	SBE		
Geliştirme	7	1	8	26
Hazır	1	3	4	13
Hazır ve Geliştirme	1	1	2	6
Kullanılmamış	11	3	14	45
Uyarlama	2	1	3	10
Toplam	22	9	31	100

Tablo 5 ve 8'de belirtildiği üzere tezlerin %45'inde (n=14) veri toplama aracı olarak ölçek ya da anket kullanılmamıştır. Araştırmalarında veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanan tezlerin sayısı toplam 17'dir. Ölçek geliştirme çalışması yapan doktora tezleri, 7'si eğitim bilimleri, 1'i sosyal bilimler enstitüsünde olmak üzere toplam 8'dir. Anket yöntemiyle veri toplayan tezler en fazla ölçek geliştirmeye yer vermiştir. Hazır ölçek kullanan nicel çalışmaların sayısı 4'tür ve bunların 1'i eğitim bilimleri, 3'ü ise sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Aynı anda hem ölçek geliştirme hem de var olan hazır bir ölçeği kullanan tez sayısı 2'dir.

Doktora tezlerindeki araştırmaların uygulandığı örneklem-çalışma gruplarına dair veriler, Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Örneklem-Çalışma Grubu

Örneklem-Çalışma Grubu	Enstitü		Toplam	Yüzde
	EBE	SBE		
Anaokulu Öğrencileri ve Velileri	1	0	1	3
Bireyler	0	1	1	3
Kuramsal	0	1	1	3
Kurumlar	0	1	1	3
Lise Öğrencileri	1	0	1	3
Müfredat	3	1	3	10
Ortaokul Öğrencileri	3	1	4	13
Ortaokul Öğrencileri ve Alan Uzmanları	1	0	1	3
Ortaokul Öğrencileri ve Velileri	2	1	3	10
Ortaokul Öğrencileri ve Velileri ve Öğretmenleri	1	0	1	3
Ortaokul Öğrencileri ve Öğretmenleri	0	1	1	3
Çocuk Dergileri	1	0	1	3
Öğretmenler	2	0	3	10
Üniversite Öğrencileri	7	2	9	29
Toplam	22	9	31	100

Medya okuryazarlığı üzerine yazılan doktora tezlerinin %29'unun (n=9) örneklemini, üniversite öğrencileridir. Bunların 7'si eğitim bilimleri, 2'si sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde. Medya okuryazarlığı dersini ilk kez alan ortaokul öğrencilerini örneklem seçen, eğitim bilimleri alanında 3 ve sosyal bilimlerde 1 tez yer almaktadır. Ortaokul öğrencileriyle birlikte onların velilerini de birlikte inceleyen tez sayısı ve sadece müfredatları inceleyen tez sayısı 3'tür. Genel olarak tezlerde tek bir örneklem ya da çalışma grubuna yönelik çalışıldığı gözlenmiştir. Örneklem olarak toplumdaki bireyleri ve kurumları ele alan 2 çalışma da sosyal bilimler enstitüsünde hazırlanmıştır.

Hem nicel hem de nitel araştırmalarda örneklem veya çalışma grubu belirlenirken bilimsel yöntemlere başvurulur. YÖK Tez Merkezi'nde kayıtlı medya okuryazarlığı alanındaki doktora tezlerindeki örnekleme yöntemleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Örneklemeye Yöntemine Göre Tezlerin Dağılımı

Örneklemeye Yöntemi	Enstitü		Toplam	Yüzde
	EBE	SBE		
Örneklemeye Kullanılmamış (Kuramsal-Doküman)	3	3	6	19
Amaçlı Örneklemeye	5	1	6	19
Örneklemeye Yöntemi Açıklanmamış	3	0	3	10
Basit Tesadüfi	2	2	4	13
Basit Tesadüfi + Ölçüt Örneklemeye	1	0	1	3
Kontenjan (Kota) Örneklemesi	1	0	1	3
Tabakalı Örneklemeye	2	1	3	10
Tabakalı Örneklemeye + Amaçlı Örneklemeye	1	0	1	3
Tesadüfi Örneklemeye	2	1	3	10
Çok Aşamalı Küme Örneklemeye	1	0	1	3
Ölçüt Örneklemeye	1	1	2	6
Toplam	22	9	31	100

Medya okuryazarlığı alanında yapılmış doktora araştırmalarında tesadüfi olmayan ve tesadüfi örneklemeye yöntemlerine başvuran tezlerin sayıları 10'ar adettir. Tesadüfi olmayan örneklemeye yöntemlerini kullanan tezlerin 6'sında amaçlı, 1'inde kontenjan, 2'sinde ölçüt örneklemeye ve 1'inde de çok aşamalı küme örneklemeye yöntemleri tercih edilmiştir. Tesadüfi örneklemeye yöntemlerine başvuran doktora tezlerinde; 4'ünde basit, 3'ünde tabakalı ve 3'ünde ise doğrudan tesadüfi örneklemeye yöntemine başvurulduğu belirtilmiştir. Tablo 10'da görüldüğü üzere 31 doktora tezinin 3'ünde örneklemeye yöntemine dair her hangi bir bilgiye rastlanılmamış, 6 tezde ise kuramsal veya doküman inceleme çalışılmış olduğu için örneklemeye yöntemine yer verilmemiştir.

Doktora tezlerinde yapılan veri analizlerinde kullanılan yazılımların enstitü türlerine göre dağılımları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Veri Analizinde Kullanılan Yazılımların Dağılımı

Veri Analizi Yazılımları	Enstitü		Toplam	Yüzde
	EBE	SBE		
SPSS	12	5	17	74
AMOS	0	0	0	0
LISREL	1	0	1	4

Maxqda	1	0	1	4
NVIVO	3	0	3	13
R	0	0	0	0
Toplam	18	5	23	100

Veri analizi yazılımı kullanan doktora tezlerinin %74'ü (n=17) Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) kullanmıştır. Sosyal bilimler enstitüsü kapsamında hazırlanan tezlerin tamamında veri analizi yazılımı olarak SPSS kullanılmıştır. Öte yandan eğitim bilimleri enstitüsünde yapılan 3 tezin nitel veri analizinde NVIVO ve 1'inde de MAXQDA tercih edilmiştir. Ayrıca yine eğitim bilimleri bünyesinde hazırlanan 1 tezte yapısal eşitlik modelinde LISREL veri analizi yazılımı olarak kullanılmıştır. AMOS ve R yazılımlarından herhangi bir tezte faydalanılmamıştır. Tablo 6 ve 8'de belirtildiği üzere veri toplama aracı olarak anket yöntemini tercih eden 17 tez çalışmasının tümünde SPSS ve nitel veri analizlerinde ise en fazla NVIVO yazılımının kullanıldığı görülmüştür.

Medya okuryazarlığı doktora tezlerinde yapılan veri analiz teknikleri incelenmiş, Tablo 12'de belirtilmiştir.

Tablo 12. Veri Analiz Teknikleri

Veri Analiz Teknikleri	Sayı	Yüzde
Frekans Analizi	22	21
Wilcoxon T	2	2
Mann-Whitney U	5	5
Kruskal Wallis	4	4
Ki-Kare	4	4
T Testi	11	11
ANOVA	10	10
Post-Hoc	7	7
Korelasyon (Spearman/Pearson)	11	11
Regresyon	5	5
Açımlayıcı Faktör Analizi	12	12
Doğrulamalı Faktör Analizi	3	3
Normallik Testi	8	8
Toplam	104	100

Tablo 12'de görüldüğü üzere frekans analizi 22 tezte yer bulmuştur. Veri dağılımının normallik gösterip göstermediğini inceleyen normallik testine 8 tezte

yer verilmiştir. Nicel veri analiz tekniklerinden, değişkenler arasındaki farklılıkları inceleyen T Testi 11 tezde ve ANOVA testi 10 tezde uygulanmıştır. Benzer şekilde Mann-Whitney U testi 5 tezde, Kruskal Wallis testi ise 4 tezde uygulanmıştır. Hangi gruplar arasındaki farklığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan Post-Hoc testi ise 7 tezde analizler arasında yer almıştır. Ayrıca 11 tezde de değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca nicel verilerden birbiriyle ilişkili değişkenleri bir araya toplamaya yarayan faktör analizlerinden açıklayıcı faktör analizi 12 tezde, doğrulayıcı faktör analizi ise 3 tezde uygulanmıştır.

Son olarak çalışmamızda; incelen doktora tezlerinde araştırmaların metodolojilerine dair bilgilerin net olarak veriliş verilmemiş olduğu incelenmiştir. Metodolojiye dair başlıklar Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Araştırma Metodolojisi

Araştırma Metodolojisi	Enstitü		Toplam
	EBE	SBE	
Amaç	22	6	28
Kapsam	14	5	19
Evren ve Örneklem Bilgisi	20	6	26
Araştırma Sınırlılıkları	22	4	26
Hipotez/Araştırma Sorular Kurulması	22	6	28
Araştırma Modeli	16	1	17

Medya okuryazarlığıyla ilgili tezlerden eğitim bilimlerindeki 22 tezin tamamında, sosyal bilimlerdeki 9 tezin ise 6'sında olmak üzere toplam 28 tezde “amaç” ve “hipotez/araştırma soruları” açık olarak ifade edilmiştir. Benzer şekilde eğitim bilimlerinde yapılan tüm doktora tezlerinde “araştırma sınırlılıkları” ifade edilmiştir. Bu sayı sosyal bilimler enstitülerinde tamamlanan tezlerde sadece 4'tür. Araştırmaların “kapsamı” ve “modeli” haklarında en az açıklama yapılan başlıklardır. 14'ü eğitim, 5'i sosyal bilimler olmak üzere 19 tezde kapsam; 16'sı eğitim ve 1'i sosyal bilimler olmak üzere toplam 17 tezde ise araştırmanın modeli şematik olarak tezlerde yer almaktayken 14 tezde araştırmanın modeli belirtilmemiştir.

İncelenen doktora tezlerinde yukarıdaki bulguların yanında tespit edilen dikkat çekici çeşitli durumlar ise aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- 14 tezde parametrik (T testi, ANOVA vb.) ya da parametrik olmayan (Mann-Whitney U, Kruskal Wallis vb.) testlerin kullanılması gerekçelendirilmemiştir.
- 4 nicel araştırma barındıran tezde geçerlik ve güvenirlik durumları ifade edilmemiştir.

- 19 tezde uzman görüşe başvurulduğu ifade edilmiştir. Ancak bunların sadece 5'inde kapsam geçerlilik indeksi ve kapsam geçerlik ölçütü gibi istatistiksel bulgulara yer verilmiştir.
- 2 tezde farklılık testleri yorumlanırken “etki” olarak ifade edilmiştir.
- 1 tezde farklılık testleri yorumlanırken “ilişki” olarak ifade edilmiştir.
- 1 tezde ölçek geliştirme sürecindeki uzmanlardan madde havuzu için alınan görüşler nitel araştırma yöntemi olarak değerlendirilip, karma yöntem olarak ifade edilmiştir.
- 1 tezde anket ve görüşme araştırmanın yöntemi olarak ifade edilmiştir.
- 1 tezde yöntem hiç belirtilmeden sadece ilişki ve regresyon analizleri yapılmıştır.
- 1 tezin nitel araştırmasında elde edilen kodlamalara dair frekans analizleri nicel araştırma olarak ifade edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada medya ve iletişim çalışmalarının bir alt alanı haline gelen medya okuryazarlığı üzerine Türkiye’de yapılan akademik çalışmalar, lisansüstü tezler özelinde metodolojik açıdan incelenmiştir. Bu araştırma, YÖK Tez Merkezi’nde kayıtlı ve başlığında “medya okuryazarlığı” kavramı yer alan tezleri metodolojik olarak inceleyen bir meta analiz çalışmasıdır. Medya okuryazarlığı özelinde yürütülen akademik çalışmaların metodoloji boyutuyla incelenmesi aynı zamanda genel olarak medya ve iletişim çalışmalarının Türkiye’deki durumuna ilişkin de bir tespit ve değerlendirme yapma imkânı vermesi açısından önemlidir.

Medya okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmalarda özellikle öğrencilerin medya okuryazarlık düzeylerini belirlemeye ve yükseltmeye yönelik önerilerde bulunduğu görülmüştür. Ayrıca incelenen müfredatlar sonucunda müfredata ek yeni kazanımların önerildiği, medya okuryazarlığı programlarındaki sorunların tespit edilmesi ve medya okuryazarlığı üzerine yeni eğitim programı uygulamaları gibi çeşitli amaçların gözetildiği görülmüştür.

2007-2022 yıllarını kapsayan son 15 yıllık süreçte YÖK Tez Merkezi kayıtlarında medya okuryazarlığıyla ilgili 31’i doktora, 109’u yüksek lisans olmak üzere toplam 140 tez bulunmaktadır. Bunların %93’ü (n=130) Türkçe, geri kalanı %7’si (n=10) ise İngilizce yazılmıştır. Alanda yazılan ilk tez 2007 yılında eğitim bilimleri bünyesinde hazırlanan bir yüksek lisans tezi iken bu konudaki ilk doktora tezi 2008 yılında kaleme alınmıştır. Tezlerin sayısı genel olarak her sene artarak devam etmiştir. İçeriklere yönelik farkındalıkların artırılması ve müfredat yönüyle eğitim alanında olması ve medya içeriklerinin eğitim bilimlerinde aktif kullanılması gibi çeşitli nedenler bu alanı eğitim ve iletişimin ortak konusu yapmaktadır.

Medya okuryazarlığı konusunda yazılan tezlerin eğitim bilimleri ve sosyal bilimler enstitüsü çatısında altında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tezlerin %61'i (n=86) eğitim bilimleri, %39'u (n=54) ise sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde hazırlanan tezler gazetecilik, iletişim bilimleri, radyo televizyon ve halka ilişkiler merkezlidir. Bu durum medya okuryazarlığının, Türkiye'de medya ve iletişim çalışmalarının bir alt alanı olmasının yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Medya okuryazarlığı alanında yapılan doktora tezlerinin yarısından fazlasında (%53) araştırma yöntemi olarak karma yöntem kullanıldığını tespit edilmiştir. Karma yöntem kullanan tezlerin de %80'inin eğitim bilimleri çatısı altında, %20'sinin ise sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Araştırma yöntemi olarak sadece nitel araştırmaları kullanan tezlerin sayısı 10 ve sadece nicel araştırmaları kullananların sayısı ise 5'dir. Sadece nitel araştırma ve sadece nicel araştırma yöntemlerini kullanan tezlerin %60'ı (n=6 ve n=3) eğitim bilimleri, %40'ı (n=6 ve n=4) ise sosyal bilimler alanlarında hazırlanmıştır. Eğitim bilimlerinde yapılan tezlerde "görüşme ve anketin" ya da "görüşme, deney ve anketin" birlikte kullanıldığı görülmüştür. Dikkat çeken bir diğer husus ise yapılan deney çalışmalarının 6'sının da tamamen eğitim bilimleri bünyesinde olması ve 5'inde deneyle birlikte görüşme tekniğinin veri toplama aracı olarak kullanılmasıdır. Nicel ve nitel araştırmaların oranlarının karma yöntemle göre düşük olmasındaki olası nedenlerin başında tezlerin doktora düzeyinde olması ve dolayısıyla araştırma amaçlarının daha geniş çaplı olması gelmektedir. Ayrıca aynı anda birkaç yöntemin bir arada kullanılması gerektiği kabulünün akademide giderek yerleşik hale gelmesinin de bu oranda değişikliğe yol açabileceği değerlendirilmektedir. Ek olarak bu oranın, 1950'ler sonrasında sosyal bilimlerle ilgili yürütülen tartışmalar çerçevesinde çoğul paradigmalara olduğu bir sosyal bilim pratiğinin akademik çalışmalarda metodolojik tercihlere bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve artışın da devam edeceği öngörüsünde de bulunulabilir. Bu çalışmadan hareketle sosyal bilimlerdeki paradigmatik ve metodolojik tartışmalar çerçevesinde medya ve iletişim çalışmaları alanındaki bilgi birikiminin Türkiye'deki karakterinin detaylı yeni çalışmalar ile ortaya çıkarılmasının alan literatürü açısından önemli bir bilgi açığını kapatabileceği söylenebilir.

Nicel araştırmalarda veri toplama tekniği olarak anketin, nitel araştırmalarda görüşme ve dokümanların, karma araştırmalarda ise görüşme ve anketlerin çoğunlukla birlikte kullanıldığı tespit edilen bulgulardan bir diğeridir. Ayrıca enstitü özelinde veri toplama aracı olarak eğitim bilimlerinde görüşme, sosyal bilimlerde ise anket tercih edilmiştir. Medya okuryazarlığı derslerinin müfredatta ortaokul 7 ve 8. sınıfta olması nedeniyle tezlerde örneklem olarak çoğunlukla ortaokul öğrencileri seçilmiştir. Tezlerin %26'sında (n=8) ortaokul öğrencileri ile birlikte onların öğretmenleri ya da ebeveynleri üzerine araştırmalar yürütülmüştür. Ortaokul yaş grubunun başta internet olmak üzere çeşitli medya ortamlarında uzun süre vakit

geçirmeleri onları bu alanda yapılan çalışmalarda daha da ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca müfredat üzerine inceleme yapan tezlerde de baz alınan müfredatlar başlıca ortaokul öğrencilerine yöneliktir. Ortaokul öğrencilerinin yanında medya okuryazarlığı dersi veren ya da verecek olan öğretmen adaylarını örneklem olarak alan doktora tez çalışmaları da %29 (n=9) oranındadır. Üniversite öğrencilerinin örneklem alındığı tezlerde özellikle eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü ve eğitim fakültesi öğrencilerine yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir.

Nitel ya da karma araştırmalarda veri toplama aracı olarak anket kullanan çalışmalar detaylı olarak incelendiğinde çalışmalarda hazır, uyarlama ya da çalışma kapsamında geliştirilmiş ölçekler kullanıldığı görülmektedir. Eğitim bilimleri alanında yapılan tezlerde ölçek geliştirme sosyal bilimlerde yapılan tezlerde ise hazır ölçek kullanımı sayıca fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmaların %76'sında geçerlik ve güvenilirliğe dair açıklamaya yer verilmişken %24'ünde herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Akademik çalışmaların önemli bir göstergesi ve çıktısı olan doktora tezlerindeki metodolojik bir eksiklik olarak üzerinde durulmayı hak eden bu bulgu hem ders hem de tez döneminde lisansüstü programların ve çalışmaların iyileştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Araştırmaların örnekleme yöntemleri incelendiğinde 10 tezde tesadüfi, 9 tezde ise tesadüfi olmayan yöntem tercih edilmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemlerinden tabakalı, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden de amaçlı örnekleme daha çok kullanılmıştır. Enstitü bazı incelediğimizde mevcut çalışmaların eğitim bilimlerinde yapılanlarında amaçlı örnekleme, sosyal bilimlerde yapılanlarında ise basit tesadüfi örnekleme yöntemi ön plana çıkmaktadır. Eğitim bilimleri bünyesindeki araştırmaların belli bir grubu, daha ziyade ortaokul öğrencilerini, incelemeyi amaçlaması nedeniyle amaçlı örnekleme, sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların ise genel olarak üniversite öğrencilerini değerlendirmeye dönük olması nedeniyle daha genel kitle ve dolayısıyla basit tesadüfi örnekleme yöntemini tercih ettiği değerlendirilebilir.

Medya okuryazarlığı konusunda yazılan doktora tezlerinde veri analizinde kullanılan yazılımlar noktasında nicel veriler için SPSS ve Lisrel, nitel veriler için ise MAXQDA ve NVIVO kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitel veri analizinde sadece 4 tezde yazılımlardan faydalanılmışken, nicel verilerin tamamında SPSS yazılımından faydalanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak anketin çoğunlukta olması nedeniyle analizlerde en fazla kullanılan yazılım SPSS olmuştur. Görüşme ya da diğer nitel veriler için yapılan analizlerin ve değerlendirmelerin büyük çoğunluğunda bilgisayar destekli bir yazılım kullanılmamıştır. Nitel verilerin analizi, kodlanması, filtrelenmesi ve temaların oluşturularak ilişkilendirilmesi kısacası veri analizi ve bulgular araştırmacının kendi yorumu üzerine kuruludur. Bu durum nitel araştırmada toplanan veri miktarı fazlaysa geçerlilik ve güvenilirlik anlamında araştırmaya sınırlılık getirmektedir. Öte yandan nitel veri analizinde

yazılım kullanımının sektöre, amaca, veri miktarına ve araştırmacının dijital yetkinliğine bağlı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, veri miktarı fazlaysa verilerin depolanmasında, görselleştirilmesinde, kod ve temalara göre filtrelenmesinde ve ilişkilendirilmesinde bu yazılımlar kolaylık sağlamaktadır.¹⁴ Nitel verilerde yazılım kullanan tüm çalışmaların eğitim bilimleri alanında yapılmış olması eğitim bilimcilerin teknolojiyi araştırmalarında daha etkin kullandığını da göstermektedir.

Nicel araştırma yöntemleriyle yürütülen tezlerin tamamında birden fazla istatistiksel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Akaydın ve Çeçen¹⁵ ile Selçuk ve diğerlerinin¹⁶ tezler ve akademik dergiler üzerine yapmış oldukları meta analizlerde ve içerik analizlerinde de nicel çalışmaların analizlerinde birden fazla analiz tekniği kullanıldığına vurgu yapılmaktadır. Hem nicel hem de nitel olmak üzere doktora tez çalışmalarında en fazla frekans analizine yer verildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca nicel araştırmalarda ölçek geliştirme çalışmalarının fazla olması nedeniyle en fazla açumlayıcı faktör analizine yer verilmiştir. Bir ya da birkaç değişkenin farklı gruplar arasında farklılık gösterip göstermediğini inceleyen farklılık testleri ve ilişki testleri neredeyse tüm nicel analizlerde bulunmaktadır. Ancak farklılık testlerine karar verirken veri setinin normallik dağılımına bakılması gerekmektedir. Aksi durumda bu durum analiz sonuçlarının geçerliği ve güvenilirliği hususunda sorunlara ve yanlışlığa neden olabilmektedir.¹⁷ Bu anlamda sadece 8 tezde verilerin normalliğine bakılmışken, 14 tezde parametrik ve parametrik olmayan testler gerekçelendirilmemiştir. Ayrıca 3 tezde de yapılan farklılık testleri ifade edilirken farklılık analizinin, etki ve ilişki olarak ifade edildiği tespit edilmiştir. Bu durumların araştırmacıların istatistik ve veri analizi hususundaki yetersizliklerinden ileri geldiği olası bir neden olarak öne sürülebilir.

Medya okuryazarlığıyla ilgili yazılmış olan tezler araştırma metodolojileri bakımından incelendiğinde eğitim bilimleri enstitüleri bünyesinde yazılmış olan 22 tezin tamamında “amaç, araştırmanın sınırlılıkları ve hipotez/araştırma sorularının kurulması” net olarak ifade edilmişken sosyal bilim enstitülerinde yazılan 9 tezin ancak 6’sında açıkça belirtilmiştir. Ayrıca “çalışma kapsamı” sosyal bilimlerdeki 9 tezin 4’ünde, eğitim bilimlerindeki 22 tezin ise 14’ünde açıklanmıştır. Eğitim

14 John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 202, s. 204-205; Christina Silver ve Ann Lewins, *Using Software in Qualitative Research: A Step-by-Step Guide*, Harvard: Sage, 2014, s. 18.

15 Şenol Akaydın ve Mehmet Akif Çeçen, “Okuma Becerisiyle İlgili Makaleler Üzerine Bir İçerik Analizi”, *Eğitim ve Bilim*, c. 40, sy. 178, 2015.

16 Ziya Selçuk, Mehmet Palancı, Mehmet Kandemir ve Hakan Dündar, “Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi”, *Eğitim ve Bilim*, c. 39, sy. 173, 2014.

17 Fatih Orcan, “Parametric or Non-Parametric: Skewness to Test Normality for Mean Comparison”, *International Journal of Assessment Tools in Education*, c. 7, sy. 2, 2020, s. 256; Tae Kyun Kim, “T Test as A Parametric Statistic”, *Korean Journal of Anesthesiology*, c. 68, sy. 6, 2015, s. 541.

bilimleriyle sosyal bilimlerin enstitülerinde hazırlanan tezler arasındaki en büyük farklılaşma araştırmaların modellenmesinde kendisini göstermektedir. Modelleme, bir araştırma ya da teoremin görsel bir şekilde sunulmasını ve değişkenler arasındaki ilişkinin, bağlantıların görselleştirilmesini sağlamaktadır.¹⁸ Araştırmanın modellendiği 17 tezin 16'sının eğitim bilimleri enstitülerinde yapılmış olması bu bağlamda dikkat çekici bir veri olarak zikredilebilir. Eğitim bilimlerinde kavram haritası, diyagram ve iş akışı gibi modellemelerin yaygın olmasına mukabil medya ve iletişim çalışmalarında pek yaygın olmamasının her iki alanda yapılan tezlere yansımaları da bu bağlamda elde edilen bulgulardan bir başkası olarak zikredilebilir.

İnceleme esnasında dikkat çeken sorunların en belirginlerinin metodoloji ve veri analiz kısmında gerçekleştiği görülmektedir. Araştırmalarda geçerlik ve güvenirliklerin net olarak ifade edilmemesi, araştırmalarda uzman görüşünden faydalanılmaması, faydalanılmış olsa da nasıl ve ne derece faydalandığı bilgisine rastlanmaması, yapılan testlerin önkoşulları sağlayıp sağlamadığının test edilmemesi, testlerin yanlış ya da eksik yorumlanması, araştırma yöntemlerinin açıklanmaması ya da yanlış ifade edilmesi göze çarpan başlıca sorunlardır. Bu sorunların temel nedenleri arasında araştırmacıların yeterli düzeyde araştırma yöntemlerini bilmemesi ve yeterli istatistik bilgisine sahip olmamaları söylenebilir. Lisansüstü müfredatı araştırma yöntemleri ve temel istatistik derslerinin eklenmesi, araştırma tasarımı ve uygulamasındaki olası hata ve sorunları tespit etmek ve gidermek için seminer derslerinin uygulamalı olarak yapılması, tez izleme jürilerinde çeşitliliğin sağlanması bu ve benzeri sorunların oranını azaltıcı etkiler yapacağı değerlendirilmektedir

Kaynakça

- Akaydın, Şenol ve Mehmet Akif Çeçen, “Okuma Becerisiyle İlgili Makaleler Üzerine Bir İçerik Analizi”, *Eğitim ve Bilim*, c. 40, sy. 178, 2015, s. 183-198.
- Akgöz, Semra, İlker Ercan ve İsmet Kan, “Meta-Analiz”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, c. 30, sy. 2, 2004, s. 107-112.
- Arık, Emel ve Bilal Arık, “A Meta Analysis Study for Graduate Thesis on Media Literacy in Turkey”, *Online Journal of Communication and Media Technologies*, c. 11, sy. 4, 2021, s. 1-16.
- Avrupa Birliği, “Media Literacy”, 2019, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/media-literacy>.
- Avrupa Konseyi, <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/media-literacy>.
- Avşar, Zakir, “Medya Okuryazarlığı”, *İletişim ve Diplomasi*, c. 2, sy. 5, 2014, s. 5-17.
- Aydeniz, Hediyeullah, *Medyayı Tanımak-1*, İstanbul: AEP Uygulama ve Yaygınlaştırma Projesi, 2012.

18 John W. Cresswell, *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*, çev. Mustafa Sözbilir, Ankara: Pegem Akademi, s. 54.

- Binark, Mutlu ve Mine Gencil Bek, *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*, İstanbul: Kalke-don, 2010.
- Bozkurt, Metin, "Çocuk Dergileriyle İlgili Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *The Journal of Social Science*, c. 4, sy. 7, 2020, s. 275-283.
- Cohen, Louis, Lawrence Manion ve Keith Morrison, *Research Methods in Education*, London: Routledge, 2007.
- Commission of The European Communities, A European Approach to Media Lite-racy in the Digital Environment, 2019, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2007%3A0833%3AFIN%3AEN%3APDF>.
- Creswell, John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2002.
- Creswell, John W., *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*, çev. Mustafa Sözbilir, Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Kim, Tae Kyun, "T Test as A Parametric Statistic", *Korean Journal of Anesthesiology*, c. 68, sy. 6, 2015, s. 540-546.
- Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, www.medyaokuryazari.org.
- Orcan, Fatih, "Parametric or Non-Parametric: Skewness to Test Normality for Mean Comparison", *International Journal of Assessment Tools in Education*, c. 7, sy. 2, 2020, s. 255-265.
- Potter, W. James, *Media Literacy*, California: Sage Publications, 2021.
- Radıyo ve Televizyon Üst Kurulu, "Medya Okuryazarlığı", <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr>.
- Selçuk, Ziya, Mehmet Palancı, Mehmet Kandemir ve Hakan Dünder, "Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi", *Eğitim ve Bilim*, c. 39, sy. 173, 2014, s. 1300-1337.
- Sezer, Nilüfer, "Türkiye'de Medya Okuryazarlığı Eğitimine İlişkin İlk Girişimler ve Sonrası", *Medya Okuryazarlığı Üzerine...*, der. Nilüfer Sezer ve Nuray Yılmaz Sert, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2019, s. 53-144.
- Silver, Christina ve Ann Lewins, *Using Software in Qualitative Research: A Step-by-Step Guide*, Harvard: Sage, 2014.
- UNESCO, "Media and Information Literacy", <https://www.unesco.org/en/communication-information/media-information-literacy> [Erişim Tarihi: 21.04.2022].

Türkiye’de Yapılmış Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Tezlerinde Teknoloji ve İnsan İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Emin BABACAN*

“Tanrıların temsilcisi akıl, zeka, öngörü ve muhayyile gücü bahşedilen, yaratılmışların kralı, yeryüzünün dostu ve koruyucusu olan insanoglunun tahtı sallanmaktadır; insanoglu gücünü yitirme ve aklını (mind) kendi yaptığı makinelerle kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış durumdadır”
(George Frankl, 2003, s. 216)

Öz

Bu çalışma Türkiye’de medya ve iletişim çalışmalarının müstakil bir alan olarak daha belirgin hale geldiği son yarım yüzyılda yapılmış doktora tezlerinde iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır. Bu anlamda YÖK veri tabanında ‘iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim’ anahtar kelimeleri etrafında yapılan arama sonucunda ulaşılan tezlerde genelde teknoloji, özelde iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin ele alınma biçimi araştırılmaktadır. Makalede farklı tarih, üniversite ve ana bilim dallarında yürütülmüş yirmi iki doktora tezinin ‘konu, amaç, kapsam ve yöntem’ başlıkları etrafında iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin ele alınma biçimlerine odaklanılarak Türkiye’de yürütülen medya ve iletişim çalışmalarına ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Nicel-nitel içerik analizi tekniği ile elde edilen bulgular sonucunda tezlerin hemen hepsinde iletişim teknolojileri ve insan ilişkilerinin farklı biçimlerde ele alındığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte değerlendirilen tezlerde insanın varoluşsal konumunun az sayıda tezde tartışılmaya açıldığı, buna karşılık yeni iletişim teknolojilerine ilişkin daha çok farklı kavram, kurum, sektör, süreç gibi alanlarda değişim ve etki boyutlarının çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya ve İletişim, İletişim Çalışmaları, İletişim Teknolojileri, Teknoloji, İnsan

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, emin.babacan@marmara.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0469-0075>

An Evaluation on Relations Between Technology and Humans in Media and Communication Studies Dissertations in Turkey

Mehmet Emin BABACAN

Abstract

This study focuses on the establishment of relations between communication technologies and humans in doctoral dissertations conducted in the last fifty years, when media and communication studies have become prominent as an independent field in Turkey. In this sense, it seeks to reveal the way in which technology in general and the relations between communication technologies and humans in particular have been tackled in doctoral dissertations. The dissertations have been identified through a keyword search in the YÖK database including “communication technologies,” “new communication technologies,” and “media and communication”. This article provides a general evaluation of media and communication studies conducted in Turkey by focusing on the way in which twenty-two doctoral dissertations, completed in different universities and departments in different time intervals, have approached the relationship between communication technologies and humans on the basis of subject, purpose, scope and method. The data obtained through qualitative-quantitative content analysis method reveals that they have each handled the question in different ways. At the same time, this article has concluded that only a few studies have focused on the existential status of humans, while there has been more focus on change and impact in various areas of new communication technologies such as different concepts, institutions, sectors and processes.

Keywords: Media and Communication, Communication Studies, Communication Technologies, Technology, Human

Giriş

Türkiye’de son yüzyılda teknoloji ve iletişim kavramları, iletişim araçları, iletişim eğitim-öğretimine ilişkin tartışma, araştırma ve çalışmalar hacimli bir literatür oluşturmaktadır. Fakat bununla birlikte ‘iletişim’ kavramının temel soy-kütüğünde yer alan en temel husus olarak ‘teknoloji ve insan’ ilişkisinin işlenme biçimi, Türkiye’nin modernleşme serüveninde görülen diğer pek çok konu/kavram gibi yarım ve yüzeysel kalmıştır. ‘Teknoloji ve insan’ ilişkisi bir bakıma Türkiye’de modernleşme serüveninin de okunabileceği, bu yönüyle etraflı ve devamlı bir okumayı gerektiren bir husus olarak durmaktadır. Zira Osmanlı’nın son döneminde Batı ile ilgili tartışmaların ve bilim, teknoloji, ilerleme gibi konuların merkezinde zımnen teknoloji ve insan ilişkisinin bulunduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde Cumhuriyet döneminde de bireysel ve toplumsal değişimin ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın en önemli göstergesi teknolojideki ve buna bağlı olarak iletişim teknolojilerindeki gelişme ve ilerlemeler olduğu belirtilebilir.¹

Son yüzyılda daha çok iletişim bilimleri kavram, kurum ve eğitimine ilişkin oluşan müktesebatın temelinde çoğunlukla teknoloji, özellikle iletişim teknolojilerindeki değişim ve dönüşüm yer almaktadır.² Buna ilaveten ‘iletişim’ kavramı çoğunlukla iletişim teknolojilerinin (medya) gelişimi ile paralel düşünülmüş ve hatta birbirinin yerine rahatlıkla kullanılmıştır.³ Ayrıca iletişim çalışmalarına ilişkin bazı akademik çalışmalarda, özellikle lisansüstü tezlerde söz konusu iletişim araçları ve içeriklerinin birey ve toplum nezdinde nasıl alımlandığı, tüketildiği, etkilerinin neler olduğu vb. üzerinde durulmuştur.⁴ Daha özeldir ideolojik (Marksist, Feminist) bir perspektifle iletişim araçlarına eleştirel bir parantezden bakan çalışmalarda ise iletişim araçlarının ‘toplumsal iktidar biçimleri’nin bir aparatı olarak nasıl işlev gördüğü vurgulanmıştır.⁵

1 Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, Nazife Güngör, *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar, Politikalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

2 Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006; Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi; Tipografik İnsanın Oluşumu*, İstanbul: YKY, 2014.

3 Ünsal Oskay, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul: Der Yay., 2000; Nurettin Güz, ‘Cumhuriyet Döneminde İletişim’, *Cumhuriyetin 80.Yılı Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, yayına haz. Hale Şıvgın, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 2006; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomik Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

4 Oya Tokgöz, *Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İlişkisine Etkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982; Himmet Hülür ve Cem Yaşın, *Yeni Medya; Kullanıcının Yükselişi*, Ankara: Ütopya Yay., 2016; Ali Toprak vdğr., *Toplumsal Paylaşım Ağı; Facebook, Görülüyorum Öyleyse Varım*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2009.

5 Nilüfer Timisi, *Dijital: Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2016; Funda Başaran, *İletişim ve Emperyalizm; Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politik,*

Özetle Türkiye’de medya ve iletişim çalışmaları, özelde lisansüstü çalışmalarda gerek daha betimsel, keşfedici, ilişkisel ve açıklayıcı çalışmalar, gerekse daha ideolojik bir perspektifle eleştirel yaklaşımlar ‘teknoloji ve insan’ ilişkisini daha çok sonuçlar üzerinden okumuş; felsefi olanı/varoluşsal olanı ise kısmen eksik bırakmıştır. Buna ilaveten günümüzde hızla gelişen yapay zeka, robotik ve genetik teknolojiler karşısında insanın evren içerisindeki varoluşsal durumuna ilişkin farklı disiplinlerden bazı çalışmalar yürütülmekle birlikte, özellikle medya ve iletişim çalışmaları etrafında daha yoğun çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu araştırma Türkiye’de teknoloji ve insan ilişkisinin nasıl kurulduğuna ilişkin son yarım yüz yıl içerisinde medya ve iletişim çalışmaları etrafında yürütülmüş doktora tezlerine odaklanmaktadır. Araştırma, YÖK veri tabanında ‘iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim’ anahtar kelimeleri etrafında yapılan arama sonucunda ulaşılan tezlerde teknoloji ve insan ilişkisinin ele alınma biçimini merkezine koymaktadır. Makalede nicel-nitel içerik analizinden yararlanılarak farklı tarih, üniversite ve ana bilim dallarında tamamlanmış, yeni iletişim teknolojileri paydasında yirmi iki doktora tezinin ‘konu, amaç, kapsam ve yöntem’ başlıkları etrafında teknoloji ve insan ilişkisinin ele alınma biçimlerine odaklanılarak bir tartışma yürütülmektedir.

Modern Dönemde Teknoloji ile Kurulan İlişki

Modern öncesi dönemde mekanik el aletleri veya basit makineler gündelik hayatta insanların hayatlarını kolaylaştırmak anlamında çağın ihtiyacına göre bulunmakta ve geliştirilmekteydi. Fakat modern dönemde özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra teknik alet ve araçlar hem form hem de anlam itibarıyla büyük bir dönüşüm geçirmiştir.

Sanayi devriminden önce üretim temelde insan tarafından gerçekleştirilen ve (insani) bir aktivitedir. Genelde müstakil olarak yapıldı; üretici kendi zamanında çalışır ve az çok diğerlerine bağımlı olmadan kendi tarzında iş yapar, ürün üretti. Kullandığı aletler ve gerçekleştirdiği uygulamalar, handiyse kendi ellerinin uzantıları gibiydi. Bilek gücü, el emeği becerileri ve zekası işin başından sonuna kadar üretimi en ince ayrıntılarına kadar belirlerdi. (...) Ancak sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni durumda üretici usta’nın ayağını sağlam basacağı bir yer kalmamıştı artık; çünkü birim üretim sürecinin en küçük alanı bile kendisinin kontrol edemeyeceği kadar büyümüş ve genişlemiş, insani ve mekanik üretim enstrümanları arasındaki ilişki, köklü bir dönüşüme uğramıştı.⁶

İstanbul: Ütopya Yay., 2015; Mukadder Çakır, *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, İstanbul: Ütopya Yay., 2014.

6 George Frankl, *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Açılım Kitap, 2003.

Söz konusu bu köklü dönüşüm sadece teknik düzeyde bir gelişme olmadığı gibi, salt üretim-tüketim ilişkilerinde küçük bir form değişikliği de değildi. Bu büyük dönüşüm, Batı dünyasının yaşadığı bir dizi makro zihinsel, felsefi dönüşümün bir izdüşümü olarak okunmalıdır.⁷ Zira Batı'da Matbaa, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi temel değişim-dönüşüm süreçlerinde teknik/teknoloji daha düşünsel bir sürecin ürünü olarak okunmaktadır. Başka bir ifade ile bilimin, felsefenin, hatta metafiziğin değişim ve gelişim serüveni ile paralel düşünülmektedir.⁸

Bu anlamda denilebilir ki; teknik/teknolojik gelişme, Tanrı ve onun tasarımı olan evren içerisindeki insanın somut başarısı olarak konumlanmaktadır. Zira insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak yaşanan söz konusu bu değişimlerin merkezinde insanın kurumsallaşmış dinî düşünce ile ve temelde Tanrı ile girdiği kavga bulunmaktadır.⁹ Gilson ve Baron'ın da kullandığı üzere alan literatüründe geçtiği haliyle kavga kavramı, daha çok Tanrının kurduğu bir evren tasarımı ve buna ilişkin bilginin yine Tanrısal verili bilgi olmasına karşılık gelmektedir. Buna karşılık insanın rasyonel aklını merkeze alarak elde edeceği bilgi ile Tanrıyı, kendisini, eşyayı, evreni yeniden anlaması, yorumlaması ve bilgiyi somutlaştırması gerekmektedir.¹⁰ Batı dünyasının Aydınlanma sonrası ilerlemeyi bilimsel bilgi ve teknolojiye eşitlediği yaklaşımı, XX. yüzyıla gelindiğinde doğal olarak iletişim teknolojilerini de tartışmanın merkezine taşımıştır.¹¹ Bu anlamda iletişim, iletişim araçları (medya), enformasyon, mesaj, kişiler arası iletişim vb. daha birçok konu ve kavram XX. yüzyılın iletişim çalışmaları müktesebatını oluşturmaktadır.¹²

Batı dünyasında özellikle Kıta Avrupası'nda teknoloji ve insan merkezli tartışmaların görece yukarıda belirtilen daha varoluşsal bir çerçevede yürütüldüğü

7 Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999; Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim Yay., 2004; Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yay., 2010; Lewis Mumford, *Teknik ve Uygarlık*, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.

8 Anton C. Zijderveld, *Soyut Toplum*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yay., 1985; Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999; Rene Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, İstanbul: İnsan Yay., 2016.

9 Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, İstanbul: Açılım Kitap, 2005; S. W. Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*, İstanbul: Açılım Kitap, 2007.

10 Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*; Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*; S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din*, İstanbul: Hece Yay., 2007.

11 Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, İstanbul: Kabalcı Yay., 1995.

12 Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018; Levent Yaylağül, *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006.

belirtilebilir.¹³ Dolayısıyla medya ve iletişim, özelde iletişim teknolojilerine ilişkin tartışmaların daha düşünsel, entelektüel ve daha makro bir perspektifle yürütüldüğü belirtilebilir. Bu anlamda Avrupa merkezli teknoloji tartışmaları daha felsefi sorgulamalar iken, ABD merkezli (Chicago Okulu ve sembolik etkileşimi odağa alan kuramlar, deneysel iletişim araştırmaları ve bunu odağa alan kuramları gibi) teknoloji ve iletişim çalışmaları daha teknik, tecimsel, pragmatik ve teknolojinin sonuçlarına, çıktılarına dair çalışmalar yürütmüşlerdir.¹⁴ Bu gelişmelerin, akademik ve entelektüel tartışmaların ortaya çıktığı kurumsal yapı olarak üniversite ve gerçekleştiği Batı akademik dünyası ile bunun dünyanın diğer kültürel havzalarına yansımaları da önemli bir konu olarak hem Batı'da hem de Batı-dışı dünyadaki akademik çalışmaların konusu olmaktadır.¹⁵ Bu yönüyle bu çalışma Batı dışı dünyada Türkiye ölçeğinde iletişim teknolojilerinin serüvenine odaklanan bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de İletişim Teknolojilerinin Serüveni

Türkiye’de son yüzyılda teknoloji konusu, kimi zaman Türkiye ve Türk modernleşmesi ile Batılılaşma serüveninin en önemli faktörü olarak görülmüştür.¹⁶ Kimi zaman Batı’nın tefessüh (çürümüş) etmiş teknik uygarlığının bir aracı olarak terakkiye (gelişme-ilerleme) mani olduğu düşünülmüştür.¹⁷ Kimi zaman yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminin meşruiyetini sağlayacak dil ve araçlarını üreten bir imkân olarak görülmüştür.¹⁸ Kimi zaman ticari, siyasi, dinî, ideolojik alanlarda reklamın, pazarlamanın ve propagandanın etkili bir aracı olarak kabul görmüştür.¹⁹ Teknoloji etrafında yürütülen söz konusu bu genel tartışmalar, çalışma konumuzun sınırlarını aşması nedeniyle, daha özelde medya ve iletişim parantezinde yeni iletişim teknolojileri çerçevesinde yürütülen çalışmalar olarak sınırlandırılmıştır. Bu anlamda Türkiye ölçeğinde medya ve iletişim çalışmaları etrafında yeni iletişim teknolojileri tartışmaları ve literatürü, önemli bir birikim oluşturmakla birlikte hem Avrupa hem de Amerika tecrübelerine ilişkin önemli

13 Mumford, *Teknik ve Uygarlık*; Martin Heidegger, *Teknik ve Dönüş Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019; Jürgen Habermas, *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yay., 2010.

14 Oya Morva, *Chicago Okulu*, İstanbul: Doruk Yay., 2013; Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018.

15 Hasan Aksakal, “Reception of the Frankfurt School in Turkey: Past and Present”, *Zeitschrift für Globalgeschichte und vergleichende Gesellschaftsforschung*, sy. 31/5, 2021, s. 249-266.

16 Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Dergah Yay., 2013; Fatih Ertugay, *Türk Modernleşmesi- Nesneler ve Semboller*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.

17 M. Ertugrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu- Hatıralar*, İstanbul: Med Kitap, 2010.

18 Gülseren Adaklı, *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya, 2006.

19 Alaattin Çağır, *Sosyal Medya ve Dijital Pazarlama*, İstanbul: Dikeyksen Yay., 2017.

izler taşımaktadır.²⁰ Bu anlamda mevcut literatürde daha tarihsel ve toplumsal otantik bir müktesebatın oluşturulamadığı, büyük ölçüde Batı'da gelişen, üretilen literatür ve tecrübenin ülkemize aktarıldığının altı çizilmelidir.²¹ Bununla birlikte ülkemizde yeni iletişim teknolojileri etrafında her geçen gün sayısı artan çalışmalarda özgün boyutları ve tartışmaları ile kimi çalışmalar olmakla birlikte²² ülkemizin tarihsel, kültürel ve sosyolojik farklı boyutlarının çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışma kapsamında Türkiye'de iletişim teknolojilerinin mevcut birikiminin görülebileceği bir alan olarak; YÖK veri tabanında²³ son yarım yüz yıl içerisinde 'iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim' başlıkları etrafında yürütülmüş doktora tezlerine odaklanılarak bir tartışma yürütülmektedir. Doktora tezlerinde teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutları yüksek lisans tezlerinden daha kapsamlı ve nitelikli işlenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle belirtilen anahtar kelimeler, özde yeni iletişim teknolojileri başlığı etrafında belirlenen 22 doktora tezine ilişkin künye bilgileri ile tezlerin konu, kapsam, yöntem ve sonuçlarına ilişkin dört temel kategoride teknoloji-insan ilişkisinin nasıl konumlandırıldığı analiz edilmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan doktora tezlerinin değerlendirmesi nicel-nitel içerik analizi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi 'metinlerden ya da diğer anlamlı içeriklerden kullanım bağlamlarına, tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan araştırma tekniğidir.'²⁴ Klaus Merten içerik analizini, "sosyal gerçeğin belirgin içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntemdir"²⁵ şeklinde tanımlamaktadır. İçerik analizi, önceden belirlenmiş ölçütler kullanılarak içeriğin sistematik bir şekilde incelenmesi yöntemidir ve nitel içerik çözümlemesinde belli temaların, konuların, olguların ne şekilde ve

20 D. Beybin Kejanhoğlu, *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*, Ankara: İmge Yay., 2004; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

21 Rıdvan Şentürk, *İletişim ve Televizyon Teorileri*, İstanbul: Küre Yay., 2017; Hediyeullah Aydeniz, "Türkiye'de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler", *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), İstanbul: Nobel Yay., 2015; D. Beybin Kejanhoğlu (ed.), "Ünsal Oskay ile Görüşme", *Zamanın Tozu Frankfurt Okulu'nun Türkiye'deki İzleri* içinde, Ankara: DE Ki Basım Yayın, 2011, s. 613-621.

22 Serdar Öztürk, *Türkiye'de İletişim Sosyolojisinin Kaynakları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

23 Tarama belirtilen anahtar terimlerle YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesi olan şu adres üzerinden yapılmıştır: tez.yok.gov.tr

24 Klaus Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd ed), Thousand Oaks, CA: Sage Pub., 2004.

25 Orhan Gökçe, *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

ne sıklıkla ifade edildiği incelenir.²⁶ Aynı şekilde Cohen, Manion ve Morrison²⁷ ise içerik analizinin; metinlerin düzenlenmesi, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasından oluşan bir araştırma tekniği olduğunu vurgulamışlardır. Bu anlamda nicel veriye ilişkin içerik analizi kategorileri belirlemek görece daha kolay konumlandırılabilirken, nitel veriye ilişkin nitel içerik analizi kategorilerinin belirlenmesi aynı şekilde konumlandırılmamaktadır. Zira nitel içerik analizi çoğunlukla mevcut verileri açıklamak için önceden belirlenmiş kategori veya boyutlar olmadığı zaman işe koşulur.²⁸ Bu anlamda çalışmamızın söz konusu doktora tezlerinde odaklandığı ve ortaya çıkarmayı hedeflediği teknoloji insan ilişkisine yönelik nitel veride önceden sınırları belirlenmiş kategori belirlemenin zorluğu belirtilmelidir.

Bulgular

Tezler elde edilen bulgulara göre önce temel nicel bulgulara (tez başlığı, yapıldığı üniversite, yapıldığı ana bilim dalı, tamamlandığı yıl, anabilim dalı dağılımı, üniversite dağılımı, yöntemle göre dağılım) göre analiz edilmektedir. Ardından nitel bulguların ortak teması olarak ‘yeni iletişim teknolojileri’ etrafında belirlenen dört temel kategoride (konu, kapsam, yöntem, sonuç) nitel içerik analizine tabi tutulmaktadır.

A. Nicel Bulgular

Çalışma kapsamında ele alınan tezlere ilişkin temel bulgular, kronolojik sıra ile aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1: Tezlerin Künye Bilgileri

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1988
İstanbul Üniv.	Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim	Radyo, Televizyon ve Sinema	1996

26 Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, Ankara: Bilgesu Yay., 2011.

27 L. Cohen, L. Manion ve K. Morrison, *Research Methods in Education*, 6th ed., New York: Routledge, 2007, s. 475.

28 Yavuz Akbulut, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Veri Çözümleme Teknikleri* içinde, Ali Şimşek (ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2018, s. 186-187.

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Üniv.	Yeni İletişim teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal	Radyo, Televizyon ve Sinema	1999
Ege Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu	Radyo, Televizyon ve Sinema	2000
Ankara Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi	Gazetecilik	2004
Ege Üniv.	Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan Ve Doğuş Grubu Örneği	Gazetecilik	2009
İstanbul Üniv.	Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı	Radyo, Televizyon ve Sinema	2010
Marmara Üniv.	Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma	İletişim Bilimleri	2010
Anadolu Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi	Sinema ve Televizyon	2012
Selçuk Üniv.	Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme	Gazetecilik	2013
Anadolu Üniv.	‘Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği’, Tezcan Özkan Kutlu	Basın ve Yayın	2014
Marmara Üniv.	Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı	Gazetecilik	2014

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Selçuk Üniv.	Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2015
Anadolu Üniv.	Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları	Sinema ve Televizyon	2015
Ankara Üniv.	Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme	Radyo, Televizyon ve Sinema	2016
Ankara Üniv.	Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları	Gazetecilik	2018
İstanbul Üniv.	‘Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü Ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri’, Gökçen Çıvaş	Radyo, Televizyon ve Sinema	2018
Ankara Üniv.	Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri	Gazetecilik	2019
İstanbul Üniv.	Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme	Radyo, Televizyon ve Sinema	2019
Marmara Üniv.	Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı Ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma	Gazetecilik	2019
Hacı Bayram Veli Üniv.	Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2020
Ege Üniv.	Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2021

Çalışma kapsamında ele alınan doktora tezlerinin temel künye bilgileri bu şekildedir. Tarihi kronolojiye göre verilen tezlere ilişkin diğer bazı detaylar aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Yıllara Göre Tezlerin Dağılımı

Yıl	2000 Yılı Öncesi	2000 Yılı Sonrası	Toplam
Adet	3	19	22

Tezlerin zaman dilimlerine bakıldığında ise internetin ve enformasyon teknolojilerinin görece daha az yoğun gündelik hayatta kullanıldığı 2000 öncesi dönemde 3, web.2 teknolojisinin devreye girdiği ve sosyal medya kavramının hem teoride hem de uygulamada giderek yaygınlık kazandığı 2000 sonrasında ise 19 tezin hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. 2000 yılı öncesi tezlerden birisi 1988 yılına ait, yani 1990 öncesinde hazırlanmışken, diğer iki tez ise 1990'lı yıllarda tamamlanmıştır. 2000 sonrası dönemde ise 2010, 2015 ve 2018 yıllarında ikişer tez, 2019 yılında 3 tez ve diğer yıllarda ise birer tez hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. 2000 sonrası yeni iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesi sonrası teknoloji, insan, toplum, değişim vb. konuların daha yoğun gündeme geldiği belirtilebilir. Bu bakımdan elde edilen veri, çalışmamızın odağında yer alan 'teknoloji', 'yeni iletişim teknolojileri', 'insan' başlıklarının dönemsel olarak, paralel biçimde tezlere konu olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Üniversitelere Göre Tezlerin Dağılımı

S. No	Üniversiteler	Tez Sayısı
1	Ankara Üniversitesi	6
2	İstanbul Üniversitesi	4
3	Anadolu Üniversitesi	3
4	Marmara Üniversitesi	3
5	Ege Üniversitesi	3
6	Selçuk Üniversitesi	2
7	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Toplam		22

Bu tabloda yer alan bulgulara göre, teknoloji, yeni iletişim teknolojileri ve insan ilişkisi başlıkları etrafında en çok tezin (6 tez) yapıldığı üniversite, 1988 yılında bu alandaki ilk doktora tezinin de hazırlandığı Ankara Üniversitesi olmuştur. Ardından

4 tezle İstanbul Üniversitesi ve 3'er tezle Anadolu, Marmara ve Ege Üniversiteleri gelmektedir. Çalışmanın temel tartışma başlıkları etrafında yer alan teknoloji, yeni iletişim teknolojileri, insan, toplum gibi sosyoloji arka planı gerektiren başlıkların, daha çok Ankara Üniversitesi çatısı altında yürütüldüğü belirtilmelidir. Doktora tezlerinin hazırlandığı üniversitelerin aynı zamanda ilk kurulan iletişim fakülteleri ve bu alanda ilk lisansüstü programların açıldığı üniversitelerdir.

Tablo 4: Anabilim Dallarına Göre Tezlerin Dağılımı

S. No	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
1	Radyo, Televizyon ve Sinema / Sinema ve TV	9
2	Gazetecilik	7
3	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	3
4	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1
5	İletişim Bilimleri	1
6	Basın ve Yayın	1
Toplam		22

Tezlerin hazırlandığı anabilim dallarına bakıldığında ise ilk üç sırada Radyo, Televizyon ve Sinema / Sinema ve TV (9 adet tez), Gazetecilik (7 adet tez) ve Halkla İlişkiler ve Tanıtım (3 adet tez) yer almaktadır. Birer adet tez ile bu alana katkının yapıldığı medya ve iletişim çalışmaları alanındaki anabilim dalları ise İletişim Bilimleri ve Basın ve Yayın olurken, medya ve iletişim çalışmaları dışında yer alan Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi anabilim dalında da bir tezin hazırlandığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Yönteme Göre Tezlerin Dağılımı

Nicel Yöntem	Nitel Yöntem	Karma Yöntem
5	9	8

Tezlerde kullanılan yöntem dağılımında 9 tezde nitel yöntem, 8 tezde karma yöntem ve 5 tezde ise sadece nicel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bu veriye göre 'iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim' başlıkları etrafında yürütülmüş doktora tezlerinde nicel yöntemin kullanıldığı betimsel yaklaşımın yanı sıra 'anlam' odaklı nitel yöntemin daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'deki medya ve iletişim çalışmaları alanında akademik üretimin metodoloji yönelimlerine ilişkin de bir fikir veren bu veriler, yöntemsel tercih noktasında bir çeşitliliğin olduğu değerlendirilmesini yapmaya imkan vermektedir.

B. Nitel Bulgular

Nitel bulgularda içerik analizinde sıklıkla kullanılan temalar, kategoriler, alt kategorilere göre tezlerin ele alınması, gerek tezlerin farklı konu, alan, tema ve çerçevelere sahip olması gerekse teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal tartışmalarına hangi ölçüde yer verdiklerine odaklanılması bakımından çalışmanın zorluğu olarak öne çıksa da çalışmanın amacına uygun bir şekilde konu ve amacı dikkate alarak tezler 7 ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır. Tezlerde belirlenen tema ve kategoriler çerçevesinde teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal tartışmalara hangi ölçüde yer verdiğini ortaya koymak ve buradan hareketle teknoloji-insan ilişkisini varoluşsal düzeyde ele alan tezlerin tespit edilebilmesi için mevcut tezlerin tematik sınıflandırılması yoluna gidilmiştir. Yöntem tercihlerine göre tezlerin nicel verileri yukarıda verilmiştir. Ancak burada kullanılan veri toplama teknikleriyle birlikte yöntem bilgisine değinilmekle beraber makalenin temel amacı, teknoloji-insan ilişkilerine dair varoluşsal düzeydeki tartışmaların izlerini tezlerde takip etmek olacaktır. Bu çerçevede çalışmamız kapsamına alınan ve yeni iletişim teknolojilerini konu edinen 22 doktora tezi, 9 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır.

1. Gelişmekte Olan Ülkeler, Toplumsal Etki ve Değişim

Yeni iletişim teknolojilerini odağına alan tezler içerisinde, konu ve amaç itibarıyla toplumsal etki ve değişim sorunu ele alınmaktadır. Bu tezlerdeki temel kavramsal şema, sanayi toplumu ve enformasyon toplumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçiş tartışmalarını bir çalışma “gelişmekte olan ülkeler” kavramı çerçevesinde Türkiye örneğinde “toplumsal boyutları”nı odağına alarak ele alırken diğer çalışma ise iletişim ve değişim olgusunu medya sektörü özelinde ele almaktadır. Tezlerin tamamlanma kronolojisi dikkate alındığında ele alınan ilk konu (1988), sanayi toplumundan enformasyon topluma geçiş ve gelişmekte olan ülkeler tartışmasıdır. Batılı toplumlar için sanayi toplumu-enformasyon toplumu tartışmaları bağlamında yeni iletişim teknolojilerinin gördüğü işlev ve üstlendiği rol dikkate alınarak Batı-dışı toplumlarda yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri gelişme/kalkınma probleminden hareketle Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak çalışma konusu edilmiştir. Gerek gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerde yeni iletişim teknolojilerinin nasıl karşılandığı farklı ekol ve yaklaşımlardan da yararlanarak incelenmekte ve buradan hareketle de yeni iletişim teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere eşitlikçi ve katılımcılığı nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır.²⁹ Bu başlık altında sınıflandırdığımız diğer bir tez ise iletişim ve değişim olgusunu odağına alarak yeni iletişim teknolojilerini sanayi toplumu-enformasyon toplumu tartışmaları bağlamında ele almaktadır. İletişim ve değişim konusu, yeni iletişim

29 Haluk Geray, “Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.

araçlarının getirdiği ilerlemelerle, iletişimdeki yapısal dönüşüm, kazandığı yeni boyutlar ve iletişimle toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi, yeni tanımlar ve modellerle incelenmektedir.³⁰

“Gelişmekte olan ülkeler” kategorisinde yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye’ye yansımalarını toplumsal boyutları ile ele alan tez, Ankara Üniversitesi’nde Oya Tokgöz danışmanlığında Haluk Geray tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi anabilim dalında hazırlanmıştır. Henüz iletişim bilimleri alanında doktora programının hayata geçmediği 1980’li yıllar Ankara Üniversitesi ortamında hazırlanan tez, modernleşme kuramları ile ilgili yürütülen tartışmalar bağlamında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin birikimini yansıttığını da söyleyebiliriz. İkinci tez ise İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Gül Batuş danışmanlığında 1996 yılında hazırlanmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal boyutlarının ele alındığı tezler, iletişim sosyolojisi perspektifinden hareketle yapılan çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Mülakat, doküman analizi, medya içerik analizleri gibi çoklu veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilen birincil veriler ile olguya ilişkin ikincil verilerin kullanımı ile nitel araştırma yöntemlerinin birikiminden yararlanılarak yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri ve yansımaları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisinde 2000’lerden sonra hazırlanan ilk iki tez, mobil iletişim teknolojileri temasına odaklanmıştır. Marmara Üniversitesi’nde İletişim Bilimleri anabilim dalının altında Bilişim bilim dalında 2010 yılında hazırlanan tez, Türk toplumsal yaşamına mobil iletişim teknolojilerinin etkileri ve toplumsal düzenin yeniden şekillenmesine odaklanırken³¹ Anadolu Üniversitesi’nde hazırlanan tez ise üniversite öğrencilerinin mobil iletişim teknolojileri algısını³² araştırma konusu edinmiştir. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilişim bilim dalında Ahmet Orkan danışmanlığında “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma” başlığıyla Zafer Başkaya tarafından 2010 yılında hazırlanan doktora çalışmasının temel konusunu “mobil teknolojilerin sosyal etkileri ve toplumsal gelişim üzerindeki rolünün” incelenmesi oluşturmaktadır. Kapsam olarak ‘donanımsal cep telefonu kullanım şekilleri; genel olarak insanların günlük yaşamlarında cep telefonu kullanım alışkanlıkları; geliştirilen yeni cep telefonu fonksiyonlarını günlük yaşamlarında ne kadar uygulayabildikleri’ gibi cep telefonu kullanım

30 Mehmet Özçağlayan, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul: Alfa Yay., 1998.

31 Zafer Başkaya, “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

32 Onur Yumurtacı, “Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

pratikleri ile sınırlandırılmaktadır. Karma yöntemin tercih edildiği tezde örnek olay incelemesi, gözlem, doküman inceleme ve cep telefonu kullanıcıları ile yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Tezde ‘mobil teknolojilerin etkilerinin karmaşık olduğu, bilgiye erişmek bakımından bireylerin daha bağımsız hale geldiği, gençlerin ebeveynlerinden kendilerini uzak tutarak kendi kişisel kanallarını oluşturabildikleri, ebeveynlerin ise çocuklarını kontrol ve takip etme olanağına sahip oldukları’ sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema Televizyon anabilim dalında Mehmet Esim danışmanlığında Onur Yumurtacı tarafından 2015 yılında hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları” başlıklı doktora tezinde Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin mobil iletişim cihazlarına yönelik algıları konu edinmiştir. Tezin kapsamı Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin algı, tutum, algılama ve kullanım eğilimleri ‘İletişim Ortamları Doğallığı Kuramı ve Teknolojinin Kabulü Modeli’ çerçevesinde oluşmaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği çalışmada, yarı yapılandırılmış mülakatlarla veri elde edilmiştir. Tezin sonuçları arasında üniversite öğrencilerinin mobil iletişim teknolojileri hakkındaki algılamalarında eşzamanlılığın ve sesli iletişimin öncelik taşıdığı, yüz mimikleri ve vücut dilinin yansıtılması ile mekan ortaklığının ise aranan nitelikler olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca ‘İletişim Ortamları Doğallığı Kuramı’, metin tabanlı iletişime olan yatkınlığı açıklamakta yetersiz kalırken ‘Teknolojinin Kabulü Modeli’, algılamaların ölçülmesi için etkili ölçütler sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisinde yer alan, Ankara Üniversitesi’nde Gazetecilik anabilim dalında Nurcan Törenli danışmanlığında Banu Durdağ tarafından hazırlanan “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”³³ isimli doktora çalışması, çalışmamızın da tartıştığı teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını merkezine alan bir çalışmadır. 2018 yılında tamamlanan tezin konusu temelde Marxistyen bir perspektifle oluşan diyalektik materyalist konumlanmadan hareketle, “toplumsal başkaldırı momentinin failleri olarak Gezi direnişçilerinin i) yeni iletişim teknolojilerini bu sürece nasıl dâhil ettikleri, ii) süreç boyunca kendilerini nasıl konumlandıkları ve bu konumu nasıl tanımladıkları, iii) açığa çıkan karşı-hegemonik pratiklerin yeni iletişim teknolojilerinin özgürleşimci olanakları ve sınırlılıkları bağlamında ne gibi içerimlere sahip olduğu, soruları etrafında şekillenmektedir. Tezin kapsamı ‘teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinde değişimin içerisine gömülü güç/iktidar ve tahakküm ilişkilerinin ve bu ilişkileri özgürleşimci bir biçimde dönüştürmek

33 Banu Durdağ, “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

üzere ortaya koyulan eyleyışlerin daha görünür olduğu bir toplumsal başkaldırı momenti olarak tanımlanabilecek “Gezi Direnişı” sürecinin faillerinin kendi deneyimleri, eyleyışleri ve anlamlandırmalarında teknolojiyi nasıl konumlandırdıklarına ve bu sürece nasıl dâhil ettiklerine bakılarak’ sınırlandırılmaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği tezde belirlenen sayıda kişi ile derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Tezin sonuçları arasında yer alan temel bulgular; ‘direnişin faillerinin iletişimi ve iletişim teknolojilerini kavrayış ve eyleyışlerinde toplumsal mücadelenin asli bir unsuru olarak konumladırılmalarıdır’. Bir diğer önemli bulgu ise ‘direnişçilerin bu karşı-hegemonik politik eylemlilikleri karşısında iktidar ve sermayenin söz konusu politik uzamı kendi lehlerine daraltma ve sınırlandırmaya dönük bir dizi mekanizmayı ve pratiği devreye sokması’ gerçeğidir.

Bu tezin teknoloji-insan-toplum ilişkisini diyalektik materyalist perspektifle ele alması, insanın evren içerisindeki konumlanışını ve teknoloji karşısındaki pozisyonunu paradoksal olarak indirgeyen bir yaklaşıma sahiptir. İnsanın potansiyelini açığa çıkarmayı hedefleyen, fakat insan, toplum, doğa ilişkilerindeki temel süreçlerin merkezinde materyalizmin belirleyici rol oynadığı fikrinde somutlanan diyalektik materyalizm³⁴, insanın evren içerisindeki varoluşsal pozisyonunu paradoksal olarak herhangi bir şey’e eşitlemektedir. Bununla birlikte ‘teknolojik determinizm, güç/iktidar ilişkileri, sahiplik-failik paradoksu, hakim toplumsal ilişkiler’ kavramları etrafında teknoloji-insan ilişkisinin tartışılması son derece önemlidir. Böylece bu ve benzeri çalışmalar, medya ve iletişim alanında teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarına ilişkin daha zengin tartışmalara imkan tanıyacaktır.

Marmara Üniversitesinde Bilişim bilim dalında Özhan Tıngöy danışmanlığında Mert Küçükcardar tarafından 2019 yılında tamamlanan “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”³⁵ başlıklı tezde konu olarak günümüzde teknolojik gelişmelerin sunmuş olduğu tablet, cep telefonu, televizyon, bilgisayar vb. teknik araçların kullanım durumları ele alınmıştır. Çalışmanın kapsamını bireylerin aktif olarak kullanmakta oldukları teknolojik araçlara yönelik bağımlılık düzeylerinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Literatür taraması sonrası ele alınan araştırma genel tarama modeline göre yürütölmüştür. Geliştirilen 32 madde ve 6 faktörden (Kullanım ve zaman, Teknolojik istila, Bağımlılığı benimseme, Teknolojik saplantı, İletişim sarmalı/döngüsü, Ruhsal ve zihinsel değişkenler) oluşan teknoloji kullanım alışkanlığı ölçeği, 948 teknoloji kullanıcısına uygulanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin 6 faktör bakımından da cinsiyetlere göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ölkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisindeki son tez ise Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesinde Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim

34 Henri Lefebvre, *Diyalektik Materyalizm*, İstanbul: Sel Yay., 2018.

35 Mert Küçükcardar, “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

dalında Gülcan Işık danışmanlığında Hacı Hasan Safa tarafından 2020 yılında tamamlanan “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika”³⁶ başlıklı doktora çalışmasında biyoe-politik denetim ve gözetime yönelik bireylerin nasıl bir algı düzeyine sahip oldukları ele alınmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de e-nabız, e-devlet, uyap, e-okul ve passolig gibi bireyler tarafından sıklıkla kullanılan uygulamaların ‘biyoe-politik unsurlara ait gözetim ve denetim mekanizmaları’ olarak vatandaşların bu araçlara ilişkin algı düzeylerinin nasıl olduğunun ortaya konulması yer almaktadır. Nicel yöntemin tercih edildiği çalışmada içerik analizi ve anket tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmanın temel sonucu ‘yaşamını kolaylaştırmak adına kendisine ait bilgileri biyoe-politik süreçte aktaran yurttaş, aslında sağladığı verilerin hangi amaçlarla kullanıldığını, gerçekleştirilen biyoe-politik çalışmalara zemin hazırladığının farkındadır; ancak gözetim ve denetim kuşatmasının çok karmaşık ve kusursuz olması, adeta bir mecburiyet durumu yaratmakta’ olduğu şeklindedir.

2. İletişim, Etkileşim ve Özgürlük

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema ise iletişim, etkileşim ve özgürlüktür. Söz konusu bu başlıklar birçok sosyal bilim disiplininin yanı sıra, medya ve iletişim çalışmaları kapsamında da yoğun biçimde çalışılan başlıklardır. Bununla birlikte çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde iletişim, etkileşim ve özgürlük kavramları aşağıdaki temel çerçeveleri, verilen iki tezde ele alınmaktadır. Bu kategorideki ilk tez 2010 yılında Anadolu Üniversitesinde³⁷ ikincisi ise 2018 yılında İstanbul Üniversitesinde³⁸ hazırlanmıştır.

Nazlı Bayram danışmanlığında Elif Gizem Uğurlu tarafından hazırlanan “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi” başlıklı tezin konusu ‘iletişim fakültelerinde yetiştirilen öğrencilerin etkileşimli iletişim ortamlarının gözetim ve yönlendirme kapasitesi hakkındaki görüşlerini saptamak’ şeklinde belirtilmektedir. Araştırmanın kapsamı etkileşimli iletişim ortamları ve Türkiye’deki iletişim fakülteleri öğrencileri ile sınırlıdır. Nicel yöntemin kullanıldığı çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak ‘iletişim araçlarının etkileşim özelliği kişileri izleyici konumundan kullanıcı konumuna getirmiştir. Bilişim sistemlerinde kullanıcı olarak tanımlanan bireyler, etkileşimli iletişim

36 Hacı Hasan Safa, “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika”, Doktora tezi, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, 2020.

37 Elif Gizem Uğurlu, “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

38 Gökçen Cıvaş, “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

araçlarını her kullandıklarında, sistem için kullanıcıya ait veri akışı sağladığı' sonucuna ulaşmaktadır. Bununla birlikte 'tüketim, kullanım gibi alışkanlıkları bilinen, kategorilere ayrılabilen kullanıcıların enformasyonu elinde bulunduran tekeller, büyük şirketler ya da kurumlar tarafından izlenebilmesi, denetlenebilmesi dolayısıyla yönetilebileceği gibi yönlendirilebilmesi kolaylaşmaktadır'.

Nilüfer Timisi danışmanlığında Gökçen Cıvaş'ın hazırladığı "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye'de İnternet Düzenlemeleri" başlıklı tez ise Türkiye'de internet ortamlarının denetlenmesi ve düzenlemesini sağlamak amacı ile oluşturulan yasal düzenlemelerin 'özgürlük' tartışmaları bağlamında ele almaktadır. Türkiye'de yasama organının yasa yapma sürecine katılan üyelerinin yaklaşımını oadağına alan bir çalışma olması açısından önemli ve dikkate değer olan çalışmanın kapsamı ve yöntemi şu ifadelerle özetlenmektedir: "Türkiye'de internet ortamını düzenleyen 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği TBMM 22. Dönem ve Kanun'da değişikliklerin yapıldığı TBMM 24. Dönem meclis birleşim tutanakları nitel içerik analizi ve eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir." Sonuç olarak internete ilişkin 'yasal düzenlemenin oluşturulması sürecinde parlamento üyelerinin internet ile ilgili olumlu bir kanaate sahip olmalarının yanında toplum düzenini tehdit eden içeriklere karşı tedbir alınmasını bir gereklilik olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte muhalefet partilerinin internet ortamında iletişim özgürlüğünün sağlanması ve korunması yönünde bir tavır etrafında birleştikleri görülürken, iktidar partisinin önceliğinin yasal düzenlemeler ile internet ortamını denetim altında tutmak yönünde olduğu bulgusu elde edilmiştir.

3. Kurumsal ve Mesleki Etkileriyle Medya Sektörü

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema medya sektörünün kurumsal ve mesleki değişim serüvenidir. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde kurumsal ve mesleki etkileriyle medya sektörü beş teze konu olmuştur.

Medya sektörünün ve özellikle de yeni iletişim teknolojilerinden hareketle habercilik pratiğini odağa alan değişimlerin akademik çalışmalara doktora tezi düzeyinde konu olması XX. yüzyılın başına denk gelmektedir. Bu kategoride ele aldığımız tezlerin ilki, 2000 yılında Ege Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon anabilim dalında Konca Yumlu danışmanlığında Serhat Baştan tarafından hazırlanan "Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu" başlıklı çalışmadır.³⁹ Teknolojik değişimin neden olduğu örgütsel etkiler ve bu etkilerin meydana getirdiği uyum problemleri televizyon yayıncılığı üzerinden ele alınan

39 Serhat Baştan, "Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu", Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

tezin kapsamı, ‘örgütsel değişimi başlatan yeni iletişim teknolojilerini ve genel olarak dünyada yaşanan esnek üretim ve esnek örgüt yapısı kavramının incelenmesi’, televizyon ve televizyon yayıncılığı özelinde örgüt fikrinin yapısal dönüşümü etrafında örülmektedir. Teorik bir zeminde literatür taraması üzerinden yürütülen tezin sonucunda yeni iletişim teknolojilerinin modern toplumlarda örgütsel yapıların dönüşümündeki rolü, televizyon yayıncılığı özelinde irdelenmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin örgütsel yapı üzerindeki rolü, bu anlamda ortaya çıkan uyum problemleri, araçların bu alana yönelik sunmuş olduğu değişim, fırsatlar ve tehditler ele alınan konu başlıklarıdır.

Bu kategoride ele alınan doktora tezlerinin ikincisi ise Türkiye’de döneminin iki büyük medya grubu üzerinden yeni iletişim teknolojilerinin haber üretim süreci ve haberin yapısına etkilerini konu edinmektedir. Ege Üniversitesi bünyesinde Genel Gazetecilik anabilim dalında Ahsen Armağan’ın danışmanlığında Murad Karaduman tarafından “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haber Yapısı: Doğan ve Doğuş Grubu Örneği” başlıklı doktora çalışmasıdır.⁴⁰ Çalışmanın kapsamını Doğan Medya ve Doğuş Medya gruplarına ilişkin yayın organlarının yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik mesleğinin pratikleri ve haber üretim aşamasındaki süreçlere yönelik rolünün hangi parametreler üzerinden ortaya çıktığı etrafında örülmektedir. Özetle teknolojik gelişmelerden ve etkilerinden uzak kalmanın mümkün olmadığı yeni medya düzeninde Türkiye’deki iki büyük medya grubunun (Doğan ve Doğuş Grubu) yeni uygulamalara ayak uydurduğu, yayın organları ve içeriklerine buna uygun geliştirdikleri belirtilmektedir.

Kurumsal ve mesleki etkileriyle medya sektörü başlığı kapsamında bir diğer çalışma, 2010 yılında Neşe Kars danışmanlığında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Sedat Özel tarafından hazırlanan “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı” başlıklı doktora tezidir.⁴¹ Bu çalışmada; demokratik bir medya sistemi ile yurttaş gazeteciliği ilişkisi ele alınmakta, yurttaş gazeteciliğine teknoloji kullanımının ne tür katkılar sunduğunu araştırılmakta ve Türk internet kullanıcılarının internet üzerindeki görüntülü haber akışına yaklaşımları belirlenmektedir. Çalışmanın sonucunda yeni iletişim teknolojilerinin, günümüzde birey ve toplumun bilgiye daha kolay ulaşabilmesinin imkanını artırdığı vurgulanmakta ve sayısal teknolojilerin sunduğu yeni olanakların geleneksel kitle iletişim araçlarının işlevişi yapısında farklı seyirler izlemek zorunda kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

40 Murad Karaduman, “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haber Yapısı: Doğan ve Doğuş Grubu Örneği”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

41 Sedat Özel, “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle medya sektöründeki mesleki ve kurumsal değişimi konu edinen ikinci doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Basın ve Yayın Tekniği anabilim dalında İncilay Cangöz'ün danışmanlığında Tezcan Özcan Kutlu'nun hazırladığı "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği" başlıklı çalışmadır.⁴² Yeni iletişim teknolojileri ve gazeteciliğin haber üretim pratiği ve bu pratiğin meslek kültürünü nasıl etkilediğini konu edinen bu çalışmanın kapsamı, ana akım medyada istihdam edilen gazetecilerin yeni iletişim teknolojilerine yönelik tutum ve düşünceleri ile bu teknolojileri kullanım alışkanlıkları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, gazetecilerin yeni iletişim teknolojilerine ilişkin olumlu bir tutuma sahip oldukları; bilgi ve haber araştırma, gündemi takip ve kendi düşüncelerini açıklama platformu olarak gördükleri sosyal medyayı benimsedikleri tespit edilmiştir. Mesleki dönüşüm açısından ise çalışma, yeni medyanın alternatif/yeni gazetecilik olanakları yarattığı, ancak habercilik açısından geleneksel medya ve mevcut haber üretim kod ve normlarının hala güçlü bir konumda olduğunu da ortaya koymaktadır.

Çalışmamız kapsamında gündeme getirilen teknoloji ve insan ilişkisine dair önemli katkıları olan bir diğer çalışma ise bu kategori kapsamındaki son doktora tezi olan "Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme"⁴³ başlığını taşımaktadır. Ankara Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Burcu Sümer danışmanlığında Şafak Dikmen tarafından 2016 yılında tamamlanan tezin konu ve kapsamı iki temel soru etrafında şekillenmektedir: 1) 1950'li yıllarda başlayarak günümüze kadar devam eden süreçte iletişim araştırmaları içerisinde televizyon yayıncılığı ve teknoloji ilişkisini ele alan çalışmalar hangi temel tartışmalar üzerinden ilerlemiştir? 2) Yeni medya ortamının ve teknolojilerinin sürekli geliştiği bir dönemde, Türkiye'de televizyon yayıncılığı internet üzerinde nasıl yapılanmaktadır? Hem kurumsal düzeyde hem de mesleki pratik düzeyinde medyanın yeni iletişim teknolojileri üzerinden yeniden yapılanmasıyla ilgili tezin sonuçları şu iki çerçevede dile getirilebilir. Birincisi, Televizyon ekosistemi, basit bir şekilde son yıllarda yaşanan teknolojik dönüşümün sonucunda oluşmamış, XX. yüzyıl boyunca geliştirilen yeni kitle iletişim araçlarının, teknolojilerin ve yayıncılık stratejilerin sonucunda ortaya çıkmıştır. İkinci sonuç ise iletişim çalışmalarının teknoloji konusunu tartışmaktan kaçındığı ve bu konunun yıllar boyunca alan dışına itilmiş olduğu değerlendirmesidir.

Yeni iletişim teknolojilerinin mesleki ve kurumsal düzeyde medyaya etkilerini ele alan tezleri ele aldığımız kategori kapsamında olmasıyla birlikte çalışmamız

42 Tezcan Özcan Kutlu, "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği", Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

43 Şafak Dikmen, "Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

bağlamında Şafak Dikmen'in imzasını taşıyan bu tez, teknolojinin yapısal dönüşümünü tartışmaya açması ve iletişim çalışmaları içerisinde teknolojinin bizzat kendisini tartışmanın gerekliliğine değinmesi açısından önem arz etmektedir. Fakat bununla birlikte çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan teknoloji-insan ilişkisinin varoluşal boyutunu kısmen tartışan bir çalışmadır. Bu bakımdan medya ve iletişim çalışmalarında, ileri teknolojilerin bireysel ve toplumsal hayattaki yerinin ne'liği, insanın evrendeki konumunu sarsan ve varoluşsal tartışmaları açan boyutunun ne'liğinin daha çok çalışılması gerektiğinin altı çizilmelidir.

4. Politika, Demokrasi ve Siyasal İletişim

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema politika, demokrasi ve siyasal iletişim başlığıdır. Özellikle siyasal iletişim çalışmalarında literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmamız kapsamında teknoloji ve insan ilişkisinin merkezinde olduğu doktora tezlerinde politika, demokrasi ve siyasal iletişim çalışmaları aşağıda temel çerçeveleri verilen iki tez etrafında yorumlanmaktadır.

Bu anlamda ilk tez olan “Yeni İletişim teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım” başlıklı doktora tezi, Ankara Üniversitesinde Aysel Aziz danışmanlığında Nilüfer Timisi tarafından 1999 yılında tamamlanmış, 2003 yılında da *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi* ismiyle kitaplaştırılmıştır.⁴⁴ Çalışmanın temel konusunu yeni iletişim teknolojilerinin kamusal katılım için olanakları/olanaksızlıkları oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle interneti modern toplumların karşı karşıya kaldığı siyasal toplumsal ve ekonomik her türlü soruna bir çare olarak konumlandıran akademik ve popüler bir yazına karşılık, bu çalışmanın amacı yeni iletişim teknolojilerinin demokratik işlevini ve bu işleve atfedilen toplumsal kabul görmüş belirli yorumları veya meşrulaştırmaları tartışmaktır. Bu tartışmalar aracılığıyla çizilen bir perspektif içinden yeni iletişim teknolojileri ve kamusal katılım ilişkisini sorgulamaktır.

Bu kategorideki ikinci doktora tezi ise Selçuk Üniversitesinde Ahmet Tarhan danışmanlığında Zuhal Fidan tarafından 2015 yılında tamamlanan “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları” başlığını taşımaktadır.⁴⁵ Çalışmanın konusu siyasi partilerin siyasal iletişim çalışmaları bağlamında kurumsal web sayfalarını ve sosyal medyayı nasıl deneyimlediklerine odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında 2015 yılında mecliste grubu bulunan dört siyasi partinin (AKP, CHP, MHP ve HDP) web siteleri ve Twitter hesaplarını nasıl kullandıkları

44 Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2003.

45 Zuhal Fidan, “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

yer almaktadır. Çalışma sonucunda siyasi partilerin web sayfalarını ve Twitter hesaplarını genellikle duyuru ve tanıtım amacıyla kullandıkları belirtilmektedir. Siyasi partilerin yeni iletişim teknolojisi ürünlerinden duyuru ve tanıtım amacıyla yararlanma seçmene siyasal bilgi sağlama boyutunda kullanıldığı, ancak siyasal katılım ve çift yönlü iletişime çok fazla olanak sağlamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca siyasi partilerin web sayfaları ve Twitter hesaplarının etkileşimli iletişim sürecinden çok tek yönlü bilgi aktarımına dayalı bir süreç olarak konumlandırıldığı vurgulanmaktadır.

5. Pazarlama İletişimi

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema pazarlama iletişimi başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde pazarlama iletişimi çalışmaları aşağıda temel çerçeveleri verilen iki çalışmada ele alınmaktadır.

Bu çalışmaların ilki, Marmara Üniversitesinde Bilişim bilim dalı bünyesinde Erhan Akyazı danışmanlığında Barış Yavuz tarafından 2014 yılında tamamlanan “Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı” başlıklı doktora tezidir.⁴⁶ Tezde, gelişen teknolojik imkânlar neticesinde ortaya çıkan ve pazarlama iletişimi sürecinde önemli rol oynayan bağlamsal mobil pazarlama konusu ele alınmıştır. Çalışma kapsamında mobil teknolojileri kullanan özellikle akıllı telefon kullanıcıları öğrenciler ve özel/kamu çalışanları bulunmaktadır. Araştırma sonucunda konum bazlı mobil pazarlama iletişimine mobil teknolojileri yakından takip eden ve kullanan kesim tarafından olumlu bir bakış açısı bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca mobil pazarlamada başarı için doğru kişiye doğru zamanda ve doğru mesajla erişmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını tartışma ve geliştirme potansiyeline sahip bir çalışma olan “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz” başlıklı tez, konu ve kapsam olarak ‘transhümanist ve posthümanist teknolojilerin pazarlama iletişimi’, ‘fütüristik pazarlama iletişimi’ olarak tanımlanabilme imkanını araştırmaktadır.⁴⁷ Ege Üniversitesi bünyesinde Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dalında Emel Gürel’in danışmanlığında Sevay İpek Aydın tarafından 2021 yılında tamamlanan tez, gündelik yaşam gerçekliğini doğrudan etkilemesi öngörülen teknolojik yenilikleri disiplinlerarası bir bakış açısıyla ve inşacı bir yaklaşımla ele almakta ve bu

46 Barış Yavuz, “Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

47 Sevay İpek Aydın, “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

çerçevede gelecek odaklı teknolojilerin bilim kurgu sineması aracılığıyla pazarlanması konusuna odaklanmaktadır. Nitel yöntemle tasarlanan araştırmada, eleştirel söylem analizi ve semiyolojik analiz kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma deseni vaka çalışması olup örneklemini transhümanizm ve posthümanizm temalarını içeren beş bilim kurgu filmi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular göre, bilim kurgu sinemasının teknoloji pazarlamasına ilişkin etkili bir araç olduğu ve fütüristik pazarlama iletişiminin transhümanizm ile posthümanizm açısından elverişli bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Transhümanizm ve posthümanizm başlıklarının merkezde olduğu bu tezin çalışmamıza katkısı ve muhtemel teknoloji-insan ilişkilerini tartışacak literatüre katkısı önemlidir.

6. Kültür/Yeni Görsel Kültür

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema ise kültür/yeni görsel kültür başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde kültür/yeni görsel kültür çalışmaları aşağıda genel çerçevesi verilen bir tezde ele alınmaktadır.

İstanbul Üniversitesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Hasan Akbulut'un danışmanlığında Berke Soyuer Özgür tarafından 2019 yılında tamamlanan; konusu, yöntemi ve sonuçları ile özgün bir çalışma olan "Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezi, insanın tarih boyunca imge ve fotoğrafın öznesi olarak varlık göstermesine karşılık, günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte bu durumun varoluşsal bir değişime uğradığını konu alması itibarıyla, çalışmamıza önemli katkılar sunmaktadır.⁴⁸ Tezin kapsamında 'resim, fotoğraf ve dijital görüntü başlıkları altında yapılan incelemelerden sonra yapay zeka ile üretilmiş görüntülerin yanı sıra, Deep Dream, The Next Rembrandt ve Obvious Kolektifi gibi örnekler üzerinden yapay zekanın ürettiği görüntüde kendisinden önce gelen görüntü üretme teknolojilerinden tamamen farklı olarak üretim sürecinden insan öznesinin devre dışı kaldığı gözlemi yer almaktadır. Yöntem olarak iletişim çalışmalarında alışılmadık bir yöntem kullanılan tezde 'Gillian Rose'un *Visual Methodologies* (Görsel Metodolojiler) eserinden hareketle, görsel bir araştırmada araştırmanın kendisiyle birlikte gelişen melez bir yöntem kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bu farklı yöntem, incelenecek materyallerin seyirci, üretim ve görselin kendisi olmak üzere üçe ayrılan bir alan üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın sonucunda günümüze kadar gelen görüntü üretme ve izleme medyumlarının tamamının hala insan öznesini içerdiği belirtilmektedir. Yapay zeka ile üretilmiş görüntünün diğerlerinden tamamen ayrılan ontolojik statüsünün ise insan öznesini devre dışı bırakmasından kaynaklandığı

48 Berke Soyuer Özgür, "Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

vurgulanmaktadır. Bu yönüyle tez, insanın imge üretmede özne olma rolünün ortadan kalktığı sonucunu ortaya koyması ile, çalışmamıza katkısı görece daha fazla olan bir tezdır.

7. Taşınabilir Bilgi İletişim Teknolojileri: Akıllı Telefonlar

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı son tema ise taşınabilir bilgi iletişim teknolojileri: akıllı telefonlar başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde taşınabilir bilgi iletişim teknolojileri: akıllı telefonlar başlığı aşağıda genel çerçeveleri verilen üç tez çalışmasında ele alınmaktadır.

Akıllı teknolojilere ilişkin ilk çalışma, Ankara Üniversitesi bünyesinde Gazetecilik anabilim dalında Haluk Geray danışmanlığında Funda Başaran tarafından 2004 yılında tamamlanan “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi” başlıklı doktora tezidir.⁴⁹ Tezin konusunu gelişen teknoloji alt yapısı neticesinde ortaya çıkan teknolojik ürünlerin kullanımının ülkelere göre dağılımı oluşturmaktadır. Tezin kapsamını Avrupa Birliği ve Türkiye’de enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yayılmasına ilişkin sayısal verilerin yanı sıra, ikinci dünya savaşı sonrasında başlayan ve 1990’lara kadar ticarileşen internet ve cep telefonu teknolojilerinin gelişim seyri teşkil etmektedir. Çalışmanın sonucunda toplumsal hayatın bütün alanlarında yaygın etkileri olan, ülkeler açısından bir fırsat olarak görülen ve gelişmiş ülkelerin gelişim performansını yakalayabilecek bir araç olarak düşünülen internet ve enformasyon teknolojilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki temel eşitsizliği artırdığı vurgulanmaktadır.

Akıllı teknolojilerin kullanımına ilişkin daha betimsel bir çalışma olarak Selçuk Üniversitesinde Bilal Arık danışmanlığında 2013 yılında Enes Bal tarafından tamamlanan “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı tez, kullanımlar ve doyumlar perspektifinden hareket ederek Selçuk Üniversitesi öğrencileri özelinde gençlerin cep telefonu kullanım alışkanlıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.⁵⁰ Çalışmanın kapsamında Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin moda/statü, işlevsellik/sosyalleşme, eğlence/rahatlama, mobilite ve bilgilendirme kategorileri etrafında cep telefonu kullanım alışkanlıkları yer almaktadır. Araştırma

49 Funda Başaran, “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

50 Enes Bal, “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

sonuçlarına göre, ‘kadınların erkeklere göre cep telefonları üzerinden daha fazla konuştuğu ve mesajlaştığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan erkekler ise cep telefonlarının 3-G özelliğinin olması ve oyun imkânı sağlaması gibi teknik özelliklere daha çok önem atfetmektedirler’.

Ankara Üniversitesinde Çiller Dursun danışmanlığında Yeliz Dede Özdemir tarafından 2019 yılında tamamlanan “Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri” başlıklı doktora tezi⁵¹, ‘toplumsal ve kültürel bağlamda, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımına odaklanarak, hem Türkiye’de ihmal edilmiş bir alan olan mobil medya çalışmalarına bir katkı sağlamayı hem de bu telefonların toplumsal cinsiyet dinamiklerine odaklanmayı’ amaçlamaktadır. Tezin kapsamı ‘teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, teknolojiye feminist yaklaşımlar ve evcilleştirme kuramının sağladığı analitik ve teorik perspektif temelinde, oluşmaktadır. Çalışmada, sosyal medyanın erkeklerin kendilerini rahatça ifade etmelerinin bir alanı olduğu görülürken, kadınlar için yine bir otosansür mekanizmasının işlediği, müdahalelerin olduğu, hesap vermenin devam ettiği ve birçok baskı mekanizmasının işlediği bir alan olarak kalmaya devam ettiği’ sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Medya ve iletişim çalışmaları, yeni iletişim teknolojileri özelinde son yarım yüzyılda yapılan doktora tezlerinin temel künye bilgileri ile konu, kapsam, yöntem ve sonuçlarına ilişkin bulgular yukarıda özetlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan 22 doktora tezinde daha çok iletişim teknolojilerinin teknik değişimi, bireysel ve toplumsal değişime etkileri, sonuçları, kullanıcıların bu teknolojiler ile ne yaptığı vb. konular etrafında yürütüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin günümüzde gelişen ileri teknolojiler (yapay zeka, robotik, genetik vb.) ile insanın evren içerisindeki varoluşsal yeri ve boyutlarına ilişkin bir tartışma yürütmedikleri sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte tezlerde gerek teknolojinin tarihi serüveni ile gerek günümüzde yapay zeka teknolojisi gibi ileri teknolojileri merkeze alan kimi konu ve başlıklara ilişkin araştırmalar yürütülmüştür. Bununla birlikte, insanın varoluşsal durumunu merkeze alarak adalet, özgürlük, ahlak, erdem, inanç, duygu gibi daha varoluşsal hususlara ilişkin bir tartışma yürütülmemektedir.

Medya ve iletişim çalışmaları üst başlığında, yeni iletişim teknolojileri özelinde son yarım yüzyılda yürütülmüş doktora tezlerinin merkeze alındığı bu çalışmada teknoloji ve insan ilişkilerinin varoluşsal izi sürülmektedir. Bu anlamda araştırmamıza konu olan çalışmaların Türkiye’de ‘medya ve iletişim’ çalışmalarına ilişkin hatırlattığı temel bazı konuların alana katkısı itibarıyla tartışılması gerekmektedir.

51 Yeliz Dede Özdemir, “Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Türkiye’de medya ve iletişim çalışmaları, yeni iletişim teknolojileri özelinde teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal boyutlarının nasıl işlendiği, mevcut doktora tezleri örneğinde verilmektedir. Alanda yapılmış bu tezlerle birlikte çalışmamız, odağında yer alan teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal boyutlarının dünyada halihazırda hangi tartışmalar etrafında yürütüldüğüne ilişkin kısa bir tartışma ile katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylece hem ülkemizde ilgili alana katkı sunmayı, hem de bundan sonra bu alanda yürütülecek çalışmalarda insanlığın ortak konusu olarak teknoloji-insan ilişkilerinin farklı boyutlarının çalışılmasına katkı sunmuş olacaktır.

Günümüzde ileri teknolojinin gücü, kapasitesi, değişim hızı karşısında insanın bariz biçimde tarihsel rolünden geri çekildiği bir gerçeklik yaşandığının altı çizilmelidir. “20. yüzyılın sonlarına ait makineler, doğal ile yapay, zihin ile beden, kendi kendini geliştiren ile tasarlanmış arasındaki farkı, organizmalar ile makineler arasındaki pek çok başka ayrımla beraber baştan aşağı muğlak hale getirdi. Makinelerimiz rahatsız edici şekilde hayat doluyken, biz korkutucu ölçüde atılız”.⁵² Bu gerçeklik sadece gelişen teknoloji karşısında insanın akıl ve emek gücünün değersizleşmesi değil; bizzat insanın adalet, özgürlük, ahlak, erdem, inanç, duygu gibi daha varoluşsal hususlarda bir çözülmeye işaret etmektedir. Bu bakımdan XX. yüzyıl Batı dünyasında teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarına ilişkin tartışmalar farklı dönem ve isimler üzerinden takip edilebilir. Teknoloji ve insan ilişkisinin bu zor ve çözücü doğasını Lewis Mumford daha XX. yüzyılın başında şu ifadelerle dile getirmektedir:

Tarihin yerine mekanik ya da iki-yönlü zamanı, yaşayan bedeninin yerine teşhir edilen cesedi, gruplar halinde bulunan insanların yerine ‘bireyler’ olarak adlandırılan yerinden sökülüp çıkarılmış birimleri ya da genel olarak erişime kapalı, karmaşık ve organik bir bütünü oluşturan şeylerin yerine mekanik olarak ölçülebilen veya yeniden üretilen şeyleri koymak, kısıtlı bir pratik kontrol elde etmek için hakikati ve hakikate dayalı olan daha geniş çaplı verimliliği gözden çıkarmak demektir.⁵³

Gerek Mumford’ın geçen yüzyılın başında teknolojinin temel belirlenimlerini dile getirdiği ifadeler, gerekse Haraway’in daha postmodern bir dünyayı tahayyül ederken kurduğu cümleler, teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal düzlemde önemli bir tartışmaya karşılık geldiğine işaret etmektedir. Aynı şekilde yüzyılın başında yaşamış Edmund Husserl (1859-1938) ve yüzyılın neredeyse büyük çoğunluğunu tecrübe etmiş Martin Heidegger (1889-1976) gibi isimler, teknoloji ve insan ilişkisini aynı şekilde varoluşsal boyutlarıyla ele alan isimlerdir. Hatta günümüzde posthümanizm, transhümanizm tartışmalarında da aslında teknoloji ve insan

52 Donna J. Haraway, *Başka Yer*, çev. Güçsal Pusar, İstanbul: Metis Yay., 2010, s. 50.

53 Mumford, *Teknik ve Uygarlık*.

ilişkisinin varoluşsal boyutları tartışılmaktadır. Bu anlamda ileri teknolojilerin, özellikle yapay zeka teknolojisinin; insanı, düşünceyi, duyguyu, ahlaki, inancı vb. varoluşsal hemen her şeyi paranteze alarak insanın varoluşsal durumunu tartışmaya açan Raymond Kurzweil⁵⁴ (2016), Donna Haraway⁵⁵ (2010), Nick Bostrom⁵⁶ (2019) vb. isimler de söz konusu bu ilişkiye işaret etmektedirler. Özetle Batı’da XX. yüzyıl boyunca ara ara tartışılan teknoloji ve insanın varoluşsal ilişkisi, genel anlamda sosyal bilimlerin, özelde ise medya ve iletişim çalışmalarının dün olduğu gibi, bugün de bir biçimde tartışma konusu olduğuna işaret etmektedir. Özellikle son dönem postmodern, post-truth, transhümanizm veya posthümanizm vb. tartışmalarda insanın evren içerisinde ve teknoloji karşısındaki konumlandırılışı daha açıkça görülmektedir. İnsanın varoluşsal açıdan yaşadığı kriz ve evren içerisindeki iradi pozisyonun yeniden tanımlandığı/tasarımlandığı bu konumlanış, insan olmanın veya insan olma fikrinin aşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını birçok eserinde çarpıcı üslubu ile dile getiren Raymond Kurzweil⁵⁷, XXI. yüzyılın ortalarından itibaren teknolojinin, insanın/insanlığın gelişiminin çok daha ötesinde bir dünyanın kurulmasına öncülük edeceğini belirtmektedir. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerini bu sürecin ilk aşamalarından kabul ederek, bir sonraki aşamayı “tekillik” olarak kavramsallaştıran Kurzweil⁵⁸ şöyle devam etmektedir;

Tekillik biyolojik bedenlerimiz ve beyinlerimizin söz konusu kısıtlamalarını aşmamızı sağlayacak. Yazgımıza karşı güç kazanacağız. Ölümlülüğümüz kendi elimizde olacak. Dilediğimiz kadar yaşayabileceğiz (bu, sonsuza kadar yaşayabileceğimizi söylemekten biraz farklıdır). İnsan düşüncesini tam olarak anlayacak, kapsamını büyük çapta açıp genişleteceğiz. Zekamızın biyolojik olmayan bölümü, bu yüzyılın sonunda salt insan zekasından trilyon kere trilyon kat daha güçlü olacak.

Raymond Kurzweil’in teknoloji ve insan ilişkisinin geleceğine ilişkin özetlediği bu çerçeve, hepimiz adına varoluşsal ölçekte bir tartışmanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Zira insanlığın ortak bir konusu olarak teknoloji-insan konusu sadece ileri mühendisliğin sınırlarına havale edilecek bir konu olmaktan uzaktır. Ayrıca farklı, özgün, zengin tarihsel ve kültürel mirasa sahip bir toplum olarak Türkiye’nin teknoloji ve insan ilişkilerini yeniden yorumlayacak entelektüel bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin

54 Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0; Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, İstanbul: Alfa Yay., 2016.

55 Haraway, *Başka Yer*.

56 Nick Bostrom, *Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay., 2019.

57 Kurzweil, *İnsanlık 2.0*.

58 Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, s. 22.

bu dönemde nerede ve nasıl konumlanması gerektiğini Erol Göka⁵⁹ aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Mevcut “tartışmaları bir kenara bırakıp bir an önce ‘posthümanizm’, ‘transhümanizm’ tartışmalarında yerimizi almak durumundayız. Zira inançlara kökten karşı, saldırgan yeni seküler kimliğin temeli olan militan maddecilik artık yakıtını büyük ölçüde buralardan sağlıyor ve hızla yaygınlaşarak teknomedyatik dünyanın hâkim ideolojisi haline geliyor. Teknomedyatik dünyaya barış, huzur ve vicdanın kaynağı olan maneviyat, gelenek ve insanlık mirası adına yapıcı bir müdahale gerekiyor.”

Özetle bütün bu tartışmaların sonucunda günümüzde teknoloji ile insanı yerli yerine oturtacak ve her ikisini varoluşsal düzeyde yeniden kavrayacak bir sorgulamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Alan R. Drengson’ın⁶⁰ modern dünyanın teknoloji ile kurulan ilişkisinin dört yaklaşım (a. Teknolojik anarşi, b. Teknofili, c. Teknofobi, d. Uygun teknoloji) üzerinden okunabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda ihtiyaç duyulan, makul ve rasyonel bir yaklaşım olarak “uygun teknoloji yaklaşımı” çerçevesinde belirttiği ifadeler, teknoloji ile nasıl bir ilişki kurulabileceğine ilişkin bir çerçeve sunabilir:

Teknolojiyle ilişkimiz nasıl olacak? Onu nasıl tanımlamalıyız? Bu ve benzeri temel sorular, kendilerini bilincimizin dikkatine sunarlar. Böylece, mevcut politika hakkında varsayımlarda bulunabilir ve insani şartlara göre bunları değerlendirebiliriz. Sonuç olarak, uygun teknoloji, teknolojiyle olan ilişkimizi, kusursuz bir şekilde kavradığımız ve özgürce tercih ettiğimiz kalıcı değerlerin yerleşmesine vesile olacak şekilde dönüştürmeyi amaçlar.⁶¹

Özetle günümüzde medya ve iletişim çalışmalarının odağında daha çok yer alan teknoloji-insan ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de mevcut alan yazınının dil, kavram, kurum, müfredat dahil olmak üzere mevcut müktesebatın kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi ve yeniden yazılması önem arz etmektedir. Bu anlamda alanın dünyada mevcut tartışmaları da bünyesine katarak zenginleşmesine, medya ve iletişim çalışmalarının farklı disiplinlerle ortak çalışmalar yürüterek zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Daha özelde ise teknoloji, teknoloji-insan, iletişim teknolojileri gibi temel kavramların soykütüğüne ilişkin etraflı bir okumaya ihtiyaç bulunmaktadır.

59 Erol Göka, *İnternet ve Psikolojimiz*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

60 Alan R. Drengson, “Dört Teknoloji Felsefesi”, çev. Mehmet Önal, *Uluslararası Beytülhikme Felsefe Dergisi*, 2010, c. 10, sy. 1, s. 331-354, Doi: 10.18491/beytulhikme.1532.

61 Drengson, “Dört Teknoloji Felsefesi”, s. 331-354.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren, *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya, 2006.
- Akbulut, Y., “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Veri Çözümleme Teknikleri* içinde, Ali Şimşek (ed.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 2018.
- Anık, C., *Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler*, Ankara, Altınküre Yay., 2003.
- Anık, C., *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Ed. Cengiz Anık, Ankara, Nobel Yay., 2020.
- Aydeniz, H., “Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler”, *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), İstanbul: Nobel Yay., 2015.
- Aydın, S. İ., “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Bal, E., “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Barnett, S. J., *Aydınlanma ve Din*, çev. Halime Emektar, İstanbul, Hece Yay., 2017.
- Baron, S. W., *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. Mehmet Özay, İstanbul, Açılım Kitap, 2007.
- Başaran, F., “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Başaran, F., *İletişim ve Emperyalizm; Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politikası*, İstanbul, Ütopya Yay., 2015.
- Baştan, S., “Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Berman, M., *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ, Ümit Peker, İstanbul: İletişim Yay., 2004.
- Bostrom, N., *Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay., 2019.
- Cohen, L., L. Manion ve K. Morrison, *Research Methods in Education*, 6th ed., New York: Routledge, 2007.
- Çağıl, A., *Sosyal Medya ve Dijital Pazarlama*, İstanbul: Dikeyksen Yay., 2017.
- Çakır, M., *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, İstanbul: Ütopya Yay., 2014.
- Dede Özdemir, Y., “Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Dikmen, Ş., “Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Düzdağ, E., *Üstad Ali Ulvi Kurucu- Hatıralar*, İstanbul: Med Kitap, 2010.

- Drengson, A. R., “Dört Teknoloji Felsefesi”, çev. Mehmet Önal, *Uluslararası Beytülhikme Felsefe Dergisi*, 2020, c. 10, sy. 1, s. 331-354, Doi: 10.18491/beytulhikme.1532.
- Durdağ, B., “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Ertugay, F., *Türk Modernleşmesi- Nesneler ve Semboller*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.
- Ertunç, A. C., *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yay., 2000.
- Fidan, Z., “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları”, Doktora tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Frankl, G., *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Açılım Kitap, 2003.
- Geray, H., “Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Gilson, R., *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öcal, İstanbul: Açılım Kitap, 2005.
- Göka, E., *İnternet ve Psikolojimiz*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017
- Gökçe, O., *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.
- Cıvaş, G., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Guenon, R., *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yay., 2016.
- Güngör, N., *Cumhuriyet Döneminde İletişim; Kurumlar, Politikalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Güz, N., ‘Cumhuriyet Döneminde İletişim’, *Cumhuriyetin 80.Yılı Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, yayına haz. Hale Şıvgın, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 2006.
- Habermas, J., *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yay., 2010.
- Haraway, D., *Başka Yer*, çev. Güçsal Pusar, İstanbul: Metis Yay., 2010.
- Hazard, P., *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, İstanbul: Ötüken Yay., 1999.
- Horkheimer, M. ve T. W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Oğuz Özgül, İstanbul: Kalcı Yay., 1995.
- Hülür, H. ve C. Yaşın, *Yeni Medya; Kullanıcının Yükselişi*, Ankara: Ütopya Yay., 2016.
- Karaduman, M., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan ve Doğuş Grubu Örneği”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kejanlıoğlu, D. B., *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, Ankara: İmge Yay., 2004.
- Kejanlıoğlu, D. B. (Ed.), “Ünsal Oskay ile Görüşme”, *Zamanın Tozu Frankfurt Okulu’nun Türkiye’deki İzleri* içinde, Ankara: DE Ki Basım Yayın, 2011, s. 613-621.
- Krippendorf, K., *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology (2nd ed)*, Thousand Oaks, CA: Sage Pub., 2004.
- Küçükcardar, M., “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

- Kurzweil, R., *İnsanlık 2.0; Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, İstanbul: Alfa Yay., 2016.
- Kutlu, T. Ö., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Lefebvre, H., *Diyalektik Materyalizm*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Sel Yay., 2018.
- Martin Heidegger, *Teknik ve Dönüş Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019
- Mayring, P., *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, çev. A. Gümüş, S. Durgun, Ankara: Bilgesu Yay., 2011.
- McLuhan, M., *Gutenberg Galaksisi; Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Ç. Güven, İstanbul, YKY, 2014.
- Morva, O., *Chicago Okulu*, İstanbul: Doruk Yay., 2013.
- Mumford, L., *Teknik ve Uygarlık*, çev. Emre Can Ercan, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Oskay, Ü., *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul: Der Yay., 2000.
- Özçağlayan, M., *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul: Alfa Yay., 1998.
- Başkaya, Z., “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Özçetin, B., *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018.
- Özel, S., “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Öztürk, S., *Türkiye’de İletişim Sosyolojisinin Kaynakları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- Safa, H. H., “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika”, Doktora tezi, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, 2020.
- Soyuer Özgür, B., “Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Şentürk, R., *İletişim ve Televizyon Teorileri*, İstanbul: Küre Yay., 2017.
- Timisi, N., *Dijital: Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2016.
- Timisi, N., *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost, 2003.
- Topçu, N., *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Dergah Yay., 2013.
- Tokgöz, O., *Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İlişkisine Etkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982.
- Toprak, A. vdğr., *Toplumsal Paylaşım Ağı; Facebook, Görülüyorum Öyleyse Varım*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2009.
- Uğurlu, E.G., “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

- Yavuz, B., “Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yaylagül, L., *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006.
- Yumurtacı, O., “Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Zijderveld, A. C., *Soyut Toplum*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yay., 1985.

Sosyal Medya Alanında Yazılan Büyük Veri Konulu Tezlerin Metin Madenciliğiyle İncelenmesi

Sadullah ÇELİK*

Fatma ZEREN**

Öz

Metinler, birçok konuda yararlı bilgiler içerebilir. Metinleri analiz etmek, insanların daha iyi kararlar vermesine, daha etkili işler yapmasına ve daha fazla bilgiye ulaşmasına yardımcı olabilir. Sosyal medya gibi zengin kaynaklardan elde edilen veriler, bu metinlere ait büyük verilerdir. Bu verileri anlamak ve yorumlamak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Metin madenciliği ve veri analitiği gibi teknikler, en çok kullanılan yöntemlerdir. Ayrıca, bu metin verilerinin içerdiği bilgiyi ortaya çıkarabilmek için yapılandırılmış verilerden daha fazla veriye ihtiyaç duyulabilir. Bu çalışmada, Türkiye’de hazırlanmış sosyal medyadan sağlanan büyük veri yaklaşımı ile ilgili lisansüstü tezler ele alınmıştır. Bu tezler, çeşitli anabilim dalları tarafından hazırlanmıştır ve bu nedenle büyük metinler ile ilgili pek çok boyut incelenmiştir. Bu bağlamda bu tezlerden bazılarına dair kısa özetler sunulmuştur. En fazla bilgisayar mühendisliği alanında konu ile ilgili tez yazıldığı gözlenmiştir. Ancak bu tezlerin nitelikleri birbirinden ayrılmaktadır. Bir kısmında hedef yazılım boyutuna yönelik olurken, bir kısmında ise sosyal medya informasyonu hakkında analiz yapılmasına yöneliktir. Bilgisayar mühendisliğinden sonra en fazla iletişim alanındaki çeşitli anabilim dallarında çok fazla tez yazılmıştır. Yıllara göre büyük veri konusunda yazılan tez sayısının giderek attığı gözlemlenmiştir. Çalışmada metin madenciliği yöntemi kullanılarak 2008-2022 yılları arasında yazılmış tezlere kelime analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda

* Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, sadullah.celik@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5468-475X.

** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, fatma.zeren@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1661-3587.

tezlerin kelime dağılımlarının kuvvet yasası dağılımına uygun olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgulardan tezlerde aşırı odaklanma sorunu olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Veri, Sosyal Medya, Kuvvet Yasası Dağılımı, Kelime Bulutu, Aşırı Odaklanma.

The Analysis of Graduate Studies on Big Data on Social Media through Text Mining

Sadullah ÇELİK - Fatma ZEREN

Abstract

Texts may contain useful information on many topics. Analyzing texts can help people make better decisions, do more effective work, and access more information. Data obtained from rich sources such as social media constitute big data belonging to these texts. Various methods are employed to understand and interpret these data. Among them, text mining and data analytics are the most widely used techniques. In addition, there may be need for more data than available through structured data to excavate the information contained in a given text data. This article examines graduate theses prepared in Turkey employing big data approach obtained from social media. These studies have been prepared by various departments and hence big data has been examined from various aspects. In this regard, this paper provides brief summaries of some these theses. The findings reveal that the majority of related theses were written in the field of computer engineering. However, their characteristics differ from each other. While some target the software aspects, others analyze social media information. The next most popular field is the various departments in the field of communications. It has been observed that the number of theses written on big data has increased over the years. This study has applied word analysis on theses written between 2008 and 2022 through the text mining method. The results confirm the congruity of the word distribution in theses to the power law distribution. The overall findings point to the problem of excessive focus in theses.

Keywords: Big Data, Social Media, Power Law Distribution, Word Cloud, Excessive Focus.

Giriş

XXI. yüzyıl, verilerin her zamankinden daha önemli olduğu bir çağdır. Bunun nedeni, dünyanın artık her zamankinden daha fazla birbirine bağlı olması ve verilerin bu birbirine bağlılığı anlamının ve manipüle etmenin anahtarı olmasıdır. Bu veriler, devlet kurumları, özel şirketler ve bireyler dahil olmak üzere birçok kaynaktan gelmektedir. Veriler, eğilimleri ve kalıpları anlamamıza ve gelecek hakkında tahminler yapmamıza imkan sağlar. Aynı zamanda etkili pazarlama ve reklamcılığın anahtarıdır. Kısacası, modern dünyayı anlamak ve gezinmek için veriler gereklidir. Ayrıca veriler bireylerin, işletmelerin ve hükümetlerin daha iyi kararlar almasına yardımcı olmak için kullanılabilir. Örneğin, birçok kişi tarafından kullanılan bir sosyal ağın verileri incelenerek, insanların nerede ve ne zaman etkileşime girecekleri tahmin edilebilir. Bu tür çalışmalar, gelecekte çok daha fazla bilginin elde edilmesini ve bu bilginin doğru şekilde kullanılmasını sağlayacaktır.

Metin madenciliği, bir metnin anlamını belirlemek için bir metni inceleme sürecidir¹. Bu süreç, romanlar, makaleler, şiirler, konuşmalar veya denemeler gibi her tür metne uygulanabilmektedir. Bir metni analiz etmek için önce amacını, hedef kitlesini ve türünü belirlemek gerekir. Bu unsurlar belirlendikten sonra, metin anlamı açısından analiz edilebilir. Metin madenciliği, bir metni anlamak için değerli bir araçtır ve kişinin okuduğunu anlamasını geliştirmek için kullanılabilir. Okuyucular bir metni analiz ederek içeriğini daha iyi anlayabilir ve ana fikirlerini belirleyebilir². Ayrıca metin analizi, okuyucuların yazarın metni yazma amacını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Yazarlar bir metnin yapısını ve anlamını anlayarak kendi düşünce ve fikirlerini daha iyi organize edebilirler. Ayrıca metin analizi, yazarların izleyicilerinin beklentilerini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Metin analizi hem okuma hem de yazma için önemli bir araçtır. Bir metnin anlamını anlayarak, okuyucular ve yazarlar içeriğini ve amacını daha iyi anlayabilirler.

Büyük veri çağında, metin madenciliği, büyük miktarda yapılandırılmamış veriden ilgili bilgileri çıkarmak için bir araç olarak giderek daha önemli hale geliyor³. Metin madenciliği, büyük miktarda yapılandırılmamış veriden değerli bilgileri çıkarma yeteneğinden dolayı önemlidir⁴. Büyük veri çağında, işletmeler

1 Sangno Lee, Jaeki Song ve Yongjin Kim, "An Empirical Comparison of Four Text Mining Methods", *Journal of Computer Information Systems*, c. 51, sy. 1, 2010, s. 1-10.

2 Gail Dines, "Gender, Race, and Class in Media: A Text-reader", *Sage*, 2003.

3 Amir Gandomi ve Murtaza Haider, "Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics", *International Journal of Information Management*, c. 35, sy. 2, 2015, s. 137-144.

4 Andreas Hotho, Andreas Nürnberger ve Gerhard Paaß, "A Brief Survey of Text Mining", *Ldv Forum*, c. 20, s. 1, 2005.

sürekli büyüyen veri hacmini anlamlandırmaya çalıştıkça, bu yetenek giderek daha önemli hale geliyor. Metin madenciliği, analistlerin diğer yöntemlerle tespit edilmesi zor olan eğilimleri ve kalıpları ortaya çıkarmasına yardımcı olabilir ve ayrıca yeni hipotezler oluşturmak veya mevcut hipotezleri test etmek için kullanılabilir.

Bu çalışma da Türkiye’de sosyal medya alanında büyük veri konulu tezler istatistiksel olarak analiz edilerek bu alanda çalışacak kişilere yol gösterici bilgiler sunulması amaçlanmıştır. Çalışma da 2008-2022 yılları arasında Türkiye’de sosyal medya alanında büyük veri konulu tezler metin madenciliği yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Metin verilerinin göselleştirmesinde R yazılımının “wordcloud” paketi kullanılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünden sonra literatür kısmında sosyal medya alanında büyük veri konusunda yazılmış bazı tezler hakkında, ardından büyük veri ve sosyal medya konusunda bilgiler verilmiştir. Bunu müteakiben metin madenciliği yöntemi ve kuvvet yasası dağılımı hakkında bilgiler verilmiş ve son bölümde analiz sonuçlarından elde edilen bulgular derlenerek kısa bir değerlendirmeye çalışma sonlandırılmıştır.

Seçilmiş Literatür

Sosyal medyadan sağlanan büyük veriye yönelik pekçok konuyu ele alan tezler yazılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde bu tezlerden bazıları ele alınarak makalenin amacı çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu çalışma için incelenen tezlerin yıllara ve anabilim dallarında göre dağılımları ise EK bölümünde Tablo 1’de verilmiştir.

Muhammed Şen⁵ tarafından bilgisayar bilimleri anabilimdalında hazırlanan “Sosyal Medyadan Elde Edilen Büyük Veri Baz Alınarak Sosyal Olay Analizi Gerçekleme” isimli tezde microblog sitelerden-Twitter’dan elde edilen büyük veri ile etki analizi yapılmış, sosyal medyanın, Arap baharı gösterileri ve Gezi Parkı olaylarından hareketle, örgütlenme ve iletişim için önemli bir etmen olduğundan bahsedilmiştir. 10 Temmuz-11 Ağustos 2014 tarih aralığındaki Türkçe 355 milyon 360 bin 510 tweet veri olarak kullanılmıştır. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak tweetlerin etkisinin aynı düşünceyi paylaşan gruplardan ziyade farklı düşüncelerdeki gruplara etkisinin daha gerçekçi olduğu vurgulanmıştır. Gruplama işlemi için ise gözlemlerin tümünden, hashtag kullanımına bağlı üç grup oluşturulmuştur. Bu bağlamda her bir tweetin etki değeri hesaplanmıştır. Farklı düşüncedeki gruplar tarafından retweet veya yanıtlanma durumuna öncelik tanınarak bu etki değeri ölçülmüştür. Ölçüm amacıyla tek boyutlu Analitik Hiyerarşi Süreci- AHP kullanılmıştır. Yapılan analiz sonrasında etki değeri en yüksek olan tweet ve bu tweeti atan kullanıcının grubu tespit edilmiştir. Örneklem döneminde sosyal medyadaki paylaşım sayısı en yüksek olan görseller (video ve resim) ile bu

5 Muhammed Şen, “Sosyal Medyadan Elde Edilen Büyük Veri Baz Alınarak Sosyal Olay Analizi Gerçekleme”, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Bilgisayar Bilimleri Anabilim Dalı, 2016.

tweetin eşleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca her bir grup için etki değerleri ayrı ayrı hesaplanarak, etki değeri yüksek grup da tespit edilmiştir.

Gamze Yıldız Erduran⁶ tarafından işletme anabilim dalında hazırlanan “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi” isimli doktora tezinde bankaların ekonomik kalkınmada bir lokomotif olması nedeniyle, onların faaliyetlerinin etkin ve üretken olmasında müşteri memnuniyetinin en temel etmenlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda müşteri şikayetleri bu tezin ana veri kaynağını oluşturmuştur. Müşteri şikayet kanallarındaki metinlerin metin ve veri madenciliği yaklaşımı analizinden sağladığı bulgular doğrultusunda bankalar için politika ve strateji önerilerinde bulunulmuştur. Tezde kullanılan veriler JAVA dilinde ECLIPSE kodları ile veriler elde edilmiş ve bu doğrultuda 100.000 müşteri şikayeti incelenmiştir. Şikayet konularının zamanla farklılaşabilme olasılığına dayalı olarak iki ayrı zaman sürecindeki veriler ele alınmıştır. Bu zaman aralıkları 14 Temmuz 2015-14 Aralık 2015 ve 14 Aralık 2015-6 Eylül 2016’dır. Metin madenciliği ile şikayetlerde kullanım sıklığı yüksek olan ortak kelime ve kelime öbekleri tespit edilmiştir. Tespiti yapılan sınıflandırmalara bağlı olarak şikayetler kategorize edilmiş ve en çok şikayete konu olan durumlar belirlenmiştir. Veri ön işleme sürecinden sonra veri madenciliği yaklaşımları kümeleme ve biriktellik analizleri uygulanmıştır. Şikayetlerin kümelenme analizinde şikayet kelimelerine bağlı olarak kümeler oluşturulmuştur. Böylece bankaların şikayetlerin her birini ayrı ayrı incelemeleri yerine kategorilere odaklanarak daha hızlı çözüm sunma olanağı sağlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, her iki zamana ait şikayet verilerinde adı en çok geçen bankaların azalan sırayla Garanti Bankası, Akbank, Yapı Kredi ve Ziraat Bankası olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu bulgunun bu bankaların şikayetleri bertaraf etmedeki beceri durumlarının bir göstergesi olmadığı, bunun, söz konusu bankaların müşteri sayılarının çokluğu ve müşterilerine teknolojik hizmetleri daha başarılı bir şekilde sunmalarının bir sonucu olduğu belirtilmiştir. İkinci zaman dilimine ait analiz sonucunda ise birinci zaman diliminden farklı olarak ING bankası yalnızca 5 şikayet metninde bahsedilmiştir. Bunun nedeni olarak da bu bankanın çözüme ulaştırdığı şikayetleri kaldırmasının bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Twitter, Facebook vs gibi ağlardaki ve üçüncü partideki şikayetler için strateji geliştirmenin zor olduğu belirtilerek, kontrol edebilecekleri mekanizmaları artırmaları önerilmiştir. Bankacılık sektörü ürünlerinden “kredi kartı”nın en çok şikayet edilen ürün olduğu tespit edilmiş ve “tüketici hakem heyeti, kredi kartı aidatı, üyelik ücreti”nin ise kelime grubu olarak en fazla şikayet edilen gruplar olduğu ortaya konulmuştur. Şikayete konu olan bu ürün ve bu ürünlere ilişkin uygulamalar için sunulacak çözümler ile müşteri portföylerinin artırılabilceği vurgulanmıştır. Müşteriler şikayet konusu ile ilgili olarak kendi

6 Gamze Yıldız Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi”, Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, 2017.

durumlarını en çok “mağdur” ve “haksız” kelimeleri ile tanımlamışlardır. Tavsiye olarak işletmelerin kendi bünyelerinde veri analizi birimleri oluşturarak şikayetleri daha hızlı bir şekilde yönetebilme imkanına erişebilecekleri dile getirilmiştir. Müşteri sadakatinin giderek azalması ve online ortamlarda ve özellikle sosyal medya kanallarındaki işleyişin oldukça hızlı olması nedeniyle zaman periyodu kısa ya da anlık verilere bağlı bilgilerin analizlerine odaklanılmasının işletmelerin başarılarına oldukça katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Onurcan Güden⁷ tarafından iletişim anabilimdalında hazırlanan “Hakikat Sonrası Dönemde Siyasal İletişim Yöntemini Yeniden Düşünmek Üzere Niteliksel Bir Araştırma” isimli çalışmada “Post-truth”, yani hakikat sonrası olarak ifade edilen siyasal iletişimin XXI. yüzyıldaki hem teknik hem de söylemsel bağlamdaki biçimi, niteliksel veri analizi yaklaşımlarından derinlemesine görüşme tekniği ile incelenmiştir. Yapılan görüşmeler sonrasında sosyal ağlardaki yalan haber, filtre baloncucu ve yankı odası olarak tanımlanan etmenlerin hakikate erişimi engelleyici etkenler olduğu ortaya konulmuştur. Sosyal ağların manipülasyon ve dezenformasyon nedeniyle bireyi hakikatten uzak tutacak olumsuz niteliklerine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda dijitalleşmenin siyasal iletişim tekniklerini dönüştürdüğü ve büyük veri aracılığı ile hedefe erişebilecek mikro içerikler üretme olanağına sahip olduğu gözlenmiştir. Verilerden hareketle, siyasi parti ve adayların kampanyalarını kitlelere ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda içerikler hazırlayarak yürüttükleri görülmüştür. Kişisel verilerden yararlanılarak yürütülen bu süreçte gözetim toplumu sorunun ortaya çıktığı ve suistimal ve manipülasyon yapabilme durumunun da söz konusu olduğu belirtilmiştir. Doğru olmayan ya da doğruluğu kanıtlanmamış bilginin tespit edilmesi için doğrulama platformlarının bu sürecin olumsuz şartlarını nötürleştirilmesi üzerinde durulmuş ve gelişmişlik düzeyi en yüksek olan toplumlarda bile bu platformlardan haberdar olma düzeyinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bilginin güvenilirliğini sorgulama ihtiyacına sahip birey sayısının azlığı sebebiyle siyasal iletişimdeki manipülatif etkilerin denetlenemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Fikriye Ataman⁸ tarafından istatistik anabilim dalında hazırlanan “Büyük Veri Tabanlı Sistemlerde Duygu Analizine Yönelik Bir Uygulama: Avrupa’da Twitter Kullanıcılarının Mülteci Algısı” isimli doktora tezinde yeni bir duygu analizi modeli tasarlanmıştır. Hadoop ortamında geliştirilen bu yeni model, duygu analizinde sözcüğe dayalı yaklaşımlar ile makine öğrenmesine dayalı yaklaşımların birleşiminden oluşturulmuştur. Bu modelin büyük veri işleme sürecindeki etiketleme

7 Onurcan Güden, “Hakikat Sonrası Dönemde Siyasal İletişim Yönetimini Yeniden Düşünmek Üzere Niteliksel Bir Araştırma”, Yüksek Lisans tezi, İletişim Anabilim Dalı, Galatasaray Üniversitesi, 2020.

8 Fikriye Ataman, “Büyük veri Tabanlı Sistemlerde Duygu Analizine Yönelik Bir Uygulama: Avrupa’da Twitter Kullanıcılarının Mülteci Algısı”, Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İstatistik Anabilim Dalı, 2020.

aşamasında önemli ölçüde bir performans artışı gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca duygu sınıflaması bağlamında etkin olduğu ve modelin başarımlarının istatistiklerinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Tamer Türegün⁹ tarafından iletişim sanatları ve tasarım sanatları anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “ Büyük Verinin Yeni Medya Sanatında Kullanımı; Veri Resmi ve Veri Heykeli “ isimli çalışmada büyük veri, yeni medya sanatı, büyük verinin yeni medya sanatındaki yerini açıklayan, büyük veriyi yeni medya sanatında kullanan Refik Anadol’un eserleri ele alınmıştır. Bilim ve teknolojiye hızlı ilerlemeler nedeniyle veri resmi ve veri heykeli gibi dijital eserlere ait çalışmalarda hem niteliğin hem de niceliğin hızla artacağı belirtilmiştir. Büyük verilerden yararlanılarak veriler resmedilip heykelleştirilebilmektedir. Verinin görsel sunumu için sanatçının estetik yaklaşımına paralel yapay zeka araçlarından yararlanıldığı ifade edilmiş, bu dijital eserlerin yansıtılması için yüzey seçiminin uygunluğunun önemli olduğu ve sergilenen mekanın ise eserin algı düzeyine etki edeceğinin altı çizilmiştir. Anadol’un çeşitli kurum ve kuruluşlardan edindiği verileri kendi estetik anlayışı ile yazılım veya yapay zeka araçları ile işlediği ve böylece bu büyük verilerden görsel, işitsel ve duysal eserler oluşturduğu vurgulanmıştır.

Seda Perihan Oflas’ın¹⁰, sosyoloji anabilim dalında hazırlanmış olduğu “ Büyük Veri Teknolojisi Çağında Kullanıcı Verilerinin Gizlilik ve Mahremiyetine İlişkin Sosyolojik Analiz” isimli yüksek lisans tezinde veri teknolojilerinin tehlikelerine yönelik farkındalık düzeyini ölçmek, bireylerin internet ile etkileşim alışkanlıklarını ve kullanıcılara özgü verilere ilişkin bireylerin tedbir ve kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla anket çalışması yapılmıştır. Büyük veri teknolojisine sahip birçok küresel ve yerel şirket, kullanıcılara ilişkin elde ettikleri bilgi düzeyini artırdıkça daha fazla reklam geliri elde etmektedirler. Çünkü bu şirketlerin hedefli reklamcılık için yarattıkları gözetim-endüstri teknolojilerinin, yeni tür üretici olan internet kullanıcılarının ücretsiz çevrim-içi emeklerini sömürdükleri öne sürülmüştür. Ayrıca teknolojik algoritmaların etik, ahlak gibi insani niteliklere sahip olmadığı belirtilmiştir. Bu durumun kullanıcılarda dijital ayak izi olarak tanımlanan kişisel ve davranışsal verilerin kötüye kullanılabileceği endişesi yarattığı ve bu endişenin bireyden topluma doğru geçişinin güç eşitsizlikleri doğurduğu vurgulanmıştır. Tezde, aralarında teknolojik uzmanlık düzeyi bakımından farklar olan üç ayrı örneklem oluşturulmuştur. Sosyoloji, felsefe öğrencilerinden oluşan birinci örneklem teknolojik uzmanlık düzeyi düşük gruptur. Bilgisayar mühendisliği bölümü öğrencileri teknolojik uzmanlık düzeyi orta derece olan ikinci gruptur

9 Tamer Türegün, “Büyük Verinin Yeni Medya Sanatında Kullanımı; Veri Resmi ve Veri Heykeli”, Yüksek Lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İletişim ve Tasarım Anasanat Dalı, 2020.

10 Seda Perihan Oflas, “Büyük Veri Teknolojisi Çağında Kullanıcı Verilerinin Gizlilik ve Mahremiyetine İlişkin Sosyolojik Analizi”, Yüksek Lisans tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi, 2020.

ve bir teknoloji firmasının elemanları ise yüksek düzeyde teknolojik uzmanlığa sahip üçüncü gruptur. Elde edilen sonuçlar ise üç kategoriye ayrılmıştır: Veri gizliliğine verilen önem, gizlilik endişeleri ve veri paylaşımına ilişkin farkındalık. Veri gizliliğine verilen önem bağlamında kişisel veri gizliliğine verilen önem arttıkça (azaldıkça) davranışsal veri gizliliğine verilen önem azalmaktadır (artmaktadır). Kişisel veri gizliliğine verilen önem bağlamında birinci ve ikinci grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Davranışsal veri gizliliği önemi bağlamında ise gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu bulgusuna erişilmemiştir. Gizlilik endişesi kategorisinde elde edilen bulgular ise şöyledir: Günde 9 saatten fazla internet kullanımı, hassas ve davranışsal veriler bağlamında bireylerde kaygılanma olasılığını artırmaktadır. Hem hassas verilerine (tıbbi bilgiler, etnik bilgi, siyasi eğilim, cinsel kimlik vb) ve hem de davranışsal verilerine yönelik alışkanlıklara etkisi bağlamında günlük internet kullanım sıklığı ve kişisel verilerine özgü alışkanlık kıyaslanmış ve günlük internet kullanım sıklığının daha etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Davranışsal veri kategorisinde bireylerin tutumlarının onların teknolojik uzmanlık düzeyi ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Davranışsal verilere ilişkin kaygı düzeyinin teknolojik uzmanlık bilgisine göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Veri paylaşımında farkındalık kategorisinde ise güvenilir bilgiye erişim becerisi yükseldikçe kişisel verilerini muhafaza etmede tedbir bilincinin giderek arttığı ortaya çıkarılmıştır.

Erdem Başhan¹¹ tarafından radyo-tv-sinema anabilim dalında hazırlanan “Gelişen İletişim Teknolojileriyle Değişen Anlatım Yolları Üzerinden Yeni Medyanın İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde teknolojik gelişmelerin insan iletişimi ve kültürel yapıya etkisi etik bağlamda ele alınmıştır. Anlatı insan duygu ve düşüncelerinin kalıcı olabilmesi amacıyla kullanılan bir araç olmasının yanı sıra toplumdaki yaşam biçimi, geçmişe ait taşıdıkları ile sosyal yapıya ait bilgileri de nakleden bir araçtır. Bu bağlamda da anlatı ile veri arasındaki olumsuz ilişki örnekler aracılığı ile ortaya koyulmuştur. Anlatının katmansal bir yapısı olduğu vurgulanmış ve gösterge ve sembollerin tarihsel olarak ait oldukları dönemin olgularını temsil ettiği ve bireyin o dönemde yaşadığı toplumsal ve kültürel özelliklerinin bir yansıması olduğu açıklanmış, teknolojik gelişim ile birlikte anlatının da dijitalleştiğine dikkat çekilmiştir. Büyük veri teknolojilerine sahip otoriteler, verinin taşıdığı bilgileri analiz ederek tahmin yapma ve strateji geliştirdiği vurgulanan çalışmada yanlış enformasyon içeren bir veriden beslenerek oluşturulan algoritmalar ile hatalı tahminler ve öngörüler yapılabilineceği tehlikesi sözkonusu olduğu, yani veriye verilen öncülüğün hukuki aksamalara neden olacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda teknolojik sistem yaratıcılarının manipülatif davranışları nedeniyle eşitsizlikler yaratabilme tehlikeleri bünyelerinde barındırdıkları ve bunu önlemek amacıyla

11 Erdem Başhan, “Gelişen İletişim Teknolojileriyle Değişen Anlatım Yolları Üzerinden Yeni Medyanın İncelenmesi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Radyo TV Sinema Anabilim Dalı, 2020.

yasal düzenlemelerle algoritmaların denetlenmesinin gerektiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin, büyük veri teknoloji üretici ve denetçileriyle birlikte çalışılması durumunda doğabilecek olumsuz sonuçların önüne geçme potansiyeline sahip olduğu ifade edilmiştir.

Emre Cihan Ateş¹² tarafından hazırlanan disiplinlerarası adli bilimlerde “Önleyici Kolluk Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Medyada Veri Madenciliği: Suçları Önlemek İçin Twitter Analytic’i Kullanma” isimli doktora tezinde dijitalleşmenin artışı ile birlikte suç oranlarının da giderek arttığı vurgulanmıştır. Bu amaçla twitter paylaşımları veri madenciliği yaklaşımı ile analiz edilip suçu engellemeye yönelik politikalar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Türkiye, İtalya, Fransa ve İspanya jandarma ve polis teşkilatlarının Twitter paylaşımları örneklem olarak ele alınmıştır. Ülkeler karşılaştırılarak sosyal medya kullanım farklılıkları ve bu teşkilatların vatandaşlarına ne düzeyde etki ettikleri belirlenmiştir. Analiz amacıyla tüm ülke grubuna ait tweetler makine çevirisi ile ingilizceye dönüştürülmüştür. Makine çevirisi sonrası makine öğrenmesi yaklaşımına dayalı duygu analizi gerçekleştirilmiştir. Duyguların doğruluk sınaması için kullanılan rassal orman algoritmasına göre % 79.565 F1 skoru elde edilmiştir. Toplum desteği için sosyal ağ paylaşımlarının hem ülke içinde hem de uluslararası düzlemde farklılaştığı hipotezi doğrulanmış, Türkiye jandarma teşkilatının diğer ülkelerden ayrıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada siber zorbalık tespitleri için 19 makine öğrenimi algoritması kullanılmıştır. Light Gradyan Artırma Makine algoritması ile en iyi sonuç elde edilmiştir. Türkçe makine öğrenme ile siber zorbalığın başarılı şekilde ortaya çıkarıldığı ifade edilmiştir. Veri madenciliği yaklaşımlarından keşfedici veri analizi ile sosyal ağlar üzerinde açık kaynak istihbaratının sağlanabileceği doğrulanmıştır. Herhangi bir konu ile ilgili mesajlardan duygu tespiti yapılarak bazen anomilerin de tespit edilebileceği belirtilmiş en fazla negatif mesajın 17:00-24:00 saatleri arasında gönderildiği belirlenmiştir. Tezde bunların yanısıra denetimsiz öğrenme ile büyük veriden anahtar kelime ile ilintili bilgilerin elde edilebileceği vurgulanmıştır.

Onur Erkan¹³ tarafından hazırlanan “Kentsel Değişimin Konum Tabanlı Sosyal Medya Ağları ile İncelenmesi: Taksim Meydanı Örneği” isimli yüksek lisans tezinde Taksim meydanı ile ilgili Foursquare uygulamasında elde edilen veriler ile kentsel değişim ve demografik değişimler analiz edilmiş, Taksimi yayalaştırma projesinin (TYP) etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Foursquare uygulaması yorumlarında meydanın fiziksel çevresinin yeni hali hakkındaki yorumların genellikle

12 Emre Cihan Ateş, “Önleyici Kolluk Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Medyada Veri Madenciliği: Suçları Önlemek İçin Twitter Analytic’i Kullanma”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Disiplinlerarası Adli Bilimler, 2021.

13 Onur Erkan, “Kentsel Değişimin Konum Tabanlı Sosyal Medya Ağları ile İncelenmesi: Taksim Meydanı Örneği”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, 2019.

olumsuz olduğu tespit edilmiştir. 2013-2017 yılları için turistler ile ilgili yorumların arttığı, özellikle ortadoğulu turistlere yönelik yaklaşımların olumsuz olduğu gözlenmiştir. TYP nin trafik sorununu çözeceği beklentisi de doğrulanmış, TYP sonrası taksim meydanı ile ilgili algı, sembol ve yüklenen anlamlarda değişimler farkedildiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak büyük veri, iş ve akademik dünyanın en önemli konularından biri haline geldi. Nasıl karar verdiğimizde, müşterilerle nasıl etkileşimde bulunduğumuzda ve işlerimizi nasıl yürüttüğümüzde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Potansiyeline rağmen, özellikle Türkiye bağlamında, büyük verileri çevreleyen birçok soru var. Bu makale, Türkiye'deki büyük verilerle ilgili tezleri, özellikle potansiyel uygulamalarını ve sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Büyük Veri

Bilgi işlem, herhangi bir veri, hareket veya işlemin bilgiye dönüştürülmesidir. Bir bilgisayarda, veriler ikili sayılar (1 veya 0) olarak dizilir. Veriler tekil veya çoğul nesneler olarak kullanılabilir. Ham veriler, verilerin en temel dijital biçimini tanımlayan bir terimdir.¹⁴ Veriler, girdi olarak kullanılan kaynak verilerinden yeni veriler üretmek için CPU (Central Processing Unit) tarafından gerçekleştirilen mantıksal işlemler sonucu elde edilir¹⁵. Bilgi işlem sistemleri, yalnızca verileri işlerler veya üretirler; aynı zamanda, sisteme giren verilerden yeni veriler üreten süreçler de vardır.

Bir veri kümesinin büyüklüğü, ölçeği, yapısı, saklanma şekli, analiz edilebilirliği ve kullanılabilirliğiyle ilgilidir. Büyük veri yüksek hızda toplanan, saklanan ve analiz edilen büyük veri kümeleridir. Bu büyük veriyi işlemek için geleneksel veri işleme teknikleri yeterli değildir. “Büyük veri” terimi, geleneksel veri işleme uygulamalarının bunlarla başa çıkmak için yetersiz kaldığı büyük veya karmaşık veri kümelerini ifade eder.¹⁶ Büyük veri, veri kümelerinin büyüklüğü, ölçeği, yapısı, saklanma şekli, analiz edilebilirliği ve kullanılabilirliğiyle ilgilidir. Büyük veri, değerli içgörüler ve bilgiler elde etmek için onu yönetmek, işlemek ve analiz etmek için yeni teknolojiler ve yaklaşımlar gerektirir.

Büyük veriler, daha fazla verinin saklanmasına, daha fazla bilginin toplanmasına ve daha fazla bilginin yapılandırılmasına imkan sağlayan verilerdir. Büyük veri veritabanları, web tarayıcıları ve mobil cihazlar gibi farklı kaynaklardan toplanabilir. Bu veri, kuruluşların karar verme süreçlerini iyileştirmelerine, operasyonlarını optimize etmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı

14 Vaughan, “What Is Data? - Definition from WhatIs.Com”, July 2019, <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data> [Erişim Tarihi: 16.04.2022].

15 Svetlin A. Manavski, “CUDA Compatible GPU As an Efficient Hardware Accelerator for AES Cryptography”, 2007 IEEE International Conference on Signal Processing and Communications, 2007, s. 65-68.

16 Mereena Thomas, “A Review Paper on BIG Data”, *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, c. 2, sy. 9, 2015.

olma yeteneğinde yatmaktadır. Büyük veri analitiği, kuruluşların yeni eğilimleri, kalıpları ve korelasyonları belirlemesine yardımcı olabilir. Ayrıca dolandırıcılık ve anormalliklerin tespit edilmesine de yardımcı olabilir. Bu veriler, müşteri hizmetlerini iyileştirmek, pazarlama çabalarını hedeflemek ve tüketici davranışını anlamak için kullanılabilir. Tedarik zincirlerinin ve üretim süreçlerinin verimliliğini artırmak için de kullanılabilir. Sağlık sektöründe, hasta bakımını iyileştirmek ve hastalıklar için yeni tedaviler belirlemek için büyük veriler kullanılıyor. Ayrıca büyük veri, işletmelere operasyonlarını iyileştirmeleri ve daha iyi kararlar almaları için yeni fırsatlar sunuyor.

Büyük veri, küresel olarak kullanılan bir veri kaynakları kümesidir ve birçok veri türünden oluşmaktadır. Bir kullanıcının internet tarayıcısında yaptığı aramaları, konumunu, tıklamalarını, harcadığı zamanı, açtığı web sayfalarını ve daha fazlasını içerebilir.¹⁷ Bu veri, yalnızca bir veri kaynağına sahip değildir; aynı zamanda, bu verilerin anlamlı bir şekilde yorumlanmasını sağlayan bir yapıya da sahiptir. Bu yapı, büyük veriyi yönetmek ve anlamak için gereken teknikleri, araçları ve yöntemleri içermektedir. Bu teknikler arasında en yaygın olanları; verileri toplama, saklama, analiz etme ve yorumlamadır.

Büyük veri, çok yeni bir kavram olmasa da yakın zamanlarda popüler hale gelmiştir. Veri toplama ve analizi, yıllar boyunca birçok farklı amaç için yapılmıştır.¹⁸ Örneğin, bir ülkenin ekonomik durumunu değerlendirmek için istatistikler toplanır ve bu verilerin yorumlanması yoluyla kararlar alınır. Aynı şekilde, bir hastanenin hastalarının sağlık durumunu değerlendirmek için veriler toplanır ve bu verilerin yorumlanmasıyla kararlar alınır. Ancak, büyük veri, bu verilerin çok daha büyük bir kütleye sahip olduğu anlamına gelir. Bu veri, yalnızca birkaç yüz kaynaktan toplanan verilerden oluşmaz; aynı zamanda, yıllarca toplanan milyonlarca kaynaktan oluşmaktadır. Bu nedenle, büyük veri setlerinin anlamlı bir şekilde yorumlanması oldukça zordur.

Araştırma ve uygulama düzeyinde yorumlamalarda yaşanan bu zorluğu rağmen büyük verinin popüler hale gelmesinin birçok nedeni vardır. Birincisi, bu verinin toplanması ve yönetilmesi için geliştirilen teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, büyük veri toplama ve yönetme konusunda daha fazla bilgiye sahip olunmuştur¹⁹. İkincisi, bu verinin toplanması ve yönetilmesi için gereken maliyetler düşmüştür.²⁰

17 Che-Hung Liu, Jen Sheng Wang ve Ching-Wei Lin, "The Concepts of Big Data Applied in Personal Knowledge Management", *Journal of Knowledge Management*, 2017.

18 Michael Gallagher, "Data Collection and Analysis", *Researching with Children and Young People: Research Design, Methods and Analysis*, 2009, s. 65-127.

19 Sabyasachi Dash, Sushil Kumar Shakyawar, Mohit Sharma ve Sandeep Kaushik "Big Data in Healthcare: Management, Analysis and Future Prospects" *Journal of Big Data* c. 6, sy. 1, 2019, s. 1-25.

20 Knud Erik Skouby ve Anders Henten "Interview with Jørgen Abild Andersen, Chairman of Committee on Digital Economy Policy (CDEP) of OECD, the Organisation for Economic Cooperation and Development", *Journal of NBICT*, c. 1, 2014, s. 139-146.

Son olarak, büyük verinin toplanması ve yönetilmesi için gereken birtakım yeni teknikler ve yöntemler geliştirilmiştir.²¹ Büyük veri, genellikle birkaç terabayt bulan, yüksek hızda toplanan, yapılandırılmamış veya yapılandırılmış verilerden oluşur. Yalnızca büyük şirketlerin değil, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli şirketlerin de kullanabileceği bir veri kaynağıdır. Bu şirketler, bu veri setlerini kullanarak, müşterilerinin ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilir, davranışlarını daha iyi tahmin edebilir ve onlara daha iyi hizmet sunabilirler. Büyük verinin kullanımı, birçok farklı alanda yaygınlaşmıştır²². Örneğin, sağlık alanında hastalıkların tedavisinde; eğitim alanının da eğitim süreçlerinin iyileştirilmesinde kullanılmaktadır.

Şekil 1 'de gösterildiği gibi Büyük Veri'nin hacim (volume);, çeşitlilik (variety), hız (velocity), doğruluk (veracity), değişkenlik (variability), oynaklık (volatility), güvenlik açığı (vulnerability), görselleştirme (visualization), geçerlilik (validity) ve değer (value) ve olmak üzere on karakteristik özelliği vardır.²³

Hacim: Günlük olarak üretilen büyük miktardaki veriyi ifade eder. Bu veriler, sosyal medya, sensörler ve işlem verileri dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelebilmektedir. Veri hacmi o kadar büyük olabilir ki geleneksel yöntemlerle depolanması ve yönetilmesi zor olabilir.

Çeşitlilik: Analiz için mevcut olan farklı veri türlerini ifade eder.²⁴ Büyük Veri, sosyal medya verilerinden işlem verilerine ve sensör verilerine kadar her şeyi içerebilir.²⁵ Veri kaynaklarının ve türlerinin çeşitliliği, bu veri analizini çok karmaşık ama aynı zamanda çok güçlü hale getirebilmektedir.

Hız: Büyük verilerin hız özelliği, verilerin üretilme, toplanma ve işlenme hızını ifade eder. Hız, bu verilerin önemli bir özelliğidir çünkü kuruluşların gerçek zamanlı olarak daha iyi kararlar almasına yardımcı olabilmektedir. Kuruluşlar veriyi anlık analiz ederek hızlı kararlar alabilmekte ve bu sayede büyük kazançlar elde edebilmektedir.

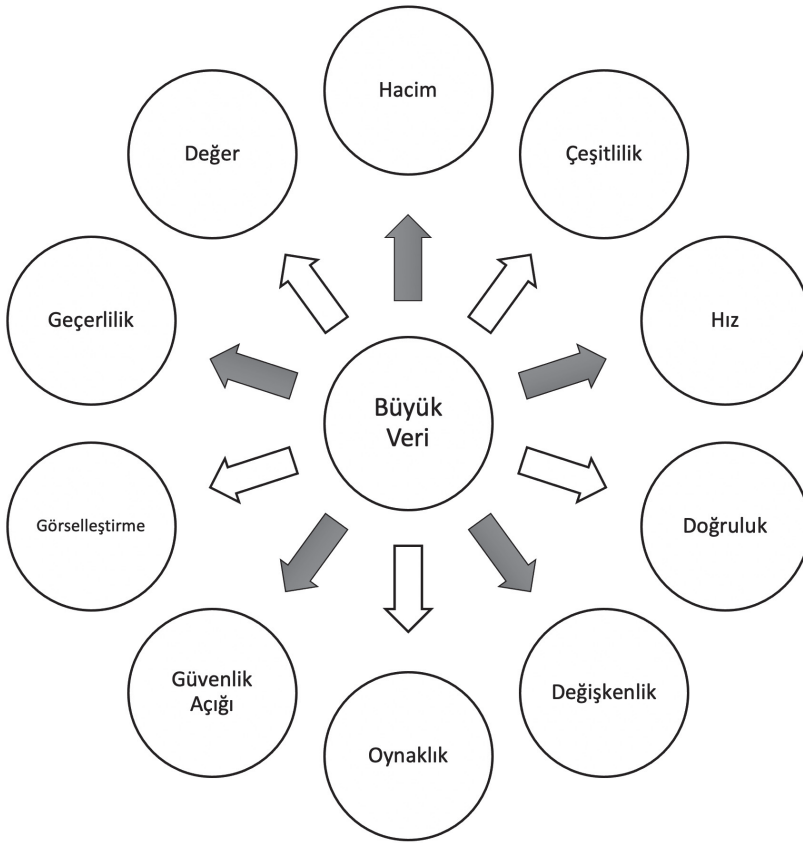
21 Yuji Roh, Geon Heo, and Steven Euijong Whang, "A Survey on Data Collection for Machine Learning: A Big Data-ai Integration Perspective", *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, c. 33, sy. 4, 2019, s. 1328-1347.

22 Laika Satish ve Norazah Yusof, "A Review: Big Data Analytics for Enhanced Customer Experiences with Crowd Sourcing", *Procedia Computer Science*, c. 116, 2017, s. 274-283.

23 Gunasekaran Manogaran, Chandu Thota ve Daphne Lopez, "Human-Computer Interaction With Big Data Analytics", *Research Anthology on Big Data Analytics, Architectures, and Applications* içinde, Hershey, United States: IGI Global, 2022, s. 1578-96; Nagham Saeed ve Laden Husamaldin, "Big Data Characteristics (V's) in Industry", *Iraqi Journal of Industrial Research*, c. 8, sy. 1, 2021, s. 1-9; Jayanthi Ranjan, "The 10 Vs of Big Data Framework in the Context of 5 Industry Verticals", *PRODUCTIVITY*, c. 59, sy. 4, 2019, s. 324-42.

24 Suhail Sami Owais ve Nada Sael Hussein, "Extract Five Categories CPIVW from the 9V's Characteristics of the Big Data", *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, c. 7, sy. 3, 2016.

25 Necmi Gürsakal ve Sadullah Çelik, "*Büyük Veri ve Pazarlama*", 1. baskı, Bursa: Dora Yayınevi, 2021, s. 21.

Şekil 1. Büyük Verinin Karakteristik Özellikleri

Doğruluk: Büyük verilerin doğruluk özelliği, verilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini ifade eder.²⁶ Bu veriler, sensörler, sosyal medya ve işlem verileri dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelebilir. Verilerin karar vermede kullanılabilmesi için doğru ve güvenilir bir kaynaktan elde edilmiş olması oldukça önemlidir.

Değişkenlik: Büyük verinin yapı ve içerik açısından ne derece değişebileceğini ifade eder. Bu verinin değişkenliği, büyüklüğüne, karmaşıklığına ve türetildiği kaynakların çeşitliliğine bağlı olabilmektedir.²⁷

Oynaklık: Büyük verinin oynaklık özelliği, sürekli değişmesi ve büyümesi anlamına gelmektedir. Oynaklığın yüksek olması verilerin zaman içerisinde çok

26 George Firican, "The 10 Vs of Big Data. Transforming Data with Intelligence", February 18, 2017, <https://tdwi.org/articles/2017/02/08/10-vs-of-big-data.aspx> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].

27 Raghav Toshniwal, Ghosh Kanishka Dastidar ve Asoke Nath, "Big Data Security Issues and Challenges" *International Journal of Innovative Research in Advanced Engineering (IJIRAE)*, c. 2, sy. 2, 2015, s. 2349-2163.

fazla değişmesine sebep olur. Oynaklık, bu verilerin yönetilmesini ve depolanmasını zorlaştırmaktadır.

Güvenlik Açığı: Büyük verinin güvenlik açığı özelliği, büyük miktarda veriyi korumanın ve güvence altına almanın zor olabileceği gerçeğini ifade eder. Bunun nedeni, birden fazla sistem ve konuma yayıldığına verileri izlemenin ve yönetmenin zor olabilmesidir. Ayrıca neyin hassas bilgi olup neyin olmadığını belirlemek daha zor olabileceğinden, büyük verilerin korunması geleneksel veri kümelerinden daha zor olabilir.

Görselleştirme: Büyük verilerin görselleştirmesi, verilerde gizli olan kalıpların görülmesini sağlar. Görselleştirme, bu veri kümelerinin analizine izin veren araçlar kullanılarak yapılır²⁸. Bu araçlar, kalıpları ve eğilimleri görme, aykırı değerleri belirleme, farklı veri kümelerini karşılaştırma ve uzaklaştırma, veri kümelerini belirli kriterlere göre filtreleme ve veri kümeleriyle gerçek zamanlı olarak etkileşim kurma yeteneğini içerebilmektedir.

Geçerlilik: Büyük verilerin geçerlilik özelliği, doğru ve gerçek dünyayı temsil etmesidir. Geçerlilik, gelecek hakkında güvenilir tahminler yapmak için bu verilerin kullanılabilirliği anlamına gelir. Bununla birlikte, genel olarak, büyük verinin, daha büyük boyutu ve daha çeşitli bileşimi nedeniyle geleneksel veri kümelerinden daha geçerli olduğu söylenir. Bunun nedeni, bu veri kümelerinin önyargılı olma veya sonuçları çarpıtabilecek hatalar içerme olasılığının daha düşük olmasıdır.²⁹

Değer: Büyük verinin değer özelliği, daha önce mevcut olmayan içgörüler sağlama yeteneğidir. Bu veriler, geleneksel veri kümelerinde gizlenecek olan eğilimleri, korelasyonları ve kalıpları belirlemek için kullanılabilir. Kuruluşlar, büyük verileri analiz ederek daha iyi kararlar alabilir, operasyonel verimliliği artırabilir ve rekabet avantajı elde edebilirler.

Sonuç olarak verilerin hacmi ve çeşitliliği artmaya devam ettikçe, veriler akademik araştırmalarda giderek daha önemli hale geliyor. Büyük veri, daha önce analiz edilmesi çok zor veya zaman alıcı olan büyük ve karmaşık veri kümelerinin analizine izin verdiği için, araştırmanın yürütülme biçiminde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Akademik araştırmalarda büyük veri kullanımı hala erken aşamalarında, ancak araştırmanın yürütülme şeklini değiştirmeye başladı bile. Gelecekte, veri hacmi ve çeşitliliği artmaya devam ettikçe büyük verinin daha da önemli hale gelmesi muhtemeldir.

28 Sadullah Çelik, "Büyük Veri", *Gece Kitaplığı*, Ankara, 2018, s. 127.

29 Judith S. Hurwitz, Alan Nugent, Fern Halper ve Marcia Kaufman, "How to Ensure the Validity, Veracity, and Volatility of Big Data", March 26, 2016, <https://www.dummies.com/article/technology/information-technology/data-science/bigdata/how-to-ensure-the-validity-veracity-and-volatility-of-big-data-167357/> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].

Sosyal Medya

Sosyal medyanın gücü, dünyanın her yerinden insanları birbirine bağlama ve bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarına izin verme yeteneğinde yatmaktadır. Büyük veri, sosyal medya için önemlidir çünkü kullanıcı davranışlarını ve tercihlerini anlamak için kullanılabilir.³⁰ Bu anlayış daha sonra kullanıcı deneyimini geliştirmek için kullanılabilir. Örneğin Facebook, insanların siteyi nasıl kullandığını anlamak ve kullanıcı deneyimini iyileştiren değişiklikler yapmak için bu veriyi kullanıyor.

Sosyal medyalarda bulunan ağlar, kişilerin birbirleriyle etkileşim kurabilecekleri, bilgi alışverişi yapabilecekleri ve paylaşımlarda bulunabilecekleri çevrimiçi ortamlardır. Sosyal ağlar, kullanıcılarının diğer kullanıcılarla bağlantı kurmasına, mesajlaşmasına ve paylaşımlarda bulunmasına olanak tanır.³¹ Bazı sosyal ağlar, kullanıcılarına profiller oluşturma, arkadaş listeleri oluşturma ve blog gibi özellikler sunar. Sosyal ağlar ayrıca, kullanıcıların diğer kullanıcıların profillerini görmesine ve bu profillerdeki bilgileri kullanmasına, kişilerin fotoğraflarını, videolarını, blog yazılarını inceleyebilmesine ve başka kişilerle iletişim kurmalarına ve paylaşımlarda bulunmalarına imkan sağlar.

Büyük veri, sosyal ağların önemli bir parçasıdır. Çünkü sosyal ağlar, insanların daha fazla bilgiye ulaşmasını sağlar. Bu veri, sosyal ağlardan gelen bilgileri işlemeye ve anlamaya yardımcı olur.³² Sosyal ağların daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar. Sosyal ağların önemini artırarak, insanların daha fazla bilgiye ulaşmalarını sağlar. Büyük verinin sosyal ağlar için önemi, reklamların ve içeriğin daha etkili hedeflenmesine olanak sağlamasıdır. Kullanıcılar hakkında toplanan çok miktarda veri ile sosyal ağlar, her bireye uyarlanmış daha özelleştirilmiş deneyimler sunabilmektedir. Bu, kullanıcıların kendileriyle alakalı reklamları ve içeriği görme olasılıklarının daha yüksek olmasına neden olur ve bu da daha fazla etkileşim ve dönüşüm sağlar.

Büyük veri kümelerini sosyal ağlar olarak görselleştirmenin birkaç temel nedeni vardır.³³ Birincisi, sosyal ağ görselleştirmeleri, verilerdeki gizli kalıpları ve eğilimleri ortaya çıkarabilir. Örneğin, büyük bir veri kümesinin bir sosyal ağ görselleştirmesi, birbirine yakından bağlı varlık kümelerini ortaya çıkarabilir. Bu tür bilgileri, verilerin geleneksel bir tablo veya grafik temsilinden ayırt etmek zor

30 Vasile-Daniel Păvăloaia, Elena-Mădălina Teodor, Doina Fotache ve Magdalena Danileț, "Opinion Mining on Social Media Data: Sentiment Analysis of User Preferences", *Sustainability*, c. 11, sy. 16, 2019, s. 4459.

31 Chei Sian Lee ve Long Ma, "News Sharing in Social Media: The Effect of Gratifications and Prior Experience", *Computers in Human Behavior*, c. 28, sy. 2, 2012, s. 331-39.

32 Doyd Danah ve Kate Crawford, "Critical Questions for Big Data", *Information, Communication & Society*, c. 15, sy. 5, 2012, s. 662-79.

33 Jeffrey Heer ve Danah Boyd "Vizster: Visualizing Online Social Networks", *IEEE Symposium on Information Visualization* içinde, Minneapolis, MN, USA: IEEE, 2005, s. 32-39.

veya rızasına gerek olmaksızın üçüncü taraf uygulamalar tarafından verilerine erişilebileceğinden endişe duymaktadır³⁴. Bu endişeler, sosyal medya şirketlerine olan güvenin azalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan bazı şirketlerin kullanıcı verilerini toplayıp sattığı doğru olsa da, veriler genellikle anonimleştirilir ve reklamları hedeflemek veya ürün satmak için kullanılmaz. Ayrıca, çoğu kullanıcı verilerinin nasıl toplandığının veya kullanıldığının farkında değildir ve bu nedenle bu konuda endişe duymazlar.³⁵

Sonuç olarak büyük veri ve metin madenciliği için sosyal medyanın önemi iki nedenden dolayı önemlidir. Birincisi, sosyal medya, büyük veri ve metin madenciliği uygulamaları için kullanılacak zengin bir veri sağlar. Bu veriler, sosyal eğilimleri anlamak, tüketici tercihlerini belirlemek ve gelecekteki olayları tahmin etmek için kullanılabilir. İkincisi, sosyal medya, işletmelerin müşterileriyle etkileşime girmesi ve geri bildirim toplaması için bir platform sağlar. Bu geri bildirim, ürün ve hizmetleri geliştirmek ve müşteri ihtiyaç ve isteklerini daha iyi anlamak için kullanılabilir.

Metodoloji ve Veri Seti

Veri Seti

Bu çalışmada kullanılan veriler YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden çekilmiştir. Çalışmada 2008 yılından 2022 yılına kadar sosyal medya alanında büyük veri konulu yazılmış 72 tez incelenmiştir. Bu tezlerdeki kelimeler metin madenciliği yöntemi kullanılarak literatür incelemesi yapılmıştır.

Metin Madenciliği

Metin madenciliği, bir veri kümesindeki anlamlı ve önemli bilgileri keşfetmeye yönelik bir yöntemdir. Bu yöntem, genellikle bir veri kümesinin yapısını ve içeriğini anlamaya yöneliktir. Veri kümelerinin büyüklüğü ve karmaşıklığı, metin madenciliğinin ne kadar zor olduğunu göstermektedir.³⁶ Veri kümelerindeki bilgilerin anlamlı şekilde keşfedilmesi için, çeşitli yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Metin madenciliği, metin verilerinden bilgi çıkarma işlemidir. Bu süreç, web sitelerinden, kitaplardan ve diğer kaynaklardan gelen metinler gibi yapılandırılmamış verileri çıkarmak ve bunları çeşitli amaçlarla analiz edilebilecek ve kullanılacak yapılandırılmış bir biçime dönüştürmek için kullanılabilir.³⁷

34 Luci Pangrazio ve Neil Selwyn, "It's not Like It's Life or Death or Whatever": Young People's Understandings of Social Media Data", *Social Media+ Society*, c. 4 sy. 3, 2018.

35 Philip M. Napoli, "Special Issue Introduction: Big Data and Media Management", *International Journal on Media Management*, c. 18, sy. 1, 2016, s. 1-7.

36 IBM, "What Is Text Mining?", November 16, 2020, <https://www.ibm.com/cloud/learn/text-mining> [Erişim Tarihi: 15.04.2022].

37 Han Jiawei ve K.C.-C. Chang, "Data Mining for Web Intelligence", *Computer*, c. 35, sy. 11, 2002, s. 64-70.

Metin madenciliği, metin verilerinden değerli içgörüler elde etmek için kullanılabilir. Duygu analizi, konu modelleme ve metin sınıflandırma gibi çeşitli amaçlar için kullanılabilir.³⁸ Duygu analizi, metin verilerinden duyguları veya görüşleri çıkarma işlemidir.³⁹ Bu, örneğin müşteri duyarlılığını analiz etmek için kullanılabilir. Konu modelleme, metin verilerinden konu çıkarma işlemidir. Bu, bir belgenin veya belge grubunun ana konularını belirlemek için kullanılır. Metin sınıflandırma, metin verilerine bir sınıf etiketi atama işlemidir.⁴⁰ Bu, belgeleri otomatik olarak farklı kategorilere ayırmak için kullanılabilir.

Metin madenciliği nispeten yeni bir alandır ve yeni yöntemler geliştirmek ve mevcut olanları iyileştirmek için hala çok sayıda araştırma yapılıyor. Bununla birlikte, metin madenciliğinin potansiyel uygulamaları çok geniştir ve halihazırda pazarlama, sosyal medya analizi ve müşteri hizmetleri gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır.⁴¹

Kuvvet Yasası Dağılımı

Kuvvet yasası, bir sözcüğün bir dil içindeki ortalama sıklığı ile o sözcüğün görülme sıklığı arasındaki ilişkiyi açıklar. Sözcüklerin görülme sıklıkları, sözcüklerin dil içindeki yaygınlığını gösterir. Bu yasa, bir dilin kurallarının, sözcüklerin sıklığına göre değişebileceğini gösterir.⁴² Kuvvet yasası dağılımının kelime frekansları, tahmin edilebilir bir model izler. En yaygın kelimeler metinde en sık geçen kelimelerdir, daha az kullanılan kelimeler ise daha az sıklıkla geçen kelimelerdir. Bu model Zipf yasası olarak bilinir ve bir metindeki kelimelerin sıklığını tahmin etmek için kullanılabilir. Zipf yasası, adını ilk kez 1930'larda öneren dilbilimci George Zipf'ten almıştır. Zipf yasası, bir kelimenin sıklığının metindeki sıralamasıyla ters orantılı olduğunu belirtir.⁴³ Başka bir deyişle, en yaygın kelime, ikinci en yaygın kelimeden iki kat ve en yaygın üçüncü kelimeden üç kat daha sık geçecektir. Bu model, kelime frekanslarının kuvvet yasası dağılımında görülebilir. Metindeki en

38 Dandan Tao, Pengkun Yang ve Hao Feng, "Utilization of Text Mining as a Big Data Analysis Tool for Food Science and Nutrition", *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, c. 19, sy. 2, 2020, s. 875-94.

39 Shahnawaz ve Parmanand Astya, "Sentiment Analysis: Approaches and Open Issues", *2017 International Conference on Computing, Communication and Automation (ICCCA)* içinde, Greater Noida, India: IEEE, 2017, s. 154-58.

40 Vikas K Vijayan, K. R. Bindu ve Latha Parameswaran, "A Comprehensive Study of Text Classification Algorithms", *2017 International Conference on Advances in Computing, Communications and Informatics (ICACCI)* içinde, Udipi, India: IEEE, 2017, s. 1109-13.

41 Sadullah Çelik, "Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 9, sy. 3, 2020, s. 1344.

42 Mark EJ Newman, "Power Laws, Pareto Distributions and Zipf's Law." *Contemporary physics*, c. 46, sy.5, 2005, s.323-351.

43 Steven T. Piantadosi, "Zipf's Word Frequency Law in Natural Language: A Critical Review and Future Directions", *Psychonomic Bulletin & Review*, c. 21, sy. 5, 2014, s. 1112-30.

yaygın kelimeler en sık geçen kelimelerdir, daha az kullanılan kelimeler ise daha az sıklıkla geçen kelimelerdir. Bu model, kuvvet yasası dağılımı olarak bilinir. Denklem (1) de kesikli kuvvet yasası formülü verilmiştir.⁴⁴

$$p(x) = Cx^{-\alpha} \quad (1)$$

Denklem (1)'deki α ve C parametreleri maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilir. Kolmogorov Smirnov istatistiği minimize edilerek x_{min} (kesmeli değer) tahmin edilir.

Kelime frekanslarının kuvvet yasası dağılımının dil öğrenimi için önemli etkileri vardır. Bir dildeki en önemli kelimelerin en sık meydana gelen kelimeler olduğunu öne sürer.⁴⁵ Bu kelimeler yüksek frekanslı kelimeler olarak bilinir ve öğrencilerin yeni bir dil öğrenirken odaklanması gereken kelimelerdir. Kelime frekanslarının kuvvet yasası dağılımının da bilgi alımı için önemli etkileri vardır. Belirli bir sorgu için en alakalı belgelerin, sorgu terimlerini en sık içerenler olduğunu önerir. Bu ilke, frekans-ters döküman frekansı (Term Frequency-Inverse Document Frequency-TF-IDF) algoritması terimi olarak bilinir ve arama motorları tarafından belgeleri sıralamak için kullanılır.⁴⁶

Kelime frekanslarının kuvvet yasası dağılımı, dilbilimciler, dil öğrenenler ve bilgi alma uzmanları için değerli bir araçtır. Dilin yapısını ve yüksek frekanslı kelimelerin önemini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu amaçla çalışmada metin madenciliği yöntemi ile edile kelimelerin frekanslarının kuvvet yasasına uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile araştırılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada analizler R yazılımının “wordcloud” paketi kullanılarak yapılmıştır. “wordcloud” paketi, belirli bir metindeki en yaygın kelimelerin grafiksel temsilleri olan kelime bulutlarını oluşturmak için kullanılır. Şekil 3'te 2008-2022 dönemleri arasında büyük veri konulu 72 teze ait anahtar kelimelerin kelime bulutu verilmiştir.

44 Aaron Clauset, Cosma Rohilla Shalizi ve M. E. J. Newman, “Power-Law Distributions in Empirical Data”, *SIAM Review*, c. 51, sy. 4, 2009, s. 661-703.

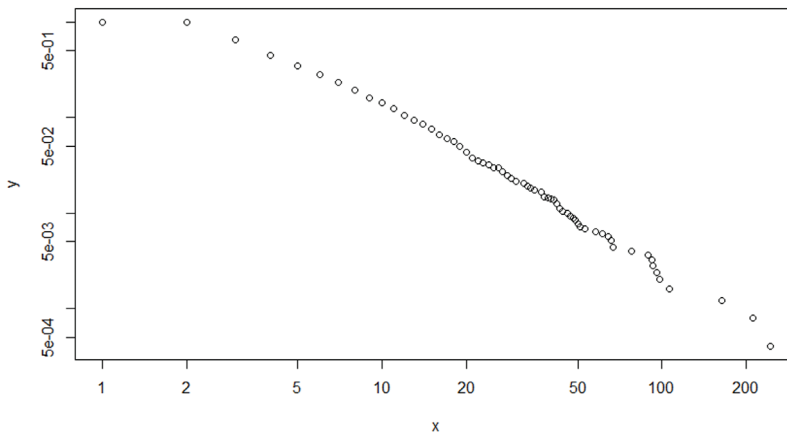
45 Álvaro Corral, Gemma Boleda ve Ramon Ferrer-i-Cancho, “Zipf's Law for Word Frequencies: Word Forms Versus Lemmas in Long Texts”, *PLOS ONE*, c. 10, sy. 7, 2015.

46 Yanchang Zaho ve Yonghua Cen, *Data Mining Applications with R*, Elsevier, 2014.

Şekil 4. Tezlerin Kelime Bulutu

Şekil 3 dikkate alındığında tezlerde en çok “veri”, “büyük”, “Sosyal”, “medya”, “analiz”, “tahmin” ve “iletişim” kelimeleri en çok kullanılmıştır. Şekil 4’te geçen kelimelerin frekans dağılımları Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. Kelimelerin Frekans Dağılımı

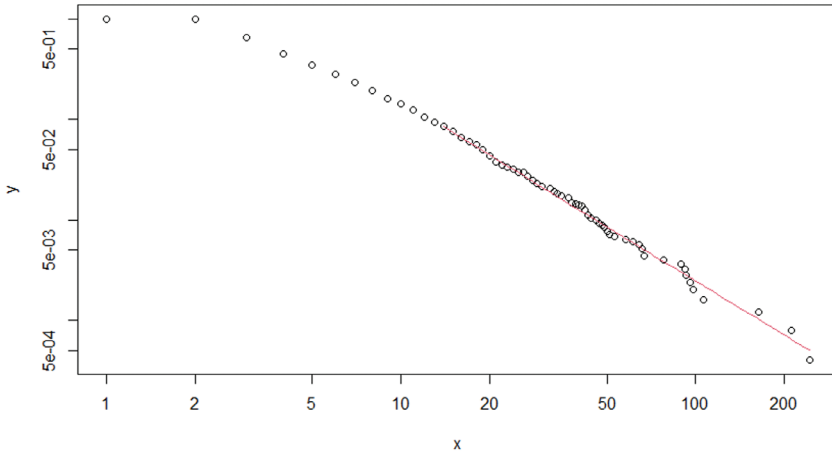
Şekil 5 incelendiğinde grafiğin sol yukarıdan sağ aşağıya doğru azalan bir eğri şeklinde olduğu görülmektedir. Yani makalelerde az sayıda kelime yüksek frekanslı, çok sayıda kelime ise düşük frekanslıdır. Bu görsel biçim kelime dağılımlarının kuvvet yasasına uygun olabileceğine işaret etmektedir. Tabi ki bunun bir test ile sınanması gerekmektedir

Çalışmada verilerin kuvvet yasasına uygunluğunu test etmek için R yazılımının “powerLaw” paketi kullanılmıştır. “powerLaw” bir kuvvet yasası dağılımının üssünü tahmin etme, bir veri kümesinin bir kuvvet yasası dağılımını takip edip etmediğini test etme ve sentetik kuvvet kanunu verileri üretme fonksiyonlarını içerir. Verilerin kuvvet yasasına uygunluğunu test etmek için Kolmogorov-Smirnov Uyum İyiliği Testi kullanılmıştır.

H_0 : Verilerin dağılımı kuvvet yasasına uygundur.

H_1 : Verilerin dağılımı kuvvet yasasına uygun değildir.

Şekil 6’da verilerin Kümülatif Yoğunluk Fonksiyonu grafiği verilmiştir.

Şekil 6. Kümülatif Yoğunluk Fonksiyonu

Şekil 6 incelendiğinde grafiğin sol yukarıdan sağ aşağıya doğru bir eğri şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu grafik yüksek olasılıkla kelimelerin frekans dağılımlarının kuvvet yasasına uyabileceğini göstermektedir. Fakat yine de bu yeterli bir kanıt değildir. Bunun bir teste tabi tutulması gerekir. Tablo 1 de Kolmogorov-Smirnov test sonuçları verilmiştir.

Tahminci	C	x_{min}	α	n_{tail}	D(KS)	bs_p
Tahmin Sonuçları	1.254	14	2.772	211	0.032	0.4

Tablo 1. Kolmogorov-Smirnov Test Sonuçları

Tablo 1’de Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda elde edilen istatistikler verilmiştir. Test sonuçlarına göre $p = 0,4$ bulunmuştur. Anlamlılık seviyesi 0,05 seçilirse $p = 0.4 > 0,05$ olduğundan H_0 temel hipotezi red edilemez. Dolayısıyla verilerin dağılımının kuvvet yasasına uygun olduğu sonucuna varılır.

Analiz sonucunda, yapılan tezlerde genellikle belli kelimelerin etrafında çok fazla tekrarın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle tezlerde aşırı odaklanma sorunu olduğu söylenebilir. Aşırı odaklanma, bir bilimsel çalışmada bir konuyu çok derinlemesine ele alma durumudur. Bu, çalışmanın bir kısmının diğer kısımlarının önemini gölgede bırakabilecek kadar çok detaya girmesi demektir. Bu, makalenin okunabilirliğini ve anlaşılabilirliğini zorlaştırabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

“Büyük veri” olarak adlandırılan büyük kütleleri içeren veriler, birçok farklı kaynaktan gelen ve hızla büyüyen verilerdir. Bu veriler, yapılacak işleri ve ürünleri daha iyi anlamak için kullanılabilir. “Büyük veri” çalışmaları, Türkiye’deki akademisyenlerin verileri toplama, analiz etme ve yorumlama yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, ülkedeki bilimsel araştırmaların “büyük veri” kullanılarak yapılması, Türkiye’nin daha fazla bilgiye sahip olmasını ve daha etkili çözümler üretmesini sağlayabilir. Ayrıca, “büyük veri” sayesinde, ülkeler arasında bilgi alışverişinin de kolaylaşacağı düşünülmektedir. Büyük veri çalışmaları, yalnızca bilimsel araştırmaları değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanlardaki çalışmaları da etkileyebilir. Büyük veri çalışmaları, Türkiye’nin daha etkin bir şekilde çalışmalar yapmasına ve daha verimli çözümler üretmesine yardımcı olabilir.

Büyük veri, geleneksel yöntemlerle işlenmesi zor olan büyük miktarda veriyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir.⁴⁷ Büyük veri genellikle yapılandırılmamıştır ve geleneksel yöntemlerle madencilik yapmak zor olabilir. Ancak büyük veri, metin madenciliği için benzersiz bir fırsat sunuyor. Metin madenciliği, faydalı bilgileri çıkarmak için büyük verileri işlemek ve analiz etmek için kullanılabilir. Metin madenciliği, bulunması zor olacak verilerdeki kalıpları ve eğilimleri belirlemek için kullanılabilir. Büyük veriler genellikle yapılandırılmamış olduğu için

47 SAS, “Big Data: What It Is and Why It Matters | SAS”, April 30, 2022, https://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html [Erişim Tarihi: 13.04.2022].

geleneksel yöntemlerle işlenmesi zordur. Bununla birlikte, metin madenciliği, büyük verilerden faydalı bilgiler çıkarmak için kullanılabilir. Metin madenciliği yaklaşımına göre tezlerde en sık geçen kelimeler şöyledir: “veri”, “büyük”, “sosyal”, “medya”, “analiz”, “tahmin” ve “iletişim”dir. Metin madenciliği analizi sonucunda kelime frekansları dikkate alındığında tezlerde en çok “Veri Madenciliği”, “Metin Madenciliği”, “Duygu Analizi”, “Makine Öğrenmesi”, “Derin Öğrenme”, “Sosyal Ağ Analizi”, “Veri Analitiği” ve “Doğal Dil İşleme” tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kolmogrov-Smirnov tekniğine göre ise verilerin kuvvet yasasına göre dağılmış olduğu belirlenmiştir. Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2019 yılları civarında daha fazla tez yazıldığı tespit edilmiştir. Sosyal medyadan elde edilen büyük veriler ile ilgili en çok tez bilgisayar mühendisliği anabilimdalında yazılmıştır. Fakat bu tezlerin bir kısmı yazılıma yönelik teknik boyuttadır. Beklenildiği üzere, iletişim alanındaki çeşitli disiplinler bir arada ele alındığında bilgisayar mühendisliğinden sonra en çok bu alanda tez yazılmıştır. Diğer anabilim dallarında yapılan çalışmalar sosyal medyanın çeşitli boyutlarından elde edilen büyük veri analizine yöneliktir. Suçları önleme ve tespit etme, sosyal medya aracılığı ile anlatının boyutunun değişkenliğine vurgu, sosyal medyaki paylaşımlar bağlamında gizlilik ve mahremiyet boyutu, büyük verinin ruhunu görsele aktaran veri resmi, sosyal medyanın siyasi amaçlı kullanımının çeşitli yönleri, sosyal medya paylaşımlarında etkili öğelerin tespiti gibi pekçok konu incelenerek farkındalık ve bilinç oluşturma eğilimine katkıda bulunulmuştur.

Çalışmanın önemli sonuçlarından birisi de yazılan tezlerde aşırı odaklanma sorununun saptanmış olmasıdır. Aşırı odaklanma sorunu, bir kişinin tek bir konu üzerinde çalışırken aşırı derecede yoğunlaşması ve diğer konuları gözden kaırmasıdır. Bu sorun, bir kişinin akademik başarısını etkileyebilir ve onların çalışmalarını tamamlamalarını zorlaştırabilir. Odaklanma sorunuyla başa çıkmak için, kişiler tek bir konuda aşırı odaklanmamaya çalışmalı ve diğer konularla da ilgilenmelidir. Kişiler ayrıca, konuları daha küçük parçalara bölerek daha kolay odaklanabilirler. Bir kişinin aşırı odaklanma sorununu düzeltmesi için, öncelikle konuyu düşündüğü veya çalıştığı konuyla ilgili biraz ara vermesi gerekir. Ardından, kişinin konuyu daha iyi anlaması için başka kaynakları kullanması veya konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmesi gerekir. Son olarak, kişinin konuyla ilgili daha iyi bir karar vermesi için problemi daha objektif bir şekilde değerlendirmesi gerekir.

Sonuç olarak Türkiye’de akademik alanda büyük veri kullanımı henüz emekleme döneminde. Erken benimseyen birkaç kişi büyük veri analitiğini denemeye başlamış olsa da, akademisyenlerin çoğu hala potansiyelinin farkında değil. Bu öncelikle büyük verinin ne olduğu ve araştırmayı geliştirmek için nasıl kullanılabileceğinin anlaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, büyük veriyi etkin bir şekilde kullanmak için gereken altyapı ve kalifiye personel eksikliği vardır.

Potansiyeline rağmen, büyük verinin akademide tam olarak kullanılabilmesi için ele alınması gereken birkaç zorluk var. Birincisi, büyük verinin ne olduğu ve nasıl kullanılabileceği konusunda bir anlayış eksikliği var. İkincisi, büyük veriyi etkin bir şekilde kullanmak için gereken altyapı ve kalifiye personel eksikliği. Son olarak, ele alınması gereken etik kaygılar vardır. Bu zorluklara rağmen, büyük veri akademi için büyük umut vaat ediyor. Araştırma yöntemlerini geliştirme ve uzun süredir cevaplanamaz olduğu düşünülen soruları yanıtlamaya yardımcı olma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

- Aaron Clauset, Cosma Rohilla Shalizi ve M. E. J. Newman, "Power-Law Distributions in Empirical Data", *SIAM Review*, 2009, c. 51, sy. 4, s. 661-703.
- Álvaro Corral, Gemma Boleda ve Ramon Ferrer-i-Cancho, "Zipf's Law for Word Frequencies: Word Forms versus Lemmas in Long Texts", *PLOS ONE*, 2015, c. 10, sy. 7.
- Andreas Hotho, Andreas Nürnberger ve Gerhard Paaß, "A Brief Survey of Text Mining", *Ldv Forum*, c. 20, s. 1, 2005.
- Anıl Durmuş Ahmet, "Ekonomi Politik Yaklaşım Çerçevesinde Yeni Medyanın Büyük Veri Üzerinden İncelenmesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, 2019.
- Amir Gandomi ve Murtaza Haider, "Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics", *International Journal of Information Management*, c. 35, sy. 2, 2015, s. 137-144.
- Ayhan Ünlü, "Habermasçı Kamusal Alanın İmkânı: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2020.
- Ayten Ayşenur Şentürk, "Coğrafi Konumu Etiketli Sosyal Medya Görselleri ile Kent-sel Kimlik Analizi: Kadıköy Moda Örneği", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, 2019.
- Burcu Karaöz, "Büyük Veri ve İşletme Analitiği: Sosyal Medya ve Duygu Analizi ile Bir Öngörü Modeli", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı- Sayısal Yöntemler Bilim Dalı, 2018.
- Che-Hung Liu, Jen Sheng Wang ve Ching-Wei Lin, "The Concepts of Big Data Applied in Personal Knowledge Management", *Journal of Knowledge Management*, 2017.
- Chei Sian Lee ve Long Ma, "News Sharing in Social Media: The Effect of Gratifications and Prior Experience", *Computers in Human Behavior*, 2012, c. 28, sy. 2, s. 331-39.
- Dandan Tao, Pengkun Yang ve Hao Feng, "Utilization of Text Mining as a Big Data Analysis Tool for Food Science and Nutrition", *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 2020, c. 19, sy. 2, s. 875-94.
- Dilek Şahinci, "Yapay Zekâ ve Reklamcılığın Geleceği", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Radyo-Televizyon- Sinema Anabilim Dalı, 2021.

- Doyd Danah ve Kate Crawford, "Critical Questions for Big Data", *Information, Communication & Society*, 2012, c. 15, sy. 5, s. 662-79.
- Duygu Furuncu, "Haber Üretim Pratikleri Bağlamında Veri Gazeteciliği: Türkiye'deki Gazetecilerin Veri Gazeteciliğine Yaklaşımı", Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, 2019.
- Elif Tiryaki, "Açık Kaynak İstihbaratında Sosyal Medya Kullanımının Analizi", Yüksek Lisans tezi, Millî Savunma Üniversitesi, İstihbarat Çalışmaları Anabilim Dalı, 2020.
- Emre Cihan Ateş, "Önleyici Kolluk Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Medyada Veri Madenciliği: Suçları Önlemek İçin Twitter Analytic'i Kullanma", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Disiplinlerarası Adli Bilimler, 2021.
- Erdem Başhan, "Gelişen İletişim Teknolojileriyle Değişen Anlatım Yolları Üzerinden Yeni Medyanın İncelenmesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Radyo TV Sinema Anabilim Dalı, 2020.
- Esra Demiroğlu, "Sosyal Medyada Online Tüketici Yorumlarının Performansını Öngörme", Yüksek Lisans tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, 2021.
- Fatih Aykul "Veri Madenciliği Teknikleri ile Hava Yolu Firmalarının Tweetleri Üzerinden Duygu Analizi", Yüksek Lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, 2019.
- Fikriye Ataman, "Büyük Veri Tabanlı Sistemlerde Duygu Analizine Yönelik Bir Uygulama: Avrupa'daki Twitter Kullanıcılarının Mülteci Algısı", Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İstatistik Anabilim Dalı, 2020.
- Gail Dines, "Gender, Race, and Class in Media: A Text-reader", *Sage*, 2003.
- Gamze Yıldız Erduran, "Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi", Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, 2017.
- George Firican, "The 10 Vs of Big Data. Transforming Data with Intelligence", February 18, 2017, <https://tdwi.org/articles/2017/02/08/10-vs-of-big-data.aspx> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].
- Gökay Yılmaz, "E-Ticaret Sistemlerinde Yapılan Ürün Yorumlarının Metin Madenciliği Uygulaması ile İncelenmesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, 2021.
- Gözde Bozkurt, "Sosyal Medyada Rasyonel Olmayan Yatırımcı Eğilimlerinin Nitel Tercih Modelleriyle Belirlenmesi: Twitter Örneği", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı, 2018.
- Gunasekaran Manogaran, Chandu Thota ve Daphne Lopez, "Human-Computer Interaction With Big Data Analytics", *Research Anthology on Big Data Analytics, Architectures, and Applications* içinde, 2022, s. 1578-96.
- Güneş Çalık, "İnternet Kullanıcılarının Ürün Satın Alma Eğiliminin Veri Madenciliği Algoritmaları ile Tahmin Edilmesi", Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 2019.
- Han Jiawei ve K.C.-C. Chang, "Data Mining for Web Intelligence", *Computer*, 2002, c. 35, sy. 11, s. 64-70.

- IBM, "What Is Text Mining?", November 16, 2020, <https://www.ibm.com/cloud/learn/text-mining> [Erişim Tarihi: 15.04.2022].
- Jayanthi Ranjan, "The 10 Vs of Big Data Framework in the Context of 5 Industry Verticals", *PRODUCTIVITY*, 2019, c. 59, sy. 4, s. 324-42.
- Jeffrey Heer ve Danah Boyd, "Vizster: Visualizing Online Social Networks", *IEEE Symposium on Information Visualization* içinde, 2005, s. 32-39.
- Judith S. Hurwitz, "Alan Nugent, Fern Halper ve Marcia Kaufman, "How to Ensure the Validity, Veracity, and Volatility of Big Data", March 26, 2016, <https://www.dummies.com/article/technology/information-technology/data-science/big-data/how-to-ensure-the-validity-veracity-and-volatility-of-big-data-167357/> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].
- Kaan Toprak, "Metin Madenciliği Yöntemleri Kullanarak İllere Göre Haber Analizi", Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstatistik ve Bilgisayar Bilimleri Anabilim Dalı, 2018.
- Khondoker Zahidul Hossain Choyan, "Güney Çin Denizi Politikaları Üzerine Twitter Verileriyle Duygu Analizi", Yüksek Lisans tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 2021.
- Knud Erik Skouby ve Anders Henten "Interview with Jørgen Abild Andersen, Chairman of Committee on Digital Economy Policy (CDEP) of OECD, the Organisation for Economic Co-operation and Development", *Journal of NBICT*, c. 1, 2014, s. 139-146.
- Laika Satish ve Norazah Yusof, "A review: Big Data Analytics for Enhanced Customer Experiences with Crowd Sourcing", *Procedia Computer Science*, c. 116, 2017, s. 274-283.
- Luci Pangrazio ve Neil Selwyn, "'It's not Like It's Life or Death or Whatever': Young People's Understandings of Social Media Data", *Social Media+ Society*, c. 4 sy. 3, 2018.
- Mark EJ Newman, "Power Laws, Pareto Distributions and Zipf's Law", *Contemporary Physics*, c. 46, sy.5, 2005, s.323-351.
- Mereena Thomas, "A Review Paper on BIG Data", *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 2015, c. 2, sy. 9.
- Michael Gallagher, "Data Collection and Analysis", *Researching with Children and Young People: Research Design, Methods and Analysis*, 2009, s. 65-127.
- Mısra Gül, "Dijital Bir Terim Olarak Sosyal Çöplüğün Tanımlanması ve Tüketici Davranışlarına Etkisi", Yüksek Lisans tezi, Işık Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, 2018.
- Muhammed Salih Karakaşlı, "Sosyal Medyada Büyük Veri Analizi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, 2020.
- Muhammed Şen, "Sosyal Medyadan Elde Edilen Büyük Veri Baz Alınarak Sosyal Olay Analizi Gerçekleme", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Bilgisayar Bilimleri Anabilim Dalı, 2016.

- Murat Taşyürek, “Büyük Verilerin Analizi İçin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Yaklaşımlarının Geliştirilmesi”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, 2020.
- Mustafa Ahmed Mahmood ve Sefer Kurnaz, “Sentiment Analysis in Data of Twitter Using Machine Learning Algorithms”, *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, c. 8, sy. 3, 2019, s. 31-35.
- Nagham Saeed ve Laden Husamaldin, “Big Data Characteristics (V's) in Industry”, *Iraqi Journal of Industrial Research*, 2021, c. 8, sy. 1, s. 1-9.
- Necmi Gürsakar, ve Sadullah Çelik, *Büyük Veri ve Pazarlama*, 1. baskı, Bursa: Dora Yayınevi, 2021.
- Neşe Gülmez, “Üniversite Kariyer Merkezi Hizmetlerinde Dijital Platform ve Sosyal Medya Kullanımının Etkisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, 2021.
- Nubar İbrahimzade, “Türkiye’de Halkla İlişkiler Alanında Büyük Verinin Kullanımı”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, 2017.
- Nurdan Kayım, “Yapay Zekanın Halkla İlişkiler Uygulamalarındaki Yeri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, 2021.
- Oğuz Kuş, “Suriyeli Mültecilerin Sosyal Entegrasyonunda Halkla İlişkilerin Rolü”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, 2019.
- Onur Can Sert, “Dinamik Sosyal Ağlarda Akan ve Çok Boyutlu Veri Üzerinden Analiz ve Tahmin Yapılması”, Doktora tezi, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, 2020.
- Onur Erkan, “Kentsel Değişimin Konum Tabanlı Sosyal Medya Ağları ile İncelenmesi: Taksim Meydanı Örneği”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, 2019.
- Onur Ertürk, “Dizi Distopyasından Açık Hava Hapishanesine: Sosyal Skor Uygulaması”, Yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, 2019.
- Onur Sevlı, “Yapısal Olmayan Verilerin Büyük Veri Analizi ile İşlenmesi ve Yapısal Olan Verilerle İlişkilendirilmesi Yönelik Bir Platform: Sosyal Medya Temelli Tavsiye Motoru Geliştirme”, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 2016.
- Onurcan Güden, “Hakikat Sonrası Dönemde Siyasal İletişim Yönetimini Yeniden Düşünmek Üzere Niteliksel Bir Araştırma”, Yüksek Lisans tezi, Galatasaray Üniversitesi, İletişim Anabilim Dalı, 2020.
- Orkun Güneş, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Seçim Kampanyalarında Büyük Veri Kullanımı Üzerine Niteliksel Bir Araştırma”, Galatasaray Üniversitesi, İletişim Anabilim Dalı-Stratejik İletişim Yönetimi, 2021.
- Philip M. Napoli, “Special Issue Introduction: Big Data and Media Management”, *International Journal on Media Management*, 2016, c. 18, sy. 1, s. 1-7.

- Raghav Toshniwal, Ghosh Kanishka Dastidar ve Asoke Nath, "Big Data Security Issues and Challenges", *International Journal of Innovative Research in Advanced Engineering (IJIRAE)*, 2015, c. 2, sy. 2, s. 2349-2163.
- Sabyasachi Dash, Sushil Kumar Shakyawar, Mohit Sharma ve Sandeep Kaushik "Big data in Healthcare: Management, Analysis and Future Prospects" *Journal of Big Data* c. 6, sy. 1, 2019, s. 1-25.
- Sadık Ahmet Çavuşoğlu, "Sosyal Medya Platformlarında Veri Gizliliği Politikaları", Yüksek Lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Yeni Medya ve Gazetecilik Anabilim Dalı, 2020.
- Sadullah Çelik, "Büyük Veri", *Gece Kitaplığı*, Ankara, 2018.
- Sadullah Çelik, "Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi", *MA-NAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 9, sy. 3, 2020, s. 1343-57.
- Sangno Lee, Jaeki Song ve Yongjin Kim, "An Empirical Comparison of Four Text Mining Methods", *Journal of Computer Information Systems*, c. 51, sy. 1, 2010, s. 1-10.
- SAS, "Big Data: What It Is and Why It Matters | SAS", April 30, 2022, https://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html [Erişim Tarihi: 13.04.2022].
- Seda Perihan Ofas, "Büyük Veri Teknolojisi Çağında Kullanıcı Verilerinin Gizlilik ve Mahremiyetine İlişkin Sosyolojik Analizi", Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2020.
- Sedat Öztürk, "Sosyal Medya ve Arama Motorları Trend Karşılaştırması", Yüksek Lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 2019.
- Serbest Ziyank, "Web Sunucu Loglarının Web Madenciliği Yöntemleri ile Analizi", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İstatistik Anabilim Dalı, 2017.
- Shahnawaz ve Parmanand Astya, "Sentiment Analysis: Approaches and Open Issues", *2017 International Conference on Computing, Communication and Automation (ICCCA)* içinde, 2017, s. 154-58.
- Sinan Kul, "Türkçe Tweetlerin Analiz Edilebilmesi İçin Hadoop/Hive Kullanan Melez Bir Sistemin Geliştirilmesi", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Yönetim Bilişim Anabilim Dalı, 2018.
- Steven T. Piantadosi, "Zipf's Word Frequency Law in Natural Language: A Critical Review and Future Directions", *Psychonomic Bulletin & Review*, 2014, c. 21, sy. 5, s. 1112-30.
- Suhail Sami Owais ve Nada Sael Hussein, "Extract Five Categories CPIVW from the 9V's Characteristics of the Big Data", *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 2016, c. 7, sy. 3.
- Svetlin A. Manavski, "CUDA Compatible GPU as an Efficient Hardware Accelerator for AES Cryptography", *2007 IEEE International Conference on Signal Processing and Communications*, 2007, s. 65-68.
- Tamer Türegün, "Büyük Verinin Yeni Medya Sanatında Kullanımı; Veri Resmi ve Veri Heykeli", Yüksek Lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İletişim ve Tasarım Anasanat Dalı, 2020.

- Tohid Javadi, “Sosyal Ağlarda Yapay Zekâ ile Veri Analizi”, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı, 2019.
- Uğur Mertoğlu, “Türkçe İçin Sahte Haber Tespit Modelinin Oluşturulması”, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2020.
- Vasfi Tataroğlu, “Derin Öğrenmeye Dayalı Sosyal Medya Profillemesi”, Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, 2019.
- Vasile-Daniel Păvăloaia, Elena-Mădălina Teodor, Doina Fotache ve Magdalena Danileț, “Opinion Mining on Social Media Data: Sentiment Analysis of User Preferences”, *Sustainability*, 2019, c. 11, sy. 16, s. 4459.
- Vaughan, “What Is Data? - Definition from WhatIs.Com”, July 2019, <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data> [Erişim Tarihi: 16.04.2022].
- Vikas K Vijayan, K. R. Bindu ve Latha Parameswaran, “A Comprehensive Study of Text Classification Algorithms”, *2017 International Conference on Advances in Computing, Communications and Informatics (ICACCI)* içinde, 2017, s. 1109-13.
- Yanchang Zaho ve Yonghua Cen, *Data Mining Applications with R*, Elsevier, 2014.
- Yuji Roh, Geon Heo, and Steven Euijong Whang, “A Survey on Data Collection for Machine Learning: B Big Bata-ai Integration Perspective”, *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, 2019, c. 33, sy. 4, s. 1328-1347.
- Zühal Mollaoğulları, “Uluslararası Çatışmaların Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi”, Yüksek Lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Uygulamalı Ekonometri Programı, 2020.

EK

Tablo 1: Tezlerin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Yıllar	Hazırlanıldığı Bilim Dalı	Lisansüstü Düzey
2008	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek lisans
2013	Bilgi Teknolojileri	Yüksek lisans
2014	Bilgisayar Mühendisliği	Doktora
2014	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek lisans
2014	Bilgisayar Bilimi ve Mühendisliği	Yüksek lisans
2015	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2015	Gazetecilik/Bilişim	Yüksek Lisans
2015	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2016	İletişim Sanat	Yüksek Lisans
2016	Bilgisayar bilimleri	Yüksek Lisans
2016	Doğal ve Uygulamalı Bilim	Yüksek Lisans
2016	Siber Güvenlik Programı	Yüksek Lisans
2016	Bilgisayar Mühendisliği	Doktora
2017	İstatistik	Yüksek Lisans
2017	Halkla İlişkiler	Yüksek Lisans
2017	İşletme	Doktora
2017	Bilgisayar Grafiği	Yüksek Lisans
2017	İşletme	Doktora
2017	İşletme	Yüksek Lisans
2017	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2018	Finansal Ekonometri	Yüksek Lisans
2018	Ekonometri	Yüksek Lisans
2018	Coğrafi Bilgi Teknolojileri	Yüksek Lisans
2018	İktisat	Yüksek Lisans
2018	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2018	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2018	İşletme	Doktora
2018	Yönetim Bilgi Sistemleri	Doktora
2018	İşletme	Yüksek Lisans
2018	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2018	İstatistik ve Bilgisayar Bilimleri	Yüksek Lisans
2018	Yazılım Mühendisliği	Yüksek Lisans
2018	Yeni Medya Disiplin	Yüksek Lisans
2018	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans

Yıllar	Hazırlandığı Bilim Dalı	Lisansüstü Düzey
2018	Yönetim Bilişim	Doktora
2018	İktisat	Yüksek Lisans
2019	İletişim Bilimleri	Doktora
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Bilgi Teknolojileri	Yüksek Lisans
2019	Yönetim Bilişim	Yüksek Lisans
2019	Kentsel Tasarım	Yüksek Lisans
2019	Bilgi Teknolojileri	Yüksek Lisans
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Doktora
2019	İktisat	Doktora
2019	Yönetim ve Bilgi Sistemleri	Yüksek Lisans
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Yüksek Lisans
2019	Kentsel Tasarım	Yüksek Lisans
2019	Endüstri Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2019	Radyo-TV-Sinema	Yüksek Lisans
2019	Radyo-TV-Sinema	Yüksek Lisans
2020	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2020	İstatistik	Doktora
2020	Radyo-TV-Sinema	Yüksek Lisans
2020	İş Analitiği	Yüksek Lisans
2020	İstihbarat Çalışmaları	Yüksek Lisans
2020	Bilgisayar Mühendisliği	Doktora
2020	İletişim Sanatları ve Tasarım Sanat	Yüksek Lisans
2020	Sosyoloji	Yüksek Lisans
2020	Yeni Medya ve Gazetecilik	Yüksek Lisans
2020	Elektrik ve Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2020	Bilgisayar Mühendisliği	Doktora
2020	İletişim	Yüksek Lisans
2020	Uygulamalı Ekonometri	Yüksek Lisans
2020	Geomatik Mühendisliği	Doktora
2021	Strateji Bilimi	Yüksek Lisans

Yıllar	Hazırlanıldığı Bilim Dalı	Lisansüstü Düzey
2021	Yönetim ve Organizasyon	Doktora
2021	Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2021	Adli Bilimler	Doktora
2021	İşletme ve Yönetim	Yüksek Lisans
2021	Radyo-TV	Yüksek Lisans
2021	Halkla İlişkiler	Doktora
2021	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2021	Radyo-TV-Sinema	Doktora
2021	Stratejik İletişim	Yüksek Lisans
2021	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2021	Bilgisayar Mühendisliği	Yüksek Lisans
2022	Uluslararası İlişkiler	Yüksek Lisans
2022	İstatistik	Doktora

1980-1992 Yılları Arası Halkla İlişkiler ve Reklam Lisansüstü Tez Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik Açıdan İncelenmesi*

Nefise Selma SERDAROĞLU**

Betül Önay DOĞAN***

Öz

1980-1992 arası, halkla ilişkiler ve reklam alanlarında akademik çalışmaların başlatıldığı, problemlerin belirlendiği ve tezlerin üretilmeye başlandığı yıllardır. Halkla ilişkiler ve reklamın hangi akademik bakış açıları üzerine inşa edilerek günümüze geldiği sorusunun cevabının yürütülen tezlerde bulunabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Her ne kadar bu iki alan ayrı ayrı ele alınmayı hak edecek bir akademik seviyeye kavuşmuş olsa da incelenen 1980-1992 dönemi, alandaki lisansüstü tezlerin ilk evresini oluşturmaktadır. Ayrıca, bu dönemde tez yazımının yeni başlamış olduğunu dikkate alarak, kurumsal yapılanma açısından fakülteye dönüşmeden önce yazılan tezleri kapsadığı için, bu iki alanın ayrıştırılarak ele alınması yerine birlikte incelenmesi tercih edilmiştir. Bu çalışmada incelenen tezlerin sadece iletişim akademisyenleri tarafından değil, farklı disiplinlerden akademisyenler tarafından yönetilmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar çalışmalar alanı tanımlamaya yönelik olsa da alanı tanımlayanlar genellikle farklı disiplinlerde eğitim almış ve eğitim veren danışmanlardır. İlk dönem halkla ilişkiler ve reklamcılık alanındaki lisansüstü tezlerde daha çok tanım odaklı çalışmaların yapıldığı, sonraki yıllarda konu başlıklarının çeşitlendirildiği

* Bilim ve Sanat Vakfı-Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde 4-5 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen “Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Çalıştayı II: Bir Akademik Alanın Kurumsallaşma Arayışı (1980-1992)” programında sunulan tebliğ/bildiri, makaleye dönüştürülmüştür.

** Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, selmaserdaroglu@gmail.com

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, bonay@istanbul.edu.tr, orcid: 0000-0001-8468-7767

görülmektedir. Çalışmada ortaya konulan verilerin, İletişim Fakültelerinin kurulduğu 1992 yılından başlayıp 2009 yılının sonuna kadar gelen dönemi inceleyen verilerle birlikte değerlendirilmesi; akademik alanda daha sonraki yıllarda üretilen tezlerde ele alınan konularla ilgili daha sağlıklı sonuçlara varılmasını mümkün kılacaktır. Elde edilen verilerin, ileride yapılacak benzer çalışmalara rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Reklam, Lisansüstü Tezler, Medya ve İletişim Çalışmaları, Lisansüstü Eğitim

Theoretical and Methodological Analysis of Graduate Studies on Public Relations and Advertising Conducted Between 1980-1992

Nefise Selma SERDAROĞLU

Betül Önay DOĞAN

Abstract

The years between 1980 and 1992 correspond to the beginning of academic studies on public relations and advertising including the identification of related problems in the field and the writing of first graduate theses. Through this first generation of graduate work, we can trace the development of academic perspectives shaping the fields. Although studies on public relations and advertising have today reached an academic level worthy to be separately studied, the flourishing of graduate theses happened between 1980 and 1992 before the two fields were institutionally transformed into a faculty. Hence this article treats the graduate studies on public relations and advertising together. It also demonstrates that they were directed by not only scholars of communication, but also scholars from various disciplines. In fact, most studies defining the field were produced by scholars trained in different disciplines. The data presented in this article demonstrates that the first theses were descriptive in nature, whereas the topics diversified in later works. For more reliable conclusions regarding topics covered in later graduate studies, the present findings should be evaluated together with data from after the establishment of the Faculties of Communication in 1992 until 2009. This article hopes to serve as a guide for such future works.

Keywords: Public Relation, Advertising, Graduate Theses, Media and Communication Studies, Graduate Education

Giriş

Türkiye’de halkla ilişkilerin ilk örneklerine kamu alanında ve özel sektörde farklı tarihlerde rastlanılmaktadır. 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı içinde “Yayın ve Temsil Şubesi” kurulmuş, sonrasında Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi, çeşitli bakanlıklarda Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlıkları oluşturulmaya başlanmıştır. Özel kesimde ise ancak 1970’li yıllardan sonra halkla ilişkiler çalışmalarının başladığı görülmektedir. Uygulama olarak halkla ilişkiler danışmanlık şirketlerinin faaliyete geçmesi, 1974 senesinde kurulan “A&B Halkla İlişkiler” isimli ilk şirkete dayanmaktadır.¹ Amerika’da aldığı eğitimle Türkiye’nin ilk halkla ilişkiler (PR) uzmanları arasında yer alan Alâeddin Asna, 1974 yılında, Türkiye’nin “yalnızca halkla ilişkiler faaliyetleri sürdüren” ilk şirketi A&B Halkla İlişkiler’i kurmuş, aynı dönemde Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokullarında “Halkla İlişkiler” başlıklı dersleri vererek, mesleğin teorik eğitimini başlatanlar arasında yer almıştır.²

1974 yılına kadar, faaliyet konuları arasında “halkla ilişkiler”in de bulunduğu bazı şirketlerin kurulduğu, bu şirketlerin organizasyon, reklam, promosyon, fuarcılık dahil pek çok uygulamayı aynı anda yürütmekle birlikte yalnızca halkla ilişkiler faaliyetini sürdürerek iş yaşamına başlayan A&B Halkla İlişkiler’in kuruluşu başlangıç olarak kabul edilebilmektedir. Sektörün ilk şirketi A&B Halkla İlişkiler, 9 sene boyunca tek başına faaliyetlerini yürütmüş, 1983 yılından itibaren kurulmaya başlanan yeni şirketler sektörü oluşturup genişletmeye; fakültelerde eğitim gören halkla ilişkiler mezunları sektörde görev almaya, mesleğin teorik ve pratik yönlerini buluşturmaya başlamıştır.³

Türkiye’de günümüzün yükselen mesleklerinden biri haline gelen halkla ilişkilerin akademik düzeyde eğitiminin başlama tarihi ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine bağlı Basın ve Yayın Yüksek Okulunun kurulduğu Kasım 1965’e dayanmaktadır.⁴ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu (AÜ SBF BYYO), başlangıçta eğitim ve öğretimi “Gazetecilik ve Halkla İlişkiler” ile “Radyo ve Televizyon” olarak iki bölümde sürdürmüştür. 1988 yılında “Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü” kurularak ilk öğrencilerini kabul etmiş, ilk mezunlarını ise 1992 yılında vermiştir. Temmuz 1992’de İletişim

1 Deniz Gökçe İnceoğlu, *İletişim Hayattır “Alâeddin Asna Kitabı”*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 282-283.

2 A&B İletişim, Alaeddin Asna, Kurucumuz, <https://ab-pr.com/kurucumuz/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

3 Nefise Selma Serdaroglu, “Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematikliği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 6

4 Zeyyat Sabuncuoğlu, *İşletmelerde Halkla İlişkiler*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.

Fakültesine dönüşen okulun eğitim kadrosu ve ders programları geliştirilmiş, “Gazetecilik”, “Halkla İlişkiler ve Tanıtım”, “Radyo, Televizyon ve Sinema” olmak üzere üç bölümde eğitim verilmeye başlanmıştır.⁵

Bu fakülteyi; kurulduğu 1950 yılından 1980’e kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı olarak “Enstitü” statüsüyle eğitim veren, 1980 yılından itibaren Yüksekokul statüsüne kavuşan, 1980-1982 tarihleri arasında “İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu” adını alan kurum izlemiştir. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı “Basın Yayın Yüksek Okulu” adıyla faaliyetini sürdürmeye başlamış ve bu tarihten itibaren eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştır. İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, Temmuz 1992’de “İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi” adını almış, 1992-1993 öğretim yılından itibaren “Gazetecilik”, “Halkla İlişkiler ve Tanıtım”, “Radyo, Televizyon ve Sinema” olmak üzere üç bölümde öğrenci kabul etmeye başlamıştır.⁶

Türkiye’de medya ve iletişim eğitimini veren ilk akademik kurumlardan biri olan Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinin temeli, 1948’de Şehzadebaşı semtinde Müderris Yahya Fehmi Tuna tarafından, “İstanbul Gazetecilik Okulu” adıyla açılan orta dereceli bir eğitim kurumuna dayanmaktadır. 1966-1967 eğitim öğretim yılında “İstanbul Özel Gazetecilik Okulu” adını alan kurum, Fındıkzade semtindeki binasına taşınarak bugünkü M.Ü. İletişim Fakültesinin nüvesini teşkil etmiştir. 1971 yılında devletleştirilerek, “İstanbul Gazetecilik Yüksekokulu” adıyla “İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi”ne bağlanmış, 1973 yılında öğretim süresi 4 yıla çıkarılarak “Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu” adını almıştır. 20 Temmuz 1982 tarihinde “Basın Yayın Yüksekokulu” adıyla Marmara Üniversitesine bağlanan kurum; Temmuz 1992’de İletişim Fakültesine dönüştürülerek “Gazetecilik”, “Halkla İlişkiler ve Tanıtım”, “Radyo, Televizyon ve Sinema” olmak üzere üç bölümde öğrenci kabul etmeye başlamıştır.⁷

İletişim alanında önde gelen bir başka okul olan Eskişehir Anadolu Üniversitesine bağlı İletişim Bilimleri Fakültesine, 1982’de “Sinema-Televizyon” dışında “İletişim Sanatları”, “Basım ve Yayımcılık”, “Eğitim İletişimi ve Planlaması” gibi farklı bölümler eklenmiş, yeni yapılanma içinde Açıköğretim Fakültesine bağlanmıştır. 1991 yılında, “İletişim Bilimleri Yüksekokulu” adıyla Anadolu Üniversitesi çatısı altında yeni bir kimlik kazanan okul, 1992’de “İletişim Bilimleri Fakültesi” olarak yeni statüsüne kavuşmuştur. 2001-2002 öğretim yılındaki yeniden yapılanma ile “İletişim Sanatları” bölümünün adı “Reklamcılık ve Halkla İlişkiler”,

5 Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, <http://www.ilef.ankara.edu.tr/fakulte-hakkinda/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

6 İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

7 Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

“Basım ve Yayıncılık” bölümünün adı “Basın ve Yayın” olarak değiştirilmiştir. 2002-2003 öğretim yılında ise “Eğitim İletişimi ve Planlaması” bölümü kaldırılmış “İletişim Bölümü” eğitim hayatına başlamıştır. 2008-2009 eğitim öğretim yılında “Reklamcılık ve Halkla İlişkiler” bölümünün adı “Halkla İlişkiler ve Reklamcılık” olarak değiştirilmiştir.⁸

Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin temeli, 1968 yılında kurulmuş olan “İzmir Karataş Özel Gazetecilik Yüksek Okulu”na dayanmaktadır. 1971 yılında devletleştirilerek “Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu” adıyla İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesine, 1979’da “Basın Yayın Yüksek Okulu” adıyla önce Hukuk Fakültesine daha sonra da Ege Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Yüksek Okul olarak eğitim veren kurum, 1992 yılında bugünkü statüsüne kavuşmuştur. İzmir ve Ege Bölgesi’nde tek olma özelliğini halen devam ettiren fakültede, “Gazetecilik”, “Radyo-Televizyon-Sinema” ve “Halkla İlişkiler-Tanıtım” olmak üzere üç bölüm bulunmaktadır.⁹

Türkiye’de halkla ilişkilerin akademide öğretilmeye başlanmasının ve akademik araştırmalara konu olmayı sağlayacak kurumsal yapılanmasının tamamlayıcı bir unsuru olarak değinilmesi gereken bir başka gelişme ise mesleki örgütlenmedir. Halkla ilişkiler alanının meslekleşmesinin önemli göstergelerinden birisi olan mesleki örgütlenmenin tarihi, Halkla İlişkiler Derneğinin 1972 yılında kurulmasıyla başlar.¹⁰ Alanın ikinci meslek örgütü ise 1985 yılında İzmir’de açılmıştır.¹¹ Kamu, sivil toplum, özel sektör ve akademideki yapılanmalar ile atılan adımlar dikkate alındığında, halkla ilişkilerin Türkiye’deki gelişiminin, özellikle 1980’li yıllardan sonra profesyonel ve kapsamlı hale geldiği söylenebilir.

Kamu, özel ve sivil toplum sektörlerindeki gelişmelere paralel olarak, akademide bir meslek eğitimi olarak halkla ilişkilerin verilmeye başlanmasının ardından, 1980 sonrasında lisansüstü programların açılmasıyla bilgi üretimi alanında yeni bir evreye geçilmiştir. Türkiye’de ilk “İletişim Bilimleri Fakültesi”nin açılması ve ilk “İletişim Bilimleri Doktora Programı”nın 1979-1980 yılında başlamasının¹² ardından, asıl

8 Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, <https://www.anadolu.edu.tr/akademik/fakulteler/225/iletisim-bilimleri-fakultesi/genel-bilgi> / [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

9 Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.ege.edu.tr/tr-1039/tarihce.html> / [Erişim Tarihi: 03.06.2022].

10 Türkiye Halkla İlişkiler Derneği (TÜHİD), <https://www.tuhid.org/tarihce.html> [Erişim Tarihi: 08.06.2022].

11 Fulya Erendag, “Halkla İlişkiler Eğitimi: Türkiye ve ABD’deki Lisans Düzeyi Halkla İlişkiler Müfredat Programlarının Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

12 Fırat Güneş, “Türkiye’de İletişim Bilimleri Adına Bir İlk Girişim: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nin Kuruluşu ve Açıköğretim Fakültesi’ne Dönüşümü”, *Türkiye Literatür Araştırmaları*, c. 19, sy. 38, 2021/2, s. 703-734, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2058590>; Hediyeullah Aydeniz, “İnal Cem Aşkun ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169409>;

dönüşüm, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) sonrası Türkiye’deki yükseköğretimin yeniden yapılandırılmasıyla söz konusu olmuştur. Medya ve iletişim çalışmaları alanındaki lisansüstü programlar YÖK sonrası süreçte açılmıştır.¹³

Bu araştırma temelini, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde “Halkla İlişkiler ve Tanıtım” anabilim dalında hazırlanan, “Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematiği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi” başlıklı yüksek lisans tezinden almaktadır.¹⁴ Söz konusu bu tezin amacı, Türkiye’de önce lisans düzeyinde eğitimle başlayan, ardından ilki 1974 yılında kurulan, 1980’lerden itibaren sayıları artmaya başlayan danışman şirketlerle uygulama sahası bularak zamanla sektör haline gelen halkla ilişkiler disiplinini 1992-2009 yılları arasındaki lisansüstü tezler üzerinden incelemektir. Bu kapsamda, uygulamayı yürüten profesyoneller ile zamanla İletişim Fakültesi haline dönüşen okullarda eğitim veren akademisyenler arasındaki ilişkiyi incelemek, sektörde yıllar içinde yaşanan sorunsallarla, özellikle lisansüstü eğitimin tez aşamasında üzerinde durulan konular arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bunun için, yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılan çalışmalar eksen olarak alınmış, bu alanda hazırlanan tezlerde ele alınan konularla eşzamanlı olarak sektörde konuşulan veya çözüm aranan sorunlar arasındaki korelasyon 1992 ile 2009 yılları arasında incelenmiştir.¹⁵

Bu çalışmada ise 1992 öncesi dönemde halkla ilişkiler ve reklamcılık alanında yapılan lisansüstü tezler araştırma konusu yapılmıştır. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında, Basın Yayın Yüksek Okullarının İletişim Fakültesine dönüştüğü 1992 yılı sonrasındaki tezler ve akademik bilgi üretiminin daha çok araştırmalara ve değerlendirmelere konu olduğu görülmektedir.¹⁶ Literatüre bakıldığında halkla

Hediyetullah Aydeniz, “Oya Tokgöz ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169396>.

13 Oya Tokgöz, *Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi*, https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tokgoz_iletisim.pdf.

14 Serdaroğlu, “Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematiği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi”.

15 Serdaroğlu, “Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematiği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi”, s. 1.

16 Yeliz Yapıcıoğlu ve Mikail Batu, “Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Alanlarında Yazılmış Lisansüstü Tezlerine Yönelik Niteliksel Bir İnceleme”, *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar-Tam Bildiri Kitabı*, İzmir, 2018, s. 696; Cem Yaşın, Muharrem Çetin ve Büşra Sönmez, “Türkiye’de Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Alanda Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, sy. 43, 2016, s. 243; Aydemir Okay ve Ayla Okay, “Türkiye’de Lisans ve Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi: Tezlerin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Kantitatif Bir Çalışması (1984-2007)”, *Journal of Selçuk Communication*, 2008, c. 5, sy. 2, s. 5-14. Başak Solmaz, Yunus Ergen ve Öznur Alkan, “Türkiye’de Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Doktora Tezlerinin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Niceliksel İçerik Analizi 2008-2017”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, sy. 39, 2018, s. 236-248.

ilişkiler alanındaki yüksek lisans ve doktora tezlerinin özellikle 1990'lardan sonra arttığı sonucu ortaya konulmaktadır.¹⁷ Cem Yaşın, Muharrem Çetin ve Büşra Sönmez'in 2016 yılında yaptığı çalışmada ise ülkemizde halkla ilişkiler alanıyla ilgili bilimsel çalışmaların 1992 yılından itibaren başladığı iddia edilmekte, ilk yayınların ders notu niteliğinde hazırlanmış kitaplardan oluştuğuna, ardından yabancı kaynaklardan çeviri kitapların, makalelerin ve yazıların geldiğine dikkat çekilmektedir.¹⁸

Halkla ilişkiler alanında 2008-2017 yılları arasında yazılan 240 doktora tezinin konu dağılımlarına bakılan bir başka çalışmada¹⁹ ise en fazla tezin "halkla ilişkilerde pratik/uygulama" kategorisinde yazıldığı görülmektedir. Araştırmacılar, bu kategoride en fazla tezin "alanla ilgili doğrudan inceleme/iç gözlem" kategorisinde yazıldığı, sponsorluk, sosyal sorumluluk gibi halkla ilişkilerin temelini oluşturan uygulamalara yönelik incelemelerin de yapıldığını söylemektedir. Veriler, bu çalışmada ele alınan 1980-1992 döneminden 28-37 yıl sonrasını kapsayan dönemi inceleyen lisansüstü tezlerde bile halkla ilişkiler sektörü ve sorunlarıyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığını ortaya koymaktadır.

Alan literatürünün iletişim fakültelerinin kurulduğu 1992 sonrasına odaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, medya ve iletişim çalışmaları alanında ilk lisansüstü programların açıldığı 1980 sonrası süreçteki akademik çalışmalara odaklanmanın alan literatürüne katkı yapacağı değerlendirilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada 1992 öncesi süreçte yani YÖK sonrasında açılan lisansüstü programlarda medya ve iletişim alanındaki ilk tez çalışmalarına odaklanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yukarıda sözü edilen gerçekler ışığında, 1980-1992 yılları arası, halkla ilişkiler ve reklam alanlarında akademik çalışmaların başlatıldığı, problemlerin belirlendiği ve tezlerin üretilmeye başlandığı yıllardır. Halkla ilişkiler ve reklamın hangi akademik bakış açıları üzerine inşa edilerek günümüze geldiği sorusunun cevabının yürütülen tezlerde bulunabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Bu sebeple yapılan çalışma üniversiteler ve konular bağlamında bahsedilen disiplinlerin yola çıkış serüvenini ortaya koyması adına önemlidir. Çalışmanın amacı halkla ilişkiler ve reklam alanındaki lisansüstü çalışmaların kronolojik tahlilinde ilk dönem çalışmalarının ayrıntılarını ortaya çıkartarak, gelecek çalışmalara yol göstermektir.

17 Okay ve Okay, "Türkiye'de Lisans ve Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi: Tezlerin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Kantitatif Bir Çalışması (1984-2007)".

18 Serdaroğlu, "Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematikliği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi", s. 3

19 Solmaz, Ergen ve Alkan, "Türkiye'de Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Doktora Tezlerinin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Niceliksel İçerik Analizi 2008-2017".

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma 1980-1992 yılları arasında halkla ilişkiler ve reklam alanında yürütülen tezleri kapsamaktadır. Bahsedilen tarihler Türkiye’deki lisansüstü çalışmaların ilk dönemi olarak kabul edilmektedir. Bir dönem çalışması olarak makale, halkla ilişkiler eğitiminin ilk dönemini lisansüstü tezler özelinde ayrıntılı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda halkla ilişkiler ve reklam kelimeleri YÖK tez merkezinde (tez.yok.gov.tr) taratılarak, “halkla ilişkiler” aramasıyla sonuçlanan 42, “reklam” aramasıyla sonuçlanan 33 tez olduğu görülmüştür. Araştırmanın sınırlılıklarını, söz konusu olan tezler oluşturmaktadır. Çalışmanın bir başka sınırlılığını ise bu tarihlerde hazırlanan tezlerin YÖK’ün sonraki yıllarda kurulan elektronik veri tabanına eksiksiz aktarılmamış olması ihtimali oluşturmaktadır.

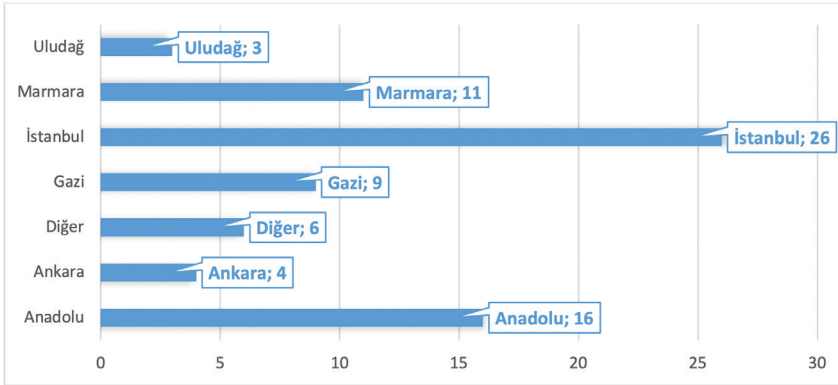
Yöntem ve Araştırma Soruları

Yukarıda ifade edilen amaç ve sınırlılıklar çerçevesinde, halkla ilişkiler ve reklam kelimeleri YÖK tez merkezinde (tez.yok.gov.tr) taratılmış, elde edilen tez verileri MS Excel programında işlenerek aşağıdaki araştırma soruları çerçevesinde betimsel analize tabi tutulmuştur.

1. 1980-1992 yılları arasında halkla ilişkiler ve reklam alanına ait kaçar tane yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır?
2. Bu tezlerin üniversitelere ve yıllara göre dağılımı nedir?
3. Tezlerin sahip olduğu ortalama bir uzunluk bulunmakta mıdır?
4. Tez danışmanları hangi akademik unvanlara sahip öğretim üyeleri arasından seçilmiştir?
5. Tezler kapsamında özgün bilimsel araştırmalar yapılmış mıdır?
6. Tezler kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, hangi yöntemler kullanılmıştır?
7. Tezlerde uygulama örneği olarak hangi kategorideki kuruluşların faaliyetleri incelenmiştir?

Bulgular ve Analiz

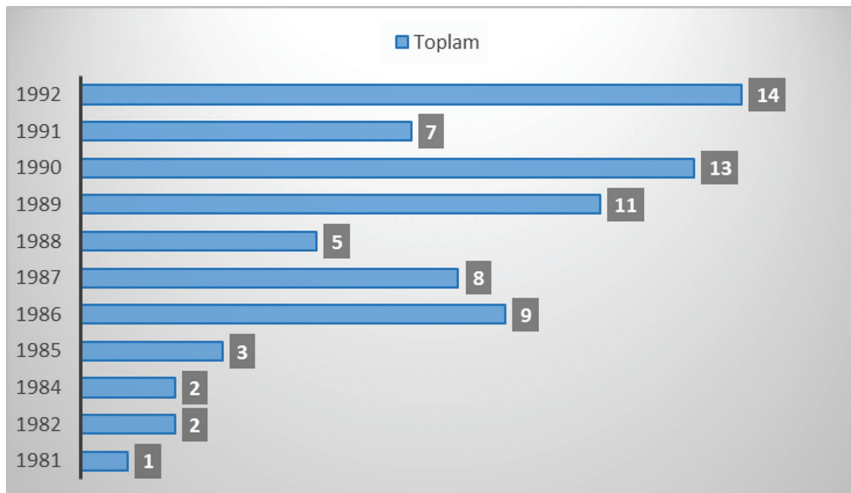
YÖK Tez Merkezi üzerinden yapılan taramada 33 reklam, 42 halkla ilişkiler tezine rastlanmıştır. Bu tezlerden 26 tanesinin tam metin ya da geniş özetine YÖK merkezinden ulaşılmıştır. Tezlerin yıllara göre dağılımı, üniversitelere göre dağılımı, lisansüstü niteliği ve sayfa sayısına tüm tezlerde erişilmiştir. Diğer veriler sadece özet ve tam metnine ulaşılan araştırmalar bağlamında değerlendirilmiştir. Özetine veya tam metnine erişilen tezlerin bazılarında ise danışmanların unvanlarına erişilememiştir.

Grafik 1: Üniversiteler

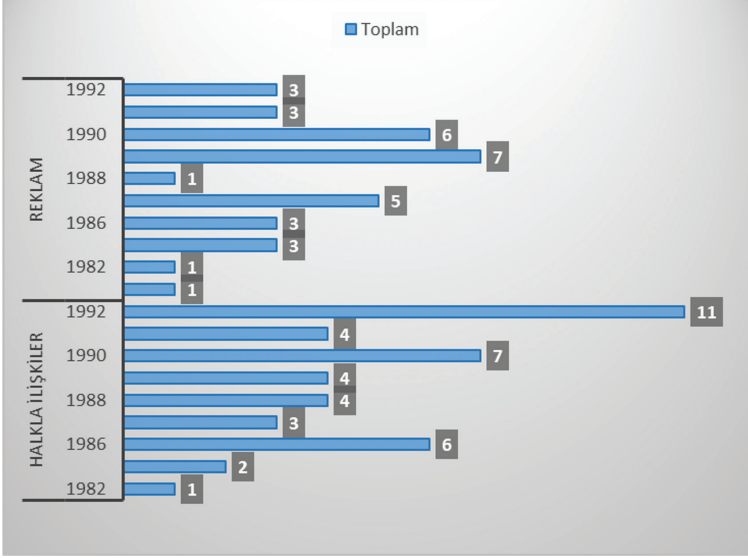
Halkla ilişkiler ve reklam sadece iletişimin değil, işletme, siyaset bilimi, kamu yönetimi gibi farklı alanların da konusu olabilmektedir. Çalışmada reklam ve halkla ilişkilerin yeni çalışmaya başlanan konu başlıkları olması, iletişim alanında yapılan çalışmaların diğer çalışmalardan etkilenmesi, diğer alanlarda çalışan akademisyenlerin iletişim alanına da yön verebiliyor olması, bahsedilen yıllara bütüncül bir bakışı anlamlı kılmaktadır.

Üniversiteler bağlamındaki dağılıma bakıldığında, yoğunluğun İstanbul, Anadolu, Marmara ve Gazi Üniversitelerinde olduğu görülmektedir. Bahsedilen grup içerisinde İstanbul Üniversitesinin öne çıkması, iletişim konusundaki kurumsallaşmanın ilk örneklerinin bu üniversitede görülmesinden kaynaklandığını düşündürmektedir.

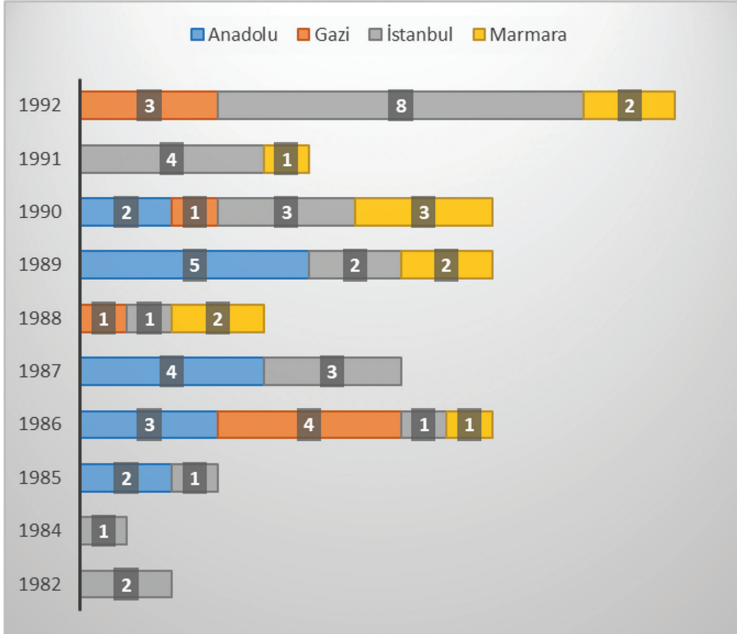

Grafik 2: Yıllar

Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 1986 ve sonrasına yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıda yer alan iki tabloda yıllara göre dağılım türlerine ve üniversitelerine göre de sınıflandırılmıştır.

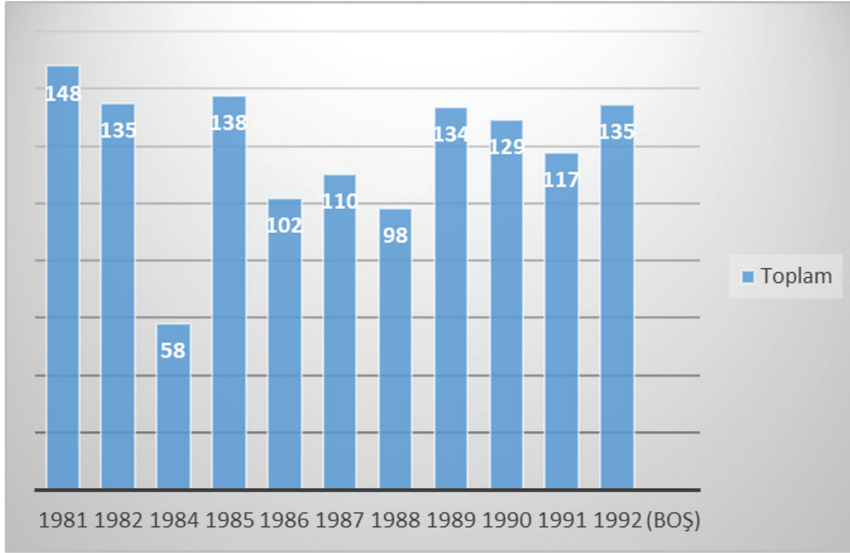

Grafik 3: Yıllara Göre Halkla İlişkiler ve Reklam Tezlerinin Dağılımı

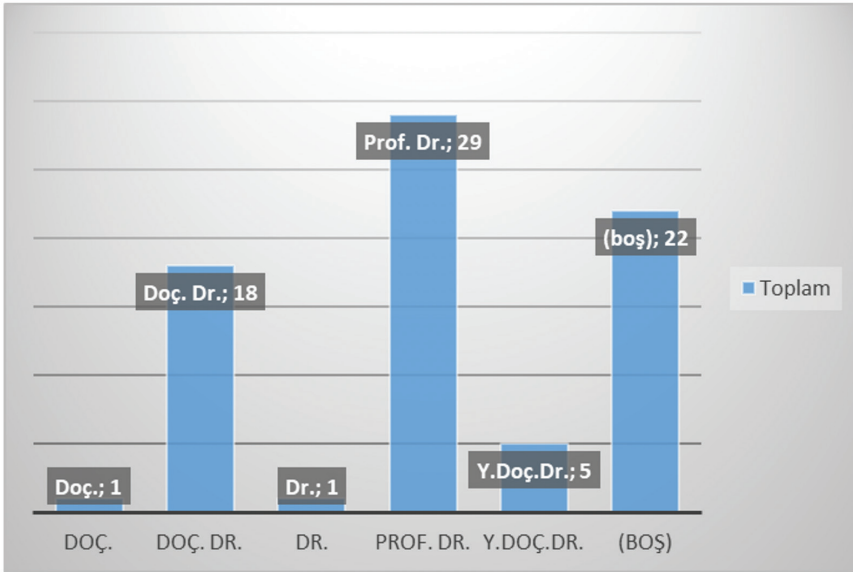
Grafik 4: Yıllara Bağlı Olarak Üniversitelerde Üretilen Tezlerin Dağılımı

Yukarıdaki grafiklere; 8 doktora tezinin yapıldığı, bu doktora tezlerinin dağılımının 1981, 85, 86, 89 yıllarında 1'er, 1990 ve 1992 yıllarında 2'ser doktora tezi şeklinde gerçekleştiği ilave edilebilir. Yüksek lisans tezleri de 1989 (10 yüksek lisans tezi), 1990 (11 yüksek lisans tezi), 1992 (12 yüksek lisans tezi) yıllarında yoğunlaşmaktadır.

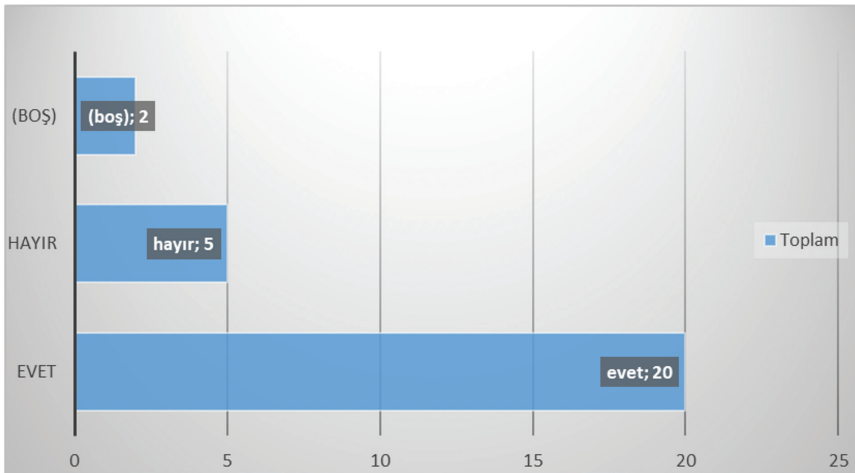
Grafik 5: Tezlerin Sahip Olduğu Ortalama Uzunluk

Tezlerin sayfa sayılarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 1984 yılı haricinde büyük farklar olmadığı görülmektedir. 1984 yılındaki anlamlı düşüşün, 1980 yılında ülkemizde meydana gelen önemli siyasi değişime, özellikle tezlerin yazıldığı öngördüğümüz yıllarda eğitim hayatını da etkileyen toplumsal olaylara bağlı olduğu düşünülebilir.

Grafik 6: Tez Danışmanlarının Unvanları

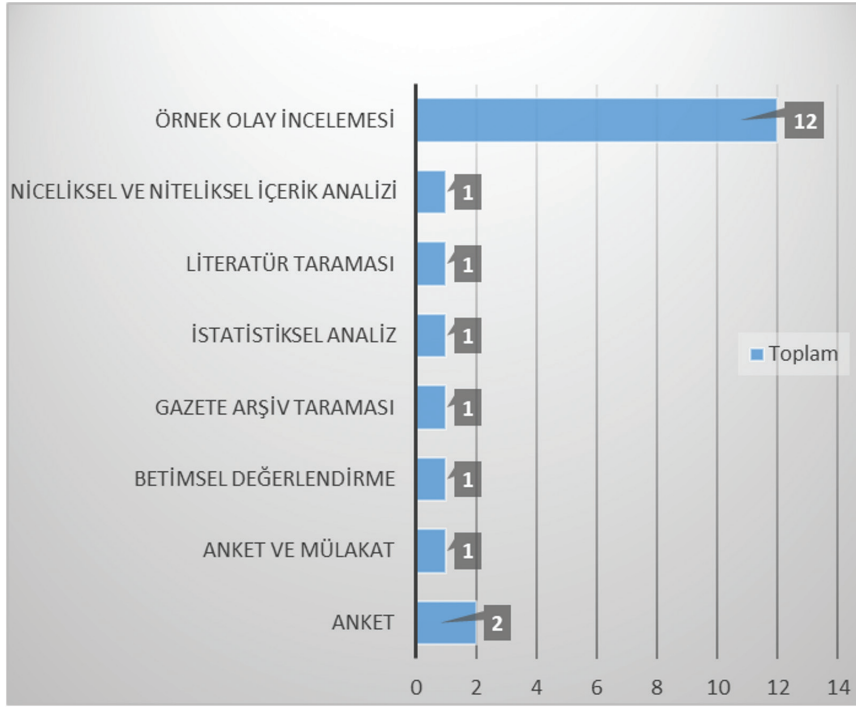
Tezlerin 22 tanesinde tez danışmanı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlar arasında tam metinlerine ulaşılan tezler de mevcuttur. Danışmanın unvanı belli olan tezlerin, ağırlıklı olarak profesör ve doçentler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Üzerinde ve iç sayfalarında danışmanın akademik unvanının yazılı olmadığı tezlerin varlığı, tez danışmanının bizzat kendisinin yanı sıra tezi onaylayan jürinin ve kabul eden eğitim kurumunun ihmalkârlığını göstermektedir.

Grafik 7: Tez Kapsamında Araştırma Yapılıp Yapılmadığı

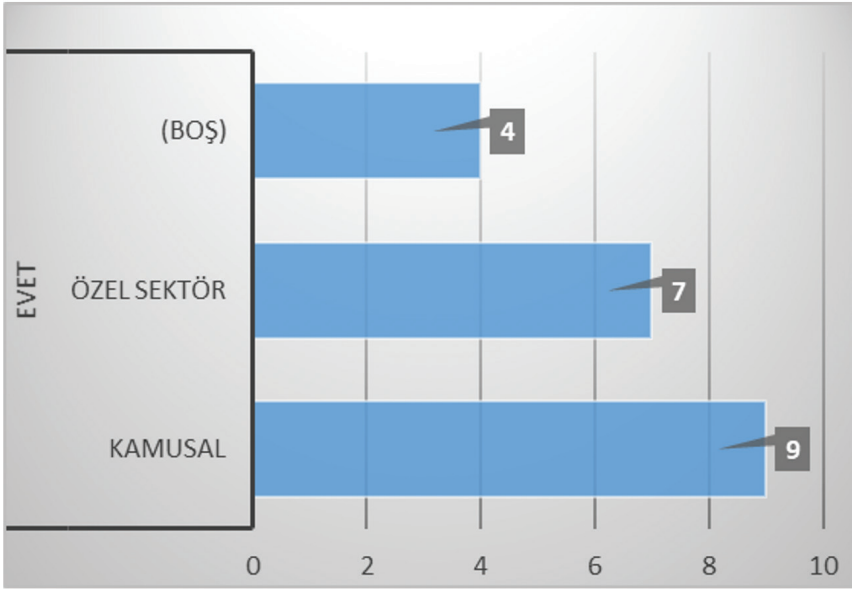
Özet ve tam metnine ulaşılan tezlerin büyük çoğunluğunda araştırma yapılmıştır. 5 teze araştırma yürütüldüğüne dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Araştırması bulunmayan tezlerin 2 tanesi doktora, 3 tanesi ise yüksek lisans tezidir. Araştırma yürütülmeyen tezlerin üniversite dağılımlarına bakıldığında herhangi bir yığılma görülmemektedir. İstanbul, Hacettepe, Erciyes, Marmara, Anadolu Üniversitelerinde 1'er tezte araştırma verisi bulunmamaktadır.

Akademik yaşamın en önemli basamaklarından birini teşkil eden doktora tezlerinden 2'sinde herhangi bir araştırma yapılmamış olması özellikle dikkat çekicidir. Bu veri, tezlerin hazırlandığı yıllardaki akademik çalışmaların yeterliliği ve henüz başlangıç döneminde bulunan alanın zayıflığı konusunda önemli bir gösterge olarak dikkate sunulmaktadır.

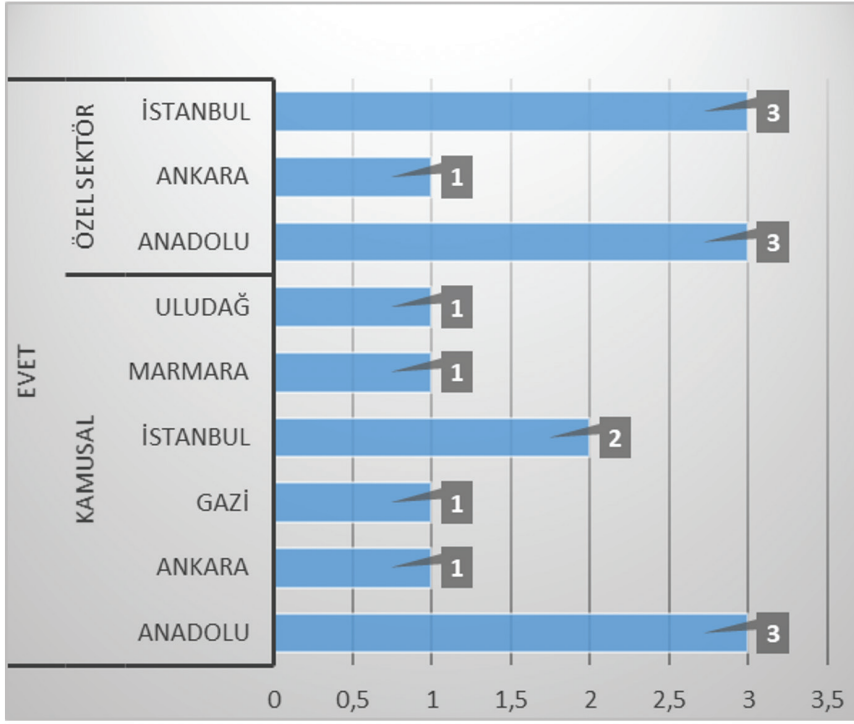
Grafik 8: Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Araştırma kısmı bulunan tezlerin 12 tanesinde örnek olay incelemesi yer almaktadır. Halkla ilişkiler ve reklamın kavramsal olarak yeni yerleştiği bu yıllarda, farklı analiz yöntemlerini kullanmak yerine örnek olaylar üzerinden tanımlayıcı bir analiz yapılmasının, çalışmaları hem daha kolay hem de daha işlevsel hale getirdiği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, metodolojik açıdan nitelikli ve güçlü bir kurumsal kapasitenin henüz oluşmadığı da söylenebilir.

Grafik 9: Sektör Bağlamında Araştırmaların Değerlendirilmesi

Özetler üzerinden incelenen 4 tezde, araştırmanın hangi alanda yapıldığına dair veri bulunamamıştır. Kamu alanını ilgilendiren tezlerin genellikle belediye-lerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Özel sektör araştırmalarında ise şirketler ve ajanslar arasında birbirine yakın bir dağılım söz konusudur. Kamu alanında yapılan tezler 1989 yılında (4 tez), özel sektör çalışmaları ise 1989 ve 1992 (4 tez) yıllarında yoğunlaşmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların büyük kısmının betimsel analizden öteye gitmediğini söylemek doğru olacaktır.

Grafik 10: Sektör Bağlamında Yapılan Araştırmaların Üniversitelere Göre Dağılımı

Araştırmaya konu olan 1980-1992 yılları arasında, sözü geçen üniversitelerin müfredatındaki halkla ilişkiler ve reklam derslerinin azlığı ve kapsamlarının sınırlılığıyla doğru orantılı olarak; tezlerde yeni bir fikir ortaya konulmamış, belirli hipotezler araştırılmamış, yalnızca kamu veya özel sektörde uygulanagelen çalışmalar üzerinden betimlemeler yapılarak, akademik alana oranla daha etkin çalışmaların gerçekleştirildiği bu sektörlerdeki işleyiş tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Amacımız; halkla ilişkiler ve reklam alanlarında akademik çalışmaların başlatıldığı, problemlerin belirlendiği ve tezlerin üretilmeye başlandığı 1980-1992 yılları arası dönemde, halkla ilişkiler ve reklam alanındaki lisansüstü çalışmaların kronolojik tahlilini yapmak, ilk dönemlere ait ayrıntıları ortaya çıkartarak gelecek çalışmalara yol göstermektir.

Bu kapsamda YÖK tez merkezinde (tez.yok.gov.tr) halkla ilişkiler ve reklam kelimelerinin taratılmasıyla elde edilen 33 teze ilişkin veri, yukarıda ifade edilen amaç ve sınırlılıklar çerçevesinde MS Excel programında işlenerek, betimsel analize tabi tutulmuştur.

Detaylı bulguları yukarıda verilen çalışmada, araştırma sorularının özet cevapları şu şekildedir: YÖK veritabanında, 1980-1992 yılları arasında yazılmış 33 reklam, 42 halkla ilişkiler tezine rastlanmıştır. Tezlerin daha çok 1986 yılı ve sonrasında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. 1984 yılı haricinde, tezlerin ortalama uzunlukları arasında büyük farklar olmadığı görülmüştür. Tezlerin 22 tanesinde tez danışmanı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamamış, kalanının ağırlıklı olarak doçent ve profesörler tarafından yürütüldüğü saptanmıştır. Tezler kapsamında az da olsa özgün bilimsel araştırmalar yapılmış, en çok da örnek olay incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Tezlerde uygulama örneği olarak en çok kamu kuruluşlarının faaliyetleri incelenmiştir. Akademik yaşamın en önemli basamaklarından birini teşkil eden doktora tezlerinden 2'sinde herhangi bir araştırma yapılmamış olması özellikle dikkat çekicidir. Bu veri, tezlerin hazırlandığı yıllardaki akademik çalışmaların yeterliliği ve henüz başlangıç döneminde bulunan alanın zayıflığı konusunda önemli bir gösterge olarak dikkate sunulmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, 1980-1992 yılları arasında halkla ilişkiler alanında Türkiye'nin dört büyük üniversitesinin, İstanbul, Marmara, Gazi ve Anadolu Üniversitelerinin şekillendirici rol oynadığı söylenebilir. Tezlerin ağırlıklı olarak bahsedilen üniversitelerde yayınlanmış olması, üniversite kültürlerinin ve bakış açılarının tezlere yansımış olması açısından da önemlidir.

Tezlerde örnek olay incelemelerine ağırlık verilmiştir. Halkla ilişkiler ve reklamın kavramsal olarak yeni yerleştiği bu yıllarda, farklı analiz yöntemlerini kullanmak yerine örnek olaylar üzerinden tanımlayıcı analiz yapılmasının, çalışmalarını daha kolay ve işlevsel hale getirdiği, metodolojik açıdan nitelikli ve güçlü bir kurumsal kapasitenin henüz oluşmadığı değerlendirilebilir.

Yeni gelişen bir alanda uzmanlık konularının çerçevesinin belirlenmesi için, var olan çalışmalar üzerinden gitmek en doğru yol olarak ifade edilebilir. Bu sebeple derinlikli analizler yerine kavramsal saptamaların yoğunluklu olarak tezlerde yer aldığı görülmüştür. Ancak unutulmaması gereken, yukarıda da değinildiği gibi, var olan tezlerin sadece iletişim akademisyenleri tarafından değil, farklı disiplinlerden akademisyenler tarafından da yönetilmiş olduğudur. Her ne kadar çalışmalar alanı tanımlamaya yönelik olsa da, alanı tanımlayanların genellikle farklı disiplinlerde eğitim almış ve eğitim veren danışmanlar olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Çalışmada ortaya konulan verilerin, araştırmaya kaynak teşkil eden yüksek lisans tezinde sunulan ve İletişim Fakültelerinin kurulduğu 1992 yılından başlayıp 2009 yılının sonuna kadar gelen dönemi inceleyen verilerle birlikte değerlendirilmesi; akademik alanda daha sonraki yıllarda üretilen tezlerde ele alınan konularla ilgili daha sağlıklı sonuçlara varılmasını mümkün kılacaktır.

Bu kapsamda, lisansüstü çalışmalarda sektörün sorunlarını ele alan konuların incelenmesini sağlamak için, aşağıdaki önerilerin bir kez daha dile getirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir:²⁰

20 Serdaroğlu, "Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematikliği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi", s. 178.

- Yüksek lisans ve doktora tezlerinde ele alınan konuların yıllar içinde kendini tekrar etmemesi, sektörün halen var olan sorunlarını çözmeye yönelmesi amacıyla, iki taraf arasında yakın işbirliği kurulmalıdır.
- Sektör derneklerinden destek alınarak, yılda 1-2 kez uygulayıcılarla bir araya gelinen ve sorunların saptanmasına yönelik toplantı ve konferanslar düzenlenmeli, buradan elde edilecek verilerin akademik çalışmaların kapsamında değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Özellikle sanayiye yönelik konularda uzun yıllardır uygulanan Sektör-Akademi işbirliği modeli İletişim Fakültelerinin çalışma kapsamına da alınmalıdır. Akademisyenlerin ve uygulayıcıların birlikte görev alacağı ortak projeler tasarlamaya ve hayata geçirmeye odaklanılmalıdır.
- Mesleğin uluslararası boyutunda ortaya konulan yeni fikirler ve çalışmalar, akademisyenlerin ve uygulayıcıların düzenli aralıklarla buluşacağı toplantılarda ele alınmalıdır. Sonunda, hem eğitime hem de uygulamaya olumlu yansiyacak çıktılara ulaşılması hedeflenmelidir.

Kaynakça

- A&B İletişim, Alaeddin Asna, Kurucumuz, <https://ab-pr.com/kurucumuz/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, <https://www.anadolu.edu.tr/akademik/fakulteler/225/iletisim-bilimleri-fakultesi/genel-bilgi/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, <http://www.ilef.ankara.edu.tr/fakulte-hakkinda/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Aydeniz, Hediyeullah, “İnal Cem Aşkun ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169409> [Erişim Tarihi: 01.06.2022].
- Aydeniz, Hediyeullah, “Oya Tokgöz ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169396> [Erişim Tarihi: 01.06.2022].
- Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.ege.edu.tr/tr-1039/tarihce.html> / [Erişim Tarihi: 03.06.2022]. 0
- Erendag, Fulya, “Halkla İlişkiler Eğitimi: Türkiye ve ABD’deki Lisans Düzeyi Halkla İlişkiler Müfredat Programlarının Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Güneş, Fırat, “Türkiye’de İletişim Bilimleri Adına Bir İlk Girişim: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nin Kuruluşu ve Açıköğretim Fakültesi’ne Dönüşümü”, *Türkiye Literatür Araştırmaları*, c. 19, sy. 38, 2021/2, s.703-734, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2058590>. [Erişim Tarihi: 01.06.2022].
- İnceoğlu, Deniz Gökçe, *İletişim Hayattır “Alâeddin Asna Kitabı”*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 282-283.

- İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://iletisim.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce/> [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Okay, Aydemir ve Ayla Okay, “Türkiye’de Lisans ve Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi: Tezlerin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Kantitatif Bir Çalışması (1984-2007)”, *Journal of Selçuk Communication*, 2008, c. 5, sy. 2, s. 5-14.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat, *İşletmelerde Halkla İlişkiler*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.
- Serdaroğlu, Nefise Selma, “Halkla İlişkiler Disiplininde Bilimsel Araştırmaların Problematikliği ile Sektör Sorunlarının Korelatif Analizi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Solmaz, Başak, Yunus Ergen ve Öznur Alkan, “Türkiye’de Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Doktora Tezlerinin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Niceliksel İçerik Analizi 2008-2017”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, sy. 39, 2018, s. 236-248.
- Tokgöz, Oya, “Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi”, https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tokgoz_iletisim.pdf [Erişim Tarihi: 03.06.2022].
- Türkiye Halkla İlişkiler Derneği (TÜHİD), <https://www.tuhid.org/tarihce.html> [Erişim Tarihi: 08.06.2022].
- Yaşın, Cem, Muharrem Çetin ve Büşra Sönmez, “Türkiye’de Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Alanda Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, sy. 43, 2016, s. 242-264.
- Yapıcıoğlu, Yeliz, Mikail Batu, “Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Alanlarında Yazılmış Lisansüstü Tezlerine Yönelik Niteliksel Bir İnceleme”, *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar-Tam Bildiri Kitabı*, İzmir, 2018, s. 680-96.

Nabi Avcı* ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine

Söyleşi ve Düzenleme: Hediyeullah Aydeniz**

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi başta olmak üzere iletişim bilimlerinin Türkiye’deki serüveni ve birikimini, sizin kişisel hikâyenizle kurumsal hikâyeyi birleştirerek konuşmak istiyoruz. Akademik ve entelektüel bir hafızanın oluşmasına katkı yapmak amacıyla alanın tanıklarını ve bizzat yürütücü aktörlerinin tecrübelerini ve deneyimlerini kayda almak, dinlemek hem öğrenmek hem de başkalarının öğrenmesine aracılık etmek istiyoruz. Davetimizi kabul ettiğiniz için özellikle teşekkür ediyorum, kıymetli vaktiniz ve paylaşacağınız bilgiler için şimdiden çok teşekkür ediyorum.

Söyleşinin ana odağını, iletişim bilimlerinin hem kurumsal hem de disiplinler boyutuyla Türkiye’deki gelişimi, bu süreçteki kişisel yolculuğunuz, öğrenciliğiniz, akademik çalışmalarınız, üstlendiğiniz görevler, yaptığınız çalışmalar ve alanın Türkiye’deki gelişimine ilişkin tanıklığınız, katkınız ve genel değerlendirmeleriniz oluşturacaktır. Özellikle dönemin yazıya dökülmemiş boyutlarını akademik hafızanın parçası kılmak, alan literatürü açısından da değerli bir katkı olacaktır. Bu çerçevede TALİD’in Aralık 2021 sayısında Prof. Dr. Oya Tokgöz¹ ve Prof. Dr. İnal Cem Aşkun² ile yaptığımız söyleşiler yayımlandı.

Maşallah.

* Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi (E).

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, haydeniz@marmara.edu.tr, orcid: 00000003-4481-632X

1 “Oya Tokgöz ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, *TALİD*, c. 19, sy. 38, s. 735-742, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169396>.

2 “İnal Cem Aşkun ile Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, *TALİD*, c. 19, sy. 38, s. 743-790, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2169409>.

Aynı çaba kapsamında Türkiye’de iletişim düşüncesinin gelişimi ve bunun yükseköğretimdeki yapılanmasını doktora tezi düzeyinde ele alan ve çalışan ilk isim olarak sizlerin de tanıklığına müracaat etmek amacıyla bu söyleşiyi gerçekleştirmiş oluyoruz. Bu çerçevede iletişim bilimlerinin Türkiye’deki birikiminin ele alındığı sayımızda sizinle yapacağımız söyleşinin yer alması, alanda yetişecek genç akademisyen adayları ve mevcut hocaların çalışmaları ile kurumsal ve entelektüel tarih yazımına sunacağı katkı açısından çok değerli olacaktır. Söyleşinin genel çerçevesini, "Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları" üst başlığının tarih yazımına da katkı yapacak şekilde dört alt başlık altında netleştirmeye çalıştık: Kişisel hayat (Biyografi), Akademik ve entelektüel hayat, Kurumsal hayat (Kurum tarihi) ve Disipliner değerlendirme

Sizinle bu kapsamda görüşmüş oluyoruz. Zaman darlığını dikkate alarak kişisel hayatınıza dair sadece bir soru sormuş olayım. Lisans dâhil olmak üzere ilköğreniminizden başlayarak, iletişimci olmaya, iletişim bilimci olmaya sizi götüren ve bu alanda akademik çalışma ve pratikte de uygulama içerisinde olmayı sağlayan hatırlatıcı ve paylaşmak istediğiniz unsurlar varsa konuşabilir miyiz? Buradan başlayıp sonra akademik alana doğru gelmiş oluruz.

Ben de kayda girsin diye söyleyeyim. Ben de size böyle bir proje başlattığınız için, bir tür sözlü tarih çalışması yaptığınız için, yapacağınız için çok teşekkür ediyorum. Bu proje içerisinde bana da yer verdiğiniz için ayrıca teşekkür ediyorum. Doğrusu Ünsal [Oskay] Hoca’nın bir sözünü şimdi siz söylerken hatırladım. Nereden icap etti, hangi bağlamda konuşuldu, onu hatırlamıyorum ama şöyle bir şey demişti: “Biz o zaman yaşlanmış oluruz. Siz de bizi böyle toplarsınız ve Türkiye’de iletişim araştırmalarının kurucu babalarından biri olarak bizi orada herhalde bir taltif edersiniz.” Bu mealde bir şey söylediğini şimdi siz konuşurken hatırladım. Allah gani gani rahmet eylesin. Evet, şimdi sizin sorunuz açısından şunu söyleyeyim; iletişimci olmaya karar vermedim ben. Çünkü zaten ilkokulda, ortaokulda, lisede hatta üniversitede okurken henüz “iletişim araştırmaları” veya “iletişim bilimi” ayrı bir disiplin olarak gündemde değildi. Dünyada da bugünkü kadar gündemde ve tanımlanmış değildi veya en azından bizim bilğimiz dâhilinde değildi. Ben lisede okurken daha çok felsefe okumaya niyetleniyordum; kafamda öyle bir şey vardı. Fakat daha sonra bursiyeri de olduğum rahmetli Fethi Gemuhluoğlu ağabeyimiz, Türk Petrol Vakfı Genel Sekreteri, Türkiye’de pek çok akademisyenin yetişmesinde çok ciddi katkısı hizmeti olan bir büyüğümüzdü. Bizimle de çok yakından ilgilenmişti. Biz derken benim kuşağımdan birçok arkadaşımızla da. Ben kendisini tanıdığımda bir lise öğrencisiydim. Ne yapmayı, ne okumayı düşündüğümü sorduğu zaman felsefe okumayı düşündüğümü söyleyince “Türkiye’de felsefe okunmaz.” dedi. Yani şu mânâda: Türkiye’de felsefe okunacak bir ortam veya felsefe eğitiminin çok nitelikli olmadığını ima eden -böyle tabirler kullanmadı ama ben oradan öyle anladım- ama sosyolojiyi

söylemişti; yani ‘sosyoloji okunabilir’ şeklinde bir tavsiyesi olmuştu, hatta ben o zamanlar Eskişehir Maarif Koleji’nde idim. Daha önce Millî Eğitim Bakanlığı’nda özel kalem müdürlüğü de yaptığı için Fethi Ağabey, “Millî Eğitim Bakanlığı’nda arkadaşlarım var hâlâ. Seni Kadıköy Maarif Koleji’ne aldrayım. İstanbul’a gelirsin, liseyi de İstanbul’da okursun” dedi. Ben de Eskişehir’den ayrılmak istemediğimi, orada bitirmek istediğimi söylemiştim. Maalesef... Dolayısıyla benim iletişim okumak, iletişim eğitimi görmek gibi bir düşüncem veya tasarımı yoktu. Nitekim daha sonra işte liseyi bitirdik. Liseden sonra Ortadoğu Teknik Üniversitesi’ne girdim. Onun hikâyesi de biraz ilginç. Fethi Ağabey’in dediği gibi sosyoloji okuyacağım Hacettepe Üniversitesi’nde. O zamanlar ayrı ayrı yapıyordu sınavlar. ODTÜ’nün sınavı ayrı, diğer üniversitelerin sınavları ayrı. Ben hem Hacettepe hem ODTÜ’yü kazanmıştım. Hacettepe Sosyoloji bölümüne kaydolmak niyetiyle Ankara’ya gittim bir arkadaşımınla birlikte. Fakat yaz günü, sıcak hava bir türlü Hacettepe’nin kapısını bulamadık. Meğer hastane tarafına gitmişiz biz bilmeden. Biraz dolaştıktan sonra dedim ki “Gidelim ODTÜ’ye kaydımızı yaptıralım.” Böyle gittim Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümüne. O zamanlar birinci sınıftan itibaren bölümler ayrılıyordu. Ekonomi-İstatistik, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi bölümleri vardı. Ben Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’ne girdim ve oradan da mezun oldum. Mezuniyetten sonra da yine Fethi Ağabey’e verdiğimiz söz gereğince üniversiteye intisap etmemiz gerekiyordu. Yani Fethi Ağabey, “Üniversiteyi bitirince bak mutlaka akademisyen olacaksınız, üniversiteye gireceksiniz.” diye bizi tembihlemişti. Ama araya biraz başka şeyler girdi. Benim üniversiteye intisabımdan önceki dönemde gazetecilik daha öğrencilik zamanından başlayan köşe yazarlığı uğraşlarım vardı. Enes Harman imzasıyla *Yeni Devir* gazetesinde dış politika yazıları yazıyordum ama üniversitede Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde okurken kendi adımla bir gazetede görünmek tehlikeliydi, o zamanlar öyleydi. Onun için Enes Harman mahlâsını kullandım.

Hocam işaret ettiğiniz kendini ifade etmeyle ilgili tehlikeyi daha sonra soracağım ama bu aşamada sorumu şöyle formüle etmeye çalışayım. İletişim alanı ve düşüncesi olmasa da yayıncılıkla kurduğunuz bir ilişki var lisede de daha sonraki süreçlerde de. Sizi iletişimci olmaya götüren pratiğin kendisi biraz sanki. Bu süreçteki uğraşlarınızın bu kısmını anlatabilir misiniz?

Evet, düşünsel olarak olmasa bile dediğiniz gibi pratikte o güne kadarki uğraşlarımız itibarıyla iletişim alanına hazırlanıyorduk gibi sanki. Evet, Eskişehir’de lise yıllarındayken başlayan bir yayın çabamız var. Eskişehir’de 1969 sonu 1970-71 yıllarında *Deneme* dergisini çıkarıyoruz bir grup arkadaşımızla birlikte. Ahmet Kot, Gürcan Banger, Haydar Ergülen, Bekir Şahin gibi daha sonra muhtelif vesilelerle farklı yayınlarda da bu işi sürdüren arkadaşlarımızla birlikte... Hepimiz lise talebesiyiz, *Deneme* diye aylık bir dergi çıkardık Eskişehir’de. On dört sayı çıktı. Sonra

da ben liseyi bitirdikten sonra Ankara'ya gittiğimizde *Deneme* kapandı ama biz de Ankara'ya gelen arkadaşlarla birlikte, adından da anlaşılacağı üzere *Deneme*'nin devamı gibi, *Gelişme* diye bir dergi çıkardık. O üç aylık bir dergi idi. Üç aylık edebiyat dergisiydi. Güzel bir dergiydi o da. Sade, sevimli bir dergi. Şimdi yanımda olsa gösterirdim size. Bilseydim bunları konuşacağımızı getirirdim onları da.

Hocam benim sonrasında aslında bu pratik alana ilişkin bir sorum vardı ama bu kişisel soruları kısaltmışken belki sizin düşünsel olarak ve tema olarak gündeminizde değilse de bir uğraş olarak sizi oraya doğru götüren bir yolun basamakları gibi geldiği için bunları biraz detaylandırmanızı isteyeceğim.

Evet. Ankara'da *Gelişme* dergisini çıkardık. Bu arada 1974 veya 1975 olması lazım. Yeni bir gazete kurulmuştu İstanbul'da *Yeni Devir* diye. *Yeni Devir* gazetesi, daha çok Millî Selâmet Partisi çizgisinde yazarları ve gazetecileri bünyesinde toplayan ama Millî Selâmet Partisi'nin resmî yayın organı olan *Millî Gazete*'nin dışında, daha çok üniversite öğrencilerine, üniversitelilere ve daha okuryazar kesimlere hitap etmek üzere çıkan bir gazete idi *Yeni Devir* gazetesi. O gazeteye dış politika yazıları yazmam için bana Abdurrahman Dilipak o zaman öneride bulunmuştu.

Lisans öğrencisiyken mi lisanstan sonraki süreçte mi hocam?

Üniversitedeyim. Onun için müstear kullanıyoruz zaten, Enes Harman ismi oradan geliyor. O günlerde biz İsmet Özel'le de yeni tanışmışız, birlikte ne yapılabilir diye konuşuyoruz. O da Hacettepe'de öğrenci henüz. Fransız Filolojisi bölümünde. Birlikte başladık *Yeni Devir* gazetesinde. Onun sütun başlığı "Konuşmak"ı galiba benimki "Odak"tı. Ben daha çok dış politika yazıyordum. Bir de haftada bir, özel bir dış politika sayfası yapıyordum. Güzeldi yani onlar.

Bir ulusal medya kuruluşunda lisans dönemindeyken günlük köşe yazıları yazmaya başlıyorsunuz.

Evet, günlük yazıyorduk. Şimdi geriye doğru baktığım zaman helâl olsun, her gün yazı yazmak... enteresan bir şey.

Hocam ben bu gazeteyle, bu uğraşla ilgili bir şey daha sorayım lisansa gelmeden, doktora programına gelmeden bu dergicilik, yayıncılık alanıyla ilgili eğer paylaşabileceğiniz bir şeyler varsa yine anlatmanızı arzu ederim. Bir de sizin kamu personeli olarak göreve başlama işinizin kendisi de aslında iletişim işi.

Evet, hep o çizgiden gittim.

Bir tür basın müşavirliği diyebileceğimiz bir faaliyet olarak başladınız sanki.

Doğru.

Dolayısıyla bu uğraşın kendisi hem içerik üretme, yazı yazma ve yayın kuruluna ve yayın politikasına etki edebilecek bir ilişki ağının içinde olmanın dışında şu kamu personeli olma hikâyenizin kendisini de bu tür iletişim işi olarak gördüğüm için biraz oraya da girip onun öyküsünü de paylaşır mısınız? Ama bu ödüllendirme meselesinde yine Fethi Bey’in, sizin ifadeniz ile Fethi Ağabey’in etkisi var. Rasim Özdenören ile çalışıyorsunuz.

Evet, Kültür Bakanlığı’nda. Evet, benim ilk memuriyete başlayışım yine Fethi Ağabey’in yönlendirmesiyle Kültür Bakanlığı’nda oldu. O zamanlar bakanlıklar kendi memurlarını kendileri, sınav ile, alıyorlardı. Ben de yine üniversitede öğrenciyken o sınava girmiştım, lise mezunu olarak girdim yani. Üniversiteden henüz mezun olmamıştım. Sınavı kazandım. Sonra memuriyete orada başladım lise mezunu olarak. Rıfki Danışman Kültür Bakanıydı, Sait Bilgiç Kültür Bakanı müsteşarı idi. Rasim Özdenören Abi de benden önce orada yine Fethi Ağabey’in zannediyorum tezkiyesi veya referansı veya yönlendirmesiyle orada basın müşavirliği görevindeydi veya müşavirdi, bakan müşaviriydi. Adı basın müşaviri olmayabilir, bakan müşaviriydi. Ama ben orada göreve başlarken, o gün Fethi Ağabey Ankara’ya gelmişti; dedi ki; “Rasim’in yanında olacaksın. Rasim’e yardım edersin, beraber çalışırsınız.” “Peki” dedik. Herhalde müsteşar Emin Bilgiç, Fethi Ağabey’in yakın dostuydu. Ona da herhalde “Böyle yapsınlar.” demiş olmalı ki biz öyle çalışmaya başladık Rasim Ağabey ile. Benim görevim orada her sabah çıkan belli başlı ulusal ve yerel gazeteleri, yerel derken Ankara gazetelerini, tarayıp Kültür Bakanlığı’nı ilgilendiren haberleri makasla kesip teksir kâğıtlarına yapıştırmak, altına hangi gazetenin hangi sayfasından olduğunu yazıp dosyalamak ve dosyayı Bakan Bey’in masasına koymak.

Medya takip hizmetiyle basın danışmanlığı...

Evet, görevim buydu.

Bu ne kadar sürdü hocam?

Bu, iki yıla yakın sürdü. Sonra bir ara ben, nasıl oldu onu hatırlamıyorum şimdi, Dış İlişkiler Daire Başkanlığı’nda da görevlendirildim. Orada bazı tercüme işleri oluyordu. Onun için ek bir iş gibi beni orada Rasim Ağabey ile orada güzel bir birlikteliğimiz olmuştu o dönem.

Hocam şunu da sorayım. Fakülteye başlamadan yani yetmişli yıllarda sizi bir tür iletişimci olmaya götüren başka uğraşlar veya hatırlatabileceğiniz herhangi başka dergicilik, yazarlık faaliyeti var mıdır?

Evet, ilk yazım da yine lise talebesiyken *Deneme* dergisinden önce *Hareket* dergisinde çıkmıştı.

Nurettin Topçu'nun.

Nurettin Topçu'nun ve onun talebelerinin çıkardıkları *Hareket* mecmuasında yayımlanmıştı sene 1968 idi yanlış hatırlamıyorsam.

Bu anlamıyla bu döneme ilişkin bu alana denk gelebilecek başka paylaşabileceğiniz uğraşlar var mı? Uygulama olarak veya bu uğraşlar içerisinde iletişim veya haberleşme temaları çok gündemde miydi? Buna ilişkin neler söylersiniz?

Yok, benim bu tür ilgilerim o zamanlar daha çok edebiyat bağlamında olabilir. Yani iletişimle ilgili olmaktan ziyade edebiyatla ilgili uğraşlardı. Nispeten tabii felsefe, edebiyat, düşünce ve siyaset de var işin içinde. Çünkü aynı zamanda her edebiyat dergisi belli bir siyasî akımın da kadrosu içinde yer alıyordu.

Her bir derginin aynı zamanda bir düşünce akımının adını da taşıdığını düşününce...

Evet, onun için aynı zamanda siyasî bir tavır alma gibi de okunabilir o zamanki ilgiler. Öyleydi. Bu okumaları yönlendiren en önemli şeylerden bir tanesi de -onu da bir teşekkür vesilesi olarak zikretmek isterim doğrusu- lisede okurken, Eskişehir Maarif Koleji'nin çok güzel bir kütüphanesi vardı ve o kütüphaneye Türkiye'de ve yurt dışında yayınlanan kalburüstü dergiler geliyordu. Yani Türkiye'de yayınlanan belli başlı bütün edebiyat dergileri... *Hisar*, *Varlık*, *Yeni Ufuklar*, *Hareket*, efendim *Defne*, *Folklor Araştırmaları* gibi dergiler geliyor. Ama yurt dışından da mesela *Times Literature Supplement*(TLS) geliyor. Bu benim çok sevdiğim bir dergidir. Mesela *The Listener* da çok güzel bir dergiydi, kapandı, o BBC'nin dergisi idi. BBC Radyosunda yayımlanan kültür programlarını deşifre ederek yayınlıyorlardı, çok güzel bir dergiydi, çünkü BBC'nin kültür kanalında, o zaman televizyon yok, BBC Radyo'da yayınlanan belli başlı kültürel programların deşifreleri orada yayınlanıyordu. Çok nitelikli bir dergiydi. Onları düzenli izleyebiliyorduk orada lisedeyken. O da benim tabii edebiyatla olan, düşünce dünyasıyla olan ilişkilerime ciddi katkısı olan bir imkân.

Hocam ben üniversiteye, lisansüstü programa öğrenci ve hoca olarak fakülteye başlama sürecine girmiş olayım. Bu anlattığınız uğraşlar ve küçük izlek üzerine sorum şuydu: Kişisel tanıklığınıza müracaat ederek iletişim bilimleri adı ile açılan ilk fakülte ve doktora programının ilk öğrencilerinden birisi olarak lisansüstü çalışma yapmaya karar verme ve başlama sürecini sizden dinleyebilir miyiz? Fethi Bey'in yönlendirmesi olduğunu söylediniz ama lisans bitmiş, hem kamuda hem özelde yayıncılık anlamında belli bir tecrübe edinmiş birisi olarak buraya başlama hikâyenizi, karar verme sürecinizi özellikle biraz paylaşabilir misiniz?

Evet, şimdi benim üniversite işi Fethi Ağabey'den sonra... Yani Fethi Ağabey genç yaşta rahmete kavuştu. Üniversiteye intisabım şöyle oldu: 1979 sonuna

doğru, Eskişehir’de yine benimle aynı liseden mezun Burhan Erdem ağabey vardı. Orada İktisat Fakültesinde iktisat tarihi okutuyordu. Zannediyorum o dönemde doçentti. O haber verdi “Eskişehir’de yeni bir fakülte kuruldu, Televizyonla Eğitim ve Öğretim Fakültesi. Asistan alacak; sen de gel müracaat et.” diye. Yalnız o dönem Anadolu Üniversitesi değil henüz, Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi idi, kurumun adı. Onun içinde de bir fakülte kuruluyor: Televizyonla Eğitim ve Öğretim Fakültesi... İnal Cem Aşkun, kurucu dekan... Yılmaz Büyükerşen o zaman başkan, rektör değil, Akademi Başkanı... Yılmaz Bey’le, İnal Bey zaten akademiden arkadaşlar; aynı hocanın, Orhan Oğuz’un öğrencileri onlar. Sonra yönetimde de beraberler. İnal Cem Aşkun Hoca da, adı İletişim Bilimleri Fakültesi’ne çevrilen Televizyonla Eğitim ve Öğretim Fakültesi’nin kurucu dekanı ve yanlış bilmiyorsam daha sonra “İletişim Bilimleri” adını da oraya veren İnal Hoca’dır sanıyorum.

Son söyleşide öyle söylüyor hocam. Milliyet gazetesinin çocuklara yönelik bir iletişim ekinden hareketle o ismi verdiğini söylüyordu.

Tamam, ben de öyle tahmin ediyordum. Tamam, onu teyit etmiş olduk. Evet, İnal Hoca’dır onun isim babası. Sonra biz öyle başladık. Bir sınava girdik. Sınavı kazandık ve asistan olarak başladık.

Burhan Bey’in sizi yönlendirmesinde alanla ilgili iletişimin özel bir payı oldu mu? ...

Hayır, o günlerde mesela İktisat Fakültesi’nin bir asistan imtihanı olsaydı belki beni oraya çağıracaktı Burhan Abi.

Akademiye intisap etmenin kendisi değerli olandır diye anlıyorum.

Yani önemli olan benim mezuniyetimle bir şekilde uyuşan bir bölümde üniversiteye intisabımdı. İletişim fakültesi de işte siyaset bilimi, uluslararası ilişkilere uyuyor. Zaten o sınava girmek için öyle bir kısıtlama da yoktu bildiğim kadarıyla... Yani aramızda mühendis arkadaşlar da vardı mesela bizimle beraber başlayan. Dolayısıyla şu bölümden mezun olanlar müracaat edebilir gibi bir kısıtlama olmadığı için başvurudum, bu tür kısıtlama olsaydı da ben herhalde uyardım o kısıtlamaya. Çünkü siyaset ve uluslararası ilişkiler hani her yere çekilebilir bir alan olduğu için... Ona girdik. Sınavı kazandık, hemen göreve başladık. Sonra zaten küt diye 12 Eylül darbesi oldu. Ben 1979 sonunda üniversiteye intisap ettim.

Bir yıl bitmeden darbe oluyor.

Evet, yanlış hatırlamıyorsam 1979’un son aylarıydı, aralık filandır benim başlamam.

Buna ilişkin Burhan Erdem'in dışında böyle o eleme sürecinde katkısı olup veya bir şekilde paylaşımı olan hatırlayabileceğiniz isimler var mıdır, anmak istediğiniz?

Tabii benim bütün eğitim süreçlerimde sürekli kendisine danıştığım, kendisinin önerilerinden, tavsiyelerinden, nasihatlerinden çok istifade ettiğim Ağabeyim Mustafa Seçkin'in çok katkısı oldu tabii. Mustafa Ağabeyim de Fethi Ağabey'le birlikteler. Zaten zamanında Fethi Abi'nin asistanlığını da yapan Mustafa Abi, Türk Petrol Vakfı'nda, ondan önce de Odalar Birliği'nde birlikteler. Mustafa Seçkin Ağabeyim Eskişehirliydi. Geçen ay kaybettik onu, Allah gani gani rahmet eylesin. O benimle hep çok yakından ilgilendi. Benim her şeye yön verecek tavsiyeleri oldu. Dolayısıyla benim üniversiteye intisabımdan çok memnun oldu. Öyle başladık.

Sınav süreci için hatırladığınız bir şey var mı hocam?

Sınav sürecinden hatırladığım bir çeviri de verdiler bize. Ben o zamana kadar zaten epey çeviri yapmıştım. Şimdi çok parlak bir sınav yaptığımı zannediyorum. Yani o hocaların çok hoşuna gittiğini biliyorum yaptığım çevirinin. Çünkü çok profesyonel bir şeydi. Yani unutamadığım cümleyi söyleyeyim mesela. *Ayak Takımı Arasında* kimindi? Gorki'nin miydi? Neyse oraya girmeyelim. Yani Rusça bir eserin İngilizce çevirisinin başlığı var çevirmem gereken metinde. O kitabın Türkçeye çevrilmiş halini yani kelime kelime çevirseniz başka bir şey çıkar da Türkçede hangi başlıkla yayınlanmışsa o başlığı koyarak çevirince, sadece İngilizceyi değil aynı zamanda o kitabın kendisini de okuduğumuzu göstermiş olmuştuz.

Yayıncılık deneyimi, editörlük bir önceki iş uğraşlarınız ahlında etkili oldu, öyle mi?

Onlardan da gelen bir şeyler var tabii.

Sınavdaki hocaları hatırlar mısınız? İnal hoca dışında.

Yok, onları hatırlamıyorum.

Dolayısıyla siz ahlında doktora öğrencisi olarak değil, asistan olarak başlamak üzere akademiye girmiş oldunuz...

Tabii tabii, doktora programı sonra başladı.

Siz önce asistan olarak başladınız.

Biz asistan olarak girdik. Zaten o zamanlar, 'akademilerde verilen unvanlar diğer üniversitelerde verilen unvanlarla eş değer midir, değil midir' tartışması başlamıştı. Akademide doktor, doçent, profesör olanların bu unvanlarını Üniversitelerarası Kurul tanııyordu. Sonra uzun mücadelelerden sonra bunların

eş değerlikleri kabul edildi. Onun üzerine burası yeni bir doktora programı açtı. Böylece biz üniversite bünyesinde doktora programına başlamış olduk.

Dolayısıyla aslında doktora programının öğrencileri, aslında okulun asistanları olanlar oldu...

Asistanları olarak programa öğrenci olarak kaydolduk, biz asistandık.

Teyit için şimdi size de sorayım, ben İnal Hoca’ya da sordum, isimler konusunda bir belirsizlik var ve en azından resmî kayıtlara ben de ulaşamadım. Sizin hatırladığınız paylaşabileceğiniz o ilk ekibe ilişkin isimler olarak kimleri sayabiliriz?

Bizim ekip mi?

Sizin ekip hocam evet.

Ben onları gelmeden önce biraz not ettim.

Lütfen paylaşır mısınız? Çok değerli o kayıtlar.

Haluk Gürgen var mesela. Şimdi Profesör Haluk Gürgen. Şimdi zannediyorum Bahçeşehir Üniversitesi’nde dekan. Profesör Melih Zıllıoğlu Galatasaray’dan emekli oldu. O da İletişim Fakültesinden. Ali Cemalcılar rahmetli oldu. Müzikle ilgiliydi Ali. Profesör Levent Kılıç Anadolu Üniversitesi’nden geçen yıl emekli oldu. Onun daha çok fotoğraf üzerine çok ciddi çalışmaları vardı. Ama aynı zamanda Eskişehir üzerine de güzel anı kitapları yayınladı son dönemde. Dursun Gökdağ vardı. Profesör. Turan Abi, Turan Baraz rahmetli oldu. Halk bilimciydi. Profesör Sezen Ünlü en son İletişim Fakültesi dekanıydı zannediyorum Eskişehir’de. Ümrân Tüfekçioğlu profesör olmadı zannediyorum. Ama o da bizimle beraber doktora yaptı. Profesör Mehmet Kesim vardı. O da emekli oldu Anadolu Üniversitesi’nden. Mesela o mühendisti. Çünkü Eskişehir’de bu İletişim Bilimleri Fakültesinin altyapısında bir televizyon stüdyosu vardı. Hamburg televizyonuyla ortak geliştirilmiş oradan alınan destekle kurulmuş bir...

Yılmaz Büyükerşen’in yürüttüğü bir proje galiba...

Evet, onun oraya getirdiği bir proje. Orada mühendis olarak da çalışacak kişilere ihtiyaç var. Bu arkadaşların çoğu orada çalışıyorlardı. Mesela Haluk Gürgen, efendim Levent Kılıç, Seçil Büker, Dursun Gökdağ, Mehmet Kesim, Kazım Sezgin. Kazım mesela çizgi film üzerine çalışıyordu. O stüdyoda çok güzel işler yaptıklarını zannediyorum. Yanlış hatırlamıyorsan Anadolu Üniversitesi’nin amblemini yapan da Kazım’dır, Kazım Sezgin’dir. Nadi Kafalı yeni öğrendim o da rahmetli olmuş. O da yine o stüdyodandı. Nuray Serter o da fakültenin fakülte sekreteriydi galiba.

Asistan veya doktora yapan ekipten miydi kendisi de?

İsimlerini zikrettiklerimin hepsi asistan. Tabii idari görevleri de yürütüyorlar. Fuat Gürcüoğlu vardı mesela. Fuat doktora aşamasından sonra ayrıldı. Ticarete girdi, devamında siyasete girdi. Tepebaşı Belediyesi'nde Meclis üyesi oldu. Profesör Naci Güçhan sinema üzerine çok çalışması vardı. O da emekli oldu. Yalçın Demir profesör, Ülkü Üstünoğlu, o profesör olmadı zannediyorum. Sonra İstanbul'a nakletti. Ergin Aykol, o erken ayrıldı akademik kariyerden. Hasan Uzunonat... İkisi de zannediyorum doktora programından da ayrıldılar. Daha çok stüdyoda görev yapıyorlardı.

Uygulamalı işlerde daha fazla.

Evet, uygulamadaydılar. Bizim bu arkadaşların büyük bir bölümü dediğim gibi hem akademik çalışma hem de pratikte o stüdyoda uzaktan eğitim derslerinin çekimleri vesaire o işlerle de uğraşıyorlardı.

Hocam ikinci sorum aslında sizin akademiye giriş süreciniz ve ekibin dışında sizin başlamanızla beraber fakülte aynı zamanda kurulma sürecini de yaşıyor.

Tabii.

Dolayısıyla sadece öğrenci ve asistan olarak başlama değil fakültenin kuruluş sürecinin de ekibi olmuş oluyorsunuz.

Evet.

Biraz bu kurumsal sürece ilişkin bilgi verir misiniz?

Zaten daha önce İletişim Bilimleri Fakültesi, Akademi döneminde Televizyonla Öğretim Ve Eğitim Fakültesi idi. Sonra kurum İletişim Bilimleri Fakültesi oluyor. Akademi üniversiteye dönüştükten sonra üniversitenin fakültesi haline geliyor. Bunları İnal Hoca çok iyi anlatmıştır zannediyorum.

Hocam anlattı, ben size özellikle tanıklığınızı ve değerlendirmenizi sormak istiyorum. İlk doktora programının şöyle üç temel özelliği var aslında. Bir öğrencisiniz, akademisyen adayısınız doktora süreci devam ediyor. İkinci olarak da asistansınız ve hoca olarak derslere giriyorsunuz. Üç aynı zamanda o akademik kadronun bir parçası olarak bir de idari işleri yürütüyorsunuz.

Benim idarî görevim yoktu. Beni boyuna derse sokuyorlardı.

Hoca olarak.

Hoca olarak evet.

Bu sürece ilişkin, kurumsallaşmanın o ilk evresine ilişkin belki paylaşabileceğiniz hususlar vardır. Bizimle ne paylaşmak istersiniz?

Çok güzel bir şeyi hatırlattınız. Şimdi biz genç asistanız, daha yeni başlamışız. Fakülte de yeni kurulmuş. Eski Akademi kadrolarından bu yeni fakülteye çok uyan hocalar yok. İnal Cem Aşkun kurucu dekan. İnal Hoca müthiş bir akademik koordinatördür. Yani hakikaten Türkiye’nin neresinde kim var, hangi konuda kim en iyisidir bunları böyle arar, bulur. Yani vardır ya böyle profesyonel futbol kulüplerinde de yetenek avcısı. Tam öyle bir adam. Sadece gençler açısından değil kıdemli hocalardan da. Mesela bakın ben size hoca kadromuzdan da bahsedeyim.

Ders alıyorsunuz aynı zamanda ders veriyorsunuz bir de lisansüstü ders alıyorsunuz.

Bu hocalar hem önce bizim fakülteye lisansa derse geliyorlar. Bir kısmı daha önce başlamışlar, bir kısmı bizimle birlikte gelmeye başladılar hem de daha sonra doktora programı açılınca lisans dışında doktorada ders veriyorlar. Bu hocalar mesela Cevat Çapan, Ünsal Oskay rahmetli, Barlas Tolan o da rahmetli oldu. Oğuz Onaran Ankara Siyasal’dan, Metin Kazancı Ankara Basın Yayın’dan. Niyazi Karasar Eğitim Fakültesi’nden. Yahya Özsoy rahmetli o da Eğitim Fakültesi’nden. Yine rahmetli olanlardan Bozkurt Güvenç Hacettepe’den Kültürel Antropoloji’ye geliyor. Cevat Alkan eğitimci. Şimdi bu hocalar dediğim gibi lisansa geliyorlar ama doktora başlayınca bize doktorada ders veriyorlar ve biz bu hocalardan çok yararlandık. Yani hakikaten çok iyi bir ekip kurdu İnal Hoca. Hocalar da hiç aksatmadan, yaz kış demeden Mavi Trene binip Ankara’dan, İstanbul’dan geldiler. Gerektiğinde bir iki gece misafirhanede kalarak... Yani sadece sınıfta ders yapılan bir süreç değil; aynı zamanda hocalar tabii misafirimiz olduğu için biz onlarla ilgileniyoruz. Misafirhanede beraberiz, lokantada beraberiz. Yani tam bir eğitim şöleni oldu.

Kültür ve yaşam alanı kampüsü olmuş.

Evet. O bakımdan hem Yılmaz Büyükerşen’in tabii bütün bu altyapıyı hazırlayan rektör olarak, hem de kurucu dekan olarak İnal Cem Hoca’nın hakikaten büyük gayretleri oldu. Hepimiz onlara müteşekkirimiz tabii.

Hocam bir söyleşinizde sanki eğitim döneminin iki yıl sürdüğüne dair bir detay vardı.

Doktora süreci mi?

Doktora ders dönemi, acaba hatırlar mısınız?

Dersler evet iki yılda bitti galiba. Evet, iki yıl oldu zannediyorum. Dersler bittikten sonra işte yeterlilik yapıldı yanlış hatırlamıyorsam. Sonra tez yazma aşamasına geçtik.

Şimdi ben de o sorulara geliyorum hocam. Tez konu seçimi süreciniz yine teze ilişkin bize özellikle konu seçim, danışmanla ilişkileriniz ve sürece dair ne söylersiniz?

Şimdi orada benimki biraz garip oldu. Yani diğer arkadaşlarımın diyelim fotoğrafçılık üzerine çalışan, sinema üzerine çalışan, radyoculuk üzerine çalışan veya eğitim fakültesi çıkışlı arkadaşlarımızın hocaları hazır gibiydi. Zaten derse gelen hocalardan veya üniversiteden daha önce lisanstan tanıdıkları bildikleri hocalar... Benim bu anlamda yanında çalışabileceğim; spesifik bir alanda danışmanlık yapacak hoca yok bu ekibin içerisinde. Yani hepsi çok değerli hocalar ama şimdi Cevat Hoca mesela diyelim İngiliz edebiyatı veya edebiyat üzerine bir tez yapsam ne kadar iyi olurdu, onun yanında yapmış olurum ama öyle değil. İletişimle ilgili olacak... İnal Hoca bu işi koordine ediyor. Akademik ders programını ilk yapan o. Yani fakülte kurulurken müfredatı belirleyen kişi. Biz de o günlerde İnal Hocayla bir yandan da fakültenin daha sonraki bölümleri, ders programları üzerine konuşuyoruz... O süreçte, İnal Bey'e "Ben bunu doktora tezi yapayım." dedim. "Yap." dedi İnal Hoca.

Onun bir ifadesi var hatırlatmama müsaade eder misiniz?

Tabii buyurun.

Ben önce sorumu şöyle bir daha açayım. Bir de bir gözlemimi paylaşayım. Mümkün olduğu oranda o dönemde hazırlanan tüm tezlere erişmeye çalıştım sizinki dâhil olmak üzere, bazılarını üniversitede lisansüstü derslerde okutuyorum dönem tarihini anlatırken de. İnal Hoca da yazıyor kendi hikâyesinde. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'ne ilişkin İnal Hoca bir konumlandırma yapıyor ve bir düşünsel ve ideolojik diyebileceğimiz bir kavramsal çerçevesi de var bu konumlandırmanın: Atatürkçü düşünce sistemi. Ve hoca tezlerin çoğunda, benim ulaştığım tezlerin çoğunun danışmanı o ve her tezde de aslında bu çerçevede konular işleniyor. Ali Cemalcılar Hoca'nın tezi de Deniz Güler'in tezi de Ahmet Yüksel Hoca'nın da. O dönemdeki birçok tez, konusu çocuk televizyonu da olsa, eğitim de olsa, kültür de olsa, başka alanda da olsa bu çerçevede hazırlanmış.

Atatürkçü açıdan...

Tam ifadesi "Atatürkçü Düşünce Sistemi". İnal Hoca'nın fakülteye biçtiği rol ve ona uygun olup da danışmanlık yaptığı öğrencilere tahsis ettiği şeyler var. Hocanın bu çerçevede kendisine sorduğum soruya verdiği cevap şuydu: "Nabi'yle zaten bizim dünyalarımız ayrıydı. Birbirimizi biliyorduk. Kavga etmeyeceğimiz tartışmasız bir konu seç gel." dedim.

Doğrudur.

Sizden bu ortamı da anlatmanızı isterim doğrusu. Akademik ortamı, Türkiye’nin YÖK öncesi ve sonrasına da denk geliyor, kuruluş süreci ve darbe dönemi de var. Biraz ben o ortamı da anlatmanızı isterim tez konu seçiminizle beraber.

Evet. İnal Hoca onu dedi; çok doğru. Hoca’nın öyle bir yaklaşımı vardı... Atatürkçü düşünce sistemi... Ve dediğiniz gibi özellikle bizden sonra yaptırdığı tezlerde onu çok uygulamıştır. Şöyle diyeyim, köşeli bir şekilde onlara böyle bir çerçeve çizmiştir. Ancak, şunu da söyleyeyim: İnal Hoca’nın eşi Nevhis Hanım benim liseden edebiyat öğretmenim. O beni daha liseden tanıyor. Dolayısıyla dediği gibi dünyalarımızın ayrı olduğunu, benim Atatürkçü düşünce sistemi eksenli bir tez çalışması yapamayacağımı, bunu beceremeyeceğimi ve istemeyeceğimi o da biliyor. O yüzden ama bir yandan da üniversitenin veya fakültenin işine yarayacak yani ortaya çıkacak ürün uygulamaya da bir şekilde katkıda bulunabilsin istiyor. Böyle bir konuyu birlikte seçtik veya o bana şöyle dedi. Onu tam iyi hatırlamıyorum. Yani “Bildığın gibi yap. Ben sana karışmıyorum; getir tezini.” Veya ben ona demiş olabilirim ki, “Hocam ne olur bana karışma! Ben tezimi bitireyim, sonra bakarsınız, kabul edersiniz veya etmezseniz siz bilirsiniz.” Bu mealde bir şey olmuş olmalı. Ama tam hatırlamıyorum; ama ister onun dediği gibi ister benim dediğim gibi olsun, bu hocanın hoşgörüsünün bir göstergesidir.

İdeal bir öğrenci-tez danışmanlığı ilişkisine de güzel bir örnek aslında.

Evet, hiç karışmadı Hoca. Hakikaten hiç karışmadı, sonuçta ortaya çıkan ürüne baktığı zaman memnun oldu. Çalışmanın kendi mantığı içinde, kendi bağlamında yönlendirmeleri de, son tashihler için önerileri de oldu, olmuştur. Ama öyle ideolojik bir tanıma sokmaya çalışan bir müdahalesi hiç olmadı. Gerçekten güzel bir çalışma ortamı, deyim yerindeyse bir ‘modus vivendi’ oluşturduk birlikte... Mesela benim derslerimde de, girdiğim dersler için de aynı şey geçerli. Dediğim gibi üniversitenin akademiden müdevver eğitim öğretim kadrosu, böyle bir fakülteyi beslemeye yetmiyor. Dışarıdan hocalar getiriliyor. İnal Hoca’nın koordinasyonunda boyuna dışarıdan birtakım hocalar geliyor. Şimdi bu saydıklarım sadece doktorada bizimle teması olan hocalar. . Bir de, onun dışında, her alanda yani lisansta okutulan her konuda dışarıdan çok değerli hocalar toplayıp getiriyor İnal Bey. O hocalarla ilgili bazı aksaklıklar olduğu zaman lisansa gelen hocalarla ilgili veya onlar diyor ki mesela “Ben ayda bir kere gelirim.” O zaman bizden birini ona asistan olarak belirliyor. Onun gelmediği haftalarda, o hocanın çizdiği çerçevede lisansta hoca olarak biz ders yapıyoruz. Ben o yüzden mesela Bozkurt Güvenç’in Kültürel Antropoloji dersine de, Önay Sözer’in Düşünce Tarihi dersine de girmiş oldum.

Ünsal Oskay’ın ders asistanlığını da yapmış olabilir misiniz?

Yok, Ünsal Hoca iyi geliyordu. Yani o derslere düzenli geliyordu ve biz bir süre sonra bu hocalarla bir tür meslektaş ilişkisine de girdik bu yüzden. Yani tamam

yaşça bizden büyükler ama bize derslerini emanet ediyorlar ve yönlendiriyorlar. Yani biz aynı zamanda sadece doktora sınıfında doktora dersleri almıyoruz veya seminerler almıyoruz. Hocalık stajı da yapıyoruz onların yanında. O bakımdan biz çok şanslıydık. Dolayısıyla çok güzel ilişkiler oldu. Cevat [Çapan] Hoca'yla mesela bir şölendi bizim derslerimiz. Yani öyle formalite gereği yapılan dersler değil. Basbayağı hani Platon'un sempozyumunu Türkçeye *Şölen* diye çevirmişlerdi ya, bizimki öyle sempozyumdu yani şölendi. Hakikaten çok çok yararlandık ve dediğim gibi sadece sınıfta da değil, misafirhanede, uğurlarken, karşılarken, yemeğe giderken rahmetli Turan Abi'nin deyiimiyle, "Güllabicilik yaparken"... Çok güzel günler geçirdik hocalarımızla. Ünsal Hoca'yı mesela o kadar çok şeyle hatırlıyorum ki... Benjamin'in *Tarih Üzerine Tezleri*'ni çevirmişti. Onun redaksiyonunu bana vermişti o zaman. Ben de bayağı redakte etmiştim. O da büyük bir alçak gönüllülükle o redaksiyonu kullandı ve bunu sınıfta da, arkadaşlarla da paylaştı. Mesela biz Frankfurt Okulu'nu da hep Ünsal Hoca'dan öğrendik...

Hoca derslere geldiğinde artık Frankfurt Okulu'nu anlatmaya başlamıştı herhalde.

Başlamıştı. O da tabii yeni bir düşünsel serencamın içerisindeydi. Onun heyecanı da vardı, yani biz en heyecanlı zamanlarını hocanın dinlemiş olduk. Bir de çok ilgili bir muhatap bulduğu için, hakikaten ilgiliydik, çok mutluydu. Bizim ekip yani bizim doktora kuşağı, dediğim gibi, bir yandan hocasınız, bir yandan öğrencisiniz. Oradan aldıklarınızı burada satıyorsunuz. Yani biz de pekâlâ aynı şeyleri sınıflara, tabii onların düzeyine göre uyarlayarak, kullanıyoruz derslerimizde. Okumalarımıza çok yön veriyor. Bu arada üniversitenin merkezi kütüphanesinden bağımsız yine İnal Hoca'nın yönlendirmesiyle İletişim Bilimleri Fakültesi Kütüphanesini kurduk.

Kütüphane kurma sürecinde de rol aldınız, görev aldınız.

Evet, oranın kitap seçme işi büyük ölçüde bendeydi... Bana mesela yetki verdi İnal Bey, ben İstanbul'a geliyordum Sander Kitabevi'ne gidip kitap seçiyordum. Sonra Mahmutpaşa'nın üstünde Redhouse Kitabevi vardı. Oradan istediğim kitabı alıyordum veya sipariş ediyordum kütüphane için. Çok güzel kitaplar aldık.

O zaman hocam şunu anlıyoruz. Fakülte kendi kütüphanesini de o süreçte kurmuş oldu, İletişim Bilimler Fakültesi Kütüphanesini, öyle mi?

Evet.

Mesela *Partizan Review* dergisine abone olduk. Bunlar mesela o tarihte başka üniversitelerde bu rahatlıkta yapılabilen işler değildi.

İletişim Bilimleri Fakültesi'nin kurulma sürecinde aynı zamanda kütüphane de kuruluyor diye anlıyorum. İnal Hoca kütüphane kısmını galiba hatırlamadığı

için veya konu oraya gelmediği için kütüphane kısmını yeni öğreniyorum. İletişim Bilimleri Fakültesi kuruluyor, bu süreçte doktora programı açılıyor. Bir de fakültenin kütüphanesi kuruluyor. Bir de bir başka unsur var, sürekli yayın olarak bir akademik dergi çıkıyor: Kurgu dergisi. Kurgu’ya ilişkin hatırladığınız şeyler var mıdır veya o sürecin parçası oldunuz mu? Dergi ile ilgili ne paylaşmak istersiniz?

Kurgu Dergisi, ben gittiğimde yeni mi başladı şimdi tam hatırlamıyorum.

İlk sayı 1979’da başlıyor, galiba siz başladığınızda ilk sayı çıkmış olabilir hocam.

Olabilir ama benim orada mesela daha sonra küçük bir risale haline getirdiğim Paul Klee’nın meşhur “Çağdaş Sanat Üzerine”si var... “Jena” konuşması. Yani bir eylemli sanatçının kendi sanatı üzerine yaptığı en güzel konuşmalardan biridir o. O konuşmayı ilk defa *Kurgu*’da benim çevirimle yayınlamıştık. Sonra Daniel Lerner’den “Çağdaşlaşma Sürecinde İletişim İşlevi”³ makalesini çevirip yayınlamıştık.

Çeviri yaparak Kurgu dergisine katkıda bulundunuz. Bir de şöyle bir şey dikkatimi çekti. Yani tezle ilgili bir sorum olacak onu soracağım ama ben hani kütüphaneyi söyleyince biraz kurumsal faaliyetin o boyutunu da bir soru olarak müsaadenizle araya sıkıştırmış oldum. Derginin editör ve yayın sürecinde olmadığınızı anlıyorum herhalde.

Yok.

Ve makaleleriniz telif eserleriniz orada yok. Sadece çevirileriniz var.

Evet. Çevirilerim var.

Bu sizin tercihiniz miydi o süreçte? Hani farklı dünya görüşüne sahip bir isim olarak akademik-entelektüel olarak durduğunuz yerle ilişkili bir şey olabilir mi? Benim merak ettiğim, biraz provakatif olabilir ama dönemin akademik ortamına ilişkin bilgi verebileceği için biraz da onu da sormak istedim.

Benim o dönemde *Kurgu* dergisindeki çalışmalarım çoğu çeviridir ama bazı telif çalışmalarım akademi dışındaki bazı yayınlarda mesela *İlim ve Sanat* dergisi çıkıyordu, onun tarihi 1985’tir gerçi ama... Akademik bir dergi hüviyetinde olan *İlim ve Sanat* var mesela. *İlim ve Sanat*’ın ilk sayısı⁴ iletişim özel sayısıdır. Ben de onun konuk editörüyüm. Yani o ilk sayının editörü.

3 Daniel Learner, “Çağdaşlaşma Sürecinde İletişim İşlevi”, çev. Nabi Avcı, c. 3, sy. 1, 1980, s. 109-134, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1504211>.

4 *İlim ve Sanat*, 1985, sy. 1.

Enes Harman imzasıyla misafir editör olarak yer aldınız İlim Sanat dergisinde.

İlim ve Sanat. Onun o zamanki yayın kurulunda Hilmi Güler vardı. Şimdi Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı olan Hilmi Bey o zaman doktordu o. Sonra Makine Kimya Endüstrisi 'ne genel müdür oldu. Onlar ilk sayıyı çıkaracakları zaman iletişim özel sayısı olarak yapmayı önermiştim ve benim editörlüğümde çıktı ilk sayı.

Hocam müsaade ederseniz, size başka bir soru sorayım. Bu konuya bir virgül koyalım müsaadenizle. Ben teze ilişkin bir soruyla akademi içine girmiş olayım tekrar. Tezinizde kendinize atıf veriyorsunuz, Enes Harman'ın Yeni Devir gazetesinde çıkan bir yazısına.

Evet.

İnal Cem Hoca, Enes Harman'ın kim olduğunu biliyor muydu?

Bilmiyorum, sormadım da. Biliyordur ama.

Yani şimdi lisans dönemindeyken Enes Harman ismini kullanıyorsunuz. O tehlike dediğiniz şeyi açmak isterseniz de hani müteşekkiri olurum. Yani o dönemin Türkiye'sinin akademik ve entelektüel ortamını dikkate alarak biraz bu teze ilgili de merak ettiğim...

Bilmiyorum ama İnal Bey okurdu. Yani o takip ederdi.

Dalgacı Mahmut yazısına referans veriyorsunuz.

Yani benim *Yeni Devir* gazetesinde Enes Harman imzasıyla dış politika yazıları yazdığımı onlar biliyorlardı. Dolayısıyla Enes Harman'ı da biliyorlardı. Ayrıca bizim Bekir Şahin, Ahmet Kot ve İsmet Özel'le birlikte yetmişlerin sonlarında kurduğumuz Yeryüzü Yayınları'nı da, benim orada Rene Guenon'dan, Martin Lings'ten, Seyyid Hüseyin Nasr'dan, Tevfik El Hakim'den yaptığım çevirileri de biliyorlardı. Bir sorun olmuyordu.

Bunu şundan soruyorum. Akademik ortamın özgürlüğüne ilişkin sizin tanıklığınızı merak ediyorum.

Okulda rahattık.

Rahattınız. Okulun İnal Hoca'nın çizdiği o ideolojik kimliğine rağmen hareket alanınızın rahat olduğunu anlıyorum.

Evet. Üniversite de, "modus vivendi" de böyle bir şeydir zaten. Bu herkese yarar...

İletişim temasının 1983'te UNESCO'nun ilan ettiği haberleşme yılı dolayısıyla olsa gerek ama sizin de içinde bulunduğunuz entelektüel çevrelerde iletişimin

tema olarak gündeme gelmesine ilişkin özel bir motivasyon var mıydı? İlim ve Sanat dergisinde olduğu gibi iletişim konusu etrafında bir gündem var o süreçte. Buna ilişkin paylaşmak istediğiniz hususlar olabilir mi?

Şimdi iyi hatırlattınız, onu hatırlatmazsanız unutabilirdim. Ben üniversitedeyken yeni bir Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları var, 80 sonrası ilk plan yapılacak. Rasim Özdenören o sırada Devlet Planlama Teşkilatında görevli. Bizi Plan çalışmaları için kurulan komisyona davet etti. Halkla ilişkiler ve Kültür Politikaları gibi başlığı olan bir komisyon. Biz de oraya İnal Bey’le beraber gittik, İnal Hoca’yla beraber. Komisyon üyesi olarak... O plan çalışmalarında Nermin Abadan-Unat’ı orada tanıdım. Orada enteresan bir şey de olmuştu. Türkiye’yi tanıtmak için yurt dışına yönelik çalışmalara, birileri illa “Propaganda Çalışması” başlığını koymak istiyorlardı. Nermin Hoca dedi ki; “Propaganda bizim literatürümüzde pejoratif bir şeydir yani propaganda yapıyoruz diye propaganda yapılmaz. Bunlara halkla ilişkiler çalışmaları demek lazım.” Tartışma biraz uzayınca, Komisyon üyelerinden biri, “Konsey böyle istiyor.” dedi. Meğer o adam, 12 Eylül’den sonra kurulan Askeri Konseyin temsilcisiymiş. Sonra o dönemde Hasan Celal Güzel Milli Eğitim Bakanı oldu. Üniversiteden 38. maddeyle görevlendirilmiş olarak Hasan Celal Güzel’in yanında Bakan Müşaviri olarak görev yaptım. Bir yandan Eskişehir’e üniversiteye gidip geliyorum bir yandan da Ankara’da Bakan Müşaviri olarak görev yapıyorum. O dönemde Avrupa Konseyi Eğitim Bakanları Konferansı İstanbul’da toplanacaktı ve toplantının ana teması da *Enformasyon Teknolojileri ve Eğitim Sistemleri Üzerindeki Etkileri* idi. Hasan Bey de o Eğitim Bakanları Konferansına sunulacak *Türkiye Ulusal Raporu*’nu hazırlama görevini bana verdi. Ben de Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nden Deniz Bayraktar, Cemalettin Taşçı, Nezih Erdoğan, Çukurova Üniversitesi’nden Ülkü Köymen’den oluşan bir ekip kurdum, birlikte *Türkiye Ulusal Raporu*’nu hazırladık. Dolayısıyla enformasyon teknolojileri, bunların geleceği derken, oradan iyi bir kanal açmış olduk. Bu benim için çok yararlı oldu.

Hocam o rapor kamunun sonraki dönem eğitim politikalarının belirlenmesinde, enformasyon toplumuna geçişte önemli bir çalışma. Ben konuyu tekrar 1980’li yıllar akademik ve entelektüel gündeminin konularından birisi olan iletişime getirmek istiyorum. Kamudaki görevleriniz dışında entelektüel alanla ilgili bir soru sormak istiyorum, İlim ve Sanat’ın iletişim özel sayısını hazırlamasına tekrar dönmek istiyorum. Sanırım seksenli yıllar uydu teknolojisinin devreye girmesiyle veya belki de UNESCO’dan dolayı Türkiye’de entelektüel olarak iletişimin hem akademiye hem de akademi dışında gündemde olduğu bir durum var. Buna ilişkin hatırlayabildiğiniz bir şey var mıdır? Mesela İlim ve Sanat dergisinin iletişim özel sayısını hazırlayan motivasyona ilişkin mesela...

O biraz bizim özel ilgilerimizden kaynaklanan bir şey. Yani çok ağır atmosferle alakalı olduğunu düşünüyorum.

Sizin kişisel ilgileriniz...

Evet, yani benim yerimde mesela genetik teknolojileriyle uğraşan bir arkadaşla bunu konuşuyor olsalardı muhtemelen onlar genetik teknolojilerdeki gelişmeler ve gelecekteki etkileri üzerine bir özel sayı yapabilirlerdi.

Peki hocam. Ben Bilgi Üniversitesi deneyimini de sorayım, zaman da dar olduğu için. Bilgi Üniversitesi'nin kuruluş sürecinde ve profesör olarak da göreve yaptığınız iletişim fakültesindeki deneyime ilişkin de bir paylaşım yapabilirseniz sevinirim. Ben o noktada bir de aslında Medyakronik sitesini de sormak isterim. Belki onu da paylaşmak istersiniz. Türkiye'de iletişim alanının akademide kamu-devlet üniversitelerinin dışına taşması anlamında bir hikâyenin aktörü ve parçası olduğunuz için de o kısmı da sorayım müsaadenizle.

İstanbul ve Bilgi Üniversitesi macerası şöyle: 27 Mart 1994 mahalli seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan İstanbul'dan aday olacak. O süreçte biz ortak dostlarımız vasıtasıyla ilişkideyiz ve Tayyip Bey, adaylığı kesinleştikten sonra, kampanyasını birlikte yapmamızı önerdi. Eskişehir'e gidip geliyorum ama ağırlıklı olarak İstanbul'da 93 sonu 94 başında bir kampanya yürüttük. 1994 seçimlerinde İstanbul seçimleri kampanyasını yürüttük. O kampanyada Tayyip Bey'in karşısındaki adaylardan biri de Zülfü Livaneli'ydi. Sabah gazetesi grubunun. Zülfü Livaneli'nin kampanyasını yürüten ekip de daha sonra veya o günlerde İstanbul Bilgi Üniversitesi'ni kuran arkadaşlardı. Böylece biz rakipler olarak öyle uzaktan uzağa tanışmış olduk 94 seçimlerinde. Onlar çok paralı bir ekipti, biz çok parasız bir ekiptik. Biz kazandık. Biz kazanınca onlar da merak etmişler bu ekip kimler diye. O vesileyle tanışmış olduk. Zaten Nilüfer Göle vasıtasıyla Asaf Savaş Akat bizi biliyordu ama bir de böyle uygulamadan gelen bir şey var. Neticede Asaf Savaş Akat o zaman İstanbul Bilgi Üniversitesi rektörüydü ve beni üniversiteye davet etti.

Bu alanın tezini yazmış yükseköğretimin nasıl yapılması gerektiğini araştıran birisi olarak, siz Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesini, iletişim bilimleri alanı itibarıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Bilgi Üniversitesi'nde çok güzel bir ortam vardı benim görev yaptığım tarihte. Çok güzel bir ortam vardı. Eski arkadaşlarım vardı. Mesela işte biraz önce sözünü ettim. Türkiye Ulusal Raporunu da birlikte hazırladığımız Deniz [Bayrakdar] Hanım orada Bölüm Başkanıydı. Sonra dekan olarak Aydın Uğur vardı. Yani ben çok rahat ettim Bilgi Üniversitesi'nde. Zaten Bilgi Üniversitesi'ne Asaf Savaş Hoca'nın davetiyle giderken iki koşul öne sürmüştüm. Bir, hiçbir idarî görev kabul etmem. İki, müstakil bir oda isterim. Bu kadar. İkisi de sağlandı. Dolayısıyla ben orada çok rahat hocalık yaptım. Hem lisansta, hem de lisansüstünde. Bilgi Üniversitesi bünyesinde yayımlanan *Medyakronik* sitesi de çok güzel bir çalışmaydı. Rahmetli

Kürşad Bumin ile Ümit Kıvanç’ın editörlüğünde hazırlanan site, gerçekten çok nitelikli bir medya takip, değerlendirme ve eleştiri sitesiydi. Tanıl Bora, Nuray Mert, Ragıp Duran, Umur Talu da yazılarıyla, yorum ve değerlendirmeleriyle katkıda buluyorlardı. Ben de arada sırada orada kısa köşe yazıları yazıyordum. Kürşad Bumin lisansta verdiği Habercilik dersleri için de o siteyi çok verimli bir staj ortamı haline getirmişti. Kürşad Bumin’in İletişim Yayınları’ndan çıkan kitabı *Medyakronik* bu maceranın neden ve nasıl akamete uğratıldığını anlamak isteyenler için yararlı bir kaynaktır. .

TBMM üyesi olarak medya ve iletişim çalışmaları alanına giren konularda kurulan komisyonlarda aldığınız görevler oldu, başkanlığını yürüttüğünüz de oldu (Bilişim Teknolojileri Bağımlılığının Etkilerinin İncelenerek Olası Zararlarının Bertaraf Edilmesi ve Bu Teknolojilerin Kontrollü Kullanımının Sağlanması İçin Yapılması Gerekenlerin Saptanması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu). TBMM Komisyon Raporlarının da alan literatürünün bir parçasını oluşturduğunu düşünmekteyim. Akademisyen bir milletvekili olarak Meclis’in bu alanda aldığı inisiyatif ve ortaya koyduğu raporları değerlendirmenizi istesem neler söylersiniz?

Önce Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığımız çalışmaya değineyim. Bu, salgın sürecinden önce başlamış bir araştırma komisyonu hikâyesiydi. Araştırma komisyonunun adı çok uzun, sizin de söylediğiniz gibi, sekiz satır süren bir adı var komisyonun. Ben onu şöyle kısaltmıştım: Bilişim Teknolojileri Bağımlılığıyla Mücadele Komisyonu. Sosyal medya, internet, bir takım bilgisayar oyunları vb. bağımlılığı tehlikesiyle mücadele için dinlenmesi gereken herkesi dinlemeye çalıştık. Güzel de bir rapor hazırladık ama hani sosyal bilimcilerin sık sık başına gelen “pis bir gerçek güzelim teoriyi berbat etti” hikâyesi burada da çalıştı: Covid19 salgını bizim o “güzelim raporumuzu” mahvetti. Çünkü biz o raporda neyi önerdiysek, salgında onlar yapılamaz hale geldi. Yaşlılar, gençler, çocuklar açık havaya çıksınlar, aile ilişkileri şöyle olsun, arkadaşlık ilişkileri böyle olsun, bilgisayar başında çakılıp kalmasınlar, cep telefonlarıyla bu kadar haşır-neşir olmasınlar... Hepsi uygulanamaz hale geldi. Ne yapılmaması gerekiyor dediysek hepsi mecburî hale geldi: Evlerinizde, odalarınızda oturun, aile içinde bile maske takın, konuşmayın, kaynaşmayın, yaklaşmayın. Bilgisayarın başında yapın ne yapacaksanız... Telefonlarla halledin... Bunların hepsi bizim raporda “yapmayın” dediğimiz şeylerdi. Dolayısıyla inşallah bundan sonra normale avdet edildiğinde bunlar yeniden gündeme gelir, tartışılır. O rapor öyle bir konjonktüre kurban gitti açıkçası. Ama bir faydası oldu. Araştırma Komisyonu olduğu için onun süresi sınırlıydı. Bir yıl süresi vardı, sonra bir altı ay uzatıldı ama neticede süreli bir komisyondur. Şimdi kalıcı bir komisyon kuruldu Büyük Millet Meclisinde. Bir ihtisas komisyonu... Dijital Mecralar Komisyonu adı altında. Artık o komisyon,

bizim Araştırma Komisyonu Raporunda işaret ettiğimiz, “şöyle tedbir alınmalı, böyle yapılmalı” dediğimiz her şeyi Dijital Mecralar Komisyonu, inşallah kendi aslı görevi olarak yapar bundan sonra.

Medya ve iletişim eğitiminin Türkiye’de başlaması ve yerleşmesi noktasında önemli bir rol oynadığını bildiğimiz, Türkiye Milli Komisyonu Başkanlığını da yaptığınız UNESCO’nun alanla ilişkisi ve katkısı ile ilgili değerlendirmenizi de almak isterim.

Evet, 2009-2011 yıllarında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanlığı yaptım. O da çok iyi bir deneyim oldu benim için. Birleşmiş Milletler kurumları arasında, hani “dünya beşten büyüktür” şiarının somutlaştığı belki de yegane Birleşmiş Milletler kuruluşu UNESCO’dur. UNESCO o beş daimi üyenin tasallutunun işlemediği çok özgür bir ortamdır. O bakımdan orada güzel işler yapılabilir. Biz de yaptık, diğer ulusal komisyonlar da yani başka milletlerin millî komisyonları da orada çok rahat ediyorlar. Benim başkanlık dönemimde başlattığımız birkaç şey vardı. İşte UNESCO’nun mesela kendi binası yoktu, onu yaptık çok şükür. Bir de UNESCO’da Birleşmiş Milletlerin diğer kuruluşlarında olduğu gibi gruplaşmalar olur. Yani Frankofonlar ayrı bir gruptur, Latinler ayrı bir gruptur, Araplar ayrı bir gruptur ve bunlar belli kararların alınmasında bu grup gücünden yararlanırlar. Baskı grubu oluştururlar. Bizim öyle bir şeyimiz yoktu. İlk defa biz Ankara’da 2010 yılında Türkçe konuşan ülkeler UNESCO Milli Komisyonlarını topladık. Geçen ay onun sekizincisini Bursa’da yaptık. Türkiye olarak mesela UNESCO Yönetme Kurulu’na seçildik. Hem de Almanya’yı sollayarak seçildik. Türkçe konuşan ülkeler grubunu oluşturmamızın bunda çok büyük payı oldu. Akademya ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonunun ilişkilerine gelince... Bakın bu çok net görülebilir bir ilişkidir. Biliyorsunuz, UNESCO’nun bir de komiteleri var. Yani UNESCO Milli Komisyonu İletişim Komitesi var mesela. O İletişim Komitesinin başkanı biraz önce sözünü ettiğim Deniz Bayrakdar Hoca’dır. Şimdi son genel kurulda, geçen ay yapılan genel kurulda da yönetim kuruluna seçildi Deniz Hanım. O mesela pek çok iletişimle ilgili uluslararası düzeyde ilgili toplantıları, organizasyonları, üniversitelerle kurulan ilişkileri UNESCO üzerinden yaptı ve yapmaya da devam ediyor. Dolayısıyla UNESCO’yla üniversitenin ilişkisi benim başkanlığım döneminde de, sonrasında da devam etti. Zaten benden sonraki Başkan Prof. Dr. Öcal Oğuz Bey de alanında çok başarılı bir akademisyen... O da sadece İletişim Komitesi’nde değil, diğer UNESCO komitelerinin faaliyetlerinde de hep üniversiteyi, üniversitelerle iş birliğini önemsemi ve gerçekten o konuda güzel şeyler yapıldı, yapılıyor. İletişim Komitesinde de Deniz Hanım aynı şeyi yapıyor. Bütün üniversitelerle o konuda uyumlu çalışıyorlar. Bu vesileyle, bir teşekkür fırsatı olarak şunu da belirtmek istiyorum: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu binasında bir de UNESCO İhtisas Kütüphanesi kuruldu. Millî Komisyon Başkanı Prof. Dr. Öcal Oğuz ve

Yönetim Kurulu’nun sayın üyeleri, büyük bir nezaket ve kadirşinashlık göstererek o kütüphaneye ”Prof. Dr. Nabi Avcı UNESCO İhtisas Kütüphanesi” adını verdiler. Hem kendi adıma, hem de İletişim araştırmaları alanında çalışan ve dolayısıyla o kütüphaneden yararlanacak araştırmacılar adına Sayın Prof. Dr. Öcal Oğuz’a ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu’na çok teşekkür ederim.

Türkiye’de iletişim düşüncesinin gelişimi ve yükseköğretim sistemindeki yapılanması ile ilgili ilk doktora tezini yazan bir isim olarak, iletişimin disiplinler düzeyde geleneklerini oluşturarak kurumsallaşmış olduğunu düşünüyor musunuz? İdari yapılanma, akademik kadro ve öğretimin niteliği, bilgi üretimi ve akademik/entelektüel gelenek itibarıyla bir kurumsallaşmadan söz edilebilir mi? Bu konudaki değerlendirmeniz ne olur? Bu alanın kurumsallaşmasına ilişkin gelineen noktaya dair neler söylersiniz?

Şimdi doktora tezimde de söylediğim, dile getirdiğim bir şeyi, kanaatim daha da pekişmiş olarak tekrar edeceğim. “İletişim Bilimleri” tabiri bana çok doğru gelmiyor. Yani fakültenin adı olarak tamam; orada artık yapacak bir şey yok ama iletişim alanında yapılan çalışmalar “bilimsel bilgi” başlığı altında toplanamayabilecek çalışmaları da içeriyor. Ben onun yerine *İletişim Araştırmaları* tabirini kullanmak gerektiğini düşünüyorum. “İletişim Bilimleri” dediğiniz zaman belli kurallara göre işleyen bir disiplinden söz ediyor olunuz. Hâlbuki bu alan o kadar hızlı değişiyor, o kadar hızlı dönüşüyor ki bunu böyle belli bir disiplinin katı kuralları içerisinde düşünmek çok zorlaşıyor. Onun için zaten tezde de vardır, Levi Strauss da söylüyor: Geçmişte ekonominin, linguistiğin ve kültürel antropolojinin ayrı ayrı yaptıkları işleri şimdi iletişim araştırmaları yapıyor. Nasıl? Ekonomi kabaca, mal ve hizmetlerin dolaşımının araştırıldığı bir alan. Linguistik sembollerin nasıl oluştuğu ve dolaştığıyla ilgili çalışmaları yürüten bir alan. Kültürel antropoloji de cinsiyet rollerinin veya toplumsal rollerin, akrabalık ilişkilerinin nasıl oluştuğu ve nasıl dönüştükleriyle ilgilenen bir bilim. Bunların hepsi iletişim araştırmalarının kapsama alanında bugün.

Tezinizin sonucunda tartıştığınız hususları da dikkate alırsak gelineen noktada kurumsallaşma düzeyiyle ilgili neler söylersiniz?

Şöyle diyeyim. Şimdi bir eski Milli Eğitim Bakanı olarak bunu nasıl söylerim bilemem ama söyleyeyim. Ben zaten sadece iletişim araştırmalarının değil diğer bütün disiplinlerin de niye üniversite düzeyinde dört yılla başlayıp bittiğini anlayabilmiş değilim. Yani bunun birtakım sosyal sebepleri olduğunu tabii biliyorum. O yaş grubunun denetim altında tutulması için nasıl bir işlev gördüğünü de biliyorum bu sürelerin. Ama niye hukukçu, avukat da dört yılda, ziraat mühendisi de dört yılda, İngilizce öğretmeni de dört yılda, beden eğitimi öğretmeni de dört yılda, veteriner de, diğerleri de hep dört yılda yetişiyor? Sinema, televizyon

veya genel olarak iletişim eğitiminde dört yılın hikmeti nedir? Nitekim bu bilişim teknolojisindeki gelişmeler yüzünden şimdi birtakım büyük firmalar, kendi çalışanları için, durmadan üç haftalık, beş haftalık, üç aylık, altı aylık hizmet-içi eğitim programları düzenliyorlar. Niye? Çünkü bugün diyelim yazılım alanında okula başlayan bir öğrenci dört sene sonra mezun olduğunda bu yıl öğrendiklerinin hiçbirisi onun işine yaramayacak. Çünkü teknoloji o kadar hızlı değişiyor, dönüşüyor ki bunların hepsi anakronik hale gelecek. O yüzden bunların altı aylık sürekli yenilenen eğitim programları biçimine dönüşmesi için uğraşıyor insanlar ve yapıyorlar da bunu. Şimdi bir firma sizi işe alacağı zaman size hangi iletişim fakültesini bitirdiğinizi sormuyor. En son hangi program üzerinde veya hangi yazılım çalıştınız diye soruyor.

Bir disiplin olarak kurumsallaşmasıyla ilgili...

Sadece iletişim araştırmalarının değil bütün disiplinlerin bu yeni havaya uymak için kendilerini hazırlamaları gerektiğini düşünüyorum. Bu tabii çok zor. Yani yerleşik okullar, fakülteler, binalar, hocalar, programlar bunlar varken şu benim dediğimin hayata geçirilmesi çok kolay değil.

Akademinin yeniden yapılandırılmasını öneriyorsunuz aslında.

Her şeyin, bütün eğitimin yeniden yapılandırılması, bütün eğitim süreçlerinin bu değişim hızıyla uyumlu hale getirilmesi, daha doğrusu değişim hızına yetişebilecek bir esneklikte programlanması gerekiyor. Bu çok zor bir iş. Onun için hiçbir siyasetçi buna cesaret edemez.

Hocam benim bir notum var sadece sizin kitaplarla ilgili onu da sormak istiyorum.. 1989'da basılan Bombacı Parmenides kitabınızın sonunda bir kitap duyurusu var.

Evet.

"Dr. Nabi Avcı, Bilinç ve Kitle Kültürü İşaret Yayınlarında yakında" diye bir duyuru var. Bu kitap çıktı mı yoksa Enformatik Cehalet olarak mı çıktı?

Enformatik Cehalet... Enformatik Cehalet'in ilk tasarlanan başlığı oydu. Enformatik Cehalet aslında onu da içerecek şekilde tasarladığım bir kitapta ama bu haliyle çıktı.

Ben acaba başka bir kitap olabilir mi diye sormak istedim.

Yok, *Enformatik Cehalet'in* ilk tasarım başlığı o.

Gergedan dergisinde yayımlanan söyleşinizden hareketle bir soru sormak isterim. O söyleşide Türkiye'de Batılı akademik ortamlarla kurulan ilişkiye dair 88'de

çok net eleştirileriniz var ve bugün de yağmacı dergiler diye dediğimiz alana da işaret edebilecek 30 yıl öncesinden hususlar da var. Bizim sosyal bilimler ve Batı bilimleriyle kurduğumuz ilişkiye dair bir değerlendirmenizi almak isterim. Necati Polat Hoca’yla yaptığınız o söyleş çok değerli. Enformatik Cehalet kitabının yeni baskısının ekleri arasına da dâhil etmişsiniz. O günkü değerlendirmenizden hareketle batılı sosyal bilimlerle kurduğumuz ilişkinin kendisine dair neler söylersiniz? Yani orada bizim Batılı heretik kadrolarla kurduğumuz ilişkinin teorik ve bilgisel değil, sezgisel olduğunu söylüyorsunuz. Sadece bir damara yönelik değil aslında genel olarak akademiye ilişkin bir eleştiri var. Dolayısıyla Türkiye’de bilgi üretimi ve akademinin Batılı dünya ile kurduğu ilişkiyi değerlendirseniz sevinirim.

Ben bugün mesela o söyleşide zımnen ifade edilen karamsarlık içerisinde değilim. Çünkü işte biraz önce sizin getirdiğiniz dergiler [TALİD]. Yani Türkiye’de akademik anlamda da ciddi bir sessiz devrim yaşanıyor, özellikle sosyal bilimler alanında. Şimdi taşra üniversitelerini biz sadece lisans öğrencilerine verilen imkânlar ve müfredat vesaire eğitimi niteliği üzerinden değerlendiriyoruz. Hâlbuki gözden kaçırmamamız gereken bir şey var. Bu üniversitelerin hepsinde şöyle ya da böyle tıpkı bizim 1980 Eskişehir’de yaşadığımıza benzer bir heyecan ve hareketlilik var. İnsanlar bir de üstelik bizim o zaman sahip olmadığımız yurt dışı imkânları, internet üzerinden erişilebilir olan kaynaklar vesaire bütün bunların beslediği yeni bir şey var, canlanma var. Bunlar yayın olarak henüz yeteri kadar göze çarpmıyor olabilir. Aktüel politikanın gürültüsü altında görülüyor olabilir. Üniversitelere musallat olan bu idareci, seçimler bilmem neler yani akademi politik, bunları gölgeliyor olabilir. Ama ciddi mânâda ben öyle bir şeylerle karşılaşıyorum ki yapılmış tezlerle, araştırmalarla müthiş şeyler yapılıyor ve hakikaten bunlar eskisi kadar tercüme kokmuyor. Hem yöntem olarak ama özellikle konu seçimleri olarak kendimizle ilgili çalışmaların sayısı ve niteliği çok artıyor. Ama gündelik kavgaların, gürültülerin arasında bunlar maalesef kaynıyor. Ama bu birikim bir yerden sonra başka sonuçlara da yol açar, açacaktır. Ben o bakımdan eskisi kadar bu çerçevede umutsuz değilim, karamsar değilim. Çok güzel işler yapılıyor. Hiç ummadığımız yerlerde beni zaman zaman üniversitelerden çağırıyorlar sohbet toplantılarına. Oralarda bir defa fiziki mekânlar, imkânlar itibarıyla hakikaten çok iyi durumda. Ama aynı zamanda zihniyet olarak da... Zaten şunu da söyleyeyim. Bilimsel çalışma, araştırma, entelektüel faaliyet evet bir cemaat ister, bir ortam ister, bir meslek dayanışması veya ilişki ağı ister tabii ki ama her şeye rağmen çok bireyseldir. Dolayısıyla Mardin Artuklu Üniversitesinde yapılan çalışmaları, şimdi

5 Necati Polat, “Nabi Avcı’yla Görüşme”, *Gergedan Dergisi*, Sayı: 11, Ocak 1988 (Bu söyleşi, “Gergedan Konuşması” başlığı ile “Enformatik Cehalet” kitabının 2019 yılında Timaş’tan çıkan yeni baskısına dahil edilmiştir.).

bir tanesinin ismini verince diğerleri alınır, Uşak'taki, Zonguldak'taki, Eskişehir'deki yapılan çalışmaları.., sadece sosyal bilimler alanında da değil diğer alanlarda da yapılanları görünce ben Türk akademyasından çok ümitliyim.

Hocam çok teşekkür ederim değerli vaktiniz ve paylaştığınız bilgiler için.

Estağfurullah.

Legalistic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Thought: A Literature Review

Arif Erbil*

Abstract

In world history, the sixteenth century played a transformative role in many areas, which have been described as the hallmarks of early modernity. While such transformations influenced the Ottoman Empire, the peculiar historical developments in the empire made the sixteenth century more important for history-writing. The scholarship demonstrates the increasing emphasis on law and legal-rational mentality among the intellectual circles of the empire, especially in the second half of the century. The place of increasing legalistic discourse within the political thought literature is only barely discernable, although the Ottoman historiography demonstrates its cruciality mostly without highlighting the relationships with political thought. By following the close relationship between context and political thought, the present paper aims to illustrate how significant transformations, such as bureaucratic enhancements, wars, and intercultural exchanges, shaped the content and language of legitimacy concerns and the ideas on the right government. In that sense, it explores the growing emphasis on law and increasing legalistic discourse within the empire's political thought in the given time period by evaluating and re-examining the modern scholarship on the sixteenth-century Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman political thought, Ottoman intellectual history, the sixteenth century, early modern periyod, historical contextualism, legalistic discourse

* Doktora Öğrencisi, Duke Üniversitesi, arif.erbil@duke.edu, Orcid: 0000-0001-9369-3034
"I am grateful to my master's thesis advisor, Derin Terzioğlu, for her efforts, criticisms and suggestions. I would like to express my gratitude to Özgür Kavak, Mustafa Tuna and M. Habib Saçmal, who read the draft of the article and offered ideas for its improvement."

On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Hukuki Söylem: Bir Literatür Değerlendirmesi

Arif Erbil

Öz

Dünya tarihinde, on altıncı yüzyıl, erken modernitenin ayırt edici özellikleri olarak tanımlanan birçok alanda dönüştürücü bir rol oynadı. Bu tür dönüşümler Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilerken, imparatorluğun kendine özgü tarihsel gelişmeleri on altıncı yüzyılı tarih yazımı için daha da önemli hale getirdi. On altıncı yüzyıl Osmanlı'sı üzerine üretilmiş olan literatür, özellikle yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun entelektüel çevreleri arasında hukuka ve yasal-rasyonel zihniyete artan vurguyu göstermektedir. Her ne kadar şimdiye kadar üretilmiş olan eserler bu gelişmelerin belirseler de artan hukuki söylemin siyaset düşüncesi literatürü içerisindeki yeri ancak güçlükle fark edilebilir durumdadır. Bu makale, bağlam ve siyaset düşüncesi arasındaki yakın ilişkiyi takip ederek, bürokratik gelişmeler, savaşlar ve kültürlerarası etkileşim gibi önemli olayların meşruiyet kaygılarının içeriği ve dili ile yönetim hakkındaki fikirlerini nasıl şekillendirdiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda, on altıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu üzerine modern araştırmaları değerlendirerek ve yeniden inceleyerek, bahsi geçen zaman diliminde imparatorluğun siyaset düşüncesinde hukuka artan vurguyu ve artan hukuki söylemi araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı siyaset düşüncesi, Osmanlı entelektüel tarihi, On altıncı yüzyıl, erken modern period, tarihsel bağlamsalcılık, hukuki söylem

Introduction

Despite the difficulty of drawing boundaries around the field of political thought, it is possible to identify certain features of it through studying matters related to government, legitimacy, and the world of ideas of certain elite groups. Modern scholarship studied the history of political thought mostly through texts dealing with politics more directly. However, the overall social, political, and intellectual setting, in which these materials emerged, provides important clues about a specific era's political thought. As J. G. A. Pocock underlines: "The historian might approach the political thought of a society by observing, first, what modes of criticizing or defending the legitimacy of political behavior were in existence, to what symbols or principles they referred, and in what language and by what forms of argument they sought to achieve their purpose."¹

The sixteenth century constitutes an interesting milestone in world history as the starting age of early modernity.² This is also true for the sixteenth-century Ottoman Empire and especially the Suleymanic era, which has been an important reference point and the subject of inquiry both for Ottoman and modern scholars.³ In fact, the empire experienced a multitude of political, social, intellectual, religious, bureaucratic, and military novelties and transformations, and such radical contextual developments make the sixteenth century interesting as well in terms of political thought.

Ottomanists have dealt with the various aspects of these significant historical transformations, especially with those experienced in the second half of the sixteenth century. The modern scholarship has agreed upon the increasing legal-rational thinking in different spheres of the empire based on the growing emphasis on law during the time period in question.⁴ However, the role of legal-rational thinking in the era's political thought has not been studied in detail. In this article, I will revisit the modern scholarship on the sixteenth-century Ottoman Empire from a different perspective, through which I aim to explore the growing emphasis on law and increasing legalistic discourse on the empire's political thought.

1 Pocock, *Political Thought and History*, 16 (first published in 1962).

2 Hodgson, *The Venture of Islam: The Gunpowder Empires and Modern Times*, 3:3–133; Subrahmanyam, "Connected Histories"; Fleischer, "The Lawgiver as Messiah".

3 In his article, Kafadar deals with the problematic approach to Suleymanic era as the golden age, an approach that is shared both by Ottoman and modern authors, see: Kafadar, "The Myth of the Golden Age."

4 For detailed information, see the following part of this article: "Ottoman Political Thought in Sixteenth Century and the Growing Emphasis on Law".

The article's first part investigates the trajectory of Ottoman political thought without delving into details. After mentioning the four ways of political writing in the Ottoman Empire: ethical, statecraft, Sufistic, and juridical in the second part, I will lastly analyze the works of Ottoman historiography in terms of possible interconnections between the legalistic way of thinking and political thought.

The Trajectory of Ottoman Political Thought Literature

The history of Ottoman political thought is part of the broader Islamic intellectual history. However, both Ottoman political thought and Ottoman intellectual history, more generally, have been neglected by the earlier scholarship on Islamic intellectual history. The early studies by Orientalists were heavily focused on the sources in the Arabic language⁵ while twentieth-century studies allocated only a few pages to Ottoman political thought. When they did so, they mostly focused on the mirror-for-princes literature of the late sixteenth and seventeenth century discussed in relation to the theme of Ottoman decline.⁶

Ottoman political thought has rarely been researched as an independent field of study despite several pioneering studies dealing with the issue from different perspectives. While the field started to emerge in the early twentieth century,⁷ only the recent years witnessed a considerable increase in the scholarly works on Ottoman political thought. This recent development comes to fruition in mainly three ways. The first way, namely, taking inventory of the primary sources that might be related to political thought and identifying them becomes prevalent in the last two decades.⁸ The second, and probably the most common way of study-

5 Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*; Fazlıoğlu, *Kayıp Halka*, 15–25; El-Rouayheb, *Islamic Intellectual History in the Seventeenth Century*, 1–10.

6 Nur, "Politics in a Sixteenth-Century Ottoman Scholar's Worldview: Taşköprizade Ahmed's (d. 968/1561) Discourse on Rulership," 1–4; Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam*, 224–33; In Lambton's book, Ottoman Empire was mentioned sporadically and slightly. A few references were given in the footnotes: Lambton, *State and Government in Medieval Islam*; Crone, *Medieval Islamic Political Thought*; Al-Azmeh, *Muslim Kingship*. Even though Black gives more place to Ottoman political thought, his work is also restricted to "decline" and "westernization" literature: Black, *The History of Islamic Political Thought*, 199–222, 256–77 (initially published in 2001 by Routledge). The thematic book that is edited by G. Böwering diverges in a positive path from its precedents, in which history of Islamic thought was discussed, and includes quantitatively more and qualitatively better references to the Ottomans as well as the Safavids and Mughals: Böwering, *Islamic Political Thought*.

7 Bursalı Mehmed Tahir, *Siyasete Mütteallık Asar-ı İslamiyye*.

8 Yılmaz, "The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Suleyman the Lawgiver (1520-1566)," 21–121; Yılmaz, "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyaset Düşüncesine Yaklaşımlar," 231–98; "OTTPOL: A History of Early Modern Ottoman Political Thought, 15th to Early 19th Centuries," OTTPOL: A History of Early Modern Ottoman Political Thought, 15th to Early 19th Centuries, 2015, <http://ottpol.ims.forth.gr/>; "İslam Siyaset Düşüncesi Kataloğu," İslam Siyaset Düşüncesi Kataloğu, 2019, <http://isd.ilem.org.tr/>; Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century*.

ing political thought is to scrutinize the opinion of a scholar or a *belles-lettrist* or a state official by focusing on the “political” matters within their works. Individual studies on certain texts can also be regarded as part of this biographic approach to political thought.⁹ Lastly, scholars have also approached the subject matters of the history of Ottoman political thought theoretically and conceptually by providing overarching categories and contextualizing significant terminologies.¹⁰

Ways of Political Writing in the Early Modern Ottoman Empire

Ottoman political thought was equated with political advice literature for a long time. In this regard, proposing a new classification that enlarges the limits of the field itself plays a significant role in the field. Yılmaz’s categorization of the Ottoman “ways of writing on politics” under four distinct headings is beneficial: ethics, statecraft, jurisprudence (juristic perspectives), and Sufism.¹¹

Among them, ethics, which discusses rulership as a matter of ethics and morality, can be considered as the continuation of a long-lasting Persianate

9 Gibb, “Luṭfī Paşa on the Ottoman Caliphate”; Tezcan, “The Definition of Sultanic Legitimacy in the Sixteenth Century Ottoman Empire”; Al-Tikriti, “Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity”; Kanatsız, “Da’wah an-Nafs”; Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*; Nur, “Politics in a Sixteenth-Century Ottoman Scholar’s Worldview: Taşköprizade Ahmed’s (d. 968/1561) Discourse on Rulership”; Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*; Terzioğlu, “İbn Taymiyya, al-Siyāsa al-Shar’iyya and the Early Modern Ottomans.”

10 İnalçık, “Osmanlı Padişahı”; İnalçık, “Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law”; İnalçık, *The Ottoman Empire*; İnalçık, “Comments on ‘Sultanism’”; İnalçık, “State and Ideology under Sultan Süleyman I”; İnalçık, “State, Sovereignty and Law during the Reign of Süleyman”; Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali”; Fleischer, “Royal Authority, Dynastic Cyclism and ‘İbn Khaldunism’ in Sixteenth Century Ottoman Letters”; Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*; Fleischer, “A Mediterranean Apocalypse”; Kunt, *The Sultan’s Servants*; Kunt, “Ottoman Political Theory, Reality and Practice”; Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân”; Imber, “Ideals and Legitimation in Early Ottoman History”; Imber, *Ebu’s-Su’ud*; Imber, “Frozen Legitimacy”; Darling, “Political Change and Political Discourse in the Early Modern Mediterranean World”; Darling, “Islamic Empires, the Ottoman Empire, and the Circle of Justice”; Yılmaz, “Osmanlı Devletinde Batılılaşma Öncesi Meşrutiyetçi Gelişmeler”; Yılmaz, *Caliphate Redefined*; Yılmaz, “Mevlânâ Osmanlı Sarayında: Mahmud Dede’nin Sevâkıbu’l-Menakıb’ında Siyasi İmgeler”; Tezcan, *The Second Ottoman Empire*; Sariyannis, “Ottoman Critics of Society and State, Fifteenth to Early Eighteenth Centuries”; Sariyannis, “The Princely Virtues as Presented in Ottoman Political and Moral Literature”; Sariyannis, “Ruler and State, State and Society in Ottoman Political Thought”; Ferguson, *The Proper Order of Things*; Ferguson, “Ottomans, Ottomanists and the State: Re-Defining an Ethos of Power in the Long Sixteenth Century”; Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*.

11 Yılmaz, “The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Süleyman the Lawgiver (1520-1566),” 63–121; Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 64–93. Sariyannis also organizes his “reference” book by exceeding the borders of the traditional view, see for his classification: Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century*, 22–28.

literary tradition, which was rooted in Ibn Miskawayh's (d. 1030) and Nāṣir al-Din al-Tusi's (d. 1274) works and even went back to the Greek philosophers.¹² This genre maintained its presence even in the sixteenth century with some modifications as in the example of Kınalızāde Ali Efendi's *Ahlak-i Alāʾi*. However, the Ottoman scholarly and bureaucratic elites initiated a distinctly indigenous genre, which Yılmaz called "statecraft", the first example being Lutfi Pasha's (d. 1564) *Âşafnâme*. Works produced in this new Ottoman genre generally cover various practical matters regarding institutions and *kanun*-consciousness, such as the duties of the grand vizier.¹³

In the last decade, most of the studies on political thought in the Ottoman Empire, as well as in other Islamicate empires of the early modern era, such as the Safavid and Mughal empires, have characterized this age's tone as mystical/sacral.¹⁴ The post-Abbasid or post-Mongol period was ripe for the proliferation of individual small polities since the Mongols abolished the notion of the historical caliphate, the vicegerency of the prophet (*khalīfat-i Rasūlullah*), which implied a universal leadership of the Muslim world.¹⁵ Simultaneously, the proliferation of Sufi networks¹⁶ and the dissemination of Sufi texts, which point to the combination of temporal and sacral authorities in one person, provided these individual small polities with a new kind of legitimacy.¹⁷ Therefore, the new type of rulership not only included worldly kingship but also combined it with sacral authority at the same time.

Moreover, especially in the first half of the sixteenth century, apocalyptic expectations such as messianism and millenarianism became an early modern Eurasian phenomenon. The approach of the tenth century of the Muslim calendar and the great conjunction of Jupiter and Saturn created an expectation for the *sāhib-kıran* (master of the conjunction or world conqueror) in the Islamicate world in the early decades of the sixteenth century.¹⁸ Along with Shiite Safavid claims of *Mahdīship*,¹⁹ both the Ottomans and Habsburgs had similar sacred

12 Yılmaz, 66, 69–75; Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century*, 66.

13 Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 66, 75–79.

14 For the Safavid Empire: Babayan, "The Waning of the Qizilbash: The Temporal and the Spiritual in Seventeenth Century Iran"; Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiahs*; for the Mughal Empire: Moin, *The Millennial Sovereign*; for Timurids: Binbaş, *Intellectual Networks in Timurid Iran*; for more comparative works: Melvin-Koushki, "Early Modern Islamicate Empire"; Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*.

15 Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 1–4; Bashir, *Messianic Hopes and Mystical Visions*, 31–32.

16 Green, *Sufism*, 81–91; Binbaş, *Intellectual Networks in Timurid Iran*, chap. 3.

17 Yılmaz, *Caliphate Redefined*; Melvin-Koushki, "Early Modern Islamicate Empire"; Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*.

18 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 164–65.

19 Babayan, "The Waning of the Qizilbash: The Temporal and the Spiritual in Seventeenth

kingship claims.²⁰ In the first half of his reign, Süleyman the Magnificent also used various mystical and messianic symbols against his rivals with the guidance of grand vizier İbrahim Pasha. For instance, Süleyman the Magnificent wore a helmet crown full of symbols and pieces of jewelry in 1532 during the campaign against the Habsburg Empire in response to Charles V's coronation by the pope as a Holy Roman Emperor.²¹

The last category of the ways of political writing is jurisprudence or juristic perspective. Lambton describes "the formulation of the jurists" as "the most truly Islamic" among the bodies of "Islamic political ideas" by referring to the genre's insistence on religious ideals rather than practice and its reference points, which were the same with Islamic legal theory (*usūl al-fiqh*), including Sunna and consensus of the umma (*ijmāʿ*).²² Yılmaz defines the category as follows: "Juristic writings, with all the diverse opinions they may have, are governed primarily by the idea of legalistic legitimacy of authority based on Islamic law and the organization of government per demands of the Sharia."²³ In a nutshell, this refers to writing on political matters by using juristic concepts and discourse.

Historically, the juristic perspective of political writing had been associated with the "core" lands of Islam, i.e., mainly Arab majority lands in which al-Mawardi's and Ibn Taymiyya's works emerged.²⁴ However, as discussed above, since the genre could not fulfill the post-Abbasid rulers' needs of legitimacy, such as Qurayshi descent for the rulership, the Sufistic type of political writing became more dominant in what Shahab Ahmed has called "the Balkans-to-Bengal Complex."²⁵ Yet, with the advent of the legalistic character of the sixteenth century, juristic political texts started to re-emerge and proliferate through the second half of the century in the Ottoman Empire.²⁶ Although this proliferation is aligned with

Century Iran," 36–40.

20 Fleischer can be regarded as the precursor of the literature with this article: Fleischer, "The Lawgiver as Messiah"; Fleischer, "Mahdi and Millennium"; Fleischer, "A Mediterranean Apocalypse"; Yılmaz, *Caliphate Redefined*; Melvin-Koushki, "Early Modern Islamic Empire"; Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*; Martin, *A Beautiful Ending*, 92–111.

21 Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry."

22 Lambton, "Islamic Political Thought," 404–5.

23 Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 66.

24 Lambton, *State and Government in Medieval Islam*; Gibb, "Al-Mawardi's Theory of Caliphate"; Anjum, *Politics, Law, and Community in Islamic Thought*; Hassan, *Longing for the Lost Caliphate*; Kavak, "Memlükler Dönemi Siyaset Düşüncesine Giriş."

25 Ahmed, *What Is Islam?*, 37–48.

26 Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 80–89; Köksal, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye*, 141–293; Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century*, 99–128. Chapter Two of my master's thesis also deals with the proliferation of the juristic texts that are related to political thought, see: Erbil, "Translation and the Growth of

the undermentioned contextual changes and the increasing juristic discourse in different genres, such as in *ilmihals*,²⁷ scholars have not given due attention to these texts and their contextualization.

Even though “mystical political thought” never came to an end in the early-modern Ottoman Empire,²⁸ changes in certain contexts influenced the discourse and ways of writing political thought.²⁹ As I will scrutinize transformations in the Ottoman Empire’s intellectual, religious, social, and political contexts in the sixteenth century, it appears that the above-stated heyday of ambitious universalist claims of the states in the early decades of the sixteenth century became questionable through the mid-sixteenth century. It is not plausible to think that the language of political thought remained unchanged in this time of rapid change. In that sense, the proliferation of political texts written from the juristic perspective in the sixteenth-century Ottoman Empire cannot be considered as coincidental. It instead reflects the changing context of political writing.

Ottoman Political Thought in the Sixteenth Century and the Growing Emphasis on Law

As mentioned in the Introduction, the sixteenth century has a special place in world history as in Ottoman history. However, while the Ottoman scholars of the sixteenth-century have produced significant works, these historical transformations have been rarely treated within the framework of the history of political thought. However, in the absence of studies dealing directly with the issue, re-evaluation of the scholarly works on the sixteenth-century Ottoman Empire in terms of political matters provides an opportunity to enhance our knowledge about the era’s political thought.

It is, for instance, wrong to take the sixteenth century as a monolith and overlook the inner differentiations despite there being no clear-cut breaking point or points. The literature that discusses the Suleymanic era also broadly agrees upon at least two different characteristics of the sixteenth century that follows each other chronologically. The early decades of the century witnessed fierce competition among the early modern states, namely the Ottomans, Safavids, and Habsburgs,

Juristic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Writing,” 36–71.

27 Krstić in this article discusses the dominion of the jurisprudence in the sixteenth-century *ilmihals* by comparing it with earlier examples, see: Krstić, “State and Religion, ‘Sunnitization’ and ‘Confessionalism’ in Süleyman’s Time.”

28 See for the traces of mystical political thought in the second half of the sixteenth century: Felek, *Kitabu’l-Menamat- Sultan III. Murad’ın Rüya Mektupları*; Yılmaz, “Mevlânâ Osmanlı Sarayında: Mahmud Dede’nin Sevâkıbu’l-Menakıb’ında Siyasi İmgeler.”

29 Skinner, “Meaning and Understanding in the History of Ideas.” For a detailed analysis on “contextualisms” of Q. Skinner, J.G.A. Pocock, and J. Dunn, see: Browning, “Quentin Skinner, the Cambridge School, and Contextualism,” 67–88.

for universal dominion based on millenarian and messianic expectations.³⁰ However, these expectations started to wane in the second half of Süleyman's reign, with a more legalistic tone being felt in this period. As Fleischer argues, "about the year 1550 the cultural and ideological tone of the Suleymanic regime altered noticeably and substantially. (...) eclecticism, innovation and universalist dreams of the first three decades were replaced (...) with a new gravity of tone and a formalizing impulse to establish consistency of imperial style."³¹

The reasons behind this shift in the early-modern world are hard to explain, yet scholars suggested various explanations. Yet, they agree that the Ottoman Empire turned its face toward a more rational-legalistic mentality. Such a mentality appears in several forms, including *kanun*-consciousness, emphasis on sharia, and bureaucratization. Fleischer, for instance, argues that Süleyman might have chosen to become the protector of the religion rather than to pursue ambitious aims because of his old age, a balance mechanism by "the elite that he created," or because of failed attempts in the political area such as the slowdown in expansion, the growing realization that the Ottomans would not conquer the world, and the failure to enthrone Alkas Mirza as the king of Persia instead of Shah Tahmasb.³²

A similar trend and change can also be followed in art and architecture. In several articles and books, Gülru Necipoğlu has shown a marked change in the representation of power and authority in Süleyman's reign.³³ She demonstrates that eclectic syncretism dominated by universalist symbols characterized the earlier part of his reign. On the other hand, the second part of his reign seems more representative of Islamic society as exemplified by the increase in the "aniconism" and floral motives in place of figural representations. This can be seen by the comparison between the ornaments in the Şehzade Mosque (b. 1543-48) and the richness of the ornaments in the Süleymaniye Mosque (b. 1550-57).³⁴ Necipoğlu offers a multi-layered explanation for the transformation both in the arts & architecture and in the minds of people based on the political reality that the Ottomans failed to expand their borders. Moreover, she associates these

30 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah"; Fleischer, "Mahdi and Millennium"; Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiahs*; Goldish et al., *Millenarianism and Messianism in Early Modern European Culture*; Melvin-Koushki, "Early Modern Islamicate Empire". One can assume that astrological sources may replete with such messianic and millenarian references, yet Tunç Şen claims the rarity of them, see: Şen, "Astrology in the Service of the Empire: Knowledge, Prognostication, and Politics at the Ottoman Court, 1450s-1550s."

31 Fleischer, 171.

32 Fleischer, 171-74.

33 Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry"; Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, and Power*; Necipoğlu, "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts"; Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest."

34 Necipoğlu, "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts."

developments with the increasing influence of the famous chief jurisconsult Ebussuud (d. 1574) and the grand vizier Rüstem Pasha (served 1544-1553 and 1555-1561). Therefore, Necipoğlu associates the formation of a more sober “Ottoman” canon for the arts with the Ottoman state-building process.³⁵ This “new self-identity, Sunni-Shi’i rivalry, and the maturing of the *devşirme*-based centralized system” played important roles.³⁶

Kaya Şahin argues that the language of legitimacy was transformed in the given period “in terms of state/empire formation, the creation of new loci for political power, and the forging ideas of governance based on reason, efficiency, merit, and law, the sixteenth century represents a crucial period of transition in world history.”³⁷ Şahin underlines Celalzade Mustafa’s (d. 1567) role in the bureaucratization and institutionalization of the law-making process along with the great agency of Ebussuud Efendi.³⁸ Another recent study on sixteenth- and seventeenth-century Ottoman political thought, Heather L. Ferguson’s *The Proper Order of Things: Language, Power, and Law in Ottoman Administrative Discourses*, also investigates the bureaucratization of the Ottoman Empire through the development of a record-keeping mechanism that rapidly improved after the mid-sixteenth century. She examines the development and also innovation of certain types of registers and genres, including *kanunnames* and *mühimme* registers, as signs of the expansion of the bureaucracy, and interprets this expansion as the rise of legalistic and textual authority.³⁹

Within this context, the legal sphere gradually became the scene for the discussions among the different actors of the sixteenth-century Ottoman Empire. Both kanun and sharia provided conflicting parties to the debate with powerful arguments. Fleischer demonstrates how *kanun-consciousness* developed in the sixteenth century and how actors utilized *kanun* for their own sakes.⁴⁰ Baki Tezcan also highlights the roles of kanun and jurist’s law in his account of absolutists and constitutionalists, who mainly disagreed on the ruler’s power in the law-making procedure. According to him, unlike the expectation of the “secular-minded

35 Necipoğlu, 195.

36 Necipoğlu, 213. Zahit Atçıl shows Rüstem Pasha’s rational-pragmatic approach to military expeditions and diplomacy with the concept of “peace consciousness” in the context of 1547 and 1555 peace treaties between the Habsburgs and Safavids; see Atçıl, “The Foundation of Peace Oriented Foreign Policy in the Sixteenth-Century Ottoman Empire: Rüstem Pasha’s Vision of Diplomacy.”

37 Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 214–15.

38 Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 214–42.

39 Ferguson, *The Proper Order of Things*, esp. 66–150.

40 Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 191–200.

reader,” whereas kanun could be utilized for absolutist ends, “Ottoman jurists could give their support to different political projects.”⁴¹

In conjunction with this, one of the most discussed issues is the harmonization of kanun and sharia in the sixteenth century by Ebussuud. The general tendency is to perceive kanun and sharia as two separate branches of Ottoman law as, respectively, secular and divine laws.⁴² Even though this binary can be questioned in many respects, Ebussuud’s agency in the law-making process, by using kanun and sharia together, is essential for demonstrating the increasing importance of juristic notions (i.e., *fiqh* terminology) in the field of law.⁴³ Therefore, the relationship the state had with sharia, Islamic jurisprudence, and Sunnism (all these concepts, more or less, are related to the legal sphere) has been a significant subject of inquiry for Ottomanists.⁴⁴

In addition, the empire’s “Sunna-mindedness” increased substantially during the sixteenth century, especially in the second half of Süleyman’s reign.⁴⁵ This Sunna-mindedness has generally been equated with the contentious term “orthodoxy” or the less problematic term “orthopraxy.” In that sense, Necipoğlu’s seminal book, *The Age of Sinan*, not only shows the reflections of the intellectual trends on the architecture but also contextualizes Sinan with certain developments of his age, such as the edicts for the building of Friday mosques and the daily congregational prayers.⁴⁶ In her holistic approach, which combines the history of architecture and social-cultural history, Necipoğlu argues that the Ottomans claimed to champion Sunni Islam instead of their former ambitious universalism.⁴⁷

The sixteenth century is a significant period where one can observe the intimate relationship between state and religion. Recent studies on the religious character of the empire have focused on the Sunni-Shi’i conflict, the Ottoman

41 Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 53–54.

42 For the earlier studies, see: Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*; İnalçık, “Kanun and Shari’ah”; İnalçık, “Kanun”; Repp, *The Mufti of Istanbul*; Repp, “Qanun and Sharia in the Ottoman Context”; Gerber, *State, Society, and Law in Islam*; Imber, *Ebu’s-Su’ud*. I will address more recent works in the context of Hanafism and State-madhhab issue in the following pages.

43 Imber, *Ebu’s-Su’ud*; Buzov, “The Lawgiver and His Lawmakers.”

44 Ahmet Yaşar Ocak, for instance, introduced a new area of scholarly discussion as a continuation of the heresy and orthodoxy debates in Ottoman Islam, in which he defined Ottoman Sunnism as an imperial ideology, see: Ahmet Yaşar Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*.

45 For instance: Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” 1992; Necipoğlu, “Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry”; Necipoğlu, “A Kânûn for the State, a Canon for the Arts”; Buzov, “The Lawgiver and His Lawmakers”; Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*.

46 Necipoğlu, *The Age of Sinan*.

47 Necipoğlu, 13–70.

state-building process, and the incorporation of Arab lands, also known as the “core” lands of Islam.⁴⁸

The long Ottoman-Safavid rivalry from the beginning of the sixteenth century until 1736 sheds light on many important questions about legitimacy.⁴⁹ Nabil al-Tikriti traces the Ottoman intellectual response to the Safavid challenge on the basis of Islamic theology.⁵⁰ He focuses on the development of “Ottoman Islam” through court-related scholars, primarily the scholar-prince Şehzade Korkud in the face of the emerging threat of the Shiite Safavids: “Court-supported scholars separately pushed such an agenda within the norms of *kalām* argumentation and *fiqh* statutes strongly imply an activist court policy designed to counter what was seen as a serious internal threat to social cohesion, and buttress imperial legitimacy by defining enemies of the state as enemies of religion while enforcing social conformity through religious orthopraxy.”⁵¹ In a similar vein, Markus Dressler claims that both Sunni and Shi’i orthodoxies should be understood in relation to each other. This religious dichotomy resulted from the political conflict between the two polities.⁵² Moreover, Abdurrahman Atçıl also shows how the trajectory of the conflict might have been influenced by the decisions of the Ottoman jurists against the Safavids and their supporters in Anatolia, even though he does not restrict his argument with the Ottoman-Safavid conflict, unlike Dressler and al-Tikriti.⁵³

Novel approaches to studying religion and state convergence have proliferated over the last decade. Firstly, the concept of “confessionalization,” initially used to explain the relationship between early modern European states and their entrenched religious identities,⁵⁴ was borrowed by several scholars of Ottoman history.⁵⁵ In the Ottoman context, this concept has mainly been interpreted as

48 I borrow the classification of Krstić with a few revisions such as denoting “incorporation of Arab lands” as a separate category due to its importance for this study; see: Krstić, “State and Religion, ‘Sunnitization’ and ‘Confessionalism’ in Süleyman’s Time,” 65–66.

49 For detailed information, see: Allouche, *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/1500-1555)*.

50 Al-Tikriti, “Kalam in the Service of State.”

51 Al-Tikriti, 148.

52 Dressler, “Inventing Orthodoxy,” 151–56.

53 Abdurrahman Atçıl, “The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire During the 16th Century.”

54 Lotz-Heumann, “The Concept of ‘Confessionalization.’”

55 For a genealogy see: Terzioğlu, “How to Conceptualize Ottoman Sunnitization”; for examples of the scholars who deal with Ottoman confessionalization, see: Krstić, “Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate”; Krstić, *Contested Conversions to Islam*; Krstić, “From Shahāda to Aqīda: Conversion to Islam, Catechisation and Sunnitisation in Sixteenth-Century Ottoman Rumeli”; Krstić, “State and Religion”; Terzioğlu, “Sufis in the Age of State-Building and Confessionalization”; Terzioğlu, “Where ‘İlm-i Hāl Meets Catechism”;

Sunnitization and increasing Sunna-mindedness. Tijana Krstic introduced this conceptualization into Ottoman studies to understand confessional polarization in the Ottoman-Habsburg and Ottoman-Safavid rivalries on the basis of conversion narratives.⁵⁶ While Krstic sees sixteenth-century Ottoman confessionalization as a top-to-down, state-led process, Terzioğlu argues that both sixteenth- and seventeenth-century processes of Sunnitization resulted from the joint efforts of scholars, state officials, and other non-state actors.⁵⁷

Even though many scholars do not follow the path of the “confessionalization” paradigm, they do emphasize the points that Terzioğlu underscores, especially those concerning the state-building process and bureaucratization. Abdurrahman Atçıl traces the establishment of an imperial learned hierarchy that had commenced with the conquest of Istanbul in 1453 and developed in the Suleymanic era.⁵⁸ He focuses on a newly emerging type of scholars, called “scholar-bureaucrats,” who were associated with imperial hierarchy and served both within the learned establishment (*‘ilmiye*) and in scribal offices (*kalemiye*) or other services.⁵⁹ Regarding this convergence of the state and the ulema, Atçıl highlights the mutual role of scholars and the wielders of temporal power in the creation of Sunni identity and the law of their time:

Scholar-bureaucrats both contributed to and were influenced by the developments in 1530–1600. They helped define the Sunni identity of the empire and carry out its policy consequences, especially related to law. In addition, they played a significant part in the formation of kanun through their demands, decisions, and criticisms.⁶⁰

A parallel approach comes from Samy A. Ayoub, who agrees that the Ottoman sultans had a growing impact on the sphere of “Sunni jurisprudence.” However, he also claims that this is a mutual interaction by recognizing the jurists’ agency vis-à-vis the state.⁶¹

Terzioğlu, “Power, Patronage and Confessionalism: Ottoman Politics as Seen through the Eyes of a Crimean Sufi, 1580-1593”; Burak, “Faith, Law and Empire in the Ottoman ‘Age of Confessionalization’”; a recently edited book discusses Ottoman Sunnism from a wide variety of aspects, see: Krstić and Terzioğlu, *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750*; for a criticism to the usage of this term for the Ottoman Empire, see: Baer, “Review of Contested Conversions to Islam.”

56 Krstić, *Contested Conversions to Islam*, 12–16, 165–74.

57 Terzioğlu, “How to Conceptualize Ottoman Sunnitization,” 321–22; for an example to non-state actors, see: Terzioğlu, “Power, Patronage and Confessionalism: Ottoman Politics as Seen through the Eyes of a Crimean Sufi, 1580-1593.”

58 Abdurrahman Atçıl, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*.

59 For a detailed information about scholar-bureaucrats, see: Atçıl, 5–8.

60 Atçıl, 132–33.

61 Ayoub, *Law, Empire, and the Sultan*, 1–25.

In a similar vein, production and implementation of Hanafi law in sixteenth-century have also become the subject of scholarly inquiry. Rudolph Peters articulates the transformation in doctrines of the Hanafi madhhab and the emerging distinctive character of Ottoman Hanafism as a response to the empire's needs for the "bureaucratic set-up." He denotes this development as the emergence of the "official madhhab."⁶² This initial endeavor to define Hanafi madhhab as the official Ottoman school of law was taken a step further by Guy Burak's works. While Burak previously focused his attention on the state's agency in formulating the doctrine of the law based on the established hierarchy in an earlier work,⁶³ he developed the following argument in his recent book.⁶⁴ According to him, Ottoman state intervention into the law-making process was more than state-patronage of the jurists and should be taken within the context of post-Mongol dynastic law due to the emergence of state-appointed muftis, well-established imperial scholarly hierarchy, the appointment of Hanafi chief judges to Arab cities, where chief judges of four madhhabs had existed in the Mamluk era, and the necessity of dynastic approval in certain rulings.⁶⁵

On the other hand, several other scholars have challenged the official madhhab formulation thesis. First, Abdurrahman Atçıl challenges this notion by examining the transformation and change in the judiciary and law in Ottoman Egypt.⁶⁶ He states that even though the practice of four chief judgeships was abandoned after the Ottoman conquest, there were no remarkable changes in terms of the judiciary that all four schools of law maintained their existence and authority.⁶⁷ Another criticism of the usage of official madhhab comes from Samy A. Ayoub. He also rejects the state hegemony over jurists and the school of law by emphasizing the distinct features of the "Late Hanafi" tradition that was influenced by certain Arab scholars, such as Ibn Nujaym.⁶⁸ He also states that the agency of jurists and the ruler's role as the enforcer of the law (Hanafi school of law) coexisted and did not create a contradiction in the Ottoman context.⁶⁹

Alongside these theoretical and more bureaucratic discussions of Hanafi law, it is significant to study the madhhab's place in the sixteenth-century Ottoman

62 Peters, "What Does It Mean to Be an Official Madhhab? Hanafism and the Ottoman Empire."

63 Burak, "Faith, Law and Empire in the Ottoman 'Age of Confessionalization'"

64 Burak, *The Second Formation of Islamic Law*.

65 Burak, *passim*; for other studies that use "official madhhab" discourse, see: Meshal, *Sharia and the Making of the Modern Egyptian*, 71–102; Baldwin, *Islamic Law and Empire in Ottoman Cairo*, 72–98; Ibrahim, *Pragmatism in Islamic Law*, 35–49.

66 Abdurrahman Atçıl, "Memlûkler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)."

67 Atçıl, 113–115.

68 Ayoub, *Law, Empire, and the Sultan*.

69 Ayoub, 1–7.

political thought through the works dealing with applied law (*furū' al-fiqh*) as Özgür Kavak has done with Serakhsi's (d. 1090) *al-Mabsūṭ*.⁷⁰ In this sense, İbrahim Halabi's (d. 1549) well-known and oft-cited book, *Multaqa al-Abḥur*, is a great source to analyze in terms of political thought. Kasım Kopuz, in his recent doctoral dissertation, deals with *Multaqa* and its commentaries in a more extensive period. Kopuz argues that al-Halabi, as an independent and unofficial scholar of Islamic law, was able to compile a legal "textbook" that went hand in hand with the Ottoman Empire's needs for a tool to create legal uniformity and a normative framework in the sixteenth century. In addition, following the trajectories of the usage and qualities of *Baghy* (rebellion) and Imam concepts in the book and its commentaries between the sixteenth and eighteenth centuries, Kopuz pushes back the decline paradigm based on commentary tradition and the idea of frozen Islamic law.⁷¹

As continuously highlighted, the contextual developments played a considerable role in the development of sixteenth-century Ottoman political thought. One of the most important developments for the Ottoman Empire in the sixteenth century is the incorporation of the Arab lands. The encounter posed new legitimacy questions but also helped the Ottomans produce a language of political legitimacy that address their needs.⁷²

The consolidation of Ottoman rule in Egypt and Syria was harder than the initial conquest of Syria and Egypt by Selim I in 1516 and 1517, respectively.⁷³ Even in the reign of Süleyman, the problems between the Ottoman government and the local notables, including former military and intellectual elites, remained. In 1524, after a series of rebellions, Süleyman sent his favorite grand vizier İbrahim Pasha along with various officers, including Celalzade Mustafa, to Egypt for regulating affairs and preparing a *kānunnāme*.⁷⁴ They prepared a codebook that incorporated the former Mamluk *qānun* which was ascribed to Sultan Kayıtbay and the Ottoman *kānun*.⁷⁵ This illustrates how hard-pressed the Ottomans were to implement their laws in Arab lands, especially in Egypt. Apart from the political

70 Kavak, "İslam Siyaset Düşüncesi Kaynağı Olarak Furū-ı Fıkıh Kitapları," 269–94.

71 Kopuz, "Reproduction of the Ottoman Legal Knowledge."

72 Erbil, "Translation and the Growth of Juristic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Writing."

73 For a general overview of Arab lands of the Ottoman Empire, see: Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule, 1517-1798*; Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule, 1516-1800*; Masters, *The Arabs of the Ottoman Empire, 1516-1918*.

74 For Ahmed Pasha's rebellion, see: Emre, "Anatomy of a Rebellion in Sixteenth-Century Egypt."

75 Winter, "Egypt and Syria in the Sixteenth Century," 48; Burak, "Between the Kānūn of Qāyrbay and Ottoman Yasaq"; Atçıl, "Memlûkler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adlî Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)," 111–13.

context, the socio-cultural and intellectual interconnectivity and the encounter of Ottoman and Islamic “core” lands have been one of the much-discussed issues among both Ottomanists and Arabists (or Mamlukologists).

On the other hand, the incorporation of the Arab lands into the Ottoman Empire also has a great potential for explaining sixteenth-century transformation to the more legalistic/juristic discourses if one follows the genealogies of the genres that proliferated in the sixteenth-century Ottoman Empire.⁷⁶ After the conquest of the Arab lands, scholar-bureaucrats were required to serve in these lands to earn a higher position in the central judicial hierarchy, and hence the interconnectedness of the Rumi and Arab ulema increased in the early sixteenth century.⁷⁷ However, one must still keep in mind that it is not a one-way or *in globo* transfer of knowledge, ideology, or discourse from one to another. On the contrary, the Ottomans were “quite selective in what they appropriated of the religious policies of their predecessors,” in the words of Derin Terzioğlu.⁷⁸ In addition, as Abdurrahman Atçıl shows, perceiving the Ottoman state as the sole active power and Egyptian or Syrian society as a reluctant and passive object is problematic in essence.⁷⁹

Particularly, the intensified relationships between the Rumi and Arab scholars not only increased the knowledge regarding each other but also created for the Ottomans certain legitimacy problems. At the same time, however, the circulation of ideas between the two realms also provided ways of dealing with these legitimacy problems.⁸⁰ Michael Winter summarizes the issue:

As we have seen, after the Ottoman conquest, there were tensions and misunderstandings between the Arabic-speaking population in Egypt and Syria, and the Ottomans. Although both groups were Sunni Muslims committed to Islam, different traditions created problems, mainly because the relationship between rulers and the ruled was involved. With time, these problems diminished (but never disappeared completely) for two main reasons: a. Both sides adjusted to each other; b. The Ottoman Empire was becoming more religious.⁸¹

76 Erbil, “Translation and the Growth of Juristic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Writing.”

77 Helen Pfeifer insightfully demonstrates scholarly gatherings and book exchanges in these meetings called *majālis* (s. *majlis*) *al-‘ilm*, see: Pfeifer, “Encounter after the Conquest.”

78 Terzioğlu, “How to Conceptualize Ottoman Sunnitization,” 310.

79 Atçıl, “Memlükler’den Osmanlılar’a Geçişte Mısır’da Adli Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525),” 90.

80 Buzov also mentions the increasing impact of jurisprudence in Ottoman Empire when the Ottomans encountered the long-lasting tradition of jurisprudence in the Arab lands, see: Buzov, “The Lawgiver and His Lawmakers,” 140–43.

81 Winter, “Egypt and Syria in the Sixteenth Century,” 49–50.

Even if we cannot speculate on their level of religiosity, the former conclusion seems true when the growing emphasis on religious law in the second half of the sixteenth century is taken into consideration. However, Ibn Nujaym, who had close ties with al-Sha'rānī had a more nuanced outlook on Ottoman rule. Even though he had some criticisms against the Ottoman rulers, Ottoman local governors continued to ask for his opinions. The answers he gave made him one of the foundational figures of "Ottoman Hanafism" in the later ages and constituted an essential source for the codification of Mecelle in the nineteenth century.⁸²

Related to the Ottoman expansion into Arab lands, the question of leadership of the Muslim world became more prevalent by the mid-sixteenth century. Especially conquests of holy cities, including Jerusalem, Madina, and Mecca, played a critical role in formulating such a superiority claim in the Muslim world. Along with the taking over the title of custodian of the *ḥarameyn* (the two holy cities) by Ottoman sultans, the adoption of the title "caliph" is still being discussed among the scholars.⁸³ The discussion is manifold and deals with the issues including the ceremony of the Ottoman takeover of the caliphate from the last Abbasid caliph of the Mamluk Sultanate, the different meanings of the caliphate and how they were utilized by the sultan, and so on.⁸⁴ By all means, it seems that the Ottomans gave importance to the title of the caliphate and, perhaps more importantly, to their custodianship of the holy lands as crucial legitimizing tools of their rule over the Islamic world.

Conclusion

As part of intellectual history, political thought should be evaluated within its historical setting. This evaluation requires going beyond individual texts or authors by considering the overarching mentality of a specific age. The sixteenth

82 Ayoub, *Law, Empire, and the Sultan*, 31–63.

83 For a detailed literature review of early modern Ottoman caliphate, see: Saçmalı, "Sunni-Shiite Political Relations in the First Half of the Eighteenth Century and Early Modern Ottoman Universal Caliphate," 22–92. Even though Saçmalı's thesis' main focus is the political history of Ottoman-Iranian encounter between 1722 and 1747, he gives considerable attention to the trajectory of Ottoman caliphate in the early modern era. The author argues that Ottoman sultans did not wait until Küçük Kaynarca treatise in 1774 or Hamidian era in the nineteenth century to use the title of caliph in the political sense; instead they utilized it since the sixteenth century onwards. Saçmalı bases his work on secondary literature about Ottoman-Moroccan and Ottoman-Mughal rivalries for Muslim leadership as well as many primary sources on the characterization, functions and usage of the caliphate among the Ottoman literati and political elites from sixteenth to eighteenth centuries.

84 For works that discuss the caliphate, see: Saçmalı, "Sunni-Shiite Political Relations in the First Half of the Eighteenth Century and Early Modern Ottoman Universal Caliphate," 22–28, esp. notes 48, 49, 56, 60. For the discussion on Ottoman claims of caliphate in the sixteenth century, see: Demir, *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, 13–142; Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, 13–88.

century was the scene of rapid transformations and developments in different parts of the globe. Throughout this century the Ottoman Empire also witnessed many significant confrontations and fundamental transformations, including rivalries with the Habsburgs and Safavids, bureaucratic expansion, developing kanun-consciousness, and the growing state-religion relationship. In addition, the Ottoman incorporation of Arab lands by defeating Mamluks, conquering the holy lands of Islam in 1516 and 1517, and the more evident quest for the leadership of the Muslim world influenced and shaped the Ottoman legitimacy concerns. Hence, these contextual developments and challenges required a novel Ottoman response, which resulted in the growing importance of law and the expansion of the legalistic sphere. In this respect, the languages and concerns of the empire's political thought were also transformed to address the necessities of the time in accordance with the changing mentality.

References

- Ahmed, Shahab. *What Is Islam?: The Importance of Being Islamic*. Princeton: Princeton University Press, 2015.
- Akün, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmet Tâhir." In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6:452–61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Alam, Muzaffar. *The Languages of Political Islam: India 1200-1800*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- Al-Azmeh, Aziz. *Muslim Kingship: Power and the Sacred in Muslim, Christian and Pagan Polities*. Bloomsbury Academic, 1997.
- Al-Tikriti, Nabil. "Kalam in the Service of State: Apostasy and the Defining of Ottoman Islamic Identity." In *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, edited by Hakan T. Karatepe and Maurus Reinkowski, 131–50. Leiden: Brill, 2005.
- Al-Tikriti, Nabil Sirri. "Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity." PhD Thesis, University of Chicago, 2004.
- Andrews, Walter G., and Mehmet Kalpaklı. *The Age of Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society*. Durham: Duke University Press Books, 2005.
- Anjum, Ovamir. *Politics, Law, and Community in Islamic Thought: The Taymiyyan Moment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Atçıl, Abdurrahman. "Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)." *İslâm Araştırmaları Dergisi*, no. 38 (2017): 89–121.
- . *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- . "The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire During the 16th Century." *International Journal of Middle East Studies* 49, no. 2 (2017): 295–314.

- Atçıl, Zahit. "The Foundation of Peace Oriented Foreign Policy in the Sixteenth-Century Ottoman Empire: Rüstem Pasha's Vision of Diplomacy." In *Istanbul as Center of Diplomacy*, edited by Tracey Sowerby and Christopher Markiewicz, 132–52. London: Routledge, 2021.
- Ayoub, Samy A. *Law, Empire, and the Sultan: Ottoman Imperial Authority and Late Ḥanaḫī Jurisprudence*. Oxford Islamic Legal Studies. New York: Oxford University Press, 2020.
- Babayan, Kathryn. *Mystics, Monarchs, and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.
- . "The Waning of the Qizilbash: The Temporal and the Spiritual in Seventeenth Century Iran." PhD Thesis, Princeton University, 1993.
- Baer, Marc David. "Review of Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire by Tijana Krstić." *Journal of Islamic Studies* 23, no. 3 (2012): 391–94.
- Baldwin, James E. *Islamic Law and Empire in Ottoman Cairo*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- Bashir, Shahzad. *Messianic Hopes and Mystical Visions: The Nūrbakhshīya Between Medieval and Modern Islam*. Columbia: Univ of South Carolina Press, 2003.
- Binbaş, İlker Evrim. *Intellectual Networks in Timurid Iran: Sharaf al-Dīn 'Alī Yazdī and the Islamic Republic of Letters*. Cambridge, United Kingdom; New York: Cambridge University Press, 2016.
- Black, Antony. *The History of Islamic Political Thought*. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011.
- Böwering, Gerhard, ed. *Islamic Political Thought: An Introduction*. Princeton University Press, 2015.
- Browning, Gary. "Quentin Skinner, the Cambridge School, and Contextualism." In *A History of Modern Political Thought: The Question of Interpretation*, 67–88. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Burak, Guy. "Between the Kānūn of Qāyṭbāy and Ottoman Yasaq: A Note on the Ottomans' Dynastic Law." *Journal of Islamic Studies* 26, no. 1 (2015): 1–23.
- . "Faith, Law and Empire in the Ottoman 'Age of Confessionalization' (Fifteenth–Seventeenth Centuries): The Case of 'Renewal of Faith.'" *Mediterranean Historical Review* 28, no. 1 (2013): 1–23.
- . *The Second Formation of Islamic Law*. Cambridge University Press, 2015.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Siyasete Müteallık Asar-ı İslamiyye*. İstanbul: Kader Matbaası, 1330.
- Buzov, Snježana. "The Lawgiver and His Lawmakers: The Role of Legal Discourse in the Change of Ottoman Imperial Culture." PhD Thesis, University of Chicago, 2005.
- Cameron, Euan. *The Sixteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Chen, Yuan Julian. "Between the Islamic and Chinese Universal Empires: The Ottoman Empire, Ming Dynasty, and Global Age of Explorations." *Journal of Early Modern History* 25, no. 5 (2021): 422–56.

- Crone, Patricia. *Medieval Islamic Political Thought*. Edinburgh University Press, 2004.
- Darling, Linda T. *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East*. London and New York: Routledge, 2012.
- . “Islamic Empires, the Ottoman Empire, and the Circle of Justice.” In *Constitutional Politics in the Middle East: With Special Reference to Turkey, Iraq, Iran, and Afghanistan*, edited by Said Amir Arjomand, 11–32. London: Hart Publishing, 2008.
- Darling, Linda T. “Nasihatnameler, İcmal Defterleri, and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century.” *Osmanlı Araştırmaları* 43, no. 43 (2014): 193–226.
- Darling, Linda T. “Ottoman Political Thought: Toward a Revised History.” In *Halcyon Days in Crete IX, Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, edited by Marinos Sariyannis, 9–15. Rethymno: Crete University Press, 2019.
- . “Political Change and Political Discourse in the Early Modern Mediterranean World.” *Journal of Interdisciplinary History* 38, no. 4 (2008): 505–31.
- . “Political Literature and the Development of an Ottoman Imperial Culture in the Fifteenth Century.” *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 1, no. 1–2 (2014): 57.
- Demir, Uğur. *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*. İstanbul: Yeditepe, 2019.
- Dressler, Markus. “Inventing Orthodoxy: Competing Claims for Authority and Legitimacy in the Ottoman-Safavid Conflict.” In *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, edited by Hakan T. Karatepe and Maurus Reinkowski, 151–73. Leiden: Brill, 2005.
- El Moudden, Abderrahmane. “The Idea of the Caliphate between Moroccans and Ottomans: Political and Symbolic Stakes in the 16th and 17th Century-Maghrib.” *Studia Islamica*, no. 82 (1995): 103–12. <https://doi.org/10.2307/1595583>.
- El-Rouayheb, Khaled. *Islamic Intellectual History in the Seventeenth Century: Scholarly Currents in the Ottoman Empire and the Maghreb*. New York: Cambridge University Press, 2015.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Emiralioglu, Pınar. “Relocating the Center of the Universe: China and the Ottoman Imperial Project in the Sixteenth Century.” *The Journal of Ottoman Studies* 39, no. 39 (2012): 160–87.
- Emre, Side. “Anatomy of a Rebellion in Sixteenth-Century Egypt: A Case Study of Ahmed Pasha’s Governorship, Revolt, Sultanate, and Critique of the Ottoman Imperial Enterprise.” *Osmanlı Araştırmaları* 46 (2015): 77–129.
- Erbil, Arif. “Translation and the Growth of Juristic Discourse in Sixteenth-Century Ottoman Political Writing.” Unpublished Master’s Thesis, Boğaziçi University, 2021.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Kayıp Halka: İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.

- Felek, Özgen. *Kitabu'l-Menamat- Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Ferguson, Heather L. "Ottomans, Ottomanists and the State: Re-Defining an Ethos of Power in the Long Sixteenth Century." In *Halcyon Days in Crete IX, Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, edited by Marinos Sariyannis, 19–43. Rethymno: Crete University Press, 2019.
- . *The Proper Order of Things: Language, Power, and Law in Ottoman Administrative Discourses*. Stanford, California: Stanford University Press, 2018.
- Fleischer, Cornell H. "A Mediterranean Apocalypse: Prophecies of Empire in the Fifteenth and Sixteenth Centuries." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 61, no. 1–2 (2018): 18–90.
- . *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*. Princeton University Press, 1986.
- . "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins the Ottoman Nasihatname." In *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey, Princeton University*, edited by Heath W. Lowry and Ralph S. Hattox. İstanbul: Isis Press, 1983.
- . "Mahdi and Millennium: Messianic Dimensions in the Development of Ottoman Imperial Ideology." In *The Great Ottoman-Turkish Civilization*, edited by Kemal Çiçek, 3:42–54. Ankara: Yeni Türkiye, 2000.
- . "Royal Authority, Dynastic Cyclism and 'Ibn Khaldunism' in Sixteenth Century Ottoman Letters." *Journal of Asian and African Studies* 18, no. 3 (1983): 46–68.
- . "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleyman." In *Soliman Le Magnifique et Son Temps*, edited by Gilles Veinstein, 159–77. Paris: Documentation Française, 1992.
- Flemming, Barbara H. "Der Gami'ül-Meknunat: Eine Quelle'Alis Aus Der Zeit Sultan Süleymans." In *Studien Zur Geschichte Und Kultur Des Vorderen Orients. Festschrift Für Bertold Spuler Zum 70. Geburtstag*, edited by Hans Robert Roemer and Albrecht Noth. Leiden: Brill, 1981.
- . *Essays on Turkish Literature and History. Essays on Turkish Literature and History*. Leiden: Brill, 2017.
- . "Public Opinion under Sultan Süleymân." In *Süleymân The Second [Ie the First] and His Time*, edited by Cemal Kafadar and Halil İnalcık, 49–58. İstanbul: Isis Press, 1993.
- . "Sahib-Kıran Und Mahdi: Türkische Endzeiterwartungen Im Ersten Jahrzehnt Der Regierung Süleymans." In *Between the Danube and the Caucasus*, edited by György Kara. Bilkent University, 1987.
- Genç, Vural. *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Gerber, Haim. *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*. Albany: SUNY Press, 1994.

- Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen. "Al-Mawardi's Theory of Caliphate." In *Studies on the Civilization of Islam*, 151–65. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1982.
- . "Luṭfi Paşa on the Ottoman Caliphate." *Oriens* 15 (1962): 287–95.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Ideology and Literature during the Expansion of the Ottoman Empire." In *Süleymân the Second and His Time*, edited by Halil Inalcik and Cemal Kafadar, 381–94. İstanbul: The Isis Press, 1993.
- Goldish, Matt, Richard H. Popkin, John Christian Laursen, James E. Force, and Karl A. Kottman, eds. *Millenarianism and Messianism in Early Modern European Culture*. 4 vols. The Netherlands: Springer Science & Business Media, 2001.
- Green, Nile. *Sufism: A Global History*. John Wiley & Sons, 2012.
- Hankins, James. *Virtue Politics: Soulcraft and Statecraft in Renaissance Italy*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 2019.
- Hassan, Mona. *Longing for the Lost Caliphate: A Transregional History*. Princeton University Press, 2018.
- Hathaway, Jane. *The Arab Lands under Ottoman Rule, 1516-1800*. New York: Routledge, 2008.
- Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Edited by V. L. Menage. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Hodgson, Marshall G. S. *The Venture of Islam: The Gunpowder Empires and Modern Times*. Vol. 3. 3 vols. Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Ibrahim, Ahmed Fekry. *Pragmatism in Islamic Law: A Social and Intellectual History*. Syracuse: Syracuse University Press, 2015.
- Imber, Colin. *Ebu's-Su'ud : the Islamic legal tradition*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
- . "Frozen Legitimacy." In *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, edited by Hakan T. Karatepe and Maurus Reinkowski, 99–107. Leiden: Brill, 2005.
- . "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History." In *Süleyman the Magnificent and His Age*, edited by Metin Kunt and Christine Woodhead, 138–54. London and New York: Longman, 1995.
- . "The Ottoman Dynastic Myth." *Turcica* 19 (1987): 7–27.
- Itzkowitz, Norman. *Ottoman Empire and Islamic Tradition*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
- Inalcik, Halil. "Comments on 'Sultanism': Max Weber's Typification of the Ottoman Polity'." *Princeton Papers in Near Eastern Studies* 1, no. 1 (1992): 49–72.
- . "Kanun." In *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. Brill, 2012.
- . "Kanun and Shari'ah." In *Shariah, Ummah, and Khilafah: Lectures*, edited by Yusuf Abbas Hashmi, 2–13. Karachi: Dr. Ishtiaq Husain Qureshi Chair, University of Karachi, 1987.
- . "Osmanlı Padişahı." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 13 (1958): 68–80.

- . *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- . *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- . “State and Ideology under Sultan Süleyman I.” *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire*, 1993, 70–76.
- . “State, Sovereignty and Law During the Reign of Süleyman.” In *Süleymân The Second [Ie the First] and His Time*, edited by Cemal Kafadar and Halil İnalçık, 59–92. İstanbul: Isis Press, 1993.
- . “Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law.” *Archivum Ottomanicum*, no. 1 (1969): 105–38.
- . *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. Translated by Norman Itzkowitz and Colin Imber. London: Weidenfeld and Nicolson, 1973.
- Kafadar, Cemal. “Between Amasya and İstanbul: Bayezid II, His Librarian, and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century.” In *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, 79–153. Leiden: Brill, 2019.
- . “Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler.” In *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, v. I: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimatve Meşrutiyet’in Birikimi*, edited by Mehmet Ö. Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- . “The Myth of the Golden Age: Ottoman Historical Consciousness in the Post Süleymânîc Era.” In *Süleymân The Second [Ie the First] and His Time*, edited by Cemal Kafadar and Halil İnalçık, 37–48. İstanbul: Isis Press, 1993.
- Kanatsız, Abdullah Vahdi. “Da’wah an-Nafs: Şehzade Korkud on Örf and Shari’a in the Ottoman Context.” M.A. Thesis, Sabancı University, 2013.
- Kavak, Özgür. “İslam Siyaset Düşüncesi Kaynağı Olarak Furû-ı Fıkıh Kitapları.” In *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, edited by Lütfi Sunar and Özgür Kavak, 269–94. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- . “Memlûkler Dönemi Siyaset Düşüncesine Giriş: Ahkâm-ı Sultânîye Geleneğinin İhyası ve Meşrutiyet Problemini Aşma Çabaları.” *İslam Tetkikleri Dergisi* 10, no. 1 (2020): 181–228.
- Kaymakçı, Said Salih. “The Constitutional Limits of Military Reform: Ottoman Political Writing during the Times of Revolutionary Change (1592-1807).” Unpublished PhD Dissertation, Georgetown University, 2020.
- Köksal, Asım Cüneyd. *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer’iyye*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Koncu, Hanife. “Bursalı Mehmed Tahir.” In *Encyclopaedia of Islam, THREE*. Leiden: Brill, 2017.
- Kopuz, Kasım. “Reproduction of the Ottoman Legal Knowledge: The Case of İbrahim al-Halabî’s Multaqa al-Abhur and Defining the Concept of Baghy in Commentarial Writings on It (16th to 18th Centuries).” Unpublished PhD Dissertation, Binghamton University, 2019.

- Krstić, Tijana. *Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*. Palo Alto: Stanford University Press, 2011.
- . “From Shahāda to ‘Aqīda: Conversion to Islam, Catechisation and Sunnification in Sixteenth-Century Ottoman Rumeli.” In *Islamisation: Comparative Perspectives from History*, edited by Andrew C. S. Peacock, 296–314. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- . “Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate: Self-Narratives of Conversion to Islam in the Age of Confessionalization.” *Comparative Studies in Society and History* 51, no. 1 (2009): 35–63.
- . “State and Religion, ‘Sunnitization’ and ‘Confessionalism’ in Süleyman’s Time.” In *The Battle for Central Europe: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566)*, edited by Pál Fodor, 65–91. Brill, 2019.
- Krstić, Tijana, and Derin Terzioğlu, eds. *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750*. Leiden: Brill, 2020.
- Kunt, Metin. “Ottoman Political Theory, Reality and Practice.” In *Halcyon Days in Crete IX, Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, edited by Marinos Sariyannis, 3–7. Rethymno: Crete University Press, 2019.
- . *The Sultan’s Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*. New York: Columbia University Press, 2001. <http://research.sabanciuniv.edu/968/>.
- Lambton, Ann K. S. “Islamic Political Thought.” In *The Legacy of Islam*, edited by Joseph Schacht and Clifford Edmund Bosworth, 404–24. Oxford: Oxford University Press, 1974.
- . *State and Government in Medieval Islam: An Introduction to the Study of Islamic Political Theory: The Jurists*. Oxford University Press, 1981.
- Levend, Ağâh Sırrı. “Siyaset-nameler.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 10 (1963): 167–94.
- . “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 11 (1964): 89–115.
- Lotz-Heumann, Ute. “The Concept of ‘Confessionalization’: A Historiographical Paradigm in Dispute.” *Memoria y Civilizacion*, 2001, 93–114.
- Markiewicz, Christopher. *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty*. Cambridge University Press, 2019.
- Martin, John Jeffries. *A Beautiful Ending: The Apocalyptic Imagination and the Making of the Modern World*. New Haven: Yale University Press, 2022.
- Masters, Bruce. *The Arabs of the Ottoman Empire, 1516-1918: A Social and Cultural History*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Melvin-Koushki, Matthew. “Early Modern Islamic Empire.” In *The Wiley Blackwell History of Islam*, edited by Armando Salvatore, Roberto Tottoli, Babak Rahimi, M. Fariduddin Attar, and Naznin Patel, 351–75. John Wiley & Sons, Ltd, 2018.
- Meshal, Reem A. *Sharia and the Making of the Modern Egyptian: Islamic Law and Custom in the Courts of Ottoman Cairo*. American University in Cairo Press, 2014.

- Moin, A. Azfar. *The Millennial Sovereign: Sacred Kingship and Sainthood in Islam*. Columbia University Press, 2012.
- Necipoğlu, Gülru. "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts: Conceptualizing the Classical Synthesis of Ottoman Arts and Architecture." In *Soliman Le Magnifique et Son Temps*, edited by Gilles Veinstein, 195–216. Paris: Documentation Française, 1992.
- . *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
- . "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry." *The Art Bulletin* 71, no. 3 (1989): 401–27.
- Nur, Ahmet Tahir. "Politics in a Sixteenth-Century Ottoman Scholar's Worldview: Taşköprizade Ahmed's (d. 968/1561) Discourse on Rulership." M.A. Thesis, Boğaziçi University, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Zındıklar ve Mülhidler*. 5th ed. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Pagden, Anthony, ed. *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe*. Ideas in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Peters, Rudolph. "What Does It Mean to Be an Official Madhhab? Hanafism and the Ottoman Empire." In *The Islamic School of Law: Evolution, Devolution, and Progress*, 147–58. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
- Pfeifer, Helen. "Encounter after the Conquest: Scholarly Gatherings in 16th-Century Ottoman Damascus." *International Journal of Middle East Studies* 47, no. 2 (2015): 219–39.
- Pocock, J. G. A. *Political Thought and History: Essays on Theory and Method*. Cambridge, UK: New York: Cambridge University Press, 2009.
- Reeves, Marjorie. *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages: A Study in Joachimism*. Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Repp, Richard Cooper. "Qanun and Sharia in the Ottoman Context." In *Islamic Law: Social and Historical Contexts*, edited by Aziz Al-Azmeh. London: New York: Routledge, 1988.
- . *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*. London: Ithaca, 1986.
- Rosenthal, Erwin Isak Jakob. *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline*. Cambridge University Press, 1958.
- Saçmal, Muhammet Habib. "Sunni-Shiite Political Relations in the First Half of the Eighteenth Century and Early Modern Ottoman Universal Caliphate." Unpublished PhD Dissertation, University of California, Davis, 2021.
- Şahin, Kaya. *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*. Cambridge University Press, 2013.
- Sariyannis, Marinos. *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century*. Brill, 2018.

- . “Ottoman Critics of Society and State, Fifteenth to Early Eighteenth Centuries: Toward a Corpus for the Study of Ottoman Political Thought.” *Archivum Ottomanicum* 25, no. 2008 (2008): 127–50.
- . “Ottoman Ideas on Monarchy Before the Tanzimat Reforms: Toward a Conceptual History of Ottoman Political Notions.” *Turcica* 47 (2016): 33–72.
- . “Ruler and State, State and Society in Ottoman Political Thought.” *Turkish Historical Review* 4, no. 1 (2013): 83–117.
- . “The Princely Virtues as Presented in Ottoman Political and Moral Literature.” *Turcica* 43 (2011): 121–44.
- Şen, Ahmet Tunç. “Astrology in the Service of the Empire: Knowledge, Prognostication, and Politics at the Ottoman Court, 1450s-1550s.” PhD Thesis, University of Chicago, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Şehzade Mustafa Mersiyesi Taşlıcalı Yahya Beğ'in Yahut Kanuni Hicviyesi*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- Skinner, Quentin. “Meaning and Understanding in the History of Ideas.” *History and Theory* 8, no. 1 (1969): 3–53.
- Sönmez, Ebru. *İdris-i Bidlisi: Ottoman Kurdistan and Islamic Legitimacy*. İstanbul: Libra Kitap, 2012.
- Subrahmanyam, Sanjay. “Connected Histories: Notes towards a Reconfiguration of Early Modern Eurasia.” *Modern Asian Studies* 31, no. 3 (1997): 735–62.
- Terzioğlu, Derin. “Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya Da İbn Teymiyye ‘nin Siyâsetü ‘ş-Şerîyye ‘sini Osmanlıcaya Kim(ler) Nasıl Aktardı.” *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları* 31, no. 2 (2007): 247–75.
- . “How to Conceptualize Ottoman Sunnitization: A Historiographical Discussion.” *Turcica* 44 (2013 2012): 301–38.
- . “İbn Taymiyya, al-Siyâsa al-Shar‘iyya and the Early Modern Ottomans.” In *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750*, edited by Tijana Krstić and Derin Terzioğlu, 101–54. Leiden: Brill, 2020.
- . “Power, Patronage and Confessionalism: Ottoman Politics as Seen through the Eyes of a Crimean Sufi, 1580-1593.” In *Halcyon Days in Crete IX, Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, edited by Marinos Sariyannis, 149–86. Rethymno: Crete University Press, 2019.
- . “Sufis in the Age of State-Building and Confessionalization.” In *The Ottoman World*, 86–99. London: Routledge, 2012.
- . “Where ‘İlm-i Hâl Meets Catechism: Islamic Manuals of Religious Instruction in the Ottoman Empire in the Age of Confessionalization.” *Past & Present* 220, no. 1 (2013): 79–114.
- Tezcan, Baki. “The Definition of Sultanic Legitimacy in the Sixteenth Century Ottoman Empire: The Ahlâk-i Alâ’î of Kinalizâde Alî Çelebi (1510-1572).” PhD Thesis, Princeton University, 1996.
- . *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge University Press, 2010.

- Uğur, Ahmet. *Osmanlı Siyaset-Nameleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Vogelsang, Kai. "Conceptual History: A Short Introduction." *Oriens Extremus* 51 (2012): 9–24.
- Weinstein, Donald. *Savonarola and Florence: Prophecy and Patriotism in the Renaissance*. Princeton: Princeton University Press, 1970.
- Winter, Michael. "Egypt and Syria in the Sixteenth Century." In *The Mamluk-Ottoman Transition: Continuity and Change in Egypt and Bilād al-Shām in the Sixteenth Century*, edited by Stephan Conermann and Gül Şen, 33–56. Ottoman Studies / Osmanistische Studien. Göttingen: V&R unipress, 2016.
- . *Egyptian Society Under Ottoman Rule, 1517-1798*. London: Routledge, 1992.
- . *Society and Religion in Early Ottoman Egypt: Studies in the Writings of 'Abd Al-Wahhab Al-Sha'rani*. Routledge, 2017.
- Yılmaz, Coşkun. "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 2 (2003): 299–338.
- Yılmaz, Hüseyin. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*. Princeton University Press, 2018.
- . "Mevlânâ Osmanlı Sarayında: Mahmud Dede'nin Sevâkıbu'l-Menakıb'ında Siyasi İmgeler." In *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, 735–43. İstanbul: İSAR Yayınları, 2018.
- . "Osmanlı Devletinde Batılılaşma Öncesi Meşrutiyetçi Gelişmeler." *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, no. 24 (2008): 1–30.
- . "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyaset Düşüncesine Yaklaşımlar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 2 (2003): 231–98.
- . "The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Suleyman the Lawgiver (1520-1566)." PhD Thesis, Harvard University, 2005.
- Yılmaz, Şakir. "Gazzâlî ve Osmanlı Siyaseti: Nasihatü'l-Mülûk'ün Kanûnî Devrinde Gerçekleşen Tercümeleri." In *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, edited by M. Fatih Çalışır, Suraiya Faroqhi, and Şakir Yılmaz, 189–213. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.

An Analysis of Identity Crisis and Turkish Dramatic Criticism through Dinçer Sümer's *Old Photographs*

Sinan Gül*

Abstract

Dinçer Sümer's play *Old Photographs* is often dismissed by scholars as the story of a prostitute although it contains lingual and social elements about the politics of identity that pursues the dilemmas and conflicts Turkey experienced in the 1970s. First part of this article highlights how the fractures and unification of narratives in *Old Photographs* manifest an opposition to conventional structure of characters and plot, and refuse the fixity and formula of traditional drama. Thus, characters in the play are unique as they defy categorization and resist conceptualization. By disturbing grand narratives and focusing on identity crisis, *Old Photographs* deserves more textual scrutiny.

The article also focuses on scholarly works that analyze *Old Photographs* and displays the problem in Turkish literary theory which focuses on drawing categories rather than scrutinizing textual merits of individual works. This problem in critical theory results in an impartial and inaccurate portrayal of Turkish drama.

Keywords: Dinçer Sümer, Eski Fotoğraflar, Turkish Theatre, Identity Crisis.

* Sinan Gül is an Associate Professor of English Language and Literature at National Defense University, Department of Foreign Languages. sgul@kho.msu.edu.tr Orcid No. 0000-0002-4529-6699

Dinçer Sümer'in Eski Fotoğraflar Adlı Oyunu Üzerinden Kimlik Krizi ve Türk Tiyatro Eleştirisi Anlayışının Analizi

Sinan Gül

Öz

Dinçer Sümer'in *Eski Fotoğraflar* (1976) adlı oyunu, Türkiye'nin 1970'lerde yaşadığı çatışmaları anlatan kimlik siyasetine ilişkin dilsel ve sosyal unsurlar barındırır da tiyatro insanları tarafından bir fahişenin hikâyesi olarak sınıflandırılmış ve genel olarak dikkate alınmamıştır. Makalenin ilk kısmı, *Eski Fotoğraflar*'daki anlatıların, kırılmalarının geleneksel karakter ve olay örgüsüne karşı bir yeniliği nasıl ortaya çıkardığını, sanatın gerçek hayatla ilişkisini yeniden tanımlamayı, geleneksel dramın sabitliğini ve hayatı formüle etme çabasını reddetmeyi amaçladığını vurguluyor. Bu nedenle, oyundaki karakterler sınıflandırmaya meydan okudukları ve kavramsallaştırmaya direndikleri için benzersizdir. Büyük anlatılara karşı marjinal insanların yerel öykülerine odaklanarak, *Eski Fotoğraflar*, kendi zamanın ötesinde bir oyun olarak daha fazla metinsel ve dramaturjik incelemeyi hak etmektedir. Makalenin ikinci bölümü, *Eski Fotoğraflar*'ı analiz eden ve bu oyunun metinsel değerlerini incelemek yerine, başka eserlerle kategorize edip büyük anlatılara odaklanan bilimsel çalışmalar üzerinden Türk edebiyat kuramındaki soruna odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinçer Sümer, Eski Fotoğraflar, Türk Tiyatrosu, Kimlik Krizi.

Introduction

In his book, *History of World Theatre* (1986), Özdemir Nutku describes Dinçer Sümer's play *Old Photographs* (1976) as "the story of a prostitute who reminisces about her life through old photographs"¹. Although such a description can suffice to define a play in a bulky anthology, surprisingly an appraisal of *Old Photographs* is absent from most major critical studies on Turkish drama because only a more detailed analysis can unfold the new concept of fragmented self and nontraditional writing elements within the play. Although Sevtap the prostitute is the antagonist of the play, the men she meets are considered as products of a single unit, and their common identity features indicate emergence of an identity, following a Freudian construction, involving seemingly different but essentially similar traits. Fragmentations and similarities within the character structure trace a crisis of identity which leads to a questioning of a hidden profoundness to identity and social preferences.

Nutku is a pillar in Turkish theatre, and most scholars following his lead have accepted *Old Photographs* as the story of a prostitute. When analyzing a play, such traditional criticism, dominant academic movements, scholars, and social trends are beneficial and enlightening in many aspects. However, these methods have their own limitations such as negligence of certain textual merits or grouping of various literary products which might be similar in character but completely different in textual qualities per se. A peculiar concept of criticism and literary analysis of the 20th century Turkish drama has fostered such a propensity in academia as well as publishing world that has aimed to focus on "a bigger picture" rather than textual details. This article analyzes a victim of that tradition, Dinçer Sümer's *Old Photographs* (*Eski Fotoğraflar* 1976). The negligence of textual qualities and relevant elements has induced an impartial understanding of the play and an ineffective method to contemplate textual delicacies. Instead, a rigorous attempt to set forth a narrative history of the play within specific frameworks under the most accepted titles or themes has become a preferable examination method which, in the beginning, was an effective way to establish a critical legacy, but has turned into an overlooking approach that academia and critics should jettison if the true fabric of literary pieces and their contribution to social identity are to be scrutinized and comprehended in a wider sense.

Old Photographs

Sümer is a realist playwright in general because his other plays (*Gül Satardı Melek Hanım*, *Katip Çıkmazı*, *Maviydi Bisikletim*) explore subjects of poverty,

1 Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*. İstanbul: Mitos Boyut, 1986, p. 563.

unfairness of the society, relationship among family members and neighbors. Neither modern nor postmodern concerns initiate conflicts in his plays. However, characters in his plays are alienated from each other and other members of society as communication and comprehension among them are fragile. Stemming from mostly economic and social reasons, the alienation within *Old Photographs* leads characters to identity crisis. There is little philosophical investigation about economic reasons, but Sümer's method in *Old Photographs* turns this old-fashioned plot into a twisted play that moves through fragmented identities and a psychological re-evaluation, and even de-construction of, the present. In the photographs hung around Sevtap's mirror, figures are pierced through, and they have been taken out of her memories. These people have been removed, but they still occupy her inner psyche, and invisible figures in her subconscious command her life. These absent characters reflect Sevtap's world. Although there are two characters on stage, the presence of others always dominates the actions and opinions of others.

Old Photographs is the story of a female character Sevtap whose real name is Sevgi (love in Turkish), but since Sevtap (a person who is adored by others) sounds as a better nickname for her professional nightclub singing career, she changes her name. The audience is informed about her *bildung* through flashbacks inspired by old photographs on her mirror. The play wanders around borderlines which show characters with little coherence and other psychotic defections. The fact that Sümer's play holds analyses of the self, identity, and fixed meanings in a society, even before the surfacing of studies of these concepts in Turkey, makes it more valuable for the emergence of a nontraditional discourse in dramatic texts. The discontinuities in character and plot formation enable shifts in emphasis, rhetoric, and procedure, which eventually turn into interplay between changes and traditions, history and modernism, and the divided layers of Turkish society.

It is a play for two actors, and male characters in the play seem to create one single unit with different expectations from Sevtap, but, in general, Sevtap renders them as one. For her, they are "all the same—dragged from the same gutter!" They are all "glued" to her "belly and hips".² The idea of uniting male characters under one body introduces an alienating component in which characters are represented as "the precipitate of variously mutable subject positions engendered within complex networks of power relations and discursive systems" instead of "a stable entity possessing fixed spiritual, mental, or physical qualities".³ When Sevtap treats each character from her past as a single entity, she turns the audience's attention to refigure the meaning in the text. In contrast

2 Jayne L. Warner (ed.), *I, Anatolia and Other Plays*. USA: Syracuse UP, 2008, p. 57.

3 Alan Sikes, *Representation and Identity from Versailles to the Present: The Performing Subject*. New York: Palgrave Macmillan, 2007, p.3.

to classical renderings, representation, in this regard, becomes impossible to continue, and characters become products of divided cultural interpretation rather than a univocal one. The characters' names are not written in the text; they are referred to as the man and the woman. Although the play starts with a realistic and rationalist plot, characters are based on irrationalities of characters' background stories. Under these circumstances, the formation of self becomes a defensive strategy to protect inner and outer self from the harms of social factors. Although this can be considered as a flaw in the play, this defensive strategy over the formation of characters improves the subversive and poetic vein of the play as it raises a romantic resistance to the brutalities of daily life and the identity that is imposed upon characters.

What makes *Old Photographs* more important is the identity crisis that Sümer portrays through the fragmentation of characters. Just like Sevtap's complaint about men, people do not recognize her as a person. Her transformation into an entity for most people has eradicated her identity since "in complex societies individual identity owes to our being identified by others".⁴ Although it might be a revolutionary idea to have a strong female character in the 1970s, the disorientation that is dismissed in this play contains nontraditional elements and represents the psyche of the nation which was stuck between the forces of the cold war. That climate of adversity does not nourish self-hood because a healthy identity concept "requires a modern social environment in which the practice of identification is a common practical accomplishment".⁵ Sevtap's denial of her real self has removed her from realities and created a bubble zone which has been contaminated by her alcohol addiction. Her grandiose gratifications come to an end when she delays her arrival at the night club. She suddenly passes away when her boss Veli fires her as she cannot endure the physical and mental burden of her bubble's explosion.

As a different approach to political issues, Sümer does not portray an ideological perspective but a more humane one. His recognition of difficulties in sustaining any form of authentic form presents cracks in a society which harbors fragmented and decentered individuals. Fragmentation reveals itself in different forms. For example, there is a repetitive narrative about immigrating to Germany, and almost all characters are tied to this narrative as a collective sign of discontent. The yearning for immigration to Germany symbolizes a reflection of alienation to people's unresolved problems and the search for a better life as well as a new country. Numan Bey used to live in Germany, and he is back in Turkey. Sümer points at the dilemma that everyone wants to go to Germany, but the ones who come from them are also still looking for something. The result of this desire is a

4 Elliott, Anthony. *Routledge Handbook of Identity Studies*. New York: Routledge, 2019, p.10.

5 Ibid, p. 104.

theoretical liberation from the requirements of being accepted by social norms and traditions which become a burden for many characters. Men around Sevtap, including her lovers, are a product of social expectations and they have become obedient servants of social norms. Anything that remains outside those social norms should be warned, abhorred, and harshly punished for their deviance.

Old Photographs is a refusal of traditional tendencies and aims to remove their trappings of strict style and didacticism. The play's construction on the fallibility of truths including the identity of all characters deconstructs the audience's understanding of themselves through the fragmentation of characters, which conceptualizes a paradoxical identity formation. For example, Sevgi's husband, Satılmış, returns from Germany to revenge his brother who had been murdered by their enemies Halilgiller (The Halil family). Sevgi's brother-in-law, Cavit also mentions Halilgiller in the beginning of the play when he seeks a scapegoat for his poverty. Here is the dialogue between Cavit and Sevgi that introduces several people and themes in the beginning:

MAN: ... Someday I'm gonna correct the error.

WOMAN: Error? What error?

MAN: My father's error, *the Halil family's error, Veli Bey's error, Blond Hicran's error, sister Sevtap's error* ... my own error ... your error, your sister's error...

WOMAN: [Seems frightened.] Are you awfully drunk?

MAN: Things went wrong at the core. The root was rotten.

WOMAN: I just don't know what you're talking about.

MAN: It's the same with me, at least for now. I can't figure it out.

WOMAN: OK, then, who are the people you've mentioned? What have they got to do with me, with you, with my sister?

MAN: Let me tell you ... the connection ... *everybody turns into a speck of dust and vanishes into thin air, but then falls into the bottom of the same pitch-dark well*. After that, there's no holding on, no way of making it.
(Warner 12-13) (Italics are mine)

All the names Cavit lists are references to other characters who will be introduced later in the play, but neither the audience nor Sevgi knows them yet. For Cavit, they are the culprits, but chronologically it is not possible for him to know them or mention blond Sevtap. This is the first crack of time and characterization in the play that hints an awkward unification of time and place for these characters. Each male character mentions one of these characters or themes at some point in the play and takes part in a narrative that awkwardly connects everyone to a single non-cohesive line.

Sümer portrays the self as a constructed phenomenon and shows us the cracks in characters at certain parts, so that the audience can track imprints created by the needs and expectations of social norms because what starts as a story of a prostitute becomes a display of the fragile existence of the self which is, to some extent, dependent on wider social circumstances. In other words, the play becomes a battleground between the ego/id and superego. The repressed desires of male characters surface when they meet Sevgi; she becomes a catalyzer to unfold instinctive feelings. The inner essence of characters demolishes the social construction of themselves. Furthermore, Sümer points at social forces for these characters' logical disorders because, as it can be tracked in the play, Sevgi is the natural form whereas Sevtap is a social construction. Modes of relationship between people demand a new identity and a certain set of attitudes/skills from everyone. However, the constructed form does not always fulfil the reality of characters as they conflict with the inner self. When the experience of real life is conceptualized, Sevgi becomes a weak form. On the other hand, the limiting characteristic of social pressure stands for political and cultural climate. For example, Sevtap's late husband Satılmış cannot give up the idea of revenging his brother's death as part of his familial traditions. Despite his marriage and work in Germany, in the end he is heavily influenced by his relations with the outside world and he cannot relinquish the blood feud between families. Sevgi's neighbor Bedri suppresses his desire and probable feelings towards her as his socialist virtues dominate his identity. Their conversation in a tea house becomes an appraisal of the virtues of work although Sevgi expects some sort of proposal from him. Through these characters' real intentions and actions, *Old Photographs* demonstrates how social elements have significance in processes of decision-making. The perception that the audience receives is actually a display of social impact on characters. That is why each character emerges as a remnant of a precedent.

Sevtap as an individual becomes a representative for several things, but, from the perspective of Freudian psychoanalysis, her hidden role as a mother is also remembered at the end. Her means are justified in a sense as the audience realizes that she has compromised most things for her daughter's sake. However, the sacred image of Madonna does not earn Sevtap a terminal image before her demise. She wants to give her daughter a chance for a good education and hopes to retire from her questionable career as soon as she saves enough money for a warm home where she can live with her daughter. Although her commitment to her daughter conflicts with what she points earlier in the play as there are several men who want to buy her affection, this point also manifests the delusional side of her character. Sümer restores Sevtap to Sevgi and highlights her virtuous side at the end as he does not hold her guilty of misadventures she had experienced. In other words, *Old Photographs* rejects an essential idea of domestic womanhood and honors the efforts of self-realization. Although Sevtap's happiness depends

on her relationship with several men starting from her father, the play depicts the transformation of Sevtap in her own individual terms of class, nationality, and gender. Her transformation originates from social forces and the mutation of Sevtap from Sevgi is a trajectory of the dilemma that patriarchal and phallogocentric vision supplements as the source of nurturing and essential motherhood. Sevtap's endeavor is a call and "advocacy for work, career, independence, and self-sufficiency that looked askance at the idea of sisterhood, motherhood, and community."⁵ Sevtap prefers her career to motherhood because she must. There is no glorification of motherhood and community in this sense. Thus, Sümer follows a method of un-mothering of a woman in a mother-daughter relationship. Although Sevtap turns to her holy mission of nurturing at the end of the play through the phone conversation with her daughter and connects everything to her daughter's wellbeing, the transformation that Sevtap has experienced is a manifest particularly against the female stereotype of the seventies.

Sevtap is a character that is shaped by her environment, but at the end of the play, her phone conversation with her daughter is a testimony to someone who is above Sevtap and Sevgi. Sevtap's daughter functions as a corrector that motivates Sevtap to go on with her career. Sevtap hopes that she will not have to face difficulties due to her education. However, she never tells her profession. For her daughter, she does not diminish the image of an innocent mother. She admits that all her endeavors, whether morally acceptable or not, are all for her. She is Sevtap's moral source. If Sevtap went back to a normal life, that would be because of her daughter. This relationship between Sevtap and daughter is a paradigm that resembles Freud's theory of ego and superego:

Freud's ego is a deep interior, but half-conscious element of the psyche. Against the ego facing the outside world, Freud famously posed the Superego, which is the source of the moral demands of society, mediated in childhood through parental objects. Superego is the judge of the social world, always promising punishment for misbehavior.⁶

Although Sevtap's daughter is not capable of promising punishment for misbehavior, Sevtap's concern is not to shatter the identity that she has created for her daughter. Whenever Sevtap meets with a representative of the Superego, she changes her form and shape just like the actors in different scenes. The transition between the scenes represents the fallacy and slippery nature of identities through characters against sovereign powers of society which represses Sevgi and creates a new identity for her to prevent the world from crushing her real self. Sevgi becomes an alternative self that Sevtap plans to return when the time is ripe. Her daughter, who acts as the corrective figure in Sevtap's life, functions

⁶ Krasner, David, *A History of Modern Drama*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2012, p. 254.

as a superego that provides moral demands. Sevtap is drawn as an individual in the murky waters of modernizing society that does not value her real identity. Hence, she wanders around like an "id" that does not really care about what people think of her. When Sevtap starts drinking, that becomes a trigger to surface the unconscious that is deep recessed within her primitive instincts.

In a denial of her real self, Sevtap turns into an alcoholic and she starts to live in her bubble. Although Seyit warns her, she tells him her stories. This is a typical defense mechanism for a deformed character to preserve her constructed identity as Freud points out:

"The task [of the ego] is self-preservation. As regards external events, it performs that task by becoming aware of stimuli, by storing up experiences about them (in memory), by avoiding excessively strong stimuli (through flight), by dealing with moderate stimuli (through adaptation) and finally by learning to bring about expedient changes in the external world. As regards internal events, in relation to the id, [the ego] performs that task by gaining control over the demands of the instincts, by deciding which are to be allowed satisfaction, by postponing that satisfaction to times and circumstances favorable in the external world or by suppressing their excitations entirely."⁷

Sevtap has lost her emotional ties with people around her. She is in a mode of flight to survive the external world that forces her to change her identity. Desire and motivation are not her main components; her dreams and failures have become a source to nourish her bubble. Despite all the difficulties she has experienced, her struggle is praise-worthy and her battle with her delusions is a manifest against the patriarchal system that has severely contorted her mind and body.

Sevgi becomes a basis for rethinking the liberating nature and position of women in social life as Sevtap's transformation provides an anti-authoritative position for her character. Her unfinished and constantly changing character according to her surrounding situation evacuates the authoritative discourse and opens her features to interpretation according to changing perceptions of society. Her transformation constitutes a partial feminine liberation for her. She is portrayed as a character whose happiness is dependent on the presence of men in her life. She grows up without a mother and her father is the real source of joy and happiness which she mentions in her dialogues with her husband. He takes her father's position, and she feels happy since she has filled that void with another man. As Sevtap is betrayed or abandoned by every man she feels connected with, she becomes an independent character whose relationship with the

7 Freud, S. *An Outline of Psych-Analysis*. Translated by James Strachey. New York: W.W. Norton, 1949 [1940], p. 14-15.

opposite sex relies on deception and profit. Her independent self learns through a hard way that she cannot trust anyone else but herself. Her journey tells how her selfhood has been decentralized and destabilized. Her failures with men have been an affirmation of a destructive world which has generated illusionary thoughts to deny reality. Sevtap's memories are her shield against reality, but her nostalgic feelings for her past distort her selfhood.

In addition to the mnemonic fabric of the play, the significance of *Old Photographs* in identifying cultural and social roles of the 1970s Turkish Republic cannot be denied as there is a multitude of characters from various parts of the society and the themes mentioned in the play reveal the dominant issues of that era. Stuck between the Western modernity and the Eastern Islamism, *Old Photographs* highlights an outsider's story as an alternative to other forms of literary appropriations and shifts the focus from economic aspects to the changing social relations and the transformation between ideals and social structure characteristic of a newly emerging capitalist country. Sümer juxtaposes characters', particularly Sevtap's, lives with their ideals; what becomes common in several of them is the feeling of disappointment.

Sümer's play is not revolutionary in terms of employing a new language, but it strives to include many layers of the society. It is not a politically motivated play, but characters from different political camps have echoes of their ideologies on stage. What Sümer unveils through these characters is often a harmony and seldom a chaos of these ideas. The general image that Sümer portrays is not a unified single formulation that aims to offer a grand narrative about the society and the individual. On the contrary, his account of male characters resembles a practice of mimicry. Each story by a different character seems to be a piece of a bigger puzzle, but these characters have added deviation and skepticism toward the formation of that narrative. His portrayal is a realistic depiction of social layers as there are several characters that can be easily considered as a representative of certain classes or social roles. Numan Bey, who offers refuge after her husband's murder, tries to remember his old love through Sevtap. He is the rich guy who would like to engage a woman with the power of his money. Sevtap's neighbor Bedri is a worker, and his unfiltered cigarette has been an emblem for leftists in Turkey for a long while. He is a character of virtue, and he refuses to have an affair with Sevtap because he is engaged. He gives a long lecture to Sevtap about the virtues of working. Seyit, who is an obvious servant of the system, calls for Sevtap to be as dutiful as him and advises her not to annoy their master by keeping him, waiting any longer. However, Sevtap as a veteran worker of the entertainment industry is sick of the system and she is not willing to play the game according to the rules of others. Her boss Veli Bey is the center of society, but Sümer puts him aside and pulls the marginal, one of Veli Bey's employees, to the center as a protagonist. Those who had the power and authority to speak on behalf of

history are now silenced; the oppressed unconscious is freed. Instead, the audience witnesses the ascendancy of a heroin from volatile economic conditions. In this regard, *Old Photographs* is a challenge to authority from the beginning. The erosion of authority has given way to a new character whose class and culture are not considered to be equivalent to others.

Old Photographs is a manifestation of marginal characters as well as fragmentations within the unity of a play's structure. It is a farewell to modernist faith in the legitimate ability of correcting every fault at the end as it does not seek a unique revelation as art. It is to this process of creating artificial revelations and focusing on the miserable life of a prostitute that most critics have overlooked. Buried within the means of conventional theater, *Old Photographs* experiments with identity and fixed roles of various people in a society which goes through transformations just like the protagonist. Sevtap's adverse conditions are a result of the people around her, but the individualization within the play connotes a problematic process in which every person is blended in an ambiguous pot which resembles a zone of indeterminacy. This situation undermines a determinist interpretation of a society which imposes everyone a specific role. Sümer rejects this approach and shows how the people have been an indifferent part of a bigger picture, a deconstruction of society into its smaller units. The textual memory Sümer creates is a shattered version in which some of the faces have been cut out like Sevtap's pictures. The melting of individuals and how they are faded into oblivion as the self-maintain its central position. The crumps Sevtap leaves behind in the text lead to the heralding of a century of selfhood.

Criticism on *Old Photographs*

Through the national database of dissertations and theses, there were no results for the name Dinçer Sümer. Other databases and eventually Google were checked, but there was nothing other than a couple of reviews and biographical information about Sümer and his plays. However, many actors recite the protagonist Sevtap's famous soliloquys are on YouTube to show their proficiency in the craft. If this were a play deemed to represent Turkish drama in an anthology published by Syracuse University, why would not be more analytical works on it? This question was the inspiration for this article.

This could be due to the credibility of Sümer's career as a playwright. Unlike many playwrights who emerged in the 1960s and 1970s, Sümer held a degree from the drama department of the State Conservatory in Ankara and he worked for the State Theater as an actor and director for four decades. Recipient of many awards, Sümer published four volumes of poems, novels, plays and short stories in addition to working as the chief cultural advisor to Süleyman Demirel, the tenth president of Turkey. It did not make sense why his works went unnoticed

by many scholars. Perhaps *Old Photographs* was his only successful play; but there is a myriad of playwrights who had success over a play and never managed to reach the same success level afterwards. Can John Osborne be dismissed for not writing another *Look Back in Anger*?

As a last resort, Turkish books which cannot be accessed on the Internet were checked. The first source was Özdemir Nutku's *Dünya Tiyatrosu Tarihi (History of World Theatre: 1986)*. Nutku includes Sümer and his plays under the subheading of plays focusing on domestic affairs. Here is his analysis of Sümer and his place in dramatic world:

... Sümer's (1938) plays on domestic affairs are under the influence of atmosphere. His *Katip Çıkmazı* (1971) is about the emotional affairs of people living in the suburbs of a city. ... Sümer's *Old Photographs* (1976) depicts the story of a prostitute who remembers her life through old photographs. The reasons for her choosing such a life are also discussed in the play. (373)

Nutku's brief definition is still understandable for the sake of brevity and clearness, but emerging scholars looking for the examples of nontraditional writing in Turkish playwriting will clearly not be able to find the information in his book. If an emerging researcher would like to save time by going through such sources, he/she will eventually ignore *Old Photographs'* textual merits. If it is reduced to the story of a prostitute, the scope of the play also seems really limited. Besides, Nutku is a particularly important figure in Turkish theater and his name is often a source of credibility.

Next source was from Sevda Şener who devotes several pages for Sümer's plays in her book *Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu (Turkish Theater in the Process of Development, 2003)*. Şener explains how his plays are important in Turkish dramatic history and analyzes them in detail. Explaining Sümer's writing techniques in *Old Photographs*, Şener also focuses on melodramatic qualities of the plays and highlights feminist qualities. Şener has often employed formalist methods to analyze plays and her approach to encode the entire structure through details is manifest for *Old Photographs*:

The playwright has woven his play with inner and outer conflicts. Both Sevtap and the men she met are *fragmented* within because of the cul-de-sacs they experienced. ... Sevtap's prominent feature is that she tries to protect her honor and dignity although she has already accepted the defeat. Her harmonious, soft, and fragile features are clearly in conflict with powerful, passionate, and rebellious character. ... At the center of this drama is a sick, tired, and miserable woman. Overall, this drama reflects the miserable reality of all humanity. (Translation and emphasis mine 194)

Şener clearly gives important hints about Sümer's achievements in *Old Photographs* as she mentions the fragmented condition of characters and feminist values of Sevtap's position. Despite being written as Şener's preface to Sümer's plays in 1997, this introductory piece brings more light on Sümer's abilities and techniques in *Old Photographs*.

The problem that this paper attempts to identify starts with the scarcity of contemporary research on *Old Photographs* and lack of close readings within them. For example, a recent article on plays consisting of mainly two characters analyzes *Old Photographs* together with five other plays. Written by Abide Doğan and Sıdika Gökçelik, their 2004 article gives an overall structure of plays that features two characters. Their article is based on Sevdâ Şener's writings, which constitute the backbone of their theoretical explanation. Unfortunately, the article ignores the implications of nontraditional writing techniques and instead focuses on types of settings and conflicts often used in such plays. However, the impact of bundling up several similar things into the same category can be observed in this article. Analyzing different plays together just because they all have two characters creates an ambiguous comparison. The rest of the article gives summaries of the plays in detail. A long and ineffective account of *Old Photographs*' plot focuses on the oppression Sevgi suffers from, but the article ignores other literary techniques of the play. This excerpt is taken from the conclusion of the article:

The writer has evaluated several characters from a spiritual aspect in a play that takes place in three-four hours. Each of these characters reflects a problem in society. The oppression of individuals created by society and how they can affect them has been evaluated. It has been proved again that the economic system plays a key role in social problems.⁸

Without going into any details, these comments can be written for any play. A reductionist understanding that reduces everything to economics ignores the complex and fragmented fabric of the play. When interpreted as a reflection of economic problems, the characters in the play lose their vibrancy and they become a symbolic figure on stage. This might be the case for each character, but then the article needs to offer further evidence of such connections. Clearly, these writers have neglected Şener's point on fragmentation. In their article there is no singular theme or value that holds this play together and the bothersome point is that most scholars do not challenge or contest this unfair "equation" formulated for *Old Photographs* because this requires a destabilization of the traditional form of modern drama criticism. For example, Doğan and Gökçelik claim that each character reflects a problem. There is truth in this connection between the

⁸ Abide Doğan ve Sıdika Gökçelik, "Türk Tiyatrosunda İki Kişilik Oyunlar Üzerine Bir Değerlendirme (1980-2000)," *Bilig*, 2004, c. 31, p. 67.

characters and their problems. However, Sevtap's neighbor, Bedri, is a sarcastic portrayal of a socialist worker from the 1970s. Sümer criticizes socialist realist writers through Bedri's naivety and idealism. Categorizing conflicts in a play in order to find similarities and contrasts with other plays leads scholars to neglect subversive virtues hidden between the lines.

Arzu Özyön, in her doctoral thesis called "The Reflections of Absurd Theater on Turkish Theater after 1970" (2017), uses Nutku's explanation to describe Sümer's plays, and *Old Photographs* gets the credit of being just a story of a prostitute. She points out that this play together with *Sacide* and *Besleme* by Ülker Koksall brings out the topic of women in plays.⁹ Similar to Doğan and Gökçelik's categorization, Özyön also compiles *Old Photographs* under the category of woman plays. However, denigrating *Old Photographs* as a women play cannot value the play's other structural and lingual qualities as it is intended from the beginning to focus on specific sides. Although Özyön spared a great amount of space for playwrights who were not really related to absurd theater, a more careful analysis on Sümer's texts could have provided more guidance. Özyön, like other scholars, chooses the worn path and focuses on certain plays which have already been analyzed under the heading of absurd. There is clearly a common acceptance of the history of Turkish drama as well as literature that most academicians do not feel welcome to venture away from.

After the research period for this article, a master's thesis on Sümer's life and works was finally published in the database of Turkish High Education Council. With a similar gap in textual analysis of Sümer's plays, Halil Biçerik provides information on the playwright and his works. His keywords for his thesis hint about his work. Biçerik has chosen *Dinçer Sümer, theater, woman, love* and *İzmir*. Keywords can be crucial in identifying main points of a work as our century has seen an enormous inflation of written texts. Biçerik's thesis does not really reflect the thematic qualities of his plays as his thesis focus on summaries based on other scholars' reviews. He summarizes *Old Photographs* as a play that shows the position of Turkish women in society.

There might be varied reasons for the reluctance to go over texts whose literary value has already been determined by prominent scholars. First, it is easy and practical to follow the footsteps of precedents for producing academic texts, but if literary critics had all the same tendency towards the history of writing today, we would not have known writers such as Kate Chopin, Aphra Behn, Suat Derviş and many other writers whose writing was not appealing or interesting enough to their audience at the time of publication or writing. Digging, in this respect, is useful for literature and critical theory. Texts that were not deemed good or

⁹ Arzu Özyön, "Absürt Tiyatro'nun 1970 Sonrası Tiyatromuza Yansımaları", Doctoral Dissertation, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2017, p. 219.

complicated enough before can reveal new worlds for others and can build bridges between yesterday and today. New revelations from old plays such as the ones in *Old Photographs* enrich our perception of the past, the present and the future. Curiosity is a key concept that each academician should enforce despite disadvantages and difficulties.

Overall, these works by emerging scholars reveal a pattern of a distinct approach towards *Old Photographs* which require a deeper analysis and more comprehensive criticism. Turkish literary criticism depends on historical pillars which have been grounded on solid surface and this solid surface may sometimes prevent pristine flowers under the soil from blooming. New criticism and analysis are supported by different parties in academy and publishing world in Turkey; however, mainstream approach to traditional literary theory remains conservative to literary and cultural advances around the world. There are several reasons for this, such as the lack of publications in different languages, educational scarcity for novel approaches in literature and theater departments and the conservative fabric of Turkish society for this reluctance to re-evaluate most Turkish cultural and literary texts. Unfortunately, emerging scholars' reaction to *Old Photographs* can be considered as emblematic of how traditional criticism and aesthetics are bizarrely (mis)aligned with contemporary criticism theories.

All systems beget a hierarchy and a system of rules that apply to everyone. This is how a canon can be formed, but unfortunately Turkish drama lacks voices to stand against this canon and interpret texts from different perspectives because looking back from the twenty-first century, it is easier to track the temporal and cultural shift that took a significant term during the times that *Old Photographs* described candidly. Most scholars, like Şener and Nutku, did not have this luxury in the 1980s because it was too contemporary and sudden for most texts that need to be discovered and confronted, but theatre historians and literary analysts should be more vigilant. If scholars would like to write something about the plays of the 1960s, they would naturally turn to Özdemir Nutku's and Sevdâ Şener's books as introductory material to draw a roadmap and form a methodology. Both scholars greatly contributed to the field of drama in Turkey. However, I object to solely relying on these critical works which could not address all the textual merits. Emerging researchers and writers should be enthusiastic to go the extra mile in order to find the hidden gems in Turkish literary history, which might be far richer than we think.

Conclusion

In the genre of Turkish literary analysis works are usually categorized under an umbrella concept, such as domestic plays, plays for two characters or coup plays, and as a result certain writers tend to disappear before ever reaching to public

domain unless they have produced works that fall in either of those categories. This might be true everywhere around the world. Market policies usually shape a writer's destiny, but scholars should be more vigilant in tracking literary merit rather than following trends. There is no consensus on what criticism should include, but the more scholars approach texts from various points, the more those texts will be comprehended. There are no *proper* interpretations or readings. The core of critical legacies comes from the need to review certain texts under the guidance of a new understanding. That is the reason scholars stopped viewing a text as an autonomous, self-sufficient, and enclosed verbal entity because the complex network of meanings in a text requires more comprehensive referential claims.

The fractures and unification of narratives in *Old Photographs* manifest an opposition to conventional structure of characters and plot and aim to re-define art's relation to real life and refuse the fixity and formula of traditional drama. Sümer "seek(s) strategies of mimesis to disclose these elusive realities without reifying them and so making them seem, falsely, to be merely novel iterations of the same old familiar truths and eternal verities."¹⁰ True reality becomes a part of fictional scaffolding and rather than being taken for granted, the reality which is available to readers becomes transitory and fugitive.

On one side, Sevtaç represents the de-legitimation and de-differentiation on stage. Her emergence as a protagonist has proved that authority and legitimacy has been switched in favor of those who hitherto did not have a chance to raise their voices. The spread and elimination of authority and legitimacy from those who previously occupied has concentrated on marginal characters. Such a chaotic layering of social structures eroded cultural levels. Societal roles to determine norms have been taken from patriarchal forces and instead turned to a woman whose story equalized her to all other unbridgeable members of society. This play is clearly a result of the proliferation of variants in a developing and rapidly changing nation. Change has directed new attitudes toward view of points, and particular areas had to be reconsidered. The villains of yesterday have become today's protagonists whose pitiable stories have become a real concern for society. By disturbing grand narratives and focusing on marginal people's local stories, *Old Photographs* belongs to a time ahead of her days and deserves more textual and dramaturgical scrutiny.

References

- Bıçerik, Halil, "*Dinçer Sümer'in hayatı, sanatı ve tiyatroları üzerine bir inceleme*", Master's Thesis, Gaziantep Üniversitesi, 2019.
- Doğan, Abide & Gökçelik, Sıdıka, "Türk Tiyatrosunda İki Kişilik Oyunlar Üzerine Bir Değerlendirme (1980-2000)", *Bilgi*, 2004, (31), 127-160.

10 Dowden, Stephen D., *Modernism and Mimesis*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2020, p. 2.

- Dowden, Stephen D., *Modernism and Mimesis*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2020.
- Elliott, Anthony. *Routledge Handbook of Identity Studies*. New York: Routledge, 2019.
- Freud, S. (1949 [1940]) *An Outline of Psych-Analysis*. Translated by James Strachey. New York: W.W. Norton.
- Krasner, David, *A History of Modern Drama*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2012.
- Nutku, Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*. İstanbul: Mitos Boyut, 1986.
- Özyön, Arzu, *Absürt Tiyatro'nun 1970 Sonrası Tiyatromuza Yansımaları*. Doctoral Dissertation, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2017.
- Sikes, Alan, *Representation and Identity from Versailles to the Present: The Performing Subject*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Sümer Dinçer, *Toplu Oyunları 1: Eski Fotoğraflar, Gül Satardı Melek Hanım, Kâtip Çıkmazı, Maviydi Bisikletim*. İstanbul: Mitos Boyut, 1994.
- Şener, Sevda, *Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu*. İstanbul: Mitos Boyut, 2003.
- Warner, Jayne L., ed. *I, Anatolia, and Other Plays: Anthology of Modern Turkish Drama* 2. Syracuse, NY: Syracuse UP, 2008.

